

Mile Lasić
APORIJE MULTIKULTURALNOSTI
U SVIJETU I KOD NAS

Izdavači:
RABIC, Sarajevo
SYNOPSIS d.o.o., Zagreb

Za izdavače:
Goran Mikulić
Ivan Pandžić

Urednici:
Željko Ivanković
Ivan Lovrenović

DTP:
Željko Babić

Štampa:
RABIC, Sarajevo

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

LASIĆ, Mile

Aporije multikulturalnosti u svijetu i kod nas
/ Mile Lasić. - Sarajevo : Rabic : Synopsis, 2014.
- 301 str. ; 21 cm

Bilješka o piscu: str. 297.

ISBN 978-9958-33-077-3 (Rabic)
ISBN 978-9958-587-90-0 (Synopsis)

COBISS.BH-ID 20907526

Mile LASIĆ

APORIJE MULTIKULTURALNOSTI
U SVIJETU I KOD NAS

RABIC

 SYNOPSIS

Sarajevo, 2014.

I

PROSLOV

O NUŽNOSTI PRETVARANJA ZAJEDNIČKOG ŽIVOTA U VRLINU

Jedan od temeljnih problema u Bosni i Hercegovini je nesposobnost autorefleksije, uobičava kazati književnik i kulturolog, enciklopedista Ivan Lovrenović. Kao da se u BiH živi tzv. prokletstvo malih razlika, ili prokletstvo bliskosti, pa se ne umije uvidjeti potreba za međusobnim priznanjem i uvažavanjem, za življenjem kulture složenih identiteta i uopće konsenzualnom političkom kulturom. U osnovi se radi o nerazumijevanju vlastite multikulturalnosti kao zadanosti i bogatstva, te iz toga proistekle imperativne nužnosti za balansom između različitih demokratskih koncepata koji će omogućiti kompatibilnu uvezanost BiH koliko sutra s političkom kulturom i pravnom praksom u Europskoj uniji. Nismo sposobni, dakle, artikulirati našu multikulturalnost kao kulturološku pluralizam, ili inter-kulturalizam. Ako je za utjehu s time se muče i u svijetu oko nas ...

Dakako, nitko obrazovan ne dovodi u pitanje vrijednosti tzv. većinske demokracije, ali svatko također znade da se jednakost građana dovodi u pitanje ukoliko se u društvima formiranih skupnih razlika ne poštuju te razlike. Na kraju brojevi određenih skupina odlučuju o tomu koje su skupine privilegirane ili deprivilegirane, ukoliko se u multikulturalnim društvima, i višenacionalnim zemljama posebice, ne osigura balans između

metoda većinske i zastupničke demokracije. Ukoliko se, dakle, u podijeljenim društvima slijepo za metode upravljanja razlikama, te se ne bi osigurala zaštita temeljnih osobnih i skupnih prava, istodobno i na svim razinama, ne bi se u političkoj praksi uopće moglo izbjeći nametanje volje i vrijednosti određene etničke/nacionalne većine manjini, a takvo što i nije drugo do neprihvatljiva metoda prisilne asimilacije ili nasilne integracije.

Rječju, metode ove vrste asimilacije ili nasilne integracije su najkasnije s prijelazom u novi milenij barem prezrene, ako ne posvuda i odbačene u demokratskim društvima kao prevaziđene metode “stare paradigme” ili “paradigme nasilja”. U svim složenim društvima a posebice u višenacionalnim i postratnim kakvo je bosansko-hercegovačko nužno bi bilo ulagati napore na konzensuslanom pomirenju različitih interesa i volja kako bi se, u krajnjem, realizirao Millov imperativ o pretvaranju “nužnost(i) zajedničkog života u vrlinu”, te s time otvorio prostor za nastajanje bh. “političke zajednice” ili “voljne nacije”, po uzoru na političko-kulturološko zrenje u švicarskoj (kon)federaciji. Sve drugo je unaprijed osuđeno na propast.

Zbog toga i jeste nužno umjeti kritički i objektivno govoriti, izvan uobičajenih ideologema i mitologema, o povijesti dioba po vjerskim i drugim šavovima koje su u konačnici i dovele do podijeljenih društava i paralelnih svjetova u BiH. Jer, nikuda nas ne mogu odvesti pervertirani narativi koji govore o političkom kontinuitetu, kojeg nema, ili nije ga bilo od pada Bosanskog kraljevstva, ili koji govore o bh. naciji kao nečemu što već postoji (jer je navodno ona, a ne Republika BiH primljena u Ujedinjene narode 22. svibnja 1992. godine), čime izravno niječu nužnost strpljivog i pažljivog, stupnjevitog formiranja bh. političke zajednice, ili demosa u budućnosti. Opredjeljujući se, i de facto i de iure, za “naciju prisile” umjesto “naciju volje”,

svi koji polaze od jedne političke nacije u BiH vrše kulturološko i pravno-političko nasilje nad BiH, uostalom kao i oni koji žele dovesti do krajnjih konzekvenci postojanje tri nacije u tri skoro pa odvojena geopolitička prostora.

Iz mnoštva razloga, ali ponajprije zbog nerazumijevanja kompleksnosti pitanja multikulturalnosti u svijetu i kod nas, izlažem u ovoj knjizi na jednom mjestu sudu javnosti ono za što sam se zalagao posljednjih godina i što sam izlagao sudu javnosti na nizu domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova, ili pak u intervjuima i polemikama. U svim mojim tekstovima i ne radi se, zapravo, o drugomu do o čvrstom uvjerenju kako se budućnost Svijeta i nas u njemu ne ogleda u nijekanju identiteta, nego u življenju alteriteta i interkulturalnosti. I iz svih priloga u ovoj knjizi postaje razvidno, dakle, kako je nedozvoljeno pozivati se na paradigmu nasilja, kako je zapravo nužno misliti na posve novi način pitanja međusobnog uvažavanja, odnosno upravljanja razlikama, uključivo onima koje se tiču i osobnih i skupnih identiteta. Pred nama je, dakle, nužnost razumijevanja Millovog imperativa o pretvaranja nužnosti zajedničkog života u vrlinu, jer od toga ovisi kvaliteta naših života i života generacija poslije nas. Mill je, doduše, u njegovom vremenu mislio da se manjinski skupni identiteti imaju prilagoditi većinskom, ali je na prijelazu milenijuma i definitivno odnijela prevagu koncepcija kulturološke pluralnosti i interkulturalnosti.

Zahvalnost za poticaje koji su doveli do tekstova u ovoj knjizi dugujem mnogima, pa ipak ponajviše ravnatelju Franjevačkog instituta za kulturu mira iz Splita, fra Miji Džolanu, koji mi je omogućio u više navrata da pred umnim kolegama iz Zemlje, Regije i Svijeta govorim o osjetljivim pitanjima nove paradigme, te što mi je dozvolio i uvrštavanje ovogodišnjeg trogirskog referata u ovu knjigu. Zahvalnost dugujem, dakako, i

akademiku Ivanu Cvitkoviću na odgovornom kritičkom čitanju i vrednovanju rukopisa, kao i izdavačima Goranu Mikuliću i Ivici Pandžiću, prvim ljudima uglednoga sarajevskog nakladnika “Rabic” i prvom čovjeku sarajevsko-zagrebačke nakladničke kuće “Synopsis”, suizdavaču ove knjige.

Zahvalnost i svima koji su konačno oblikovali ovu knjigu – njezinim urednicima i lektorima.

Mostar, 19. svibnja 2013.

A u t o r

II

APORIJE MULTIKULTURALNOSTI I MULTIKULURALIZMA U SVIJETU I KOD NAS

1. SMRT MULTIKULTURALIZMA ILI NADILAŽENJE BIJEDE USELJENIČKIH DRUŠTAVA¹

ABSTRACT

Kada su Angela Merkel, David Cameron and Co. progovorili o smrti “multi-kulturalizma” priznali su implicite da se ni u njihovim zemljama nije konzekventno promislilo koncept migracija i integracija, kulturološke pluralnosti, susreta kultura ili inter-kulturalizma. I prije ove vrste političkih narativa osjećala se, dakako, potreba za nadilaženjem bijede tzv. paralelnih društava. S njome se nije miriti, nego je upravo u post-sekularističkom vremenu pojačanih utjecaja velikih religija na inter-kulturularan i kozmoplitski, anti-utopijski način potrebno misliti i migracije i integracije, ukoliko se želi živjeti u miru. U društvima pred-političke moderne poput post-jugoslavenskih bi se moralo za početak prestati likovati zbog tobožnje smrti “multikulturalizma”, pa potom započeti tragati za odgovorima o “paralelnim društvima” i/ili istinskoj smrti multikulturalizma kod nas, te o mogućnostima ponovnog susretanja...

1 Studija pripremljena za raspravu o globalizaciji i multikulturalizmu na Odboru za sociološke znanosti Akademije nauka i umjetnosti BiH, za jesen 2011. Objavljena u časopisu “Diskursi”, broj 2 (www.diskursi.com).

Key words: nekonzekventno promišljene migracije i integracije, “smrt multi-kulturalizma” ili bijeda “paralelnih društava”, kulturološke pluralnosti ili inter-kulturalizam, nužnost transformacija post-kolonijalnih useljeničkih društava...

I prije recentne norveške tragedije i neke vrste ustanka marginalaca u Velikoj Britaniji se u zapadnom svijetu osjećala potreba za nadilaženjem bijede tzv. paralelnih društava. Prisjetiti se ustanka nezadovoljnih od prije par godina u pariškim predgrađima ili na rubovima drugih francuskih gradova u kojima žive doseljenici iz arapskog svijeta ili drugih bivših francuskih kolonijalnih posjeda. Uostalom, i u Berlinu i Hamburgu svake ljetne noći Anno Domini 2011 gore automobili, pale ih deziluzionirani, bili s migrantskom pozadinom ili domaćom licencom, svejedno.

Meni je tijekom ovoljetnog boravka u Njemačkoj palo u obvezu da priprelim za raspravu na Odboru za sociologiju ANUBiH uvide u suštinu fenomena i ponudim moguće odgovore na tobožnju smrt multikulturalizma u zapadnom svijetu, o kojoj su neoprezno govorili i Merkelova i Cameron, a što je s indikativnim oduševljenjem dočekano upravo u BiH i drugim zemljama bivše Jugoslavije. U njima je smrt multikulturalizma očigledna, nenormalnost je već odavna postala normalnost, kao da se samo čekala potvrda iz velikog Svijeta te i takve “normalnosti”. Uostalom, kod nas se ne umije trijezno razgovarati o uvažavanju bliskih kultura i religija, a kamo li o njihovom susretanju i prožimanju.²

2 Ove teme direktno korespondiraju s temama trans-nacionalnih transformacija i socijalizacija, o kojima sam pisao za Odbor za sociologiju ANUBiH iz Berlina povodom 35. kongresa njemačkih sociologa. Objavljeno u zborniku radova: “*Mjesto i uloga sociologije u bosansko-hercegovačkom društvu*” (urednik: akademik Ivan Cvitković), Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, 2010., i u knjizi: Lasić, M., *U zemlji zarobljenog uma*, Rabić, Sarajevo, 2012.

Istina je da su se upravo u zemljama političke moderne, u Njemačkoj i drugdje na Zapadu, formirala nekomunicirajuća “paralelna društva”, te dvostruke oaze zazora i straha od gubitka temeljnih kulturoških oznaka, nesposobne da shvate kako je u susretu kultura, religija i civilizacija šansa za međusobno prožimanje i obogaćenje. Za njihovo formiranje krivicu ne snose samo doseljenici, nego primarno državne vlasti u zemljama useljenja. To su upravo priznali implicite i Angela Merkel i David Cameron kada su govorili o smrti “multi-kulturalizma”. Pri tomu oni ne likuju, ili ne priželjkuju takve ishode, kako je to u pravilu protumačeno kod nas, za domaću politikantsku uporabu, nego implicite priznaju da se ni u njihovim zemljama nije do danas konzekventno promislilo koncept migracija i integracija, kulturološke pluralnosti, susreta kultura ili inter-kulturalizma.

Bilo bi vrlo smisljeno, dakle, kada bi se u raspravi na Odboru za sociologiju ANUBiH odgovorilo zašto su izjave A. Merkel i D. Camerona o “smrti multikulturalizma” dočekane posvuda u Svijetu s velikom pažnjom, ali samo na Balkanu i s neskrivenim oduševljenjem? Uostalom, govoreći o “smrti multikulturalizma” Merkelova nije kazala da je u Njemačkoj previše islama, nego joj se učinilo da je u njoj (ostalo) premalo kršćanstva. O tomu bi se dalo sporiti, ali rješenja nisu ni u višku ni u manjku religije, svejedno koje, nego u novoj političkoj kulturi, iznjedrenoj s mukom i u zamecima upravo unutar Europske unije. Ne kriju li se, dakle, u kompliciranoj EU-političko-kulturološko-ekonomskoj radionici i odgovori na pitanja o smrti “multikulturalizma”, mišljenog i prakticiranog na dosadašnji način?

I

Prije godinu dana pojavila se u knjižarskim izlozima knjiga Thila Sarrazina “Njemačka nestaje: kako smo prokockali

Zemlju”,³ da bi bila prodana u nevjerojatna 1,3 milijuna primjeraka. Zbog toga magazin Der Spiegel i govori o njoj kao “najprodavanijoj stručnoj knjizi desetljeća jednog njemačkog autora”. O tomu koliko je “stručna” su oprečna mišljenja. Meni se učinilo da listam po balkanskim opskurnim tiskovinama, nesposobnim da u drugome vide vlastito obogaćenje, a ne samo neprijatelje. Sarrazinova knjiga je upravo zbog njezinih bizarnih sadržaja i akcenata bila dugo vremena glavna tema u njemačkim i stranim medijima. Nije li, uostalom, i ova zemlja uhvaćena u zamke tabloidiziranog info-tainmenta i nije li i poslije svega što je uradila na svojem ozdravljenju, barem dijelom i dalje “zemlja kulture i barbara”, kako je to lucidno formulirao književni kritičar Marcel Reich-Ranicki?

O Sarrazinovoj knjizi se sve znalo i prije nego što se pojavila, jer je autor u njoj sabirao najbizarnije sadržaje iz brojnih talk-emisija i iz intervjua, uključivo ozbiljnim časopisima kakav je “Lettre International”,⁴ u rujnu 2009. godine. Upravo u njemu je tvrdio da “Turci osvajaju Njemačku točno onako kako su Kosovari osvojili Kosovo – visokim stopama rađanja.”, da se 70% doseljenika Turaka i 90% Arapa nije spremno integrirati u njemačko društvo, da ti i takvi islamski useljenici “ne brinu razumno o obrazovanju svoje djece, nego kako proizvesti nove male curica čije su glave pokrivene maramama...”

Tvrdio je, također, da veliki dio doseljenika živi od socijalne pomoći, ali ne priznaje njemačku državu. Istini za volju, samo 33,9% doseljenika živi isključivo od svoje zarade, ali od vlastite zarade živi i svega 43% Nijemaca. K tomu, pitanje lojalnosti doseljenika prema državi useljenja nije moguće ustanoviti.

3 Thilo Sarrazin, Deutschland schafft sich ab: Wie wir unser Land aufs Spiel setzen, DVA, 2010.

4 Thilo Sarrazin im Gespräch, Klasse statt Masse, Lettre International, N°86

Aktualni berlinski senator za unutarnje poslove Ehrhart Körting (SPD) kazao je jedne prilike veliku istinu, primijetivši da Sarrazin ima veliku sklonost ka statistikama, ali samo ako mu se uklapaju u njegovu “sliku o neprijatelju”!

Po Sarrazinovim tvrdnjama, dakle, veliki broj Turaka i Arapa i ne radi ništa produktivno, izuzev što drži trgovine s voćem i povrćem. Istog je nekvaliteta i njegova tvrdnja kako u Njemačkoj živi oko tri milijuna ljudi turskog podrijetla, čije se stope rađanja duplo veće nego njihov udio u stanovništvu, te da te stope i dalje rastu, što nije posve točno, pa to i ne svjedoči o drugome, nego o Sarrazinovom “turskom sindromu”. U Sarrazinovu slučaju se, međutim, ne radi samo o “turskom sindromu”, pa ni o elitističkom pristupu pitanjima nataliteta i fertiliteta, kako bi se moglo pomisliti na osnovu intervjua liberalnom tjedniku “Die Zeit”, u kojem je kazao: “Njemačka postaje – potpuno nezavisno od migracija – u prosjeku gluplja, jer raspodjela rađanja u našoj zemlji nije u redu. Inteligencija i pripadnost određenom sloju su u velikoj pozitivnoj korelaciji.”⁵

Ako sam dobro razumio, Sarrazin misli da samo inteligentni i obrazovani trebaju rađati djecu. U pitanju je, pak, i njegova sklonost bio-rasističkom tumačenju kompleksnih fenomena. U odgovoru na pitanje ima li “genetskog identiteta” kod nekog naroda Sarrazin je za “Berliner Morgenpost” kazao: Svi Židovi dijele jedan određeni gen, Baski imaju određene gene koji ih razlikuju od drugih...”⁶ Za (ne)hotimično stigmatiziranje Židova se Sarrazin kasnije javno ispričao. Zaključite sami, meni je, priznajem, još uvijek teško i pojmiti i prihvatiti da su Sarrazinu poslije svega podršku pružili i liberalni ljudi kakvi neprijeporno

5 Zeit Online vom 26. August 2010, Interview von Özlem Topcu und Bernd Ulrich

6 Thilo Sarrazin: “Ich bin kein Rassist”, Interview, Berliner Morgenpost, 29. August 2010.

jesu književnik Ralph Giordano, filozof Peter Sloterdijk ili stari njemački kancelar Helmut Schmidt, da spomenem one koje u pravilu hvalim, ali ne i ovaj put...

Ovakve i slične Sarrazinove teze o pogrešnoj integracionoj politici u Njemačkoj su potom sistematizirane i produbljene na 464 stranice u knjizi za koju bi najpreciznije bilo kazati kako se na jednostran način bavi s tzv. bolna njemačka “tri i” (imigranti, integracija, islam).

U knjizi Thila Sarrazina “Njemačka nestaje...” upitna je, naime, već polazna tvrdnja kako je dovođenje inozemne radne snage u Zapadnu Njemačku u šestdesetim i sedamdesetim godinama prošlog stoljeća bilo “gigantska greška”. Ovom proizvoljnošću Sarrazin je izabrao “polaznu točku” za sve potonje izvedbe, uključivo čisto rasističke diskvalifikacije islamskih, turskih i arapskih doseljenika u SR Njemačku: “Ne želim da zemlja mojih unuka i praunuka bude najvećim dijelom muslimanska, da se u njoj pretežito govori turski i arapski, da žene nose marame, a dnevni ritam života određuje mujezinov zov...”

Th. Sarrazin je, dakako, uzgredno uvrijedio i naše “gastarbajtere”, mislim na nesretne ljude iz cijele bivše Jugoslavije, koji su, također, značajno doprinijeli “njemačkom privrednom čudu”. Jedne sam prigode već pisao o tomu kako im je život prošao “negdje između”, te da na kraju puta nisu nigdje i nikomu pripadali...

Sarrazinova krivotvorenja i grube diskvalifikacije ne bi bile politički i sociološki relevantne da ne upozoravaju kako je, čak, i jedna moderna i demokratska zemlja, kakva Njemačka jeste, puna “sarrazina”, koji nisu pri tomu pripadnici samo desnog političkog spektra. Prema jednoj reprezentativnoj studiji, na koju se pozvao i Deutsche Welle, Thilo Sarrazin je samo javno obznanio ono što većina ljudi u Njemačkoj potajno misli. Navodno, preko 51% Nijemaca smatra da je Sarrazin u pravu.

Profesor povijesti sa Sveučilista u Freiburgu, dr. Ulrich Herbert je drugog mišljenja. Po njemu, Sarrazinova knjiga je “sadržajno bila površna”, a takve su bile i žučne diskusije o integraciji i strancima koje su uslijedile. One se od 60-tih godina prošlog stoljeća pojavljuju otprilike svakih pet do šest godina, a pitanje uvijek glasi: “Da li su stranci integrirani? Da li bi trebali ostati u zemlji ili ne? Da li se ponašaju ispravno ili ne? Trebamo li ih više ili manje?” Umjesto besplodnih rasprava bilo bi korisnije formulirati šta je bitno za zajednički život, poručuje profesor Herbert, kako bi se postavile “jasne granice i pravila ponašanja i za Nijemce i za strance u ovoj zemlji”, kako bi se definirao i konačno uspostavio prijeko potrebni “društveni konsenzus”.⁷

II

U Njemačkoj živi danas preko 82 milijuna stanovnika, među kojima je službeno i oko sedam milijuna doseljenika, kako se stranci odnedavna zovu iz razloga političke korektnosti, što čini oko 9% njezinog ukupnog stanovništva. Ali, ako se ovom broju pridodaju i građani koji su primili njemačko državljanstvo, i njihovi potomci, udio doseljenika se penje iznad 15 milijuna, ili na blizu 20% ukupnog stanovništva. Najviše doseljenika i njihovih potomaka je iz Turske (cca. jedna četvrtina), potom slijede Talijani, a iza njih su Poljaci, pa potom Srbi (300.000), Grci, Hrvati (230.000) Bosanci i Hercegovci (167.000), itd.

SR Njemačka je trebala sredinom šesdesetih godina prošlog stoljeća radnu snagu, ali došli su i ostali ljudi, promijenivši i sebe i ovu zemlju, u cijelosti uzevši najbolje. Samo je njoj trebalo sve do 1. siječnja 2005. godine da putem Zakona o doseljavanju i oficijelno prizna da je postala “useljeničkom zemljom”. Šest

7 Vidjeti, Sarrazinova knjiga pala u zaborav, Deutsche Welle, 19. 8. 2011., www-dw-world.de

godina kasnije – u ljeto 2011. godine – u Njemačkoj se ponovno traga za radnom snagom, pretežito visokokvalificiranom, ali ona u velikom luku zaobilazi Njemačku, jer nije više dovoljno atraktivna. Pri tomu je veći problem od realno smanjenog standarda (nadnice već desetljeće ne prate troškove života), što u ovoj zemlji političari i autori poput Sarrazina emitiraju poruke kako su im samo dobrodošli visokokvalificirani doseljenici, dok ih oni socijalno slabi, i nedovoljno kvalificirani ne zanimaju, pa ako su u ovu zemlju došli prije mnogo desetljeća.

No, unatoč svemu, danas čak 15% svih migranata u Njemačkoj ima visokoškolsko obrazovanje, što otprilike odgovara i postotku visokoobrazovanih ljudi među domaćim stanovništvom. Uostalom, oni imaju sve zapaženiju ulogu u svim sferama života, uključivo i u politici. Među njima je, ilustracije radi, i Josip Juratović, Nijemac hrvatskog podrijetla, prvi stranac-zastupnik u Bundestagu, koji je i potpredsjednik Parlamentarne skupine za BiH u njemačkom saveznom parlamentu. U vrlo poučnom prilogu “S tekuće trake u Bundestag. Kako sam kao prvi Gastarbeiter biran u Bundestag”, rađenom za zbornik “Migranti u njemačkoj politici”,⁸ Juratović je objasnio kako se njemačko društvo mijenjalo upravo putom otvaranja za druge ljude i kulture. Prepreke, koje su mu i kao radniku i migrantu stajale na putu, mogao je, srećom, preobratiti u “outsajderske kvalitete”.

U istom zborniku objavljena su i svjedočenja i/ili analize niza etabliranih javnih radnika koji nisu etnički Nijemci. Jedan od njih je i Omid Nouripour, Nijemac iranskog podrijetla, koji je s 13 godina došao u Njemačku, da bi danas bio glasnogovornikom za sigurnosna pitanja frakcije “Zelenih” u Bundestagu. On je

8 Josip Juratović, Vom Fließband in den Bundestag. Wie ich als erster Gastarbeiter ins deutsche Parlament gewählt wurde, u zborniku: Marvin Oppong (Hrsg.), Migranten in der deutschen Politik, VS Verlag, 2011., str. 45-53.

u prilogu “Njemačka između integracione debate i paranoje o lojalitetu” kazao veliku istinu, ustvrdivši: “Njemačka još nije pronašla mir sa svojim statusom useljeničke zemlje.”⁹

III

Profesor Frank-Olaf Radtke s Johann Wolfgang von Goethe sveučilišta u Frankfurtu am Main važi za jednog od vodećih njemačkih istraživača fenomena obrazovanja i migracija, kulture i migracija. U eseju “Od multikulturalizma ka paralelnom društvu...” objasnio je kako se “multikulturalno društvo”, taj “semantički import iz anglo-američkog prostora” krajem osamdesetih godina preko noći pripitomio i u njemačkom i u drugim europskim jezicima, odnosno učinio mnogim liberalnim profesorima, političarima, svećenicima, medijskim bossovima, itd., idealnom sintagmom kojom se može objasniti “kulturološka raznolikost” (njem. “kultureller Vielfalt”).¹⁰

Profesor Radtke misli da je “multikulturalizam“ ovim putom i iz primarno plemenitih motiva postao programskom alternativom u Njemačkoj svima koji se nisu mirili u devedesetim godinama prošlog stoljeća sa sve izraženijim neprijateljstvima prema doseljenicima.

Iz ovog Radtkeova eseja može se saznati kako, s izuzetkom autora rijetke socijal-antropološke literature u dvadesetim godinama prošlog stoljeća, nitko još u sedamdesetim godinama 20. stoljeća nije ni u Sjevernoj Americi, ni u Australiji, ni u europskim metropolama zvao koncept etno-pluralizacije “multikulturalizmom”, nego je svatko putem tzv. nacionalne varijante rješavao fenomen etničkih razlika.

9 Omid Nouripour, Deutschland zwischen Integrationsdebatten und Loyalitätsparanoia, u zborniku: Marvin Oppong (Hrsg.), Migranten in der deutschen Politik, VS Verlag, 2011., str. 13-24.

10 Frank-Olaf Radtke, Vom Multikulturalismus zur Parallelgesellschaft – Selbstvergewisserung in der Einwanderungsgesellschaft, Dossier Multikulturalismus: Vision oder Illusion?, www.migration-boell.de

Po ovom objašnjenju, “multikulturalizam” u SAD i nije bio istinski multikulturalizam, nego sebični odgovor bijelih doseljenika iz jugoistočne Europe na pokret za jednaka prava (engl. equalrightsmovement) sve do tada službeno odvojene i iz političkih i socijalnih prava isključene crne manjine. Priznanje “etničke pripadnosti” različitim useljeničkim grupama postalo je potom “novim medijem” socijalnih razračunavanja oko pravične preraspodjele (engl. affirmative action), koji uključuje danas pored etniciteta i spol (gender) i seksualnu orijentaciju.

U Australiji je “multikulturalizam”, pak, bio dijelom službenih vladinih naprezanja kako bi se prigušio “bijeli rasizam”, tradicionalno rašireni i duboko ukorijenjeni u načinu mišljenja većinskog stanovništva, kako bi se iznašao *modus vivendi* s australskim domorocima (aboriginals), te kako bi se legitimirala potreba uvoza radne snage iz susjednih azijskih zemalja, što je kod Australaca izazivalo otpore.

Slučaj treće najveće useljeničke zemlje Kanade, koja se sastoji iz domorodačkog stanovništva, stanovništva “osnivačkih nacija” i doseljenika, je zbog “Quebec-Question” i stalnih secesionističkih prijetnji iz frankofonskih dijelova zemlje slučaj za sebe, veli prof. Radtke, ovdje se radi o “paradoksalnom jedinstvu federacije u raznolikosti”. Dodao bih ovdje, kako je upravo u Kanadi postignut ogroman iskorak nakon što se, slično kao u Australiji, na prijelomu milenijuma smoglo snage ispričati “domorocima”, ili politički korektnije kazano “first nation”, za silne nepravde koje su im nanijete u prošlosti. Nažalost, prekasno...

U zapadnoeuropskim zemljama, bivšim kolonijalnim silama (Engleskoj, Francuskoj, Belgiji, Nizozemskoj) se nakon procesa dekolonizacija s fenomenom “multikulturalizma” suočilo na vrlo različite načine, kako bi se “učilo ophoditi s neželjenim promjenama unutar religijske i jezične kompozicije svojeg stanovništva”.

SR Njemačka je dugo godina problem “kulturološke raznolikosti” prikrivala “konzervativnom laži” kako SR Njemačka nije useljenička zemlja, nego je samo iz ekonomskih razloga bila prisiljena dovesti u zemlju tzv. gastarbajtere (njem. *Gastarbeiter* – gostujući radnik). “Mi nismo multikulturološko društvo” je postala poštapalica onih koji dugo vremena nisu htjeli čuti i znati o već egzistirajućoj “multikulturalnoj stvarnosti”, veli dr. Radtke. U međuvremenu se situacija promijenila, pa je čak i entuzijazistička “nova ljevica” koja se u vrijeme “vladinog crveno-zelenog projekta” (1998.-2005.) založila u ime ljudskih prava – u Svijetu i za prava naroda na samoodređenje i njihovo međunarodno priznanje a u Njemačkoj za uvažavanje etničkih razlika i kulturoloških identiteta – morala uvidjeti i spoznati drukčija, otrežnjujuća iskustva. Na Balkanu i Kavkazu i na Baltiku moglo se vidjeti kuda vodi priznavanje “narodnosnih skupina” u ime prava na samoodređenje.

Riječ “etničko” povezala se i u BiH i na Kosovu iznova s barbarskom praksom “čišćenja” i povratkom agresivnog nacionalizma koji se posvuda u svijetu prazni putem građanskih ratova. Čak i u demokratski utemeljenim državama Sjeverne Amerike, ili u onim susjednim zemljama koje su važile za uzore (Engleska i Nizozemska) moglo se vidjeti kako pluralna društvena bića koja socijalno-politički priznaju rasne, etničke, kulturološke i religijske razlike, na taj način konflikte pojačavaju i tendencijski čine nerješivim, ocjenjuje profesor Radtke.

Po Radtkeovom razumijevanju, one političke opcije koje su se od samog početka odlučile suprotstaviti strateškoj kampanji multikulturalizma, kao novom pogledu na stvarnost njihovih društava, inzistirali su na bezalternativnosti etnički homogenih društava u formi “domovine” s njezinim “maternjim jezikom” koji svoje osnove vuče iz zajedničkih, kulturološko ukorijenjenih vrijednosti. Oni koji nisu rođenjem i krvi mogli biti pripadnici

ove vrste tradicije nisu, dakle, mogli biti ni ravnopravni sudionici zajedničkog društvenog bića danas, ma koliko mu doprinosili, što i nije bilo drugo do platforma za izopćavanje doseljenika svih nacionalnosti i religijskih skupina, ali posebno onih iz tzv. islamskog svijeta.

Poslije terorističkih napada od “11. rujna 2001.” nije bilo više riječi samo o tomu da se doseljenici imaju podvrgnuti “vodećoj kulturi”, nego se u javni govor uvukao neskriveni rasistički diskurs pod krinkom tzv. borbe kultura. U samoj Njemačkoj se poslije terorističkih napada u Madridu (2003.) i Londonu (2005.) počela legitimirati ideja o “propasti multikulturalnih društava”, pod čim se željelo ukazati kako većina ako ne i svi problemi potječu od “muslimanskih paralelnih društava”. Na taj je način ostala pošteđena krivnje domaća politička elita i država, neodgovorna i nesposobna misliti novu interkulturalnu stvarnost u useljeničkim društvima.

IV

Dr. Christoph Butterwegge, profesor Fakulteta humanističkih znanosti i politologije Sveučilista u Kölnu, ekspert za pitanja bijede i siromaštva, piše u eseju “Globalisierung, Migration und (Des)Integration” kako u vremenima globalizacije “razvijene industrijske zemlje tzv. trijade (Sjeverne Amerike pod vodstvom SAD, Zapadne Europe pod vodstvom SR Njemačke i Jugoistočne Azije, pod vodstvom Japana) pokušavaju u “borbi za najbolje glave” (“Kampf um die besten Köpfe”) pridobiti samo visoko obrazovane, stručne i rukovodeće snage iz svih zemalja svijeta, dok bi najradije zaustavili na svojim granicama tzv. migracije iz nevolje. Tako se formira selektivna migracijska politika, koja podrazumijeva “dobre” (visokokvalificirane) i “loše” (niskokvalificirane) migrante. Ta politika dvostrukih standarda, utemeljena na gospodarskim i demografskim potrebama, u

pravilu zanemaruje ljudska prava. Putem ovog neoliberalnog pristupa pospješuju se, također, konflikti u zemljama useljenja i zemljama iseljenja. U porastu je i tzv. velegradska segregacija – dijelovi velikih gradova se pretvaraju u rezervate za moderni lumpenproletarijat, dok drugi postaju ekskluzivne četvrti.

“Neoliberalna hegemonija vodi socijalno strukturiranoj dihotomiji i daje poticaj socijalnoj demagogiji desno-ekstremističkih i populističkih stranaka”, tvrdi dr. Butterwegge i u zborniku “Doseljavanje u znaku globalizacije. Migraciona, integraciona i manjinska politika”, što ima za posljedicu da se “borbe oko preraspodjele i socijalni konflikti etniciziraju, a migranti, odnosno manjine kriminaliziraju”.¹¹

U aktualnim diskusijama o tzv. propasti integracija i odnosu Zapada prema islamu upravo mas-mediji igraju ključnu ulogu, jer filtriraju informacije u procesu obrazovanje javnog mnijenja i tako utječu na svijest ljudi, primijećuje dr. Butterwegge. Upravo su mediji godinama i desetljećima pretežito negativno utjecali na mišljenje i ponašanje dijela stanovništva u useljeničkim društvima, stvarajući negativne stereotipe o migrantima i etničkim manjinama, kako bi u krajnjem i doveli u pitanje “model zajedničkog života ljudi različitih nacionalnosti, etničkog podrijetla, kultura i religija”, upravo su oni stvorili “strukturno dualiziranje migracija”, pod kojim se misli na negativno pisanje o migrantima koji “sustavno zlouporavljaju njemačku socijalnu državu” i “pozitivno izvještavanje o inozemnim ekspertima, koji obogaćuju domaće tržište radne snage”, čime se forsira “dominantan mehanizam socijalnog zatvaranja prema migrantima” i, u krajnjem, “proces izopćavanja” u kojem ovi mehanizmi djeluju kao “motori i multiplikatori etnicizacije.”

11 Butterwegge Christoph / Hentges, Gudrun (Hrsg.), *Zuwanderung im Zeichen der Globalisierung. Migrations-, Integrations- und Minderheitenpolitik*, 4. Auflage, Wiesbaden 2009.

Tako se i došlo u situaciju da se isuviše brzo “multikulturalno društvo” proglašava nemogućim ili propalim, a da se tzv. paralelna društva predstavljaju kao vlastiti izbor samovoljne izolacije doseljenika. Tim putom se multikulturalna stvarnost useljeničkih društava dovodi u pitanje, a sama ideja multikulturalizma postaje useljeničkim društvima sve manje privlačna, jer je doživljavaju prijjetnjom za njihovu tradicionalnu kulturu. Otuda je, pak, samo korak do legitimiranja vrlo problematičnih sintagmi kakva su “ratovi kultura” ili “sporovi između zapadnog i islamskog svijeta”, itd. Umjesto nasjedanja na ove vrste podvala, poručuje profesor Butterwegge, treba se boriti za “demokratsku multikulturalnost”, koja podrazumijeva “otvorenost jedne republike za izvanjske utjecaje, striktno odbijanje ideologije izopćenja (nacionalizma, rasizma, socijal-darwinizma), konformizma i autoritarizma, kao i više tolerancije prema različitim životnim formama, prihvaćanje pogleda na svijet i temeljnih religioznih uvjerenja etničkih manjina, te bazični konsenzus o socijalnoj odgovornosti društva za sve njegove članove.”

V

Bassam Tibi je profesor u Göttingenu i na Harvardu koji se kulturološki i psihološki definira kao Nijemac, kojemu je “njemački jezik duhovna domovina”, dakle “idealni tip”, weberovski posmatrano, poželjnog i integriranog useljenika. U Damasku 1944. godine rođeni Tibi određuje samog sebe Nijemcom “semitsko-arapskog podrijetla i sunitsko-muslimanske vjere”, ili “liberalnim muslimanom” kojemu su svi mogući konzervativni okviri tijesni. A još k tomu, i za razliku od onih koji se nepromišljeno i neznalački pozivaju na njegovo zagovaranje “njemačke vodeće kulture”, Bassam Tibi je izričito protiv “svih formi etničkog, religijskog, kulturološkog i političkog zatvorenog društva”.

U intervjuu političkom tjedniku "Focus",¹² Bassam Tibi se založio za dijalog između Europljana-domaćina i neeuropskih doseljenika, koji s pravom traže mjesta za svoju kulturu u zemljama u koje su doselili. Tibi pri tomu razlikuje "kulturološku raznolikost", s jedne, od koncepta "multikulturalnosti", s druge strane. Dapače, on je uvijek bio isključiv protiv "koncepta multikulturalnosti", jer se, po njegovom razumijevanju, iza ovog pojma skrivalo pogrešno uvjerenje kako "kulturne zajednice mogu živjeti jedna pored druge, zadržavajući svoje vrijednosti, a da ne proizvedu konfliktnu potencijale". Tu svoju tvrdnju je potkrijepio novijim američkim iskustvima, jer od kada se mnoge etnije jače pozivaju na svoje podrijetlo – i "multikulturalnu ideologiju" – veoma je oštećen "američki vrijednosni konsenzus". Vrijeme u kojem živimo dalo mu je za pravo. Uostalom, američka varijanta multikulturalizma i nije bila mnogo više od pozitivne diskriminacije ili tzv. affirmative action. U slučaju ozbiljnijih gospodarskih kriza i ne smije se zbog toga isključiti da bude dovedena u pitanje i sama ideologija "melting pota". Pitanje je, dakle, hoće li se i američko društvo morati suočiti s kulturološkim pluralizmom po uzoru na europska društva, te priznati nužnost uvažavanja ne samo ostatataka "first nation", nego i specifičnih kulturoloških potreba usljeničkih skupina...

Za Tibija je neosporno da nitko ne smije dovoditi u pitanje temeljne vrijednosti njemačkog ustava kao što su ljudska prava i slobode vjeroispovijesti, koje po njemu i čine "jezgru vodeće kulture" ("Kern der Leitkultur"). Time i njegovo poimanje "vodeće kulture" biva jasno – ne smije se dozvoliti "separiranje pojedinih kultura, koje bi isključivo živjele po principu vlastitih vrijednosti", jer u dogledno vrijeme tako bi se ne samo ugrozio njemački jezik nego bi se urušio i "zajednički bitak", supstanca života u Njemačkoj i u Europi.

12 Interview mit Bassam Tibi – Islam erlaubt keine Integration, Focus, N° 29/2005

Kao “liberalni musliman” izričiti je protivnik ideje i prakse da se Shari’a (Šerijatski zakonik) legitimira u europskim zemljama kao paralelna osnova života. Tibi uviđa, naime, da su među doseljenim muslimanima u Europu, uključivo u Njemačku, ojačale radikalističke struje “koje u ime prava jednakosti i zahtijeva za kulturnim identitetom” ne žele ništa drugo nego “uvođenje Šerijata za muslimanske doseljenike”. A to vodi, po Tibiju, do neminovnog konflikta “sa svjetovnim identitetom Europe”, odnosno u koliziji je sa temeljnim vrijednostima ne samo u SR Njemačkoj nego i u drugim europskim zemljama.

O ovom bi se moralo voditi računa i u BiH, u kojoj u prvom redu pojedinci iz vodstva IZ BiH (pre)često siju iluzije o spojivosti Šerijata i europskog prava. Takvo što nije spojivo, dakako, ni s klasičnim ni s onim europskim pravom koje se zove *Acquis communautaire* i kojeg je svaka zemlja-kandidat za prijem u Europsku uniju dužna preuzeti u vlastito zakonodavstvo ako želi biti punopravnom članicom EU. Nažalost, reisu-l-ulema efendija dr. Mustafa Cerić tvrdio je upravo suprotno u bezbroj navrata, pa i u “Deklaraciji europskim muslimanima”, dokumentu prepunom iluzija, na koji je reagirao isuviše mali broj bh. islamskih teologa i svjetovnih intelektualaca.¹³

U zemljama političke moderne, tj. na Zapadu ili “Okcidentu”, gdje bi sekularizam odavna trebao biti sastavni dio života, i nije baš sve tako kako na papiru izgleda. Doduše, islam u zapadnom svijetu nije samo u “ghettou” određenom od strane većine, nego mu svojevrsnu poziciju “stranog elementa” propisuju i njegove vjerske vođe, koje kao da nisu primjetili gdje žive i što su stvarni interesi njihovih vjernika na Zapadu.¹⁴

13 Vidjeti, Mile Lasić, Veliki korak u pogrešnom pravcu, Status br. 10.

14 Vidjeti detaljnije o radu “Njemačke islamske konferencije” u knjizi: Mile Lasić, Mukotržno do političke moderne, Udruga građana Dijalog, Biblioteka Status, Mostar, 2010.

Nema nikakvog posebnog “njemačkog puta” u odnosu na islam (i druge kulture), poručuje Tibi izravno u knjizi “Islam i Njemačka”,¹⁵ jer vrijednosni sustav ne može biti ekskluzivno etnički, čime se i dolazi do biti – do zalaganja za “europski sustav vrijednosti” i za “zapadnu vodeću kulturu”, koja se temelji upravo na onome što je Europa porodila kao “kulturnu modernu”. To, u najkraćem znači: “primat razuma nad religijskim istinama”, te “individualna, a ne grupna, ljudska prava”, kao i “svjetovnu demokraciju, utemeljenu na odvajanju religije od politike”. A što se islama tiče, Tibi govori o “neophodnosti europskog islama kao demokratske pretpostavke” čime vrši razgraničenje sa fundamentalistima ne samo u Njemačkoj. “Svatko zna”, tvrdi Tibi, “da islamisti čvrsto drže u zagrljaju organizirani islam u Njemačkoj i protiv su integracije”. U ovom se kontekstu može razumjeti kako Tibijeva poruka da “islam mora priznati sekularne vrijednosti zapadne moderne” nije nikad naišla na odobravanje ni među islamskim, ni zapadnokršćanskim fundamentalistima. Prvima je smetao zahtjev za neophodnim reformama unutar islama, a drugima Tibijev apel za “priznanje ravnopravnosti religija”.

Podjednako važna je i Tibijeva kritika zapadnoeuropskog konzervativizma, odnosno zatvorenosti unutar koncept nacije-države. U knjizi “Islam i Njemačka“ dr. Tibi piše i sljedeće: “Njemačka ideja nacije kao ekskluzivno kulturne nacije ne odgovara europskim zapadnim vrijednostima, jer se ona u konačnici određuje etnički ili ekskluzivno kulturološki”. Time je kritizirao konzervativnu ideju vodilju u poimanju nacije i kulture kod njemačkih političara i znanstvenika, kulturologa i medijskih radnika, zbog čega i uobičava za suvremene Nijemce kazati da su još uvijek jedna “neurotična nacija”.

15 Bassam Tibi, *Der Islam und Deutschland. Muslime in Deutschland*, DVA, Stuttgart, 2000.

Osim o knjizi “Islam i Njemačka” pisao sam u nizu navrata ranije s razlogom i o drugim Tibijevim knjigama, primjerice “Europa bez identiteta”,¹⁶ “Islamsko doseljavanje – propala integracija”, jer su bile i ostale nezaobilazno štivo za iole ozbiljniji seminar na temu “dijaloga kultura”.¹⁷

“Ideologija multikulturalizma, a ne ideja kulturološke raznolikosti, je dospjela u slijepu ulicu”, ustvrdio je već u naslovu jednog svog novijeg eseja Bassam Tibi, pokušavši objasniti razliku između “multikulturalizma” i “kulturološkog pluralizma”. Po njemu, ideologija multikulturalizma daje se svesti na: a) utvrđivanje kulturoloških razlika, b) priznanje kulturoloških razlika, c) iz tih razlika izvedenih kulturoloških temeljnih prava, pri čemu problem nastaje ako se “određenju žene putem Šerijata” prizna status “kulturološkog temeljnog prava”. I “kulturološki pluralizam” se zalaže kao i “multikulturalizam” za “kulturološku raznolikost”, ali “kulturološki pluralizam asocira ovu raznolikost s minimalnim zahtjevom glede uvažavanja univerzalnosti društvenih vrijednosti. Ovaj koncept polazi od toga da su raznolikost i međusobni suodnos kultura mogući samo putem obvezujućeg ujedinjenja glede univerzalnih temeljnih vrijednosti. Ne može se dopustiti “kulturološko temeljno pravo” koje vjernicima dozvoljava prakticiranje određene religije, a da se druge označava “nevjernicima”. Po njegovom razumijevanju, morali bi se pripadnici “civilnog društva” u javnom diskursu o poželjnoj formi kulturološke raznolikosti u njemačkom društvu založiti za “kulturno-pluralističku, a ne za kulturno-relativističku raznolikost”.¹⁸

16 Bassam Tibi, *Europa ohne Identität? Die Krise der multikulturellen Gesellschaft*, Bertelsmann, München, 1998.

17 Bassam Tibi, *Islamische Zuwanderung. Die gescheiterte Integration*, DVA, Stuttgart, 2002.

18 Bassam Tibi, *Die Ideologie des Multikulturalismus, nicht die Idee der kulturellen Vielfalt ist in der Sackgasse*, Dossier Multikulturalismus: Vision oder Illusion?, www.migration-boell.de

Kao stranac koji ovu zemlju upoznaje iz neposredne blizine već 44 godine osjećam za Njemačku istovremeno i sklonost i odbijanje, konstatira oporo Tibi, ono što mene veže uz Njemačku je također i ovdje vidljiva europska, a ne njemačka “vodeća kultura”. Ali, iz razloga što je “migraciona debata” u ovoj zemlji zatrovana nerazumijevanjem pojma “vodeća kultura”, dijelom i svjesno instrumentalizirana, odlučio sam se ne govoriti više ni o “europskoj vodećoj kulturi”, nego o “europskoj vrijednosnoj orijentaciji”. Kao pripadnik otvorenog društva – i, prirodno, iz egzistencijalnih razloga – zalažem se za doseljavanje, dalje argumentira Tibi, a kao demokratsko-sekularni musliman po uvjerenju i osjećanju naglašavam istodobno da se naše društvo mora braniti protiv svih formi fundamentalizma, dakle i protiv njegove islamističke forme – islamizma. Zato je neizbježno u neku formu kućnog reda povezati kulturološku raznolikost s civilno-društvenim temeljnim vrijednostima. Upravo to odgovara ovdje obrazloženom modelu kulturnog pluralizma.

“Od mojega židovskog učitelja Maxa Horkheimera sam se naučio ljubavi prema Europi prosvjetiteljstva, koju je on opisao ‘otokom slobode u moru nasilnih vladavina’”, poručio je Tibi, i ne želim vidjeti kako islamisti njihovo razumijevanja prava (Schari’a) uvode umjesto Ustava, uz pozivanje na njihovo temeljno kulturološko pravo.

VI

Fenomen tobožnje smrti “multikulturalizma” se ne može razumjeti, dakle, bez razumijevanja fenomena modernih migracija i (ne)uspjelih integracija u zapadna društva, posebice doseljenika iz tzv. islamskih zemalja. S druge strane je nužno dekonstruirati i raširene iluzije o “multikulturalizmu” kao “čarobnom štapiću” za rješavanje problema doseljeničkih društava i pokazati kako se iza ovog pojma i ne krije drugo do

višedesetljetna problematična praksa “pozitivne diskriminacije”, slabo poznavanje i uvažavanje kulturološkog pluralizma, te iz toga proistekla nekonzisteno promišljena useljenička politika u većini zapadnih društava.

Pripadnici “otvorenog društva” svih mogućih teorijskih i političkih orijentacija, a ne samo kozmopolitiski orijentirani “ljevičari“, misle i tvrde kako upravo ideologija multikulturalizma, mišljenog kao kulturološki pluralizam, i poslije svega ostaje smisleni odgovor na tradicionalni nacionalni egoizam i ograničenja koncepta nacionalne kulture i nacionalne države. Multikulturalizam se, dakle, i poslije svih zlouporaba i nekonzistentne uporabe samog pojma, i dalje smatra smislenim odgovorom na tradicionalni nacionalni egoizam i ograničenja koncepta nacionalne kulture i nacionalne države. On se samo u postsekularizmu više bezuvjetno ne zove tako, nego “kulturološkim pluralizmom”, “inter-kulturalizmom”, i tsl. Pri tome se ne smije imati iluzija, ni u jednom drugom, nego samo u zapadnom svijetu su otvorene kakve-takve mogućnosti za kulturološko pluralistička, u biti kozmopolitska društva i u onoj mjeri u kojoj su pravna država i civilno društvo prisilile političke aktore na poštovanje visokih standarda zaštite ljudskih i manjinskih prava, ma o kojim se manjinama radilo, vjerskim, doseljeničkim, spolnim (gender), i dr.

“U što vjerovati i dalje, ako ne u ideju multikulturalizma”, poručio je, primjerice, Jostein Gaarder neposredno nakon masovnog pokolja u Norveškoj, počinjenog u ime “obrane Europe od multikulturalizma i marksizma”. Ovdje se multikulturalizam i marksizam optužuju implicitno da su otvorili vrata islamu kao stranom elementu u zapadnoeuropskoj kulturi, o tomu nema nikakve iluzije. Jostein Gaarder je autor svjetskog bestslera “Sofijin svijet” u kojem je pokušao objasniti bit filozofijskog mišljenja, kulture i povijesti od antike do danas.

Norvežani su, i to je ono što je fascinirajuće bilo u cijeloj nesreći, na ekstremističku mržnju prema kulturološkoj pluralnosti, uključivo vjerskoj u liku islamske vjere, odgovorili filozofijom i praksom “otvorenog društva” i multikulturalizma, a ne “Patriotic Actom” kao Amerikanci, ili tome nečem sličnim.

U procesu samooslobođenja od religijsko uvjetovanih političkih obrazaca pronašao se, dakle, prvo prostor za sekularizaciju (i laicizam), pa potom i post-sekularizam, pod kojim se misli na povratak utjecaja religija na društveni život, ali ne i na dovođenje u pitanje temeljnih tekovina postmoderne kakvo je odvajanje svjetovne i duhovne vlasti, državnih i crkvenih poslova. Post-sekularizam nije, dakle, označio smrt sekularizma, nego potrebu promišljanja na novi način kompleksa pitanja vezanih za mjesto religije u društvu i njezin suodnos s politikom. U zapadnim društvima biva se, dakle, u liberalnijim krugovima svih mogućih orijentacija svjesno kako se zbog teškoća s integracijom useljenika ne smije odustati niti od ideje kozmopolitizma niti od sekularizma, kao bitnih sastavnica političke moderne, ma koliko se upravo to čini poželjnim objektom žudnje “fundamentalista” na desnom spektru, čiji je bolesni izraz upravo onaj norveški masovni ubojica.

I kozmopolitske liberalne ideje su, međutim, u vremenima neoliberalno determinirane globalizacije doživjele izvitoperenja, pa ih je potrebno iznova prevrednovati, kako se ne bi olako odustalo od njihove biti. Kada bi se, primjerice, Zapadna Europa definirala ponovno “kršćanskom”, što se čini zamamnim i nekim vrlo obrazovanim i mudrim ljudima, umjesto da se s pravom poziva i na svoje kršćanske korijene, počela bi nalikovati prevaziđenim povijesno-političkim konceptima tipa Rimskog ili Franačkog carstva (jedan Bog i jedan car, jedno carstvo i jedna religija). U svakom slučaju, povratak na koncept nacije-države u njezinoj staroj ili čistoj formi vodio bi iznevjeravanju ideje

multikulturalizma i sekularizma, što bi bilo poraznije po EU i od aktualne krize eura i dužničke krize.

Nije li potrebno, habermasovski kazano, i u “postkolonijalnim društvima doseljenika”, i drugdje, recimo kod nas, na trans-nacionalno transformacijski, kozmoplitski način, misliti pitanja susreta kultura i njihovog prožimanja? Nije li konačno došlo vrijeme da se osmisli koncept trans-nacionalnih kulturoloških pluralizacija i socijalizacija, u čijoj je osnovi međusobno uvažavanje i prožimanje sve međuovisnijih kultura, religija i svjetova? Doduše, nekima i filozofija inter-kulturalizma nalikuje “ideologiji multikulturalizma”, čini pogrešnom ili nedostatnom, nekakvom novom utopijom. Ali, u čemu je drugomu alternativa, ukoliko se želi živjeti u miru?

Berlin, 31. kolovoza 2011.

2. LAŽNI KRAJ MULTIKULTURALIZMA NA ZAPADU I STVARNI KRAJ MULTIKULTURALIZMA NA BALKANU¹

Prvo bi bilo potrebno educirati edukatore, čuo sam početkom rujna ove godine na jednom seminaru pod pokroviteljstvom Helsinškog komiteta Norveške i u suradnji sestrinskih odbora iz Srbije i BiH, održanom na Ilidži. Na dvodnevnom “sastanku partnera” se razgovaralo o projektu “Gradimo mostove, a ne zidove”, koji podrazumijeva etabliranje kolegija “Interkulturalno razumjevanje i ljudska prava” na nizu visokoškolskih institucija u Bosni i Hercegovini i u Srbiji. Program ima lokalnu, regionalnu i međunarodnu perspektivu, kazalo se u pozivnom pismu za skup kojem sam nazočio kao “posmatrač” u ime Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Ovo nije, dakako, puki pi-ar za jednu plemenitu ideju, nego ukazivanje na mogući put ili odgovor na jedan od najstrašnijih c r i m e n a u našim društvima i njihovim obrazovnim sustavima.

Radi se o etnizaciji i posljedičnoj provincijalizaciji cjelokupnog školstva u postjugoslavenskim zemljama, u funkciji proizvodnje tzv. poželjnih narativa po volji i ukusu vladajućih političkih i

1 Uvodno izlaganje na znanstvenom skupu *IDENTITET, MULTIKULTURALIZAM I STRAH OD DRUGOG*, održanom u Sarajevu, 28. 10. 2011., u organizaciji časopisa Diskursi. Vidjeti, Diskursi N° 3, www.diskursi.com...

duhovnih elita, što je u konačnici i dovelo do odumiranja filozofije i prakse multikulturalizma na ovim prostorima.

Inače, glavni cilj projekta “Gradimo mostove, a ne zidove” je “izgradnja kompetencija” na visokoškolskim ustanovama koje bi omogućile da “obrazuju studente na način koji će doprinijeti razvoju demokratske kulture temeljene na vrijednostima interkulturalnog razumjevanja i ljudskih prava,” kako bi mogli “biti promotori ovih vrijednosti na svojim budućim radnim mjestima”.²

I

Bojim se da je riječ samo o kapljici čiste vode u pustinji, u moru kontaminiranih i zatrovanih prostora etnonacionalističkim ili nekim drugim otrovom i patosom, mada iskustva sa školama za interkulturalno obrazovanje, ljudska prava i mirno rješavanje međuetničkih i drugih sukoba imaju već iza sebe neke institucije civilnog društva, među kojima je i Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (HOPS). Bit ću zbog toga slobodan pozvati se ovdje na nedavno predavanje s HOPS-ove škole ljudskih prava profesora novosadskog univerziteta i direktora nevladine organizacije Centar za multikulturalnost, Alpara Lošonca, poznatog po dubini kritika etno-nacionalizma u Srbiji. Uvaženi kolega je svojevremeno za državno uređenje Srbije u vrijeme Slobodana Miloševića kazao kako i nije drugo do “etno-anarhija”, što je u dosluhu i s onima među nama koji tvrde da u Bosni i Hercegovini od Daytona naovamo i ne živimo drugo do “demokraturu”, dakle političko-pravno nasilje u formalno demokracijskom

2 U programu već sudjeluju pojedini fakulteti sa univerziteta u Sarajevu, Mostaru, Novom Pazaru i Novom Sadu. Program interkulturalnog razumjevanja se realizira putem razmjene nastavnog kadra, studenata i edukacijskih materijala između univerziteta i sveučilišta, uz koordinaciju i potporu svekolike vrste Helsinškog komiteta Norveške i Vlade Kraljevine Norveške.

ambijentu. Otuda je, valjda, i nastao ne samo postdaytonski političko etnokratski provizorij, te polititološko-pravni narativi u funkciji njegova održanja, nego i onaj političko-pravni narativ koji je s razlogom prizivao političku i civilizacijsku alternativu, a dobili smo 2006. i 2011. godine bezalternativne vođe i njihove poklonike kako u Republici Srpskoj tako i u Federaciji BiH, nažalost u liku domaćih socijaldemokracija (SNSD i SDP BiH), koji su uništili i posljednju nadu u promjene, pa BiH živi bezalternativnost i potpunu europska neizvjesnost. Moj kolega i prijatelj profesor Miodrag Živanović je u recenziji moje knjige “Kultura sjećanja” umnije i poetskije od mene kazao kako je riječ ne samo o “smrti socijaldemokratske ideje”, nego u krajnjoj konsekvenci i o “smrti čovjeka”.³

U ovom prilogu postaviti ću hipoteze i pokušati dokazati, primjerice, kako su se u skoro svim postjugoslavenskim zemljama u protekle dvije decenije koristili prevaziđeni metodi reguliranja međuetničkih konflikata ili sukoba, a u funkciji realizacije koncepta ili modela nacije-države. Krajnji rezultat ove vrste eksperimenata i jeste smrt multikulturalizma na našim prostorima, ma koliko se prstom upiralo na tobožnju smrt multikulturalizma u zapadnom svijetu. U njemu se, međutim, uz brojne krize i porođajne bolove odvijaju trans-nacionalizacije i integracije koje su omogućile, čak, i re-vitalizaciju modela nacije-države u novom ambijentu. Naši dominantni politološko-pravni i politički narativi u pravilu ignoriraju ta iskustva. Ona usamljena manjina među nama koja pokušava ukazati na tu europsku alternativu u pravilu je ciljno marginalizirana ne samo od otvorenih “neprijatelja otvorenog društva” (Karl Popper), nego i onih kod nas koji su prividno njegovi “prvosvećenici”, a po metodama su, također, njegovi neprijatelji.

3 Vidjeti, Miodrag Živanović, Moja domovina je sada sjećanje, Oslobođenje (Pogledi), 22. 10. 2011.

Političko-pravno nasilje i nastanak “paralelnih društava” kod nas su, dakle, u funkciji učvršćivanja ili nastanka nacija-država na sve užem i manjem zapadnobalkanskom prostoru, uključivo i BiH, pa se i nije u prilici doseći logiku razvoja i funkcioniranja modernih društava. Općeprihvaćeno je, podsjetio je i Alpar Lošonc, da se nastanak nacije uvijek vezuje za neku vrstu nasilja, dok se nastanak multikulturalizma vezuje za pojam i praksu modernih društava i sloboda.⁴

U prirodi etničkih zajednica – kojih u svijetu ima oko 8.000 – jeste da ljubomorno čuvaju svoju teritoriju, jezik i vjeru, tvrdi profesor Novosadskog univerziteta dr. Jovan Nikolić, pa one imaju potrebu da se politički organiziraju. “Identitet etničke grupe jeste kulturološka trajnost, dok je sama kultura naučeno ponašanje koje za cilj ima da uvede red u haotičnom svetu”, ustvrdio je dr. Nikolić, po kojem su “kulture rezultat ljudske zajednice i smisao humane egzistencije.”⁵

Dakako, postoje različite kulture, a među njima rijetke koje se smatraju civilizacijskim iskoracima, pa se moraju braniti prije nego što bi mogle biti dovedene u pitanje. Riječ je u ovom momentu o europskoj političkoj kulturi u nastanku, koja se smije nazvati i kulturom “četiri slobode” ili kulturom otvorenog društva i čije dosege (i ograničenja) možemo pratiti unutar Europske unije. Neprijeporno je, pak, da ona znači nijekanje starih obrazaca, zbog čega i jeste izložena raznim nasrtajima.

Uvaženi lijevi intelektualac Rob Riemen, osnivač i predsjednik Nexus Institute (i časopisa Nexus), vjerojatno vodećeg “međunarodnog centra za intelektualne refleksije”, ogorčen je nespremnošću intelektualnih i političkih elita da ustanu u obranu ove političke kulture. Takva vrst indolencije

4 Vidjeti, Alpar Lošonc, Kultura, kulturni pluralizam i identitet. Multikulturalizam i interkulturalizam, www.helsinki.org.rs

5 Vidjeti, Jovan Nikolić, Građanska kultura i građansko zajedništvo u uslovima religijskog, etničkog i kulturnog pluralizma, www.helsinki.org.rs

je i omogućila notornom neofašisti Gertu Wildersu, prvom čovjeku “Partije slobode”, da kontrolira manjinsku nizozemsku vladu, a sutra možda bude i na njezinom čelu. U važnom eseju “Vječiti povratak fašizma”, Riemen je upozorio, ukoliko izostanu civilizacijski otpori ne isključuje se povratak fašizma i u Europi, ili u SAD, i to pod egidom lijeve ideje i ideje slobode. A to bi u suštini značilo povratak ideji države-nacije, krvi i tla, a napuštanje projekta mira i slobode što je bit europskih integracija.

“Geert Wilders je fašist, i ako ga ubrzo ne zaustavimo u Nizozemskoj može izbiti nasilje kakvo smo već vidjeli na Balkanu,” upozorava Rob Riemen, pri čemu se nalazimo “u dubokoj civilizacijskoj krizi, krizi istinskih, duhovnih vrijednosti, a Wilders i njemu slični su logična posljedica nihilizma masovnog društva, za koje svi snosimo odgovornost”. Radi se, dakle, o odgovornosti korumpiranih elita koje njeguju duhovnu prazninu, u kojoj se fašizam opet može uzdići. Po Riemeni, mogući povratak fašizma su *“omogućile političke stranke koje su se odrekle vlastitih vizija, intelektualci koji njeguju lagodni nihilizam, sveučilišta koja ne zaslužuju to ime, pohlepa za novcem koju generira poslovni svijet te masovni mediji koji radije odražavaju ono što narod želi, nego da mu služe kao kritičko zrcalo”*.⁶

II

Ovakav uvod je bio nužan kako bi se postavilo pitanje: da li je stvarna “smrt multikulturalizma” i ciljno formiranje “paralelnih društava” u postjugoslavenskim zemljama uzrokovano primarno time što nas je u bližoj i daljoj prošlosti politička moderna zaobilazila u velikom luku, što se imalo iskustvo samo

6 Vidjeti, Rob Riemen, Vječiti povratak fašizma, TIM press, 2/2011., str. 56.

s represivnim metodama razrješenja etničkih konflikata, što se u temeljnim pitanjima države, nacije, kulture, identiteta i jezika bavimo na posve anakroničan i autističan način, što se nismo naučili rješavati osjetljiva pitanja bez golog ili političko-pravnog nasilja, pa zbog toga mlako ili nikako branimo ideju pripadanja ujedinjenoj Europi?

Po mojem razumijevanju, odgovor je na sva ova pitanja potvrđan. Zato se kod nas i ne razumije kako se formirani identiteti ne smiju dovoditi u pitanje, nego se moraju obogaćivati i usložnjavati. Dakle, morali bismo se naučiti ophoditi s identitetima, jednostavnim i složenim, a ne nijekati ih, ili zatirati. U krajnjem, u modernom dobu se i ne radi o drugom do o pokušaju življenja alteriteta ili mnoštva identiteta, do čega se stiglo, ili stiže tek putom one političke kulture koja podrazumijeva priznavanje umjesto potiranja kulturoloških pluralnosti, upravljanje etničkom pluralnošću, a ne njezino eliminiranje. Ovim se putom i otvaraju mogućnosti jednakopravnosti i trajnijeg i pravednijeg rješenja međuetničkih problema.

Ako, dakle, svjedočimo uopće o nečemu novomu u ljudskoj povijesti, to se ogleda primarno u tomu što se u post-modernim političkim društvima, za razliku od predpolitičkih, tribalističkih društava, odustaje od grube prisile u eliminiranju etničkih razlika. Možda se i po prvi puta u povijesti pokušava nenasilno upravljati međuetničkim razlikama? Anglosaksonski autorski dvojac John McGarry i Brendan O'Leary govore, primjerice o osam metoda upravljanja i eliminiranja međuetničkih razlika. U metode upravljanja etničkim razlikama ubrajaju se: hegemonistička kontrola; arbitražna (intervencija treće strane); kantoni-zacija ili federalizacija; te, konsocijativizam ili sporazumna podjela moći. U metode tzv. eliminiranja etničkih razlika se ubrajaju: genocid; prisilno masovno preseljenje stanovništva;

razdvajanje i odcjepljenje (samoodređenje); (prisilna) integracija ili asimilacija.⁷

I u temeljito urađenoj i korisnoj studiji Srđana Milašinovića i Želimira Kešetovića o rješavanju unutardržavnih međuetničkih konflikata,⁸ s pravom je i s pozivom na brojne ugledne istraživače međuetničkih konflikata ukazano na razlike u pristupu u političkim i pred-političkim društvima: “Iz ugla sprečavanja i rešavanja konflikata značajno je pomenuti da se po pravilu etnički konflikti najlakše generišu između predpolitičkih i tribalističkih društava ili u društvima koja nisu dozrela do nivoa moderne parlamentarne demokratije. S druge strane etničko-konfesionalni sukobi su najprisutniji tamo gde postoji takozvana ‘fingirana demokratija’ ili ‘demokratija niskog intenziteta’...”

Već površni uvid potvrđuje ovo Milašinovićevo i Kešetovićevo pravilo, to jest pokazuje kako su se u postjugoslavenskim zemljama malo koristile metode upravljanja, a da su se probale uglavnom surove metode “eliminiranja etničkih razlika”, što i jeste dovelo do smrti multikulturalnih društava i nastanku “paralelnih društava”. Svijest o zajedničkoj prošlosti i bliskosti se i mogla zatrti samo tim putem. Poslije grubih metoda prisile u ratu uslijedile su, logično, suptilnije metode pokoravanja ili asimilacije u miru, primjerice putem tzv. jezičnog nacionalizama, to jest nametanja jezičnog i kulturološkog modela većine manjinama. Moralo bi se, dakle, učiti ponašati i djelati na posve opozitan način dosadašnjem u oblasti upravljanja međuetničkim konfliktima. I u ovom pogledu Milašinović i Kešetović mudro

7 Vidjeti, McGarry, John and O’Leary, Brendan, *Introduction: The macro-political regulation of ethnic conflict*, in: John. McGarry i Brendan. O’Leary (eds.): *The Politics of Ethnic Regulation*, London and New York: Routledge. 1993.

8 Vidjeti, Srđan Milašinović, Želimir Kešetović, *Mogućnosti rešavanja unutardržavnih konflikata*, izvorni znanstveni rad 1/2009, www.doiserbia.nb.rs., str. 175

sugeriraju: “Iskustva vezana za procese rešavanja konflikata ukazuju na to da, u većini slučajeva neutralisanje konflikta ne sme da se razmatra kao jednostrano nametanje volje moćnijeg protivnika slabijem. Ako je rešenje nametnuto, bez obzira na to da li je nametanje izvršeno uz primenu sile ili samo pretnjom silom, ono ne opstaje dugo, konflikt će se ponoviti i eskalirati u nekom drugom obliku. Dovoljno je pomenuti veštačke granice u Africi, Aziji, bivšem SSSR, Evropi, a posebno na Balkanu, koje su proizvele međunacionalna trvenja, rat i probleme teritorijalnog razgraničenja naroda i etničkih zajednica.”⁹

U praksi upravljanja etničkim konfliktima se, dakle, rijetko kada radilo ili radi o primjeni samo jedne od prisilnih metoda, a pri upravljanju se radilo o kombinacijama metoda uz neizvjesne ishode. Nerijetko su, naime, konflikti samo prigušivani ili odlagani, ali ne i uspješno rješavani. Samo se, nažalost, s tolerancijom i strpljivom njegovom kulturološke pluralnosti nije imalo i nema velikih iskustava. Pa, ipak, samo se ovim putem stiže do spoznaje o nužnosti respektiranja i kolektivnih, a ne samo individualnih prava pripadnika svih manjinskih etničkih zajednica. One među nama, koji se uzbuđuju već na samo spominjanje konsocijativnih modela, zamolio bih, dakle, da se zapitaju da li je “konsocijativizam ili sporazumna podjela moći”, kako bi kazali John McGarry i Brendan O’Leary, nužno lošija metoda upravljanja etničkim razlikama od instrumenata upravljanja etničkim razlikama kakvi su: hegemonistička kontrola, arbitraža ili kantonizacija ili federalizacija?

O drugome je pri tomu riječ. U mjeri u kojoj su pojedinačna društva zakoračila u neistražene prostore političke moderne, utoliko bivaju i svjesnija kako se kulturološke različitosti ne smiju potirati. I obrnuto, u pred-političkim društvima se i dalje čvrsto vjeruje u tzv. metode grubog eliminiranja etničkih

9 Vidjeti, Srđan Milašinović, Želimir Kešetović, Ibidem..., str. 170.

razlika, ili, pak metode majorizacije i prikrivene asimilacije, čime su daljnji konflikti programirani. I izriješkom kazano, u post-jugoslavenskim zemljama ne orijentiramo se, nažalost, prema onima koji iza sebe već imaju despotsko-autokratske modele vladavine koji produciraju “neprijateljske slike” u Drugome, kako bi to kazao liberalni katolički teolog dr. Hans Küng, govoreći o “neprijateljskoj slici islama”, odnjegovanoj u nekoj huntingtonskoj kuhinji.

Koliko li je među nama “malih huntingtona”, uvjerenih da je sve dozvoljeno što drugdje nije u obrani prevaziđenih ideala kakvi su nacija i država, nacionalna država i nacionalna kultura, ili pak u potiranju etničkih razlika među nama? Protivu njihovih neznanja ili neukih namjera, protivu nasilnih potiranja naših minimalnih razlika, tih nježnih svjedočenja o našim bliskostima i nužnosti povratka jednih drugima, se mora ustati koliko danas, dok se može, kazao bi, vjerojatno, Rob Riemen.

III

U proteklih 20 godina se multikulturalizam zatirao u (skoro) svim postjugoslavenskim državama, i tako da su ponajveća žrtva bili gradovi i regije koje su se nekoć mogle podičiti s najvećom tolerancijom ili najvećim brojem sklopljenih međuetničkih brakova (Vukovar, Sarajevo, Tuzla, Mostar...).¹⁰

Pobliže posmatrano, od osjećaja jednakopravnosti rastali su se već uoči rata oni dijelovi naroda koji su ostali živjeti izvan tzv. matičnih nacija-država, primjerice Srbi u Hrvatskoj, ili Hrvati u Srbiji. Potom su nejednakopravni postali svi, uključivo konstitutivni narodi u BiH, ukoliko su se našli u okruženju bilo kojeg tzv. većinskog naroda. Pobjedila je bolest samo-

10 U Mostaru nekoć je bilo čak 18% tzv. miješanih brakova u ukupnoj masi novosklopljenih brakova, da bi se u ratu njihov udio spustio na nulu, a danas “popeo” tek na 1,7%...

dovoljnosti, zloradosti i ignorancije, o kojima radije govorim nego o mržnji među narodima, ma koliko je i ona svjesno odnjegovana, ubijajući ljude u onima koji su mržnji podlegli. Kao da se svima učinilo da je rješenje njihovih problema u nacionalnim državama ili ghettoiziranim dijelovima tih država. Stvarni manjinci, dakle nacionalne manjine i “ostali” su pri tomu dvostruko zakinuti, tu ne pomaže mnogo što se putem tzv. afirmativne akcije (pozitivne diskriminacije bilo koje zakinite skupine) omogućuje njihovo simbolično prisustvo u lokalnim zakonodavnim tijelima, ili zahvaljujući izbornom inženjeringu i na višim razinama, ili što će putom implementacije presude Europskog suda za ljudska prava u “slučaju Sejdić i Finci” doći do kozmetičkih prepravaka u pravnoj konstrukciji Zemlji obrnute, abnormalne političke paradigme. U stvarnosti se, naime, radi o bezdušnom ili dvostrukom ignoriranju manjinaca i za ispravljanje ove političke nekulture trebaju desetljeća.

Nije slučajno, dakle, što su neoprezne izjave o “smrti multikulturalizma” Angele Merkel i Davida Camerona dočekanе s toliko oduševljenja upravo kod nas, u zemljama tzv. zapadnog Balkana. Mnogima se učinilo da su konačno dobili potvrdu iz “velikog svijeta” za ahistorijske i anti-civilizacijske koncepte, za njihove željene i uspješno sprovedene etnizacije i provincijalizacije. Ovdje se ne mislim detaljnije pozabaviti lažnom smrću “multikulturalizma” na Zapadu, jer sam u nizu već objavljenih priloga govorio o istinskoj drami “postkolonijalnih useljeničkih društava” (Jürgen Habermas), o tomu kako se iza privlačnog pojma kakav je multikulturalizam i nije na Zapadu krilo drugo do škrto ili djelomično uvažavanje doseljeničkih ili zatečenih kultura od strane dominantnog tipa kulture. S time je bila, i jeste, povezana i nespremnost na integraciju ili borba za priznanje svoje kulturološke osobnosti, kako ostataka “first nation” tako i doseljenika u zemlje kakve su SAD, Australija, Kanada i druge.

Dakako, doseljenike se nema svrhe okrivljavati za neznanje jezika zemlje useljenja i nepoznavanje ustavnih i zakonskih, kao i običajnih normi, veću krivicu za takve greške i propuste snose vlasti zemalja useljenja. Dio obrazovanih useljenika i njihova djeca, pak, su shvatili kako mukotrpa borba za inter-kulturalizam podrazumijeva učenje jezika zemlje useljenja i uvažavanje kultura, zakona i običaja zemlje u kojoj se došlo, bez potiranja primarnog identiteta. Tek poslije kulturološkog obrušavanja jezikom i kulturom je moguća borba za uvažavanje posebnosti kojima doseljenici obogaćuju zemlje useljenja. Oni useljenici, pak, koji se zadovoljavaju životom u ghettoima neznanja, ili u ghettoima vlastitih strahova i predrasuda, ostaju zauvijek na marginama “postkolonijalnih useljeničkih društava”.¹¹

Srećom, barem u prosvijećenim krugovima na Zapadu se vrlo dobro znade kako se jedino smisleni odgovor na fundamentalizam bilo koje vrste (islamistički ili kršćanski, politički ili kulturološki) nalazi u prosvjetiteljskoj ideji i praksi političke moderne. Kod nas se, nažalost, i dalje tvrdoglavo insistira na kulturološkim modelima iz 19. stoljeća. Iz tih razloga su nositelji tih anahronih koncepata i najgrlatiji u objedama zapadnog svijeta, ma koliko su jedino u njemu otvorene kakve-takve mogućnosti za kulturološko pluralistička društva, i u onoj mjeri u kojoj su pravna država i civilno društvo prisilile političke aktere na poštovanje visokih standarda zaštite ljudskih i manjinskih prava, ma o kojim se manjinama radilo, vjerskim, doseljeničkim, spolnim (gender), i dr. Riječ je o tomu da se multikulturalizam unatoč svih zlouporaba i nekonzistentne uporabe samog pojma, i dalje smatra smislenim

11 Vidjeti, Mile Lasić, Od “multikulturalizma” ka postsekularističkom inter-kulturalizmu, Diskursi, N° 2, prilog feljtoniziran i u dnevnom listu Oslobođenje od 18. do 26. rujna 2011.

odgovorom na tradicionalni nacionalni egoizam i ograničenja koncepta nacionalne kulture i nacionalne države. On se samo u post-sekularizmu više bezuvjetno ne zove tako, nego “kulturološkim pluralizmom”, “inter-kulturalizmom”, i tsl.

“U što vjerovati i dalje, ako ne u ideju multikulturalizma”, ponovit ću i ovdje ono što je poručio, primjerice, Jostein Gaarder, norveški bestseler autor (“Sofijin svijet”), neposredno nakon masovnog pokolja u Norveškoj, počinjenog navodno u ime “obrane Europe od multikulturalizma i marksizma”. Norvežani su, i to je ono što je fascinirajuće bilo u cijeloj nesreći, na ekstremističku mržnju prema kulturološkoj pluralnosti, posebice vjerskoj u liku islamske vjere, odgovorili filozofijom i praksom “otvorenog društva”, dok su SAD, podsjećanja radi, poslije “11. rujna” usvojili “Patriotic Act”, tj. zakonski ograničili slobode i svojim građanima i drugima.

Smije se, dakle, postaviti hipoteza kako će privrženici ideja prosvjetiteljstva i političke moderne posvuda u svijetu i dalje inzistirati na nužnosti transformacije tradicionalnih društava u multikulturalna ili interkulturalna kozmopolitska društva, u čijoj je osnovi respekt i zaštita prava pojedinca, ali i svih kolektiviteta, uključivo etničkih zajednica, posebice manjinskih zajednica. Time dodirujemo naš primarni interes. Nije li potrebno, dakle, i u tranzicijskim društvima na trans-nacionalno transformacijski, kozmopolitski način, misliti pitanja susreta kultura i njihovog prožimanja? Nije li konačno došlo vrijeme da se i kod nas osmisli koncept trans-nacionalnih kulturoloških pluralizacija i socijalizacija? Ili ćemo i dalje živjeti kulturu neuvažavanja, tog “prokletstva bliskih razlika”, koje se uz malo volje mogu transformirati u kulturu međusobnog obogaćenja? Kazao bih zato – zajedno s autorom “Sofijinog svijeta” – čemu se smijemo nadati ako ćemo prestati vjerovati u ideju inter-kulturalizma,

koja podrazumijeva međusobno uvažavanje, uz posvajanje zajedničkih vrijednosti, onih koje uvaženi profesor Hans Küng zove “Weltethosom”...

IV

Kao što je već rečeno, i u Bosni i Hercegovini i u cijeloj regiji jugoistoka Europe se neskriveno likovalo i još uvijek likuje zbog neopreznih i u biti površnih izjava njemačke kancelarke i britanskog premijera o “smrti multikulturalizma”. Jedni su to radili ili rade, jer im se učinilo da su konačno dobili potvrdu za svoje političke koncepte i opcije, u pravilu oslonjene na ideju nacije-države iz 19. stoljeća, a drugi kako bi se još jače pozivali na liberalno-građanske koncepte, koji su divni i krasni za zrela politička društva, dok u totalno podijeljenoj Zemlji i Regiji koja se sunovratila u svoju lošu prošlost upravo jer nije umjela naći mjeru između nacionalnog i liberalno-građanskog, većinskog i manjinskog, djeluju u najboljem slučaju kao plemenite utopije, ukoliko se iza njih ne skrivaju koncepcije majorizacije ili prisilnih asimilacija.

Nasilnom disolucijom bivše Jugoslavije, ratnim sunovratom i kontra-tranzicijskim povratkom u prošlost nastala su, dakle, i u BiH i u regiji jugoistoka Europe etnički podijeljena, u osnovi paralelna društva, u kojima je sačuvano vrlo malo vezivnog tkiva iz prošlosti. Tog tkiva je moralo biti putem razorodnih ljudskih veza, i međusobnog trpljenja, čak i u duboko predpolitičkoj, turskoj periodi Bosne i Hercegovine, ma koliko su etničko-religijske zajednice – sukladno millet sistemu – funkcionirale kao zasebni svjetovi.

Austrougarski pokušaji političke modernizacije BiH bili su potom osuđeni na neuspjeh, jer su počivali na konceptu potiranja kulturološko-političkih zasebnosti. Ono što se zove

“kalajevštinom” ili “kalajisanjem Bosne” nije, dakle, imalo šansu na uspjeh primarno iz razloga što su u tom momentu procesi formiranja “zakašnjelih nacija” (Helmut Plessner) bili dovršeni, ili u punom jeku i u Bosni i Hercegovini.¹²

Otuda i jesu danas ne samo problematične težnje ne samo ka separatnim nacijama-državama u BiH, nego i anakronične ambicije za formiranje bosanske nacije i države, koja bi potirala ono što se ne smije potirati. Uostalom, ono što nije uspjelo prije više od jednog stoljeća, ne može biti rješenjem za BiH danas. Radilo se o otvorenom ili o prikrivenom nasilju i nametanju, zagovara li se integralno ili integrativno “bosanstvo”, potpuno je svejedno, u BiH su njezine “zakašnjele nacije” definitivno oformljene i ne smiju se dovoditi u pitanje ukoliko se misli dobro svojoj zemlji. Od odlučujuće je metodološke važnosti ono do čega je došao dr. Srećko M. Džaja, jedan od rijetkih bh. povjesničara s međunarodnom reputacijom, ustvrdivši: “Uočljivo je da politička povijest BiH nije tekla kao jedan kontinuum koji bi iz jednog stanja prelazio u drugi nošen dinamikom vlastitog unutarnjeg društvenog i kulturnog razvitka. Umjesto toga je BiH tijekom svoje povijesti dobivala radikalne političke i demografske udare izvana, koji su ovu zemlju duboko raslojili. Ta raslojenost silno otežava uspostavu BiH kao moderne demokratske države, jer nijedna od postojećih političkih tradicija kroz koje je BiH do sada prošla nije usidrena ni emocionalno ni memorijski u današnje cjelokupno bh.

12 Prije 126 godina, točno 19. rujna 1885., je, primjerice, fra Franjo Miličević objavio prvi broj “Glasa Hercegovca”, hrvatskog političko-informativnog lista u BiH. “Glas Hercegovca”, nekadašnji ‘Hercegovački bosiljak’, bio je izriekom protiv Kallayevog uvođenja jedinstvene bosanske nacije. U jednom od brojeva “Glasa Hercegovca”, fra Miličević direktno poručuje Benjaminu Kallayu: “*Mi štujemo ime Bosne i Bošnjaka kao pokrajinsko, ali kao narodnostno, jer ga poviest i tradicija zabacuju, odbacujemo...*”

pučanstvo.” I dalje, tvrdi dr. Džaja: “Budućnost BiH se ne može graditi na iluziji o njezinoj tisućugodišnjoj državnosti, nego na stvarnom poznavanju i uvažavanju njezine izlomljene prošlosti i sadašnjosti i na izboru političkog modela koji bi odgovarao njezinoj stvarnosti. Pritom, ipak, ima jedna konstanta koja se provlači kroz bh. povijest, a koju se ne bi smjelo zaboraviti. BiH je, naime, usprkos svim mijenama kojima je kroz svoju povijest bila izložena – ostala povijesni krajolik, tj. prostor koji je bio izložen i dramatičnim promjenama, ali je sačuvao svoje ime i geopolitičke obrise.”¹³

BiH je imala različite sudbine i iskustva u prvoj i drugoj Jugoslaviji, u prvoj je bila totalno ignorirana kao zaseban subjekt i podijeljena, a u drugoj je doživjela – u periodu kojeg volim zvati Periklovim dobom, mada sam svjestan njegovih manjkavosti, dakle u sedamdesetim i prvoj polovici osamdesetih godina prošlog stoljeća – opći industrijski, politički i kulturološki procvat. Jedino ni tada, ni poslije nije imala iskustva s političkom demokracijom.¹⁴

13 Vidjeti, Srećko M. Džaja, Riječ na znanstvenom skupu “Stoljeće Kraljeve Sutjeske”, 18. listopada 2008., KUN, Oslobođenje, 23. 10. 2008.

14 Vidjeti, Gojko Berić, Sanjaj socijalizam, trpi kapitalizam, Oslobođenje, 20. 10. 2011. U Berićevom komentaru se smisleno ukazuje i na relativnost “Periklovog doba” u životu BiH: “Glupo je danas veličati taj sistem, ali je žalosna činjenica da današnje generacije mladih žive lošije i nesigurnije nego što su živjeli njihovi roditelji. I kao što nam je kapitalizam, prvenstveno zbog svog izobilja, izgledao jako privlačan kad smo ga gledali iz socijalističkog miljea, što smo dalje od tog vremena, socijalizam nam je sve bolji i ljepši, jer nam je tranzicijski kapitalizam donio bijedu. Kao da nam je povijest izrekla presudu: Stoko, sanjaj socijalizam i trpi kapitalizam! Bilo je u tom jugoslovenskom socijalizmu neuporedivo više socijalne pravde, država je brinula o tebi od rođenja do smrti, i što je najvažnije – bilo je neke makar i nejasne nade... Sociolozi i ekonomisti su manje izdašni u pohvalama bivšem sistemu. “Kad sanjamo socijalizam, sanjamo ondašnji nerad za velike pare”, kaže jedan od njih. Prošlost dugo traje, a svako ima svoj pogled na nju...

Odmah poslije pada Berlinskog zida i “željezne zavjese” u Zemlji su se osnovali nacionalni, etnički i religijski utemeljeni politički pokreti koji su svatko na svoj način sudjelovali u razgradnji onog što se u tom momentu zvalo SR BiH u sklopu SFRJ. Njegujući poziciju “neudobnog građanina” (G. Grass), a ne profesionalnog patriote, ja to zovem “dvostrukim udarom izvana” i “trostrukum udarom iznutra” protivu BiH, ma koliko se “patriotama” unitarističke ili separatističke provenijencije ovakvo tumačenje ne dopadalo.¹⁵

U svakom slučaju, za kratko je bilo uništeno sve ono što je bilo dosegnuto u kratkom životu Titove Jugoslavije, posebice od Ustava iz 1974. godine, te političko-pravne konstrukcije koja je priznavala i kolektivno-etničke subjektivitete i kulturološke minijaturne razlika među nama. Uostalom, o kvaliteti i važnosti Ustava SFRJ iz 1974. svoj sud je kazala i čuvena Badinterova komisija. U krajnjem, bez Ustava iz 1974. godine nema ni postojećih vanjskih granica ni međunarodno-pravnog subjektiviteta post-jugoslavenskih država.¹⁶

Dakako, u bivšoj SFRJ i bivšoj SR BiH se s mukom i poslije proturječne deunitarizacije početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća doprijelo do čarobne formule o jednakopravnosti republika i naroda i njihovih građana, koja se potom ogledala i u konačnom priznanju nacionalnosti “Muslimana”, današnjih Bošnjaka, i jednakopravnosti BiH s drugima, te u relativno mudrom upravljanju etničkim konfliktima (sve do Memoranduma SANU i Osme sjednice SK Srbije), kao i u njegovanju “zajedničkih memorija”, datuma i događaja iz povijesti, bez čega nijedna zajednica ne može opstati. Političkom konceptu

15 Vidjeti, Bizarnost mira u zemljama zapadnog Balkana, u knjizi: Mile Lasić, Mukotržno do političke moderne, Udruga građana Dijalog, Biblioteka Status, Mostar 2010., str. 151-183.

16 Vidjeti, Deset mišljenja Badinterove komisije, u knjizi: Mile Lasić, Mukotržno do političke moderne, Ibidem, str. 102-103.

kojeg je oličavao SKJ (SK BiH) se uvijek može prigovoriti, dakako, neuvažavanje političkog pluralizma, pa se, čak, ova vrsta političkog monopola mora uvrstiti i u krug “neprijatelja otvorenog društva”, ali joj se ne smiju pripisati grijesi koji će potom učiniti etnokrate pod plaštom političkog pluralizma i demokracije, a što će skončati u demokraciji u kojoj i danas živimo. Rezultati etnokratske vladavine su, u krajnjem, vidljivi prostim okom u formiranim “paralelnim društvima” gdje ih nije bilo.

I dok se na Zapadu s razlogom govori o neuspjeloj integraciji doseljenika i nastanku “paralelnih društava”, kod nas bi bilo krajnje vrijeme početi govoriti o nemogućim političkim konceptima koji produciraju ili imaju za posljedicu domaća paralelna društva, i gdje ih nije bilo. I sve dok se budu njegovali događaji i ličnosti iz povijesti koji nas dalje razdvajaju, sve dok budemo uporno gajili kulturu sjećanja samo vlastitih žrtava, a “kulturu zaborava” vlastitih sramota, bez želje za traganjem za onim što nas je spajalo u prošlosti, imamo male šanse uspostaviti mostove među nama koji bi nas ponovo spojili u budućnosti.

Radi se o potrebi povratka Bosni i Hercegovini, kazao bi jedan mudri bh. franjevac. O povratku ka BiH se radi, doista, i to ne samo njezinih Hrvata, nego i njezinih Srba i Bošnjaka, i drugih. Svako bi morao uzmaknuti od inzistiranja na nemogućim konceptima i založiti se za europsku BiH.

V

Političke iluzije među Hrvatima i Srbima su u pravilu separatističkog, a među Bošnjacima unitarističkog usmjerenja. Prve je lako diskvalificirati kao anahrone, ali iluzije unitarnog tipa su zamotane u očaravajući celofan deliberativnih teorija ili oblandu patriotizma, pa ih je puno teže smjestiti u kutak kojem pripadaju. I sam se osjećam građaninom Svijeta i

Europljaninom, iako ne zanemarujem nijedan svoj identitet, ni etnički ni zavičajni, ni državni, pa se moram osvrnuti na iluzije koje su posijane u liberalno-građanski koncept uređenja BiH i princip “jedan čovjek jedan glas”, pa s time i posredno ili direktno i u tobožnju multietničku stranku zvanu SDP BiH, koja je odavno postalo “bošnjačko-centrična” (Enver Kazaz), čiji vrh s vremena na vrijeme vodi agresivniju stigmatizaciju političkih protivnika ili, primjerice, čitavih regija, nego što su to Minovićevi i Mitovićevi mediji odrađivali za Miloševićev režim uoči krvavog raaspada Jugoslavije. Valjda to rade da prikriju neviđeni nepotizam i političku jalovost, odnosno nesposobnost da realiziraju ciljeve svojih “pet politika”. O SNSD-u se i ne treba puno govoriti, vrhovi ove RS-stranke se i ne trude biti nešto više od srpske socijaldemokracije, ako je tu uopće više o socijaldemokraciji riječ. U obje tobožnje bh. socijaldemokracije su, nažalost, prevladali neo-jakobinska politička kultura nadbijanja, klijeentalizam i podanički mentalitet. Do savršenstva je odnjegovan i tzv. poželjni govor, tako nedostojanstven slobodnog čovjeka. Rezultat toga jesu dva podjednako loša entiteta pod tobožnjom socijaldemokratskom dominacijom, de facto strankama koje njeguju političko-pravno nasilje na štetu socijaldemokratske ideje i Zemlje u cijelosti.¹⁷

17 Farsičnim post-daytonskim razvojem su nastali, dakle, dominantni srpski i bošnjački entiteti, dok su Hrvati postali moneta za potkusurivanje (“srpsko cvijeće” ili “bošnjačko cvijeće”), valjda da bi se potvrdila Marxova misao kako se događaji ponavljaju jednom kao tragedija, a drugi put kao farsa. O marionetama na vlasti u RS-u tipa Emila Vlajkija ne vrijedi trošiti riječi, jedino se pomoću ove političke karikature može bolje razumjeti kakav se politički autogol zabija za zemlju BiH kada se upravo zahvaljujući izmjenama, intervencijama u Izbornom zakonu samo Hrvatima legalno i legitimno bira, odnosno nameće hrvatski član Predsjedništva BiH, kojeg oni većinski ne osjećaju svojim predstavnikom. Oni koji negiraju “fenomen Komšić” trebali bi samo zamisliti što bi se dogodilo kada bi takvo što bilo moguće uraditi i s bošnjačkim i sa srpskim članom Predsjedništva BiH?

Prosto je nevjerovatno kako se brzo zaboravilo na političku bahatost Miloševićeva režima i tko je bio i zbog čega najglasniji zagovornik načela “jedan čovjek □ jedan glas”, dakako na račun nijekanja Ustava SFRJ. Zaboravilo se i na farsično biranje nesretnog Sejde Bajramovića i raznih besprizornih “kostića” u “krunje Predsjedništvo SFRJ”, sukladno tajnim ambicijama “Vožda” i njegovih slijepih sljedbenika. Dakako, za ovakvu vrstu kratkovidosti nisu krivi samo SDP-političari, nego i svi oni duhovni i pravno-politološki narativi čiji krajnji rezultat i jeste “lažni Valter”, projekt podržan, nažalost, od prijateljske nam zemlje, u čiju se pomoć mnogi uzdaju i na putu ka EU, što je vrlo upitno.¹⁸

Po mojem razumijevanju, tragična srpska iskustva i zablude glede Jugoslavije morala bi biti poučna za sve koji su bilo gdje brojniji od drugih, jer kada je netko većina ima više obveza, ali ne i više (kolektivnih) prava. Ona se moraju garantirati svim konstitutivnim narodima i svim manjincima, jednako kao i individualna prava svakog čovjeka i građanina. Potrebno je, dakle, priznati da je BiH totalno podijeljena država i zemlja, te k tomu sklona padu (failure state), koja opstoji samo voljom međunarodne zajednice, o čemu i svjedoči 800 intervencija OHR-a u post-daytonskoj peirodi BiH, pa se potom posvetiti i čovjeku, građaninu i kolektivitetima. Ovim bi se putom definitivno smanjile međuetničke napetosti i izgubile iluzije o neodrživosti BiH ili o “vladajućem” ili “temeljnom narodu” u BiH.

18 SDP BiH je po metodama postao brat bliznac SNSD-u, jednako koliko po stilu vladanja “Zločko” nalikuje “Mičku”, kazala bi dr. Svetlana Cenić. Tragedija je, zapravo, što je SDP BiH glede nacionalnog pitanja ostao svjetlosnim miljama udaljen iza prakse rješavanja nacionalnog pitanja u interpretaciji Saveza komunista Bosne i Hercegovine, čiju zaostavštinu u formi načela u oblasti upravljanja etničkim razlikama ne uvažava, a što mu ne smeta da se obilato koristi njegovom imovinom kao izvorom autokratske moći i bahatog političarenja njegovih lidera...

“Apsurdna je teza da bošnjački narod, vojno i politički konfrontiran Srbima i Hrvatima, može ostvariti ulogu integrativnog faktora BiH”, upozorio je svojevremeno akademik Enver Redžić, “da bi se očuvao historijski integritet BiH, nužno je da u svim nacionalnim politikama u BiH postanu integrativne težnje. Integritet se ne može nametati; on se može uspostaviti samo političkom voljom sva tri BiH naroda”. Po razumijevanju ovog uvaženog be-ha povjesničara, “gledište da je jedan narod, tj. bošnjački, nosilac i spasilac integriteta BiH podrazumijeva da bošnjačkom narodu pripada uloga vladajućeg naroda”. Međutim, nastavlja Redžić, “integritet BiH, koja je višenacionalna zajednica nespojiv je sa postojanjem vladajućeg naroda”. Zato, zaključio je akademik Redžić, “zastupanje stanovišta o vladajućoj ulozi bošnjačkog naroda izravno vodi u nepovratnu destrukciju i dezintegraciju BiH”. Potom će Redžić, kako je i priličilo vijećniku AVNOJ-a, znanstveniku i čovjeku od integriteta, poantirati: “Prividno bosanska koncepcija, po kojoj je tzv. autohtoni narod čuvar Bosne, u suštini je antibosansko gledište, jer BiH pripada jednako svim svojim narodima ili je nema”.¹⁹

Iz ovog metodološkog pristupa nameće se moguće nadilaženje naših podijeljenosti i putem jednog od konsocijacijskih modela, ili u kombinaciji i uz uvažavanje elemenata klasičnog parlamentarnog sustava. Kao što je već doticano, kod nas se tvrdoglavo ignoriraju čak i narativi o konsocijacijskim modelima, iako bi, primjerice, švicarski model “Konkordanzdemokracije”, ili nizozemski model koji je izveo zemlju iz nestabilnosti (da bi se samoukinuo) mogli pomoći. Uostalom, u Daytonskom ustavu već ugrađena konsocijacijska rješenja, kako bi potom bila nakaradno izvedena, kao i mnogo drugoga

¹⁹ Vidjeti, Enver Redžić, *Sto godina muslimanske politike*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2000., str. 113.

u BiH. Temeljno pravilo konsocijacije da političke elite postignu dogovor kojeg bi se držale, preduvjet je, u stvari, za bio kakav pomak do novog ustava, koji bi se morati čim prije izraditi, ukoliko se uistinu želimo približiti euroatlantskim integracijama. Vjerojatnije je, nažalost, da ćemo nastaviti živjeti postojeću kombinaciju “javašluk konsocijacije” i političko-pravno iluzioniranje putem koncepcije “jedan čovjek – jedan glas” (protivu kojeg, dakako, nemam u načelu ništa protiv), nego što će se političke elite usuglasiti o temeljenoj promjeni ustava Zemlje koja bi pospješila euroatlantske integracije.

Ilustracije radi, navest ću ovdje kako uvaženi kolega, profesor FPN-a Univerziteta u Sarajevu, dr. Asim Mujkić tvrdi: “Namjesto demokratskog principa ‘jedan čovjek – jedan glas’, treba mijenjati etnopolitički okvir unutar kojega se taj jedan čovjek uopće ne pojavljuje kao jedan čovjek. Ako se neko plaši ‘preglasavanja’ (etničkog) unutar te formule, onda neka se svojski baci na demontiranje i transcendiranje etnopolitičkog okvira unutar kojega namjesto formule ‘jedan čovjek – jedan glas’ suvereno, već dvadeset godina vlada sramna, anti-demokratska formula ‘jedan čovjek (jedan vođa) – milion glasova (milion ‘bioloških’ članova kolektiva koga ovaj navodno predstavlja)’.”²⁰

20 Asim Mujkić, “Bauk” liberalne demokratije kruži Bosnom, Puls demokratije, 14. 11. 2007. Ne dovodeći u pitanje plemenitost u Mujkićevoj viziji, moram primjetiti kako je duboko pogrešno zatvaranje očiju prema žalosnom ‘činjeničnom stanju stvari’. No, pogledajmo što dr. Mujkić kaže: ”Insistiranje na ‘činjeničnom stanju stvari’ u raspravama o državnom uređenju rijetko je išta drugo do ideološki motivisano onemogućavanje alternativnih vizija BiH kao političke zajednice...” Nije, dakle, uvijek ideološki motivisano, pa bi upravo Mujkićevo hipostaziranje omiljenog mu modela nekome moglo izgledati “ideološki motivisano”. Odsustvo sluha za bh. političku stvarnost dolazi i u sljedećem Mujkićevom obrazloženju: “Što se tiče strahovanja od dominacije formule ‘jedan čovjek – jedan glas’ treba primijetiti sljedeće: zašto se ova formula stalno iščitava u etničkom kodu, kao da jedan čovjek iscrpljuje svoj javni i politički život u svom etničkom pripadanju. Taj jedan čovjek nije samo pripadnik neke etničke

U BiH se, doista, radi o sustavnoj proizvodnji prostota svih vrsta, iliti redukcija, tu se slažem s dr. Mujkićem, ali i o proizvodnji iluzija putem zagovaranja neadekvatnih modela za bilo koju podijeljenu ili složenu zajednicu.

Htio bih zamoliti sve poštovane kolege, dakle i one koji insistiraju na liberalnom i građanskom ustroju podijeljene Zemlje, putem koncepcije “jedan čovjek – jedan glas” da shvate da protivu tog principa nemam ni sam u načelu ništa protiv, ali se bojim da se tim putom ne mogu “transcendirati” naše surove podijeljenosti. Zbog toga bi bilo nužno da zagovornici ovog narativa za početak ne gledaju u kolegama, onim koji respektiraju etničko i pri tomu ne negiraju građansko, drugo do obzirne ljude i znanstvenike, pripadnike srodnih i kompleksnih identiteta, kako bi se zajedno uhvatili u koštac s krutom bh. podijeljenom stvarnošću. Jer, tvrdim odgovorno, ona se može nadići ne ignoriranjem niti grubim eliminiranjem, nego upravljenjem etničkih razlika. Dakle, prvo priznati kulturološku i svekoliku pluralnost, pa potom raditi na nadilaženju naših podjela, i to racionalnim upravljanjem etničkim razlikama. U krajnjem, Zemlju i Regiju bi mogli izvući iz etno i neoboljševićke močvare, iz stanja “zarobljenog uma”, samo prosvijećeni ljudi, uključujući i liberalne etnokrate i socijaldemokrate. Nama ne može pomoći apel za “transcendiranje etnopolitičkog okvira”, nego upravo iskustva onih država koje su iz faze nestabilnosti izašle u faze stabilnosti putem konsocijacijske odgovornosti,

grupe, već i niz drugih grupa. Prema tome nije u toj demokratskoj formuli problem već u etnopolitičkom okviru unutar kojeg se tog jadnog jednog čovjeka stalno i nepogrješivo reducira na pripadanje ovom ili onom narodu.” Bio bi maliciozno podsjetiti tko je sve i kako zagovarao uvažavanje principa “jedan čovjek – jedan glas” u pokojnoj SFRJ. U svakom slučaju, odgovorno tvrdim kako ovakav pristup onemogućuje potragu za alternativnim rješenjem, koje se možda skriva u respektu povijesnog hoda u BiH, ma kakav bio, dakle u kombinaciji etnokratskog i liberalno-građanskog modela, kako se ne bi bh. etnički ili drugi identiteti i uopće kulturološki pluralizam dovodio u pitanje.

uz puni respekt metoda upravljanja i nadilaženja međuetničkih konflikata. Ovaj model podrazumijeva, međutim, dogovor i odgovorno sprovođenje dogovorenog političkih elita, kako uči Arendt Lijphart, kao i pomoć prijatelja iz Svijeta pa su šanse za njegovu primjenu u BiH skoro pa nikakve. Krivnju i za ovo snose – pored političkih – akademske elite, sve one koje onemogućuju dijalog i kompromis, bilo u ime socijaldemokratske, bilo u ime etnokratske vizije uređenja Zemlje.

Na sreću, mogla bi nam pomoći i iskustva jedne takve integracije kakva je Europska unija, koja je alternativa i etnokratskim iluzijama i njihovim liberalno-građanskim inačicama. Ovu alternativu treba, pak, prvo razumjeti, pa potom njezina stimulirajuća iskustva implementirati i prije nego se postane dijelom EU.

Politički sustav EU sadrži, naime, i nadnacionalne i međudržavne načine suodlučivanja i dogovaranja, pa je EU upravo s time postala alternativa povijesno-političkim tvorevinama kakva je nacionalna država, mada nije negacija nacionalne države, nego podrazumijeva njezino djelovanje u funkciji harmoniziranja odnosa unutar EU i pozajedničenja europskih politika. EU funkcionira, dakle, sukladno mješovitom modelu višerazinskog upravljanja, koji se temelji na teoriji prenijetog ili djeljivog suvereniteta, izgradnji euro-regiona i principu supsidijariteta.

Upravo ova bi iskustva mogla biti od pomoći i u rješavanju svih nacionalnih pitanja u BiH i bh. državno-političkog pitanja. Pri tomu se treba imati na umu da je EU postala to što jeste temeljem uvažavanja "četiri slobode" (kretanja ljudi i ideja, roba, kapitala i usluga), da je upravo tim putem došlo do duboke isprepletenosti gospodarstava i pravne i političke kulture zemalja EU, što je EU i učinilo paradigmatiskim modelom i nezaobilaznom činjenicom svjetske politike. Biti dijelom tih procesa za BiH i jeste biti ili ne biti...

U zalaganju za ovaj alternativni političko-politološki narativ, alternativan i etnokraskim i građansko-liberalnim opcijama, sam vrlo usamljen. Srećom, ima kolega i ovdje su među nama koji razumiju na sličan način šansu zvanu EU da se sva tri nacionalna pitanja u BiH i “bosansko-hercegovačko državno pitanje” razriješe upravo putem europeizacije domaćih narativa i politika, uz primjenu načela koja nikoga neće dovesti u pitanje, nego će i ovu zemlju i njezine građane i narode približiti spasonosnoj obali. Kunderin ideal Europe: “maksimum razolikosti u minimumu prostora” mogao bi, dakle, biti formulom spasa za BiH kada bi se u njoj postalo svjesno supstancijalnih vrijednosti EU. Ona je, naime, zajednica ili unija europskih država i naroda, koja sustavno širi gospodarske i druge slobode, i prema unutra i prema vani, dok se u BiH susrećemo s granicama na svakom koraku, kako onim administrativnim, tako i tržišnim. Pri čemu je najteže savladati one vrlo žilave granice u glavama i srcima ljudi.

Zabijanje glave u pijesak ne korisit nikomu, kao ni sanjarenje, jer našu zemlju mogu i moraju izvesti iz stanja kontinuiranih blokada i nepomirljivih javnih mišljenja ili mnijenja, čije su posljedice omraze unutar nefunkcionirajućih etničkih i ljudskih zajednica, samo zajedno – prosvijećeni liberali, prosvijećeni socijaldemokrati i liberalni etnokrati. Pa ako poslije neoliberalnog koncepta globalizacije, demokracija u velikom dijelu svijeta funkcionira samo uvjetno i ne kao “čista demokracija”,²¹ u našim

21 Vidjeti, Žarko Puhovski, Čista demokracija je fikcija, www.peščanik.net, 18. 10. 2011. Profesor Puhovski tvrdi: “Liberalna demokracija, znano je, počiva na načelu ‘jedan čovjek (državljanin) – jedan glas’. Mukotržno usvajanje ovoga načela ispunilo je (ne samo u Hrvatskoj) dobar dio dvaju tranzicijskih desetljeća. No, i tamo gdje je ovaj politički model koliko-toliko kompletiran uskoro je postalo očitim da se u njegovo funkcioniranje neprestance upleću masivni ‘izvansustavni’ (tj. ekonomski) čimbenici, da model ‘čiste demokracije’ nije drugo do (veoma korisna) fikcija. Realna je slika demokracije današnjice stoga nerijetko bliža formuli ‘svakome

uvjetima se mora poduzeti sve ono što bi Zemlju prvo stabiliziralo, pa potom moglo izvući iz stanja “javašluk konsocijacije” i dragovoljne “demokrate”...

VI

U BiH i u regiji jugoistoka Europe se, zapravo, ne umiju napraviti odlučujući iskoraci iz prapolitičkih, tribalističkih u politička društva, niti je takvo što moguće bez pomoći NATO-a i EU. Zato i približavanje ovim dvjema integracijama, jer podrazumijeva supstancijalne transformacije, jeste jedina šansa za postjugoslavenske zemlje, posebice BiH, da izađu iz vlastitih loših iskustava i neostvarivih ambicija, u krajnjem prestanu biti zemlje ili Regija “zarobljenog uma” (Cz. Milosz).

I dok NATO predstavlja u suštini povoljni vanjski okvir i svojevrсна je zaštita od vlastitih suludosti (te su za nas opasnije), članstvo u Europskoj uniji podrazumijeva epohalnu promjenu vladajuće civilizacijske paradigme ne samo na zapadno-balkanskim prostorima. EU je, naime, povijesno-kulturološka i politička zasebnost primarno po tomu što je izvršila prijenos dijela suvereniteta na nadnacionalnu razinu odučivanja i tako napravila iskorak u pravcu zajednice država prenijetog ili podijeljenog suvereniteta i višerazinskog upravljanja s onu stranu nacionalne države. S time je EU postala u osnovi alternativa, ili dopuna tvorevinama i modelima kakva je nacionalna država. Zbog toga profesor Hagen Schulze, ugledni njemački povjesničar, autor knjige “Nacija i država u europskoj povijesti”,²² i tvrdi kako

(dovoljno jakom) interesu – odgovarajući utjecaj’. Od SAD do Vanuatua, od Rusije do Čada, lobiranjem ili neposrednom korupcijom, ucjenom ili čak uspostavom ‘država u državi’, nositelji su korporativno ustrojenih interesa bjelodano pokazali da mogu izići na kraj i s visoko razvijenim demokratskim modelima (za one manje razvijene to se je već odavno znalo).”

22 Hagen Schulze, *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*. C. H. Beck, München, 1995.

je ozbiljna europska politička misao dugo tragala za prevazi-
laženjem “etno-rušilačkog principa” u modelu nacije-države i
da je odgovor našla upravo u trans-nacionalizacijskim nadilaže-
njima modela iz 19. stoljeća.

Britanski povjesničar ekonomije Alan Milward tvrdi, pak,
da je EU najbolje razumjeti kao projekt spašavanja europske
nacije-države. Po njegovom mišljenju, moderne nacije-države
ne povezuju više nacionalni simboli, ili prisila, nego uspješna
provedba nacionalnih političkih programa kojima je cilj
osiguranje materijalnih koristi za pojedine grupe unutar
nacionalnih teritorija. Iskustvo 20. stoljeća, po Milwardu,
pokazalo je, dakle, državama da su oblici međunarodne suradnje
nužni, pa je u tom kontekstu integracija jednog broja zapadno-
europskih država bila racionalan odgovor. Zapadnoeuropske
zemlje su nakon Drugog svjetskog rata zbog toga i odlučile
ustupiti određenu količinu suvereniteta kako bi ostale kohezivni
etniteti koji i dalje imaju lojalnost svojih građana. Nitko se od
njih nije do danas zbog toga pokajao.²³

Pri tomu je, upozoravaju drugi europski znanstvenici, pitanje
hoće li EU postati “država” ili “super država”, te tako oduzeti
nacionalnim državama i vladama njihov suverenitet “lažna
dvojba”. Jer, ne mora svaki oblik koji se razvija iznad nacije-
države poprimiti značajke i institucionalne forme nacionalne
države. Zapravo, ovakve diskusije samo govore o “zavodljivoj
snazi suvereniteta”, odnosno slabom poznavanju teorije i prakse
prenijetog ili djeljivog suvereniteta, odnosno višerazinskog
upravljanja.

Naše je prokletstvo, dakle, primarno u tomu što je kod nas
još uvijek u tijeku zakašnjela, pa time i ogorčenija bitka za
konstituiranje nacija-država, po uzoru na prevaziđene modele

²³ Alan Milward, *The European Rescue of the Nation State*, London, 1992.

koji isključuju upravljanje etničkim konfliktima, a podrazumijevaju manipulaciju njima. Upravo zbog toga i Zemlja i Regija uzaludno vape za europskom političkom kulturom, dok politički vrhovi razumiju samo logiku nadmetanja odnosno političko nasilje, koje je i dovelo do smrti multikulturalizma na našim prostorima. Posljedice su vidljive prostim okom. Umjesto političke kulture dijaloga i kompromisa su u protekla dva desetljeća “odnjegovana” jednodimenzionalna javna mnijenja, koja podrazumijevaju sljedbenike i vjernike, a ne i misleće ljude. Zapravo, kulturološka i politička tranzicija nije uspjela, Zemlja i Regija su bile i ostale u raljama “zarobljenog uma”.

Zbog toga se bez euroatlantskih integracija, posvajanju vrijednosnih orijentira i NATO-a i EU, tih u osnovi međusobno povezanih procesa nužne i zakašnjele modernizacije, ne može više ni napustiti ambijent prapolitičkih zajednica ili “paralelnih društava”, taj naš originalni tranzicijski, kontra-civilizacijski doprinos trans-nacionalnim socijalizacijama i integracijama u globaliziranom svijetu. Potrebno se, dakle, pribрати, zaustaviti neposredno pred provalijom, propuntom, kazali bi u Hercegovini, pa potom ogleđnuti u očima svojih susjeda i kulturološki bliske subraće, te se tim putom vratiti ideji moguće Bosne i Hercegovine, i Regije, koja podrazumijeva duhovnu bliskost među nama, uvažavanje i prožimanje, u krajnjem se otisnuti u budućnost, ili ako netko tako želi vratiti se u bolju prošlost, ali pod EU i NATO kišobranom. Nas samih radi...

Sarajevo, 28. listopada 2011.

3. PLEDOAJE ZA NOVI DRUŠTVOVNI UGOVOR O PLURIMORFNOJ BIH¹

ABSTRACT

Bosna i Hercegovina se nije konstituirala kao pravna, održiva i funkcionalna država ni 20 godina poslije međunarodnog priznanja. U njoj funkcioniraju “paralelni svjetovi” a nad njezinom budućnošću visi disolucijski mač. Nedostaje joj, zapravo, sposobnost samorefleksije svoje izlomljene prošlosti i podijeljene stvarnosti, to jest iskreno prihvaćanje vlastite plurimorfne nacionalne, vjerske i kulturološke kompozitnosti kao sudbine. BiH vapi za političko-socijalnom, gospodarskom i kulturološkom konsolidacijom, ali joj za nju nedostaje volja za kompromisom. U sličnim nestabilnim situacijama u nekim europskim društvima su političke elite posezale za rješenjima iz seta upravljanja etničkim razlikama: regionalizacijama, federalizacijom i konsocijacijom, jer su manje ignorantska ili nasilna prema drugima i manjima od onih koja znače nametanje većinske etničke volje manjima i prisilnu asimilaciju. Ali, za odgovornu konsocijacijsku demokraciju potrebna je suglasnost

1 Riječ na znanstvenom skupu “Društveni dijalog i politika konvergencije u BiH” u organizaciji Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, održanom 11. svibnja 2012. (U referatu se iznimno koristi tzv. harvardski sustav uporabe fusnota, zbog čega su na kraju navedene “References”!)

političkih elita o ciljevima, čega u BiH nema. Bh. elite poznaju samo kulturu nadbijanja i neodgovornu, javašluk konsocijaciju, prizivaju disoluciju ili šire iluzije o uređenoj BiH, po modelu liberalnih demokracija. BiH je, međutim, višenacionalna zajednica u predpolitičkom dobu, pa joj prvo trebaju unutarnje konsolidacije putem federalističkih rješenja i funkcionirajućih konsocijacijskih korektiva, kako bi se potom mogla pomaći iz predpolitičkog drijemeža k svojoj europskoj budućnosti. Za takvo što joj i treba novi društvojni dogovor temeljem vrijednosti nove paradigme...

Ključne riječi: plurimorfna, nepriznata zemlja, upravljenje nacionalnim razlikama, federalizacija i konsocijacija, novi društvojni dogovor za BiH

I

Čim sam bio počašćen pitanjem uvaženog kolege profesora Šaćira Filandre o ovom znanstvenom skupu, podržao sam ideju da na njemu razgovaraju oni znanstvenici i kulturolozi koji BiH priznaju svojom zemljom i argumentirano se zalažu za njezin temeljni ustavnopravni i kulturološki preustroj, dakle novi “društvojni ugovor”. Pri tomu ne krijem kako bi mi bilo najdraže kada bismo promišljanje poželjnog dogovora o BiH mogli utemeljiti na tragu ili uz pomoć “nove paradigme”, kako je poima, primjerice, najliberalniji živući katolički teolog, profesor iz Tübingena dr. Hans Küng. Dakako, doći u post-daytonskoj BiH do dogovora o novom ustavu koji bi omogućio konstituiranje BiH kao pravne države i funkcionalne političke zajednice, izgleda sada nemogućom misijom. Do nečega takvog i može se stići samo lukavstvom europskoga političkog uma, ili “letom u nebo” domaće pameti, odnosno vizijom o europskoj BiH na tragu Küngova “svjetskog ethosa”.

Bez ovakve vizije teško je, naime, uopće misliti nenasilno rasplitanje bh. povijesnih zapleta.

Novu paradigmu sam uveo u igru i na nedavnome međunarodnome znanstvenom skupu “BiH, europska zemlja bez ustava – znanstveni, etički i politički izazov”, održanog u sarajevskom hotelu Holiday-Inn, 3. i 4. veljače o.g. Na tom skupu u organizaciji bivšeg provincijala Bosne Srebrene i aktualnog ravnatelja Franjevačkog instituta za kulturu mira iz Splita, fra Mije Džolana, govorilo se o pretpostavkama za novi društvojni dogovor na načelima paradigme nenasilja i međusobnog uvažavanja. I na ovom bi se skupu govorom o politikama konvergencije trebalo pomoći nadilaženje neskrivenoga rovovskog ukopavanja u vlastite narative u našim akademskim sredinama, koje nerijetko neuvažavaju drugost ili bh. plurimorfnost. Pitanje je samo, kako nadići sadašnju dominantnu autističnost ili *winner-loser* logiku, govoreći fra Mijinim jezikom, kako konačno nadići ostrašćenu “*kulturu nadbijanja*” (Ivan Lovrenović) kulturom dijaloga i političkog kompromisa?

U mojemu izlaganju na fra Mijinom skupu sam posve ciljano ukazao na model mišljenja bh. bezizlazja uz pomoć proeuropskog narativa, utemeljenog na “*novoj paradigmi*” profesora Kunga. On je, naime, u predgovoru hrvatskom izdanju njegove knjige *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, nove realnosti u zemljama EU (i OECD-a) sažeo u paradigmu koja načelno kaže: umjesto novodobne politike nacionalnih interesa, moći i ugleda (kao još u versajskom ugovoru) politika regionalnog *razumijevanja, približavanja i izmirenja...*”, pri čemu te nove političke okolnosti pretpostavljaju *promjenu mentaliteta*, koja bitno nadilazi dnevnu politiku. Za takvu vrstu promjena nisu dovoljne samo nove organizacije, ma koliko bile nužne, nego je potrebit i novi *način mišljenja*. U same temelje toga novog mišljenja mora stajati da

se nacionalne, etničke i vjerske *različitosti* ne smiju više shvaćati načelno kao prijetnja, već barem kao moguće *obogaćenje*. (Ovu vrstu diskursa, dakako, smatram pretpostavkom i za poželjnu kulturu i politiku konvergencije.) U osnovi se radi o promjeni spoznaje da se trajno blagostanje ne unaprjeđuje ratovima, nego u miru, i to u *zajedništvu*. Naravno, politika u novoj paradigmi nije postala lakša. Dapače, ona pretpostavlja *društvo*nu suglasnost glede temeljnih vrijednosti, temeljnih prava i temeljenih obveza. Tu “društvo”nu suglasnost”, po dr. Küngu “demokratski sustav ne smije postići silom nego je mora pretpostaviti kao zajedničku zalihu vrijednosti i mjerila, prava i obveza, kao zajednički ethos, ethos čovječanstva”. (Küng, 2007:13-14)

Mi ovdje, profesori političkih znanosti, filozofi, sociolozi i kulturolozi moramo respektirati činjenicu da je povijest ljudskog roda bila povijest nasilja, da je sve do jučer rat smatran legitimnim sredstvom, odnosno produžetkom politike drugim sredstvima, upravo na tragu Clausewitzove teorije. Rat je, dakle, bio “ultima ratio” ili nastavak diplomacije drugim sredstvima, nametanje vlastitih interesa kao općih, a što je takvo što podrazumijevalo žalost, jad i bijedu za druge, nije brinulo brojnije i nadmoćnije. Sve se to u vremenu u kojemu živimo tendencijski dovodi u pitanje, makar unutar složenoga integracijskog sustava zvanoga EU, u kojem žive elementi nove paradigme. Jedan od tih najočiglednijih elemenata je nebrisanje identiteta. U EU se, praktički, radi o čuvanju svih primordijalnih identiteta i življenju složenih identiteta, dakle o alteritetu kao filozofiji života. Tako daleko se u EU nije stiglo slučajno, nego putem oživotvorenja načela “četiri slobode” (slobode kretanja ljudi i ideja, rada i kapitala, usluga). Utoliko je EU praktičan vid realizacije i Popperove filozofije “otvorenog društva”, odnosno otvaranje prostora za novi ethos i unutar pojedinih društava i u svjetskoj politici i gospodarstvu. Dakle, nova paradigma podrazumijeva

visoke etičke i slobodarske standarde, te upravljanje nacionalnim razlikama (i konfliktima), međusobno uvažavanje, kulturu kompromisa i dogovora.

Već iz Kūngova apela za novim mentalitetom i novim mišljenjem jasno bi trebalo biti razumnima – što je raditi i u BiH glede novoga ustavnog ugovora. U njemu se trebaju sustavno naći oni standardi koji već postoje u zajednici-integraciji kojoj težimo. Ali, na nesreću u BiH bjesne akademski, medijski i politički ratovi poslije oružanih ratova, pa se fragmentacije ne zaustavljaju nego se problemi umnažaju. Pitanje je samo je li se dodirnulo dno, ili je u tijeku dovršavanje “nezavršenog rata” (Ivan Lovrenović)? Najžalosnije je što procesima nadbijanja i konfrontiranja ton daju akademske elite, univerziteti i sveučilišta, fakulteti i instituti, te duboko etnicizirane i provincijalizirane institucije, koje zlorabe znanost i kulture u funkciju učvršćenja redukcionističkih narativa dominantnih monokulturološko orijentiranih političkih elita. Odustajanjem od interkulturaciona, pak, akademske elite čine *crimen* i prema znanosti i kulturi, i povijesti i stvarnosti u svojoj zemlji.

II

Pripremajući se za ovaj “Filandrin skup” isčitavao sam, između ostalog, Rabicovu “smeđu biblioteku”, pa tako i knjigu fra Petra Anđelovića “Fratar i njegova Bosna”, njegov posthumni pledoaje za povratak Bosni i Hercegovini njezinih otuđenih naroda i građana. Bojim se iskreno da je logika podjela, na jednoj strani, i logika nadmenosti i ignorancija, ideološkog i pravno-političkog siledžijstva, na drugoj, poprimila takve dimenzije da su u BiH danas podjele dublje nego u fra Petrovo vrijeme. Zbog toga se i pitam: – može li se u fra Petrovom obzorju više uopće osigurati povratak istinski multikulturalnoj Bosni i Hercegovini, ako se njezine različitosti vide manom a ne vrlinom, odnosno

mogu li više takvo što uopće osigurati pseudo političke i akademske elite Bosne i Hercegovine. Bojim se, također, kako su dezintegracijski procesi doveli u pitanje i neupitnu mudrost Ivana Lovrenovića, izgovorenu na ruševinama Franjevačke teologije u Nedžarićima, na koju se pozvao i fra Petar: “Ako bi fratri digli ruku od Bosne, nijedna sila na svijetu ne može je spasiti, i obratno, ako je fratri htjednu, htjet će je i svi drugi, koji su važni i koje se pita...”. (Anđelović, 2009: 251-252)

Bilo bi dobro, dakle, kada bismo se i na ovom skupu imali snage iskreno zapitati: dovode li BiH u pitanje i njezini separatistički i unitaristički politički i kulturološki narativi, odnosno politike koje u nekakvoj čudnoj sinergiji isključivosti i suludosti onemogućuju stvarnu potragu za vjerodostojnim pripadanjem ovoj zemlji? Porazno je, zapravo, što se isto pitanje mora postaviti i danas kao nakon rata. Postavilo se ključno pitanje “bosansko-hercegovačke današnjice, koje je nužno političko: Hoće li Bosna i Hercegovina ostati cijela, odnosno, može li poći potom državne integracije?”, zapitao se i fra Petar Anđelović, oslanjajući se na razmišljanja Ivana Lovrenovića staro 16 godina (izloženo u časopisu Erasmus, broj 15/1996, strane 37-41.), koje samo što je izgovoreno, prerasta u još ključnije pitanje: može li BiH nakon svega biti “zemlja ljudi?” (Anđelović, Ibid.)

Po mojemu osjećanju za mjeru stvari, najgore je što se u Bosni i Hercegovini otišlo predaleko u njegovanju kulture laži, nadbijanja i isključivosti, dovodenja u pitanje identiteta zemlje ili pojedinih njezinih sastavnica, čak orgijastičko, sladostrasno dovodenje u pitanje državnog ili međusobnih identiteta, pa je veliko pitanje mogu li se čvrsto formirani narativi i politike uopće više zaustaviti u njihovoj pogubnoj zahuktalosti. (Uostalom, krajnje je vrijeme da se prestane s nonšalantnim, kulturološko, povijesno i politički neutemeljenim silovanjem oficijelnog imena naše zemlje, izostavljanjem dijela njezina punog imena.)

Posluživši se još jednom Lovrenovićevim disputom, koji je na fra Mijinom skupu govorio o potrebi “trećeg modusa” hrvatske politike u BiH, kazao bih kako je cijeloj BiH potreban “treći modus” kojeg, nažalost, nema ni na puškomet. BiH bez alternativnog narativa i politike utemeljene na nenasilju, na uvažavanju drugosti, na njegovanju a ne ništenju bilo kojeg od svojih identiteta, na dijalogu i kompromisu, uopće ne može postati normalnom zemljom i ne može opstati.

Meni se čini kako su samo rijetki među nama voljni detektirati na podjednako kritičan način sve blokirajuće ili razarajuće trendove koji onemogućuju konstituiranje Bosne i Hercegovine kao “zemlje ljudi”! Svi su dominantni narativi zarobljeni u vlastite logike, bez volje da se pronađe čak i simboličan kompromis koji bi omogućio i drugima kazati – ovo je i moja, naša zemlja! I datumi koji bi to mogli biti nisu “zajednički datumi”, ma koliko su bitni i za one političke elite koje ih dovode u pitanje. Možda će na kraju Dan Europe – 9. svibanj biti jedino mogući prihvatljivi datum za sve? Jer, skoro je izvjesno kako nećemo po tko zna koji put umjeti obilježiti kako treba, ni dvije decenije od kada se i zastava Bosne i Hercegovine zavijorila na East Riveru. I taj bi 22. svibanj, dan kada su Ujedinjeni narodi priznali BiH kao neovisnu državu, mogao uz malo dobre volje biti datum koji se dostojanstveno obilježava u cijeloj zemlji. Ali, za takvo što bi bilo neophodno prestati s neodrživim pričama u RS-u kako je povijest BiH započela u Daytonu, ili s onim narativom u Federaciji kako je tog dana u UN primljen “bosanski”, ili “bosanskohercegovački” narod, kako tvrdi, primjerice, profesor Edin Šarčević. Oba redukcionizma pripadaju staroj paradigmi, jer niječu bh. povijest ili aktualnu bh. plurimorfnost, bili toga svjesni ili ne.

Međunarodno priznanje BiH nije slijedilo, dakle, sve do danas međusobno unutarnje priznanje bh. konstituenata – bh. nacija i

građana. Povijesne, ratne vjersko-etničke diobe zacementirane su u “paralelne svijetove”, koji ne priznaju državu BiH, ili ne žele razumjeti bh. plurimorfnu nacionalnu kompozitnost. Ova veoma pogodena sintagma potječe opet od književnika Ivana Lovrenovića, a njezino razumijevanje isključilo bi brojna druga nerazumijevanja Bosne i Huma u prošlosti, odnosno Bosne i Hercegovine danas. Ilustracije radi, u dossieru Ivana Lovrenovića “Lakrdija Komšić”, kojega je postavio u rubrici “Sarajevski dnevnik” na svojoj internet stranici, nalaze se i upozorenja ispisana povodom prvog izbora Željka Komšića u Predsjedništvo BiH 2006. godine. Lovrenović je, naime, uočio već tada kako je ambicija narečenog da u ovom gremiju predstavlja sve građane BiH u opreci s funkcijom, za koju se kandidirao i na koju je izabran, jer mu ona “baš nalaže da predstavlja narod, hrvatski”. U ovom Lovrenovićevom dossieru se nalazi i crtica “Problem Komšića i SDP-a” u kojoj autor lucidno dijagnosticira: “Ima nešto suspektno u načinu na koji Komšić gotovo s indignacijom odbija nacionalni moment. Komšić je tipičan predstavnik jednog političko-mentalnog sklopa, posebno u Sarajevu, neovisno o strankama, koji bi najradije da ne vidi plurimorfnu nacionalnu strukturu, taj bazični problem BiH. On ga osjeća kao nešto retrogradno i vrijedno prezira, a riješiti se može tako – malo karikiram – da se ne vidi. U tome je najveći problem te opcije, istodobno i velika mana SDP-a BiH. Ta stranka jednostavno nema snage da intelektualno-politički promišlja cjelinu vlastite zemlje. Bojim se da će to biti i najveći problem Željka Komšića.” (Lovrenović, Ivan, 2012: 21. 3. 2012.)

O kakvom pogubnom nerazumijevanju vlastite plurimorfности se ovdje radi, bit će možda jasnije ako navedem i ono što je kolega dr. Nerzuk Ćurak smjestio u fusnotu broj četiri u knjizi “Filozofija zagrljaja” – BiH je jednostavno položila “Sebstvo u Razliku i to jeste njena Radost koja pati”. (Ćurak, 2009:82)

Usudujem se dodati kako bi u nekoj uljuđenoj BiH položeno “sebstvo u razliku” moralo biti razlogom radosti, a ne patnje. Nažalost, Lovrenovićeve ili Ćurkove dijagnoze ne nailaze na bilo kakvu refleksiju, mada bi se od njih moralo poći, ukoliko se želi misliti nova paradigma u BiH i za BiH.

III

Iza nas je 20 protraćenih godina, u kojima smo jedni o drugima bez stida govorili na najružniji mogući način. I zbog toga jeste BiH “*failure state*”, a takvom će i ostati, sve dok ne budemo bili u stanju priznati se međusobno kao ljudi različitih nacija, ali istodobno i građani ove zemlje, srodnih kultura i jezika, vjero-etnija i nacija. Dakako, ne smije se iz čudorednih razloga zaboraviti koje su politike i koliko odgovorne za zločine, opsade i razaranja gradova, logore, genocide i kulturocide u posljednjem ratu, kao i u onima ranije. Ali je krajnje vrijeme shvatiti kako u zemlji kakva je BiH, ne mogu biti slavljani kao nacionalne vrijednosti oni pojedinci ili događaji koji su drugima nanijeli zlo. Ne možemo obilježavati iste datume i događaje na posve različite načine, a to uporno činimo, njegovati kulturu sjećanja na žrtve u vlastitim nacijama, vjerama, etnijama, a kulturu zaborava na ono što su “naši junaci” uradili drugima. BiH, zapravo, uzaludno žudi za konsenzualnim uljuđenim narativom, s onu stranu logike i politika nasilja.

Nema dvojbe, pred našim očima se dovršavaju etničke, vjerske i nacionalne diobe, započete vjerojatno onda kada su po prvi put Bosna i Hum dijeljeni vjerskim i političkim veliko-imperijalnim ambicijama. Svi su zavojevači i *de facto i de iure* umećali vlastite interese i ambicije u komplicirani mozaik naših unutarnjih dioba, uključivši osmanlijski diobno-upravljajući koncept zvani “millet”, kojeg Will Kymlicka s razlogom zove “federacijom teokracija”, sve do austrougarskih unificirajućih

eksperimenata, ili starojugoslavenskih i endehazijskih teritorijalnih prekrajanja. Nečelno neupitna ZAVOBiH-formulacija o BiH kao domovini triju njezinih naroda, s mukom je zaživljavala tek posljednjih godina pokojne SFRJ, kako bi bila na najgori mogući način kriminalizirana u ratu “protiv BiH”, kako je to primijetio rahmetli Hamza Bakšić. Osobno preferiram govor o dvostrukom udaru izvana i trostrukom iznutra “protiv BiH”, pri čemu ne očekujem da mi ijedan nacionalizam zbog toga aplaudira, uključivši bošnjački i bosanski koji sebe uzimaju za mjeru bh. patriotizma. U BiH bi se umjesto njegovanja manifestnih regionalnih i državnog patriotizma trebalo učiti biti “skeptikom” i “neudobnim građaninom”, poslužiti ću se mudrostima I. Lovrenovića i G. Grassa. Uostalom, ako sličnu pojavu kod sebe zovemo patriotizmom a kod drugih nacionalizmom, kazao je jedne prigode profesor Dubravko Lovrenović, to samo progovara budala u nama! Sve je to povezano i s onim što se poslije rata svjesno odnjegovalo u akademskim zajednicama, na univerzitetima i sveučilištima, tim našim “unitarištima” i “separatištima” (“*unezveriteti*” i “*svemučilišta*”, zove ih još šarmantnije profesor Enver Kazaz), a nema drugu svrhu doli obranu dominantnih svjetonazora vjersko-nacionalnih elita. One ne zaslužuju, naravno, elitni status po ideji dobra i učincima, nego što zauzimaju elitnu poziciju u društvenoj stratifikaciji.

“Interpretiran i institucionaliziran modernim političkim sredstvima, etnički ili etnoreligiozni identitet je postao nacionalni identitet”, opisuje lucidno profesor Ugo Vlaisavljević u njegovoj knjizi “Etnopolitika i građanstvo” stvarnost pokojne Jugoslavije, pri čemu je svaki etnoreligiozni identitet bio zasebno “nacionaliziran”. Iako je u SFRJ bilo u izobilju militantnih pokušaja stvaranja zajedničkoga političkog identiteta, nije se radilo o tomu da se etnički identiteti istisnu, nego da se ponovno povežu ili objedine. Za našu temu je najvažnije, ipak,

Vlaisavljevićevo uočavanje kako je etničko bilo od samog početka upisano “u osnove novog političkog poretka”, jer je upravo “etnički pluralizam nalagao federativno uređenje socijalističke države”. (Vlaisavljević, 2006: 12) Ovaj naputak vodećeg bh. političkog filozofa o takoreći organskoj svezi etničkog pluralizma i federalizma je možebitno najdragocijeniji podsticaj nekoj budućoj ozbiljnijoj priči o potrebitoj re-konstituciji BiH. Samo da za takvo što ne bude isuviše kasno, jer se u cijeloj zemlji mogu jedva uočiti znaci spremnosti na produbljene razgovore, sukladno modernim teorijama upravljanja etničkim razlikama, među koje se ubrajaju i metode kantonizacije i federalizacije, na jednoj, te (odgovorne) konsocijacije na drugoj strani. One su, zapravo, te najdemokratskije metode razrješenja unutaretničkih konflikata.

Pred našim očima su, dakle, davno započete diobe po vjerskim i etničkim šavovima samo vrhunile u politikama etniciziranja, odnosno osvajanja i nacionaliziranju teritorija, s ambicijom kontrole ljudskih, proizvodnih i prirodnih resursa od strane političkih elita sviju provenijencija, ma koliko takvo što bilo u suprotnosti s procesima trans-nacionalizacija i integracija u europskom okruženju, ili predstavljalo smrtnu opasnost po mogućnost konstitucije Bosne i Hercegovine kao pravne i funkcionalne države. Etnonacionalističke elite su, zapravo, savršeno dobro razumjele kako nacija ima svoju teritoriju, baš onako kako ovaj fenomen promišlja dr. Vlaisavljević u njegovoj novoj knjizi “Avetinjska stvarnost narativne politike”, posebice u eseju “Ustav i zemljišni posjed”: “Doba nacija-država jeste doba državno-političkog prisvajanja i obrade zemlje, i to prema krilatici: jedan politički narod, jedna teritorija, jedna država”, što je u bitnomu i razlikuje od etnije, jedan je narod, dakle, kao većina prisvojio jednu zemaljsku površinu. (Vlaisavljević, 2012:125-153)

U opisanom se ambijentu i dovršava bitka za formiranje nacija-država na tlu Bosne i Hercegovine. Formiranje bh. etnija u političke narode je skoro privedeno kraju, ali bez mogućnosti formalno završnog čina, to jest ustrojstva svake bh. nacije u zasebnu državu-naciju. U RS-u se skoro svim srpskim političkim i akademskim elitama ovaj ideal čini, ipak, na dohvat ostvarenja. U Federaciji se radi o formalno multietničkom bošnjačko-hrvatskom entitetu, u kojem su glavni sudionici prisiljeni ponašati se mimikrično. Nije slučajno što se bošnjačke političke elite, i etnokratske i socijaldemokratske provenijencije, i u teorijskoj i u ideološko-političkoj ravni mimikrično odnose spram suptilnih razlika između pojmova nacija i etnija (etniija vs. nacija), pa i povremeno negiranje formiranih bh. nacija. U političkoj praksi se i SDA i SDP, i druge bošnjačke stranke, ponašaju samo kao (potencijalni) vlasnici zemljišta i resursa u cijeloj Federaciji, dakle i onih dokle u ratu nije stigla Armija BiH. Mnogima se među Bošnjacima čini kako bi kontrola cijelog prostora Federacije bila nekakav vid pravične nadoknade za gubitke bošnjačkog utjecaja u RS-oj. Ali, i hrvatske političke elite u osnovi žele kontrolu zemljišta ili resursa na dijelu teritorija koje je kontroliralo u ratu Hrvatsko vijeće obrane, ma koliko u tomu sve manje uspijevale. Proizvodnja kaosa od strane dr. Lagumdžije, kako bi se uz pomoć minornih hrvatskih stranaka formirala nelegalna vlast u Federaciji i nije imala drugi smisao doli ubrzavanje “unitarizacije”, odnosno preuzimanje ingerencija lokalnih zajednica i kontrole federalnih resursa u svoje ruke. Ma koliko izgledalo nekima (još) nevjerojatno, iz posve depresirane situacije hrvatske etno-politike počinju govoriti glasom razuma, ali ih se ne čuje dobro kako zbog zaglušujuće halabuke vele-bošnjačkog nacionalizma, tako i zbog njihovih grijeha u prošlosti.

U osnovi su sve bh. elite savršeno svikle na demokratske ambijente post-daytonske BiH i samoizgrađene javašluk-jaranske konsocijacijske forme političkog života u BiH. Može se, čak, bh. političare i razumjeti, njima ne može biti ni u jednom drugom sustavu ovako dobro kao u demokratskom, kojeg su sami proizveli pod plaštom demokracijske tranzicije. Demokracija je, naime, onaj oblik vladavine u kojem ne postoji “strah od izbora”, tvrdi švicarski politolog dr. Frank Schimmelfenning. Ali, zato postoji “strah od Drugoga”, dodajmo ovomu. Mimikrični govor političkih elita ima u pravilu zadaću prikriti javašluk konsocijacijsku igru tih većih ili manjih manipulatora tuđom mukom, bilo da se radi o srpskim, bošnjačkim ili hrvatskim elitama, otupjelim na stvarne interese i probleme njihovoga biračkog tijela. Ovo je, dakako, igra s vatrom, u kojoj se jednom prikriveno negiraju državni, a drugi put nacionalni ili neki drugi identiteti, ali u krajnjem efektu BiH kao moguća “zajednica ljudi”. Skoro se unutar ovih samozadovoljnih pseudo-elita više nitko i ne pita: ima li uopće potrebe u modernom dobu formirati dvije ili tri nacionalne države na tlu BiH, i to po modelu nacionalne države 19. stoljeća?

IV

Nažalost, umjesto da se barem unutar akademskih zajednica počne pitati o užasima demokracije i ahistorijskih, anticivilizacijskih tranzicija, one su i dalje pretežito instrumentalizirane u obranu dominantnih političkih narativa unutar prisvojenih zemljišta i resursa. Utoliko se ne smiju isključiti ni najgore vrste političkog sljepila u budućnosti, dakle solucije tipa disolucije. Iz neovisno znanstveničke pozicije je zbog toga posve legitimno ustvrditi kako se ne smije više isključiti ni disolucijska sudbina, ukoliko se u BiH uporno nastavi primjenjivati golo ili pravno-političko nasilje. Ukazivanje na ovu vrstu

opasnosti po BiH se, nažalost, olako “sotonizira” po uzoru na ideološko-političku stigmatizaciju u totalitarnim, zatvorenim društvima. Zato sam se – na prezentaciji projekcije Friedrich Ebert Stiftung “Bosna i Hercegovina 2025: scenariji budućeg razvoja događaja” – u Mostaru, 8. svibnja 2012. i našalio na račun agilnoga SDP-ovog parlamnetarca dr. Denisa Bećirevića i predsjednika SDP BiH dr. Zlatka Lagumdžije. Kazao sam, čim se pitanje disolucije spomene, slično kao nekoć konsocijacije, odmah se jave doktori za nešto, pa tako i jedan koji je u ime SDP BiH optužio baš Friedrich Ebert Stiftung, odnosno njezinu podružnicu u BiH, za nečasne namjere ili opasne igre. Taj (pre) ambiciozni igrač u “*dream teamu*” predsjednika SDP-a stalno piše neke “pozdrave i čestitke”, ali i kontraproduktivna pisma, primjerice ono Martinu Schulzu, predsjedniku Europskog parlamenta, u kojem umanjuje opasnosti od onih u “kratkim hlačama a s dugim bradama”, oličenje je “kulture nadbijanja”, manifestnog patriotizma i antifašizma, dakle svih očitovanja koji ne podrazumijevaju nikakve napore, nego tek uobrazilju o svojoj ispravnosti. Upravo s time se i razgolitio kao zarobljenik stare paradigme, anti-europljanin i anti-socijaldemokrat.

S takvim “socijaldemokratima”, koji od prijatelja poput FES-a, prave neprijatelje, SDP BiH i nije drugo do neojakobinska, federalna SNSD-inačica, tek provincijalizirano “bošnjačko-centrično” izvitoperenje bh. socijaldemokracije. FES-ov scenarij se i ne mora vrednovati posebno visokim ocjenama, ali se mora uočiti FES-ova dobra namjera i zabrinutost. Uostalom, u njemu spomenuta “disolucija” samo je jedna od pet projekcija ili upozorenje – što bi nam se moglo dogoditi do 2025. S vođama, poput spomenutih i njima sličnima, takav je scenarij vrlo predvidljiv, nažalost. “Friedrich Ebert Stiftung”, zakladi bliskoj njemačkom SPD-u, bi morali, inače, i SNSD i SDP biti zahvalni za enormni napor u proteklih 15 godina u funkciji preživljavanja ideje socijademokracije u BiH.

Disolucija BiH po modelu SFRJ se, srećom, može još uvijek izbjegnuti, ali samo pod uvjetom da se međusobno priznamo kao jednakopravni narodi/nacije, dakle ukoliko pojмимо BiH kao nacionalno-plurimorfnu kompoziciju koja, kao takva, mora ući u još plurimorniju, sui generis tvorevinu kakva je Europska unija. Jer, ako bi u BiH bila neupitna njezina plurimorfna kompozitnost, našao bi se lakše i put k takvoj vrsti koordinacije koja bi ubrzala procese privođenja EU. Prapočetna pretpostavka za izbjegavanje disolucije i za europsku budućnost BiH je međusobno unutrašnje priznanje i priznanje da je u BiH na djelu par excellence konsocijacijska situacija. Samu konsocijaciju, pak, ponajbolje je razumjeti kao preostalu nam šansu, šansu za izlazak iz stanja nestabilnosti, čak pred-disolucije, u stabilno stanje koje vodi u EU. Uostalom, i samu Europsku uniju se može razumjeti kao iskorišćenu konsocijacijsku šansu, ma koliko ona nije samo to. Nažalost, ovdje se mora ostati skeptikom, jer se kod nas prosto još uvijek ne želi razumjeti da je odgovorna konsocijaca najdemokratskija metoda iz seta upravljanja etničkim/nacionalnim konfliktima u demokratskom svijetu. Posebice unutar bošnjačkog korpusa izostaje dubinsko razumijevanje svoje zemlje kao “idealne konsocijacijske situacije”, pa je do daljnjega nemoguće izabrati konsenzualni put i zajedničku budućnost u Europskoj uniji.

U ovom vražijem kolopletu nema nevinih, čak se ne smije sa sigurnošću tvrditi ni koja je isključivost “kokoš”, a koja “jaje”. Na separatističke izazove ne-konstitucije, ili opasnosti izčeznuća BiH, uzvraća se posve kontraproaktivnim narativom o bosanskohercegovačkom ili češće “bosanskom” temeljnom političkom narodu. Oni manje sofisticirani govore o Bosni kao zemlji Bošnjaka i onih koji je vole, pri čemu bi, valjda, oni koji nisu Bošnjaci (i muslimani) morali imati nečiji atest - vole li ili ne vole svoju zemlju. Ali, to i nije drugo doli zahtjev za

prisvajanjem teritorija u cijelosti za sebe, dakle, dovršenje procesa etnizacije u formi unitarizacije. Time se do krajnjih konzekvenci razotkrila ružnoća i unitarnih formi, koje se prožimlju sa separatističkim dovodenjem u pitanje BiH.

V

Jasno bi trebalo biti, dakle, i posljednjom političkomu i kulturološkom slijepcu kako etnokracijski koncept uređenja nekog društva ne može biti vrhunac povijesno-političkog hoda, pa ni u zemlji kakva je BiH. Ali, do nove političke kulture međusobnog uvažavanja u višenacionalnoj zemlji, kakva je BiH, može se stići samo uz respekt svih identiteta i realiteta. Utoliko smislenu alternativu ne traže ni oni koji nisu svjesni nužnosti konsenzualnih i konvergencijskih rješenja, bili pripadnici etnokracijskog ili “neokomunističkog” kruga, kako to formulira kolega dr. Šaćir Filandra, kao ni bh. liberali koji opravdano inzistiraju na nužnosti razlikovanja “ethnosa” i “demosa”, ali posve neopravdano polaze od (jednog) “demosa” kojeg još nema, uz implicitnu ignoranciju “ethnosa”, odnosno nacija koje imaju u sebi i elemente liberalno-građanskog. Ma koliko se sa zagovornicima ove orijentacije nije mudro sporiti, niti je smisljeno dovoditi liberalne ideje u pitanje, što i ne činim, mora se kazati kako je dovodenje u pitanje višenacionalnosti BiH, dakle bilo kojega bh. nacionalnog identiteta, kao i bilo kojega etničkog, ili regionalnog, vrlo kontraproduktivna rabota i po ideju i po (buduću) praksu demosa, odnosno poželjne konstitucije političke zajednice u BiH. Zato je i nužno potvrdno odgovoriti na pitanje: ne ostaju li i zagovornici liberalnih koncepcija unutar stare paradigme, ukoliko direktno ili implicate niječu potrebu strpljivoga građenja političke zajednice uz respektiranje ne samo individualnih, nego i prava kolektiviteta?

Nužno bi bilo, dakle, ne polaziti od idealnog, ali izmišljenoga konstrukta, pa priznati kako se u BiH u osnovi još uvijek radi o tribalističkom društvu, u kojem se politička većina artikulira u prvom redu kao “ethnos”, kako bi potom majorizirala u pravilu sve druge koji su manjina po etničkom/nacionalnom ili nekom drugom kriteriju. “Etničko je predominantni oblik socijalnog života”, uočava prof. Vlasisavljević, “tamo gdje politika još nije dovoljno politika, a nacija još nije nacija u pravom smislu riječi: demokratska nacija.” (Vlasisavljević, 2006:119) Otuda se – uz svijest o važnosti i garancije individualnih sloboda i prava – i nameće potreba zaštite prava nacionalnih, kulturoloških identiteta, i to putem izgrađenog registra prava i procedura zaštite prava kolektiviteta, dakle i putem tzv. institucionalne ravnopravnosti. Dakako, sve što bi se u tom registru zaštite neupitnih identiteta navelo, vrijedilo bi podjednako za zaštitu kolektivnih identiteta, ma u kakvim se okruženjima i konstelacijama našli. Zagarantirana zaštita nacionalne ravnopravnosti tri konstitutivna naroda podrazumijevala bi i zaštitu drugih kolektivnih identiteta, pa zvali se jednom “ostali”, ili “Bosanci” ili “Hercegovci”. Institucionalna jednakopravnost, ili “institucionalna autonomija” (Ivan Lovrenović) i jeste suština konsocijacijskog modela i do njega se može doći ako bi bilo manje zle krvi nego što je ima danas u BiH. Ova konsenzualna metoda ne isključuje, dakako, metode federalizacije i kantonizacije, nego ih na neki način pretpostavlja. Podrazumijeva, pak, preustroj koji može, ali ne mora imati aspekte funkcionalnih teritorijalizacija...

VI

“Bosansko-hercegovačko društvo ima sve povijesne pretpostavke za instaliranje modela konsocijacijske demokracije, jer kao podijeljeno društvo živi praktički od pada bosanskog kraljevstva 1463. godine”, citirao je profesor povijesti Dubravko

Lovrenović književnika Željka Ivankovića, braneći ga (u Oslobođenju) od objeda jednog profesora islamskih nauka i Odjela iranske ambasade u BiH, zapravo maestralno demistificirajući bajku o političkom kontinuitetu srednjovjekovne Bosne (i Hercegovine) s onim što je El Fatih stvorio od nje, nakon što je ukinuo “tri ključne institucije Bosanskog kraljevstva: Bosanski sabor, Bosansku crkvu i Bosansku krunu”. Ukidanjem se, veli profesor Lovrenović, “ne postižu nikakve transformacije”. Za našu temu je jednako važno i Lovrenovićevo pozivanje na Ursa Altermatta i ocjenu kako je BiH još uvijek “poslijeosmanska u svojoj strukturi i društvu”, odnosno kako “pravi uzrok konflikata na Balkanu leži u tomu što još nije uspio prelazak od propalog otomanskog poretka bez teritorijalnog mileta sa kvazidržavnom autonomijom na zapadni sistem nacionalnih država sa čvrstim teritorijalnim granicama”. Od posebnog je značenja Lovrenovićevo navođenje Altermattove ocjene kako su članovi jednog milleta živjeli u jako zatvorenom miljeu i ženili se samo međusobno. “Radi se o jednostavnoj povijesnoj istini, iz koje treba izvući odgovarajuće pouke u procesu transformacije arhajske u modernu političku kulturu”, konstatira trezveno profesor Lovrenović, kojemu je jasna kao malo komu drugomu bajka o “povijesti bosanskog nepodijeljenog društva”, koju propovijedaju tzv. učitelji bosanskog dostojanstva. “Takvo nešto u rudimentarnoj je formi postojalo jedino između 1970. i 1990. godine”, poručuje profesor Lovrenović, “prije toga sasvim sigurno nije, a sudeći po aktualnom trendu teško da će ikada više i postojati”. (Lovrenović, D., 2009: 198-204)

Što činiti? Nama koji ono razdoblje, o kojem govori profesor Lovrenović, mislimo “Periklovim dobom” u životu BiH, pripada u obvezu ustati i u obranu i “miješanaca” i suprotstaviti se daljnjem ponižavanju te vrste multikulturalnosti i bh. plurimorfnosti. Osobno mislim kako ljudi ove sudbine

svojim životima i djelom svjedoče najuvjerljivije ideju i praksu alteriteta i multikulturalnosti. Dakako, ukoliko pristanu – uslijed agresije “monokultura” ili dogmatskog liberalizma – na samozataju svojih identiteta, ili na negaciju identiteta drugih, kako to, primjerice, podrazumijeva “nacionalistički anti-nacionalizam”, sami su sebe unizili. Pristankom na negaciju važnih identiteta za druge ljude, naime, pristaje se na agresivnu ideologiju anti-multikulturalizma, protivu inter-kulturalizma, čiji su oni potencijalno ponajbolji svjedoci, pod uvjetom da su toga i svjesni.

Htio sam svim ovim navođenjima pokazati kako je BiH primjer kompleksne konsocijacijske situacije, s čime se tek treba naučiti ophoditi. Zbog toga je i važno što je i na ovom skupu došao do izražaja narativ koji konsocijacijsku mogućnost tretira “zločinom protivu demokracije”, ma koliko bio zarobljenikom stare paradigme. Ništa pri tomu ne pomaže pozivanje na liberalne teorije i načela. Uostalom, profesor Ugo Vlaisavljević razložno upozorava kako je i postojeći bh. ustav u osnovi postao čvorištem konsocijacijskog i građanskoga, pa se razgovor o tome izbjegava. Problem je, dakako, i u tomu što oni koji počinju sricati priču o nužnosti tzv. kohabitacije nacionalnog i građanskoga, na primjeru kohabitacije domova naroda i zastupničkih domova u parlamentarnim skupštinama, govore o tomu poput predsjednika SDP BiH – nedosljedno i neiskreno.

Nije dovoljno stalno govoriti kako je BiH sui generis tvorevina, nego ona mora *hic et nunc* pokazati sposobnost auto-refleksije i iznalaženje zajedničke vizije, temeljem vrijednosti koje podrazumijeva nova paradigma. Uostalom, Will Kymlicka je načelno veoma razložno upozorio: “Ako dvije ili više nacionalnih grupa naprosto ne žele da žive zajedno, onda je možda nemoguće da se solidarnost stvori ni iz čega.” (Kymlicka, 1995:191) Nitko ne bi među odgovornim znanstvenicima i

kulturolozima, dakle, smio ignorirati ovu vrstu upozorenja, ili isključiti mogućnost razrješenja naše povijesne i aktualno-političke drame upravo putem institucionalne jednakopravnosti ili “autonomije”, u kombinaciji s drugim metodama iz seta upravljanja etničkim razlikama. Možda bi potom na dužu stazu mogla iz više demosa biti formirana jedna politička zajednica, u obzorjima nove paradigme i otvorena za raznovrsne interkulturacije? U tom slučaju bi, možda, bilo moguće da se i u novi društvojni dogovor o BiH upiše – po uzoru na švicarski ustav – mi bosansko-hercegovački narodi, ili mi narod Bosne i Hercegovine i njegovi regioni (kantoni, federalne jedinice) odlučili smo da...?

Trebalo bi, dakle, s respektom uzeti u razmatranje ono što je kolegica Mirjana Kasapović kazala prije par godina, u mostarskom časopisu za političku kulturu “Status”: Ni konsocijacijska ponuda neće biti vječito na dnevnom redu naših zakrvljenih i ignorantskih akademskih i političkih elita. Postoje povijesni momentumi koji bivaju neiskorišćeni, uči i iskustvo disolucije Jugoslavije. Ali, do tog *momentuma* smo beskrajno daleko, jer takvo što podrazumijeva političku zajednicu koja respektira svoju svekoliku plurimormfnost i upravo po tom osnovu gradi budućnost. Prva pretpostavka za ovakav vid konvergencije ostaje da razumijemo sebe kao složeno društvo i višenacionalnu zemlju, osuđenu na “Sebstvo u Razlici”, kako ne bi više zbog toga bili nesretni, pa da potom mislimo i EU kao europsku obitelj brojnih naroda u kojoj se živi “Sebstvo Razlika” iliti alteritet.

Pojam alteritet (njem. Alterität) vuče podrijetlo iz latinske riječi alter (onaj koji je drugačiji, drugi) i u biti označava “drugost” (njem. “Anderheit”) i “razliku” (njem. “Differenz”), objasnio sam u mojoj monografiji o Europskoj uniji. (Lasić, 2009) Zemlja poput BiH je prosto osuđena na alteritet, samo toga tek mora postati svjesna. “Svi koji danas uzdišu za

političkom *jednosti*, tražeći uzore u ‘normalnim evropskim državama’, mogli bi znati da Bosna i Hercegovina po povijesnoj formaciji (s vrlo živim današnjim refleksima) spada u drukčiji kontekst, u krug onakvih višereligijskih i višekulturnih zemalja – poput Libanona – koje su se na političkoj mapi ukazale nakon epohalne civilizacijske i političke oseke, po propasti posljednjih velikih imperija, otomanske i habsburške (te u našem slučaju – i jugo-federacije, kao manje pseudoimperije), i da je u takvim zemljama nametanje bilo kakve političke jednosti loš, opasan i u krajnjoj liniji kontraproduktivan posao”, upozorio je i književnik Ivan Lovrenović u dossieru “Lakrdija Komšić”.

Umjesto zaključka:

Sve što nam se danas događa je uzrokovano najvećim dijelom time što se BiH našla u situaciji da sama promišlja svoju sudbinu, a da za ovu vrstu autorefleksije nije spremna. U BiH se skoro uvijek bivalo pod nečijim “kišobranom”, ili se imalo iskustva samo s represivnim metodama razrješenja vjerskih/etničkih/nacionalnih konflikata, Vjerojatno se zbog toga temeljnim pitanjima zajedničke države, nacije, kulture, identiteta i jezika bavimo na posve anakroničan i neznanstven način? Možda zbog toga patimo i od sindroma “jednosti”, ili mlako branimo ideju alteriteta u BiH, uključivši ideju pripadanja ujedinjenoj Europi alteriteta? Ne treba se pri tomu bojati tzv. kaosa identiteta. Umjesto njihova ništenja ili potiranja, u unitarističkim varijantima, ili njihove apsolutizacije u monokulturalnim interpretacijama, bilo bi potrebno uočiti kako se u modernim političkim društvima odustaje od eliminiranja etničkih razlika, te da se uz njihovo poštivanje rađa i šansa za interkulturalne vrijednosti, pa s time i nastanak političke zajednice. Uostalom, o tomu civilizacijki nadmoćno piše ne samo Will Kymlicka u “Multikulturalnom građanstvu”, nego

i brojni drugi autori a među njima i John McGarry i Brendan O’Leary, kada govore o osam metoda upravljanja i eliminiranja međuetničkih razlika.

Na okruglom stolu časopisa “Diskursi”, krajem prošle godine, o tobožnjoj “smrti multikulturalizma” detaljnije sam govorio o metodama upravljanja etničkim razlikama, s pozivom na spomenuti anglosaksonski dvojac, jer se u njih ubrajaju: hegemonistička kontrola; arbitraža (intervencija treće strane); kantonizacija ili federalizacija; te konsocijativizam ili sporazumna podjela moći. I još, k tomu, očigledna je civilizacijska nadmoć metoda upravljanja nad metodama eliminiranja etničkih razlika: genocid; prisilno masovno preseljenje stanovništva; razdvajanje i odcjepljenje (samoodređenje); (prisilna) integracija ili asimilacija (McGarry, O’Leary, 1993). Prve metode su izraz “nove paradigme”, a druge oličenje “stare paradigme”. Na osnovu ovoga naputka načinjena su potom i neka zapažena istraživanja u našoj regiji. Primjerice, nezaobilzana je studija “Mogućnosti rešavanja unutardržavnih konflikata” Srđana Milašinića i Želimira Kešetovića, jer je u njoj ukazano na razlike u pristupu etničkim/nacionalnim konfliktima u političkim i pred-političkim društvima. Ovaj autorski dvojac veli: “Iz ugla sprečavanja i rešavanja konflikata značajno je pomenuti da se po pravilu etnički konflikti najlakše generišu između predpolitičkih i tribalističkih društava ili u društvima koja nisu dozrela do nivoa moderne parlamentarne demokratije. S druge strane etničko-konfesionalni sukobi su najprisutniji tamo gde postoji takozvana ‘fingirana demokratija’ ili ‘demokratija niskog intenziteta’...” (Milašinić, Kešetović, 2009)

U Bosni i Hercegovini su sva velika pitanja već postavljena, samo su odgovori zarobljeni u logiku paradigme gologa ili političkog nasilja. Ako je tomu tako, međunarodno priznata i unutarnje nepriznata BiH bi mogla zadugo ostati ogledalo

kontraproduktivnih divergencija, u krugu zemalja “zamrznutog konflikta” ili kontroliranih sukoba, koji podrazumijevaju međunarodni nadzor i onemogućuju stjecanje pune suverenosti, pa potom i uključenje u određene geopolitičke saveze ili političke ekonomske integracije. “Teufelskreis”, kazali bi Nijemci, bez međunarodnog nadzora BiH prijeti disolucija, a uz nadzor ona i nije puno više od (polu)protektorata. Ponajveći je problem što se “zamrznuti konflikti” za čas mogu pretvoriti u nasilni sukob, ili biti uvodom u disoluciju, koja u BiH nikomu ne bi donijela dobroga. Ali, podjednako je loša i beskonačna (europska) neizvjesnost u kojoj se intenziviraju disfunkcionalizacije na uštrb funkcionalne konstitucije zemlje.

Nisu problem bh. društva bh. nacije, ma koliko je toga ružno artikulirano u proteklih 20 godina u njihovo ime, nego što se pokušavaju praviti dvije (ili tri) države u BiH po modelu koji nije uopće kompatibilan s dominantnim procesima i trendovima u svijetu, čiji dio želimo postati. Moderna nacionalna država je dobila, naime, u Europskoj uniji ulogu su-kreiranja trans-nacionalizacija ili sprovođenja u djelo zajednički izgrađenih i usvojenih, europeiziranih politika. EU nema zasebne organe i institucije za sprovođenje usvojenih europskih politika, nego se oslanja na organe i institucije nacionalnih država. Tvrdoglavom istrajavanju na isluženom modelu nacije iz 19. stoljeća, BiH se ne izlaže toliko riziku obnove rata, jer je takvo što manje vjerojatno zbog međunarodne prezentnosti u Zemlji, koliko posve izvjesnom (za)ostajanju u izgradnji politike konvergencije, unutarnje koegzistencije i konzistencije. S tim se pristupom bh. političke elite, ma što govore, opredjeljuju za nekompatibilnost, model čekaonice, za predvorje EU, ili za potpunu europsku neizvjesnost. Biti ravnopravnom članicom kruga europskih zemalja koje čine EU je, pak, posljednja šansa da BiH postane funkcionalnom i održivom zemljom.

Pri samom kraju, ponovit ću, prijeko potrebnu konsolidaciju u BiH nije moguće postići s onima koji se vrte u obzoru paradigme nasilja, bilo da privode kraju etnokratske revolucije u formu zasebnih “nacija-država”, bilo da mogu zamisliti BiH samo kao prosti zbir nacionalnih država. Zarobljenici paradigme nasilja su, nažalost, i oni koji zagovaraju liberalnu BiH, ali nemaju sposobnosti i volje priznati plurimorfnu kompoziciju BiH kao njezinu trajnu odrednicu. Bliski duhu i sadržaju “nove paradigme” su, zapravo, samo oni koji zagovaraju apsolutno međusobno uvažavanje, politički i teorijski pluralizam, uključivši i odgovornu konsocijaciju i federalističko ustrojstvo zemlje, primjerice poput glavnoga urednika magazina “Status”, sociologa Ivana Vukoje. U Sarajevu se, nažalost, na pobrojane instrumente iz seta razrješenja međuetničkih konflikata u složenim i pluralnim društvima gleda, još uvijek, kao na instrumente podjele zemlje, ili nekakvu “hrvatsku ujdurmu”. A riječ je tek o mogućem modelu izgradnje “trećeg modusa” i u hrvatskoj i bošnjačkoj i srpskoj, odnosno bh. politici. Vrijeme je, dakle, ugledati se na složena društva i zemlje, one koje su putom federalističkih i konsocijacijskih rješenja postale stabilnima, bile ili ne bile članice Europske unije. Rješenja za bh. otvorena nacionalna i državno-politička pitanja mogu se prosto “opipati” u ideji i praksi prenesenog i djeljivog suvereniteta, ili višerazinskog upravljanja “s drugu stranu nacionalne države”, u praksi regionalizacija i svekolikih transnacionalizacija koje se odvijaju unutar Europske unije. Ona u njezinoj biti i nije drugo doli uspješno realizirana konsocijacijska ideja u funkciji harmonizacije i mira. Zbog toga bi morala postati i našom paradigmom, našim orijentirrom i potencijalnim toposom razrješenja svih otvorenih bh. nacionalnih i, državno-političkih pitanja...

REFERENCES:

1. Anđelović, fra Petar (2009): Fratar i njegova Bosna, Rabić, Sarajevo
2. Ćurak, Nerzuk (2009): Filozofija zagrljaja, Rabić, Sarajevo
3. Haverić, Tarik (2009): I vrapci na grani, Rabić, Sarajevo
4. Kazaz, Enver (2008): Neprijatelj ili susjed u kući, Rabić, Sarajevo
5. Kymlicka, Will (1995): Multicultural Citizenship, Clarendon Press, Oxford (Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003)
6. Küng, Hans (2007): Svjetski ethos za svjetsku politiku, Intercon, Zagreb
7. Lasić, Mile (2009): Europska unija: nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi, Sarajevo Publishing, Sarajevo
8. Lasić, Mile (2011), Od “multikulturalizma” ka postsekularističkom inter-kulturalizmu, Diskursi, 2/2011.
9. Lijphart, Arendt (1992): Demokracija u pluralnim društvima, Školska knjiga i Globus, Zagreb
10. Lovrenović, Dubravko (2009): Povratak u prirodno stanje, Oslobođenje, 7. 9. 2009., u: Čitati Ivankovića u Sarajevu, Rabić / Synopsis, Sarajevo, str. 198-204
11. Lovrenović, Ivan (2012): Lakrdija Komšić (dossier), u: Sarajevski dnevnik, 21. 3. 2012., www.ivanlovrenovic.com
12. McGarry, John and O’Leary, Brendan (1993): Introduction: The macro-political regulation of ethnic conflict, in: John McGarry i Brendan O’Leary (eds.): The Politics of Ethnic Regulation, London and New York: Routledge
13. Milašinović, Srđan, Kešetović, Želimir (2009): Mogućnosti rešavanja unutardržavnih konflikata, www.doiserbia.nb.rs, 1/2009

14. Pasch, Paul, ur. (2012), Bosna i Hercegovina 2025: scenariji budućeg razvoja događaja, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo
15. Vlaisavljević, Ugo (2006): Etnopolitika i građanstvo, Udruga građana Dijalog, Mostar
16. Vlaisavljević, Ugo (2012): Avetinjska stvarnost narativne politike, Rabic, Sarajevo

Sarajevo, 11. svibnja 2012.

4. POVIJESNE ZABLUDE, NEKROLOGIJI I MARTIROLOGIJI¹

Pogledi na svijet se roje kroz vijekove kao majske krijesnice, napisao je *Miroslav Krleža* u romanu “Na rubu pameti” 1938. godine. Ti Krležini pogledi na svijet “frcaju kao iskre iz glavnje, a onda se odmah nekoliko trenutaka kasnije i gase, a tmina ljudske svijesti, vidite, ostaje uvijek jedna te ista: jednako gusta, jednako zagonetna i jednako mračna.” Iza Krležinih “majskih krijesnica”, uči nas povijest, skrivaju se zapravo isključive ideologije iza kojih u pravilu ostaju tragovi divljaštva, beskonačni niz prekinutih života i ukaljanih životopisa, kojima se mora vratiti čast, ako je nečasno oduzeta, bez obzira tko je to učinio!

Prohujalo 20. stoljeće je bilo stoljeće “propalih utopija“ i najkrvavijih ratova u ljudskoj povijesti, zbog čega ga je *Milan Kundera* i nazvao “stoljećem optimizma i masakra“. Bilo je istovremeno i stoljeće nacionalnih i socijalnih revolucija, koje su pobudile nadu u bolji svijet, i stoljeće totalitarizama – nacional-socijalizma, fašizma i “komunizma”. Potonjeg nije, zapravo, nikad ni bilo u ljudskoj povijesti pa bi bilo ispravnije govoriti

1 Uz rukopis studije fra Marijana Karaule “Stradanja Bosne Srebrene u komunizmu” (skraćena verzija mogega predgovora, ili proslava u još neobjavljenu Karaulinu studiju).

o ideologiji komunizma, odnosno o totalitarističkoj praksi staljinizma, maoizma, pol-potizma, itd. “Titoizam” pripada svojom poratnom praksom ovom slijedu, ali je mnogo zahtjevniji pojam, ako ni zbog čega drugoga, onda zbog eksperimenta zvanog socijalističko samoupravljanje.

Utopija zvana komunizam dodiruje se s ranokršćanskim zajednicama i prvim utopističkim učenjima o socijalizmu. Komunizam nije a priori zlo po sebi kao što je to naci-fašizam. O ovoj ideologiji krvi i tla (Blut und Boden), ideologiji i praksi ratova kao sredstva osiguranja “životnog prostora” (Lebensraum), ili slijepoj sljedbi “vođe” (Führer), iluzije poslije svega mogu imati samo (neo)nacisti. I o jednom i drugom totalitarizmu je, dakle, nužno kritički govoriti, ne zaboravljajući povijesno-korijenske, ideologijske i političke razlike među njima.

Kulturu otklona od totalitarizama, kulturu “otvorenog društva” i “kritičkog sjećanja” imao sam privilegij učiti tijekom dvodecenijskog života u SR Njemačkoj. Učili se u političkoj ravni od Brandta ili od Schmidta, u kulturološkoj od Boella ili Grassa, bili demokršćani ili socijaldemokrati, prosvijećenim Nijemcima je zajednički kritički otklon prema totalitarizmima, i nacional-socijalizmu i “komunizmu” ddr-ovskog tipa. Možda bi za razumijevanje isprepletenosti dominantnih totalitarizma 20. stoljeća bilo uputno navesti što je s njima u vezi ustvrdio ugledni njemačko-britanski sociolog *Ralf Dahrendorf*: “S mnogih se strana tvrdi da je jedna ideologija, fašizam, bila reakcija na drugu – komunizam. To smatram krajnje pogrešnim. Oba fenomena se razlikuju onoliko koliko su i isprepleteni. Zajedničko im je odbijanje *otvorenog društva*, oba postavljaju apsolutne zahtjeve. Pojam totalitarizam označava priličito dobro njihovo zajedničko obilježje, s njim se mogu okarakterizirati u najmanju ruku Hitlerov i Staljinov režim”.

I

Stravična praksa masovnih ubojstava tijekom Drugog svjetskog rata, uključivo postojanje nacističkih koncentracijskih logora i u Europi i kod nas, nijekanje i zatiranje političke ili kulturološke pluralnosti, prakticiranje terora i neslobode u zemljama bivšeg SSSR-a, uključujući “gulage” (sustav koncentracijskih logora za političke neistomišljenike), pa poslije “oslobođenja od fašizma”, instaliranje iste te ideje i prakse neslobode u zemljama Istočne Europe, daju za pravo i onima koji u istom dahu govore o nacističkom i komunističkom totalitarizmu, mada razlike među njima ostaju.

I bez oklijevanja treba rečenomu dodati kako je do sličnih procesa staljinizacije sveukupnog političkog života došlo neposredno poslije Drugog svjetskog rata i u bivšoj Jugoslaviji, s čime i jesu povezane brojne nepravde, uključivo gola i političko-pravna nasilja pobjednika nad poraženima ili drugomislećima. Postaje odurno, pak, ako se iza pokušaja potrebitog i opravdano kritičkog govora o počinjenim zločinima u ime “komunizma”, kriju direktni ili implicitni pokušaji negiranja nacističkih zločina, odnosno rehabilitacije ustaštva kod Hrvata i četništva kod Srba. Oni koji se usuđuju nijekati strahovite zločine i koncentracijske logore u daljnjoj ili bližoj prošlosti, tu samu koncentraciju i esenciju zla, uputili su se na put bez povratka. Svjesno ili ne, odrekli su se ljudskosti u sebi.

S ovom se distinkcijom ne umanjuje, dakako, užas stradanja političkih neistomišljenika, ili onih koji su drugačiji od nas, počev od poraženih na Bleiburgu ili ponižavanih i ubijanih tijekom “križnog puta”, preko protjerivanja pola milijuna Nijemaca iz Vojvodine i Slavonije, do surove osude bez presude ili tzv. administrativne izolacije na Golom otoku i Svetom Grguru za one koji su izrazili “vjernost Staljinu”. Niska zla je

vrlo dugačka, proteže se sve do ovovremenih toponima zla, pa toj listi i nema kraja. Prosvijećenog čovjeka bi poslije svega morao obuzeti stid zbog užasa počinjenih u ime ove ili one nacije ili ideologije. Jer, stid je prapočetak ozdravljenja, uče njemačka poslijeratna iskustva osvješćenja.

U osnovi se, i u prošlosti i jučer i danas, radilo o nesposobnosti priznavanja pluralnosti te temeljem te insuficijencije ideološki nepravedno opravdanog golog i pravno-političkog nasilja nad drugima, drugačijim i drugomislećim. Posljedice brutalnog nasilja i odurnih stigmatizacija drugomislećih ljudi i struktura u bivšoj Jugoslaviji, kao i nasilno sprovedene otimačine privatnih posjeda u njezinim prvim godinama, vjerojatno najapsurdnije i najkontraproduktivnije i jesu bile u slučajevima stradanja vjerskih zajednica, religije i crkvenih ljudi u Bosni i Hercegovini i drugdje.

Zbog toga je rukopis fra Marijana Karaule “Stradanje Bosne Srebrene u komunizmu”, koliko god uvjerljivo svjedočanstvo o stradalnicima, isto toliko i naknadna optužba jedne od naših totalitarnističkih praksi, de facto poslijeratne staljinističke presije nad političkim neistomišljenicima. Pred nama je, dakle, zbirka svjedočenja i dokumenata o počinjenim zločinima u ime naprednih ideja i ideologija, izravna osuda staljinističkog, ali implicite i svakog totalitarizma. A i bio je krajnji čas za utemeljeno svjedočenje o stradanjima katoličkih svećenika, obrazovanih ljudi koji su mahom postali žrtvom “delikta mišljenja”, jer je mišljenje u pravilu sankcionirano u svakom totalitarizmu.

Rukopisu se može prigovoriti nedovoljno povijesno kontekstuiranje općeg stradanja ili stradanja drugih, uključivo i opisanih pojedinih stradanja u Drugom svjetskom ratu i poraću, ali s takvom objektivnošću riskiramo biti previše zahtjevni, jer podrazumijeva neki drugi, možda naredni autorov rukopis. Umjesnija je, vjerojatno, primjedba o nužnosti izostale kritičke distance spram onih stradalnika koji su, eventualno, i sami bili promicatelji ili

privrženici slijepe i bezbožne ustaške ideologije, čime su, ako su takvima bili, iznevjerili prije svega Kristov nauk pa potom i sve drugo. Ali, možda bi naš autor mogao već s detaljnijim pogovorom čitatelju objasniti svoje ambicije i metodološke postupke kako bi preduprijedio eventualna sumnjičenja za tzv. autorsku sentimentalizaciju hrvatskih i katoličkih stradanja u Drugom svjetskom ratu.

Ostaje neupitno, dakle, da su ideja i prakticiranje tzv. poraženog i tzv. pobjedničkog totalitarizma u ratu i u prvim godinama nove Jugoslavije odredila naše živote i sudbine. Ma koliko imale sličnosti među sobom, njihove su uloge u Drugom svjetskom ratu već povijesno čvrsto i posve opozitno kontekstuirane, za što ima više razloga. Nitko u svijetu ne optužuje za iste stvari “sile osovine” i njihove satelite, s jedne strane, i pripadnice i zemlje-sljednice “velike koalicije”, s druge. Kod nas se o tom teškom vremenu ne umije suditi, još uvijek. S velikim žaljenjem se mora konstatirati, naime, kako su balkanski narodi, uključivo hrvatski i katolički puk u Hrvatskoj i BiH, još uvijek nesposobni misliti i svoje “fašističke” i “komunističke” zablude pa i zbog toga ostaju dijelom zarobljenici poraženih ideologija i privrženici neo-totalitarizama. Uostalom, nije li skoro zaboravljeni i kod nas još uvijek “inkriminirani” Karl Marx prije 150 godina ustvrdio da se zlo ponavlja ili prijeti da se u sličnoj formi ponovi jednom kao tragedija, a drugi put kao farsa? Kao da se s nama poigrala povijest, pa živimo i na početku 21. stoljeća “obrnute tranzicije”, u formalno demokratskom ambijentu sva moguća demokracijska izvitoperenja i juriš u prošlost. Riječju, mi živimo u demokraciji...

II

Bavim se i kao znanstvenik i javni djelatnik tamnim i sramnim stranama naše prošlosti, upravo mi se pojavila knjiga “Kultura

sjećanja” (Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo, 2011.) koja i nije drugo do nastojanje da se i u regiji jugoistoka Europe ugledamo na Nijemce, kako bismo postali “zdravo društvo” (E. Fromm). No, tek nakon odgovornog uvida u potresni Karaulin rukopis, uz ambijentalne i metodološke ograde koje sam obrazložio, pristao sam biti autorom Proslova, tek nakon što sam se uvjerio da je autor, kao nitko prije njega, istražio svojevrsni kulturocid nad Bosnom Srebrenom, njezinim svećenstvom i njezinom imovinom. O ovom ili bilo kojem kulturocidu nije nikad bilo, pogotovu nije danas, časno šutjeti. Smješteno u prostor i vrijeme, ovo istraživanje bi moglo potaći slična istraživanja pa i sazrijevanje nama nedostajuće kulture sjećanja u kompleksnijem smislu. Direktno se referirajući na “slaba mjesta” u rukopisu, sugerirao bih, dakle, kompleksnije dorade onih svećeničkih sudbina iza kojih se vuku nepoznanice ili “reповi”, kako sveukupna stradanja Bosne Srebrene ne bi ostala u sjenci možebitne krivnje pojedinaca koje se sumnjiči da su se ogriješili i o ljudski i o svećenički kodeks. Kako bi se preduprijedile, u konačnici, i moguće nedobronamjerne optužbe za tzv. ustašofiliju.

Odgovorno iščitavajući na stotine teških svećeničkih sudbina, surovo prekinutih u “vremenu smrti” ili “vremenu suđenja”, dakle tijekom Drugog svjetskog rata i poraća, ne zaboravljam stradanja drugih od “hrvatske ruke”, ni sve žrtve koje mislimo ako pomislimo na “Jasenovac”, tu najstidniju hrvatsku riječ u povijesti. Sumnjam da ih je zaboravio i fra Marijan Karaula, samo se nije njima bavio. Jer, tek ako ostavimo i posljednju iluziju o tomu što je predstavljao u sustavu koncentracijskih logora Jasenovac, stječemo moralno pravo govoriti i o hrvatskim stradanjima u prošlosti i danas. O Bleiburgu, kao simbolu stradanja, o nedavno otkrivenim jamama po Sloveniji, kao i

“križnom putu”, smijemo i moramo govoriti javno i s pijetetom, ako smo u stanju objektivno suditi i o nekim drugim jamama i o nekim drugim stradanjima, primjerice naše pravoslavne ili islamske subraće. Ne radi se u ovom pristupu o vještačkoj “simetriji zla”, niti o bilo kakvoj poštediti bilo kojeg zločina i zločinca. Dapače. Uostalom, upravo u ovom kontekstu se sam od sebe nametnuo zaključak da je Titovu Jugoslaviju na kraju 20. stoljeća ugušilo isto ono što ju je i činilo totalitarističkom zemljom u vremenu “staljinizacije” i nasilne “nacionalizacije”. Kao u spomenutoj Marxovoj metafori o tragediji i farsu, i na svom početku i na kraju, Jugoslavija je bila ružna zemlja golog ili pravno-političkog nasilja, bez senzibiliteta za njezinu kulturološku i političku pluralnost. Ono najvrednije do čega se došlo u njezinom razvoju (Ustav SFRJ iz 1974., kako je kazala i Badinterova komisija) nitko neće braniti kako treba i bit će povodom za rat koji je SFRJ otpuhao s političke karte svijeta kao da je nikada nije ni bilo. A bilo je je, itekako, samo je nju trebalo razumjeti i ne temeljiti na monopolu sile, na početku, niti je braniti silom od njezinih građana na kraju.

Osobno preferiram govor o “tamnim stranama” iz prošlosti i sadašnjosti naroda iz kojeg potječem, o sramoti koja je počinjena u ime kulture kojoj pripadam, o nepravdi koja je drugima nanešena “u hrvatsko ime”. Ali, nisu mi neznane nepravde nanijete Hrvatima i bh. Hrvatima, uključivo stigme kojima su bili izloženi, kao i posljedice prošlih i ovovremenih, posve suvišnih stigmatizacija. Pri čemu mi “naknadna pamet” govori kako je tzv. komunistički sustav u svojoj staljinističkoj fazi nametnuo političku stigmatizaciju onima i tamo gdje su njegovi pripadnici činili najsurovije ubojstva ili druge vrste političko-pravnog nasilja. Valjda nekako tako čine svi totalitarizmi pa i ovovremeni...

III

Za fra Marijana Karaulu, vrijednoga istraživača “stradanja bosanskih franjevaca u Drugom svjetskom ratu i komunizmu”, kako glasi podnaslov jedne njegove ranije i nezaobilazne knjige (“Žrtve i mučenici”, Svjetlo riječi, Sarajevo, 1999., str. 335), znadem odavna, jer ga “bije glas” nekoga tko se na pristojan način bavi tamnim i sramnim stranama naše recentne povijesti. U omiljenoj disciplini naših naroda i narodnosti zvanoj viktinologija, inače, vlada užasna ostrašćenost, svakojakih se pseudo-istraživanja sprovelo i potpisalo pseudo-akademske potpisima, čiji je primarni cilj bio uvećanje broja vlastitih žrtava, a ratne neprijatelje pokazati “barbarima” i njihove žrtve umanjiti. Tako se umjesto pijeteta prema žrtvama nastavio voditi rat drugim sredstvima, pa je kolega s Filozofskog fakulteta u Beogradu dr. Todor Kuljić itekako u pravu kada govori o “građanskim ratovima sjećanja”. Tim putem se, povrhu svega, i došlo do smrti multikulturalnosti u regiji jugoistoka Europe, tako su nastali naši ovovremeni “paralelni svjetovi”.

Sjećanja i nisu prijeko potrebna, otrežnjujuća i relevantna “kritička sjećanja” ako ne govore o vlastitim žrtvama na osnovi činjenica, ili temeljem njih, pošteno i kritički o onomu što je u ime kulture kojoj pripadamo urađeno drugima. Ideologizacijama sjećanja, odnosno (zlo)uporabama žrtava u političke obračune, sprovodi se ponižavanje ili “ubijanje” žrtava i po drugi put. Nevino pobijenima se, dakle, možemo odužiti samo ako iz mrklog mraka prošlosti izvadimo relevantne činjenice o njihovom stradanju, ako svaka žrtva bude poimenice upisana u neki časni nekrologij o nečasnim ili nedostojanstvenim vremenima. Pošteni viktinolozi su u ovom pogledu iznimka. Među njima je, dvojbi nema, i fra Marijan Karaula, kojemu je uspjelo progovoriti naglašeno smirenim jezikom o fizičkom

i pravno-političkom nasilju nad fratrima Bosne Srebrene tijekom Drugog svjetskog rata i u staljinističkom poraću Titove Jugoslavije.

Svakomu od nevino nastradale subraće vratiti čast upisom u nekrologij i u “knjigu smrti” bila je i ostala ideja vodilja Karaulinog rukopisa. Bez suvišnog komentara i neutemeljene osude beskrajno ružnih i tužnih ratnih i poslijeratnih vremena, fra Marijan Karaula se odužio tako i svojoj postradaljoj katoličkoj subraći, “krivoj”, u pravilu, za “delikt mišljenja” kao i povijesnoj struci i viktimološkoj znanosti. U konačnici, i katoličkoj, hrvatskoj i bh. kulturi. Autoru je, dakle, objektivnošću i smirenošću uspjele vratiti “izgubljenu čast” mnogim postradalima te tako ispuniti kulturološku obvezu prema bratstvu Bosne Srebrene, pa svim time pružiti važan doprinos “crkvenoj povijesti” kao i novijoj povijesti Bosne i Hercegovine. Tim bi prije bilo potrebno kritički vrednovati one stradalničke sudbine među svećenicima koje, eventualno, prate “repovi” endehazijskih iluzija i zabluda!

Ocjenjujući jednu Karaulinu raniju važnu knjigu o žrtvama svećenika u Drugom svjetskom ratu i poraću, Ivan Lovrenović ju je nazvao “imenikom” – imenikom žrtava, jer se – kao i ova nova – bavila poimeničnim ubojstvima i stradanjem svećenika, bogoslova i sjemeništara Bosne Srebrene. Nazvao ju je, Ivan, posve smisleno i “nekrologij” i “martirologij” u isti mah. Vrijednost tog Karaulinog “imenika” Lovrenović je vidio i u tomu što on “količinom pojedinačnih tragedija, koje su se zbile po obrazcu stradanja cijelog jednog naroda, poziva na ozbiljno, kritičko preispitivanje svih stvarnih uzroka stradanja.” A oni su zapretni u povijesna bespuća, ideološke i političke isključivosti kao preteče svim zločinima u stoljeću velikih utopija i nada i još većih posrnuća, kakvo je u osnovi bilo 20. stoljeće. Za Lovrenovića nema dvojbe, likovi Karauline knjige jesu tragični mučenici jednog “ideološkoga divljaštva”, što ne

oslobađa od suočavanja s onom drugom istinom da su u taj položaj “zavedeni kao žrtve jednako opake manipulacije, druge vrste.”

Pomislio sam, čitajući ovo Lovrenovićevo upozorenje, kako bi svatko od budućih čitatelja nove Karauline knjige trebao prebrati po vlastitim obiteljskim zabludama i tragedijama, bile one desne ili lijeve provenijencije, posve svejedno. Jer, sudbine koje je fra Marijan Karaula opisao u svojoj knjizi kao da “preko grobova vapiju prema nama, da ih oslobodimo od svakovrsne povijesne i političke laži, zablude i krivotvorine, koja se nad njima nadvija već više od pola stoljeća”, kazao je Ivan Lovrenović. Dakako, to zaslužuju i žrtve posve svježih “ideoloških divljaštava”, ali o njima u Karaulinoj knjizi nije moglo biti govora...

Mostar, 19. prosinca 2011.

5. “AHDNAMA” ILI KAKO SE OPHODITI S NAŠOM PROŠLOŠĆU¹

Danas se navršilo 19 godina od ubojstva fra Nikice Miličevića i fra Leona Migića, gvardijana i vikara Franjevačkog samostana Duha Svetoga u Fojnici. “U spomen na ubijene fojničke fratre, ali i 103 Hrvata-katolika Fojnice stradalih tokom protekloga rata u samostanskoj crkvi bit će služena misa zadušnica”, izjavio je za federalnu novinsku agenciju (FENA) fra Nikica Vujica, fojnički gvardijan. On je ovim tužnim povodom iščitao i arhivske zapise kroničara samostana fra Miroslava Krajinovića, te fra Vitomira Slugića, koje prenosimo u nastavku. Fra Miroslav Krajinović je zapisao: “...U 12:55 sati čuo sam neku galamu. Pogledao sam kroz prozor. Vidim četvoricu, trojica u vojničkoj uniformi, četvrti u crnom kaputu. Jedan tjera pred sobom fra Leona i reče mu: ‘Stoj tude na stepenicama’, koje vode u samostan. Fra Leon je sišao sa stepenica i stao. Uto se pojavi fra Nikica. K njemu pristupi vojnik. Udari ga šakom u lice, nogom u mošnjje, opsuje mu ustašku majku i potjera ga u samostan. Ubrzo, čuo se pucanj rafala od kojeg je ubijen fra Nikica, a fra Leon ranjen, i pao pred vratima blagovaonice. Ubojica je pristupio fra Leonu, udario ga nogom uz riječi: ‘Diži se!’ Kad se podigao, sasuo mu

¹ Reportaža “U obilasku Fojničkog franjevačkog samostana” je nastala u svibnju i lipnju 2008., a prvi put objavljena u dijasporskom listu “Bosanska pošta / Bosniskpost”, lipanj 2008., Oslo, Norveška.

je rafal u zatiljak. Zadnje riječi fra Leona bile su: 'Nisam ništa kriv', a fra Nikice, kad mu je ubojica govorio da će ga ubiti: 'Ubij', navodi se u ovoj bilješki. Za ubojstvo fratara u Fojnici zasud je samo suđen (kasnije i pomilovan) Miralem Čengić, pripadnik 302. motorizirane brigade Armije BiH iz Visokog. Sa njim su bila još trojica pripadnika Armije BiH. Tko su ostala trojica i ko je naredio ubistvo fratara kako kaže fra Nikica Vujica ne zna se ni dan-danas. On ističe da je ovo planirani zločin a ne kako su prvobitno tvrdili ubistvo u alkoholiziranom stanju. Tom definicijom smatra fra Nikica mučko ubistvo se stavlja u ravan kafanskih nereda. Gvardijan Samostana u Fojnici ističe da je ubistvu bio prisutan i treći fratar koji je pošteđen...”, prenijela je FENA 13. studenoga 2012. godine.

I

Posve slučajno smo se zatekli u Fojnici, točno dan uoči 545. obljetnice čuvenog događaja na Milodražu, brdu iznad Fojnice, kada je 28. svibnja 1463. godine sultan Mehmed Fatih Han, poznatiji kao Osvajač, nakon osvajanja Bosanskog kraljevstva, predao poglavaru bosanskih franjevaca fra Anđelu Zvizdoviću svoju “Ahdnamu”, to jest pisanu potvrdu kojom se katolicima garantira pravo na ispovijedanje vjere u ovom dijelu Turskog carstva. “Krivci” su za ovaj posjet i ovu priču bili naši dragi i ljubazni domaćini Bogić Bogičević i njegova supruga Nada, koji su nas tri dana vodali Srednjom Bosnom. A Bogića se cijeni još uvijek i u Fojnici i u Kreševu, od strane onih ljudi koji umiju da cijene ljudskost...

U Osvajačevoj “Ahdnami”, čiji se original čuva u Fojničkom samostanu kao relikvija, zapovijeda, inače, sultan Mehmed sljedeće: “...Neka nitko ne smeta i ne uznemiruje spomenute ni njihove crkve. Neka (mirno) stanuju u mom carstvu. A oni, koji su izbjegli, neka budu slobodni i sigurni. Neka se povrate

i neka se bez straha u zemljama moga carstva nastane u svojim samostanima. Ni moje visoko Veličanstvo, ni moji veziri, ni moji službenici, ni moji podanici, niti itko od stanovnika moga carstva neka ih ne vrijeđa i ne uznemiruje, ni njih, ni njihov život, ni njihov imetak, ni njihove crkve...” Pisano, 28. svibnja u taboru na Milodržau, stoji u dokumentu kojeg će nam pokazati onaj “treći čovjek” iz FENA-pričice, dobri fra Tomislav, kustos, koji je slučajno preživio razbojnički upad u Fojnički samostan tijekom posljednjeg rata, kada su sramotno ubijena dvojica bosanskih franjevaca.

“Mene je jedan od razbojnika držao u rukama, a zašto sam ja preživio, a moja braća nisu sami Bog znade”, kazao nam je fra Tomislav, kojega po starobosanski njegova subraća “ujaci” zovu jednostavno “Ćaća”. (U međuvremenu je ovaj fratar-svjedok umro.) Na naše pitanje koliko uopće još ima katolika u fojničkoj župi fra Tomislav nam je tada kazao da ih ima 3.500, dok je islamskih vjernika oko 14.000...

Inače, o “Ahdnami”, neosporno važnom dokumentu naše zajedničke povijesti višestruko se i veoma neukusno pretjeruje, pa čak i u mojem “Oslobođenju”, u kojem se znalo o “Ahdnami” pisati kao preteči Povelje o ljudskim pravima!? Dakako, o tomu nije moglo biti ni govora u to vrijeme ne samo u Turskom carstvu, nego nigdje drugdje, pa ova vrsta pretjerivanja otkriva samo našu poslovičnu ubogost i neumjernost i neupućenost. Uostalom, i dan danas se sekularna Turska muči s priznanjem prava na ispovijedanje kršćanstva, a kako je bilo u teokratskom Otomanskom carstvu moguće je samo pretpostaviti. U tom je kontekstu, zapravo, još vrijednija Osvajačeva milost, kao i diplomatsko umijeće fra Anđela Zvizdovića. Unatoč svemu, dokument kakva je “Ahdnama”, kao i događaj od prije 545 godina na Milodražu su vrlo značajni jer su sve drugo nego samorazumljivost. Bosanski franjevci su, uzgred rečeno, sve

slične dozvole skupo plaćali, za neke od njih su mogli i tri crkve sagraditi, kazao nam je fra Tomislav...

II

Bogić, Nada, moja supruga i ja, imali smo odista privilegij. Fra Tomislav se – nakon što je ispratio autobus bugojanskih đaka koji su posjetili muzej – bezuvjetno stavio na raspolaganje i našim znatiželjnim očima i pitanjima. Uveo nas je i u muzej, i u etnološki odjel, i u crkvu, u kojoj u jednom njenom kutu počiva i fra Anđeo Zvizdović, za kojeg se, pak, znade da se rodio u bogatoj plemićkoj obitelji 1420. godine. Za sva vremena bit će zapamćeno da je imao hrabrosti i mudrosti izaći pred Osvajачa i zamoliti i isposlovati “Ahdnamu”. Umro je u Fojnici, na Pazarnicama, kako se zove dio mjesta gdje je smješten Franjevački samostan, 1498., a u samoj crkvi mu se nalaze zemni ostaci već punih pet stoljeća, od daleke 1502. godine...

Da bi Fojnički franjevački samostan mogao biti osnovan već u prvoj polovici XIV. stoljeća ponajviše se zaključuje iz sačuvanih turskih spisa, u kojima se spominje da su u Fojnici bili crkva i samostan još “za kraljeva bosanskih”. U svakom slučaju, uz Kraljevu Sutjesku i Kreševo ovaj fojnički samostan je bio treći oslonac opstanka i života franjevačke provincije Bosne Srebrene, ali i Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, slažu se i franjevci i povjesničari. Po onomu što nam je kazao fra Tomislav, najvrijednije u povijesno-umjetničkom smislu u Franjevačkom samostanu u Fojnici su nekolicina zasebnih zbirki, s mnoštvom vrlo vrijednih eksponata, te knjižnica i arhiv. Sami franjevci izdvajaju tzv. Zvizdoviću zbirku sa “Ahdnamom”, darovanim plaštem, Burjultijom Skender-paše i Zvizdovića slikom i pločom kao okosnicom, kao i tzv. Miletića zbirku sa crkvenom odjećom zlatom vezenom, biskupskom odjećom i obućom, krasno urađenom, biskupskim križevima, štapovima i posuđem za svećane službe Božje.

Neprocjenjivu povijesno-političku i umjetničku vrijednost ima tzv. Bosansko-franjevačka zbirka, u kojoj počasno mjesto zauzima Grbovnik iz 1340. godine, vjerojatno jedna od najstarijih knjiga u ovim našim krajevima s grbovima “balkanskih zemalja” i pojedinih poznatijih obitelji. U ovoj se zbirci nalazi i “Muhamedov list”, dokument o slobodi, slično Ahdnami, starinska zvona, svjetiljke, tintarnice, odlikovanja, pečati, prsteni, križevi, štapovi /biskupski/, dukati, satovi, liječnički pribor i dr. Slijedeća velika zbirka jest crkvena zbirka s velikim brojem izuzetnih radova domaćih majstora (“fojnička škola”) od srebra i zlata. A tu su i zbirke iskopina, oružja, narodnog veza i odijela, prirodoslovna, geološka, kao i etnografska zbirka. U njoj nas je, uzgred rečeno, fra Tomislav propitivao znademo li o kakvom se predmetu iz daleke prošlosti radi, što i nije bilo uvijek lako odgovoriti. Posebna i vrlo vrijedna zbirka jest numizmatička kolekcija s primjercima rimskog i grčkog novca, zbirkom bosanskog i dubrovačkog novca, te raznog slavenskog novca, ugarskog, mletačkog, novca Habzburgovaca, pa sve do zbirke novca dviju pokojnih Jugoslavija. Ovdje moramo kazati kako smo bili nemalo iznenađeni da se Fojnički grbovnik čuva takorekući ispod komada crvene krpe u staklenoj vitrini. A prema onomu što stoji u knjizi fra Mije Batinića “Franjevački samostan u Fojnici od 14. do 20. stoljeća”, radi se o neprocjenjivo vrijednoj knjizi, jer se u ovom grbovniku nalazi niz od 139 grbova jugoslavenskih zemalja, te bosanskih i srpskih kraljeva i plemića. Na dva naslovna lista nalazi se: na prvom skupu grbovi od devet jugoslavenskih pokrajina, a na drugom starobosančicom napisano, da je te grbove u čast Stjepana Nemanje (Dušana), cara srpskog, narisao pop Stanko Rubčić godine 1340. Tu također ima na latinskom jeziku potvrda iz godine 1800. biskupa fra Grge Ilijića, da se taj grbovnik od pamtivjeka čuva kod franjevaca u Fojnici. O ovom

se Fojničkom grbovniku mnogo raspravljalo, priznaju i fojnički franjevci, osobito je li on uistinu original iz 1340. godine, ili je kasnija kopija onogodišnjeg originala, ali nema dokaza kojim bi se ijedno potvrdilo ili dokazalo. No, svakako mu sama vanjšina daje mnogo stoljeća života, a i mjerodavni ga priznaju kao autentični kodeks plemićkih grbova...

Najvrijednije osim samog Franjevačkog samostana, već po sebi, je ono što se nalazi u samostanskoj knjižnici, koja broji oko 50.000 naslova, veli nam fra Tomislav, a posebno vrijedne su inkunabule, njih trinaest. Najstarija je: Nicolai de Lyra: Postillae in S. Scripturam Novi testamenti, iz 1481. godine. Veliki broj djela jesu filozofsko teološka djela tiskana u periodu od 16. do 19. stoljeća, ali ima i djela iz drugih područja: povijesti, zemljopisa, medicine, prirodnih znanosti. Neke su posebno interesantne i vrijedne: djela bizantskih povjesničara Kantakuzena, Zonare, Halkokondila Ane Komnene. Izvanredna djela su De urbibus od Stefanosa, Farlatijev Illyricum sacrum, u osam svezaka, Theinerova Monumenta Slavorum Meridionalium i Annales Ecclesiastici, Waddingovi Annales Minorum i dr. Sa stanovništva be-ha pismenosti i književnosti su, dakako, posebno vrijedna pomena djela starijih bosanskih pisaca kao što su Divković, Margitić, Posilović, Ančić, pisana bosančicom. U samostanskoj knjižnici se nalaze, također, i vrijedni svezovi periodičnih izdanja Katoličkog lista, Vienca, Obzora, Danice ilirske, Jugoslavenskih novina, Nevena, Narodnih novina, itd.

Ne smijemo zaboraviti dotaknuti i arhivsku građu Fojničkog franjevačkog samostana, za koju je najzaslužniji fra Leonardo Čturić, jer je radio na uređenju ovog arhiva i podijelio ga u 23 skupine prema sadržaju dokumenata: dokumenti vezani za Fojnicu, dokumenti pisani bosančicom, stvari iz osobnog života pojedinih fratara, ono što se usko odnosi na samostan i crkvu,

o školstvu, o turskim zakonima, o župama fojničkog distrikta, životopisi istaknutih Fojničana, ulomci iz raznih arhiva, kronike i pisma, dokumenti o književnom i prosvjetnom radu franjevac a i drugo. Posebna skupina su turski dokumenti, njih oko 3.000, s kratkom naznakom sadržaja na poledini dokumenta, koji su veoma važni za proučavanje perioda turske vladavine u Bosni i Hercegovini. Izuzetno je vrijedna i zasebna skupina od 156 dokumenata pisanih bosančicom. U arhivi Fojničkog samostana nalaze se i drugi brojni spisi, kao što su Fojnički ljetopis, Dnevnik fra Grge Martića, prijevodi sultanskih fermans na latinski, zabilježeni narodni običaji, turski fermans, službeni turski spisi registrirani u 10 svezaka, i mnogi neregistrirani, itd...

Na povratku, u Kreševu, ljubazni domaćin, vlasnik hotela “Banje” i izvorišta najbolje vode u Europi, po imenu Mate Stanić, započinje priču o Kreševu, malenoj, skoro pa idiličnoj bosanskoj varošici, sa starim bosanskim kućama i kosim drvenim krovovima, za divno čudo pod zaštitom države, kakva je da je, ali i to je zasebna, druga priča. U Kreševu se nalazi i Franjevački samostan iz 17. stoljeća, u kojem je i Muzej fra Grge Martića, jednog od najumnijih i najpismenijih Hercegovaca (rođen u Rastovači, pored Posušja), a zaljubljenika u Bosnu. Ta se priča mora kad-tad ispričati...

Vidiportal.ba, 13. 11. 2012.

6. O PROKLETSTVU SELEKTIVNOG SJEĆANJA¹

Tko se iole razumije u fenomen kritičkog nadvladavanja prošlosti, znade da je najveća prepreka tomu odnjegovano selektivno sjećanje, odnosno ljudska sklonost da pamti u pravilu samo zlo koje su drugi nanijeli nama, ili kolektivitetu kojemu pripadamo. Samo se u rijetkim kulturama njeguje kultura kritičkog sjećanja na vlastite kolektivne tamne mrlje iz prošlosti, u kojoj se i naši preci pojavljuju kao “dželati“, a ne žrtve. Takva je, primjerice, ovovremena kritička kultura sjećanja u SR Njemačkoj, odnjegovana s mnogo truda poslije nacional-socijalističkog sunovrata i traume (1933-1945). Dolasku Hitlera i nacional-socijalista mirnim putem na vlast je ovih dana bilo 80 godina, od kraja Drugog svjetskog rata je prošlo skoro 68, a od posljednjih balkanskih ratova više od 17 godina. Pa ipak, veliko je pitanje da li smo mi u BiH i u regiji jugoistoka Europe uopće nešto naučili iz svega toga. Po svojoj prilici, mi i ne uspijevamo kritički misliti vlastitu prošlost, pa zbog ideološkog tretmana povijesti i u tzv. komunističkom i u tzv.

1 Prilog za drugo izdanje kompendija “Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava“, u organizaciji i izvedbi Helsinškog odbora za ljudska prava Kraljevine Norveške. Kompendij služi kao literatura na istoimenom kolegiju koji se izučava na više univerziteta u regiji jugoistoka Europe.

tranzicijskom odsječku naše recentne povijesti i dalje vodimo “nedovršene ratove”, ili “građanske ratove sjećanja”...

Već sam spomenuo kako sam iz ovih razloga godinama pisao o njemačkim iskustvima nadvladavanja prošlosti, da bi po povratku u BiH pripremio knjigu “Kultura sjećanja”, čija se suština ogleda u njezinom podnaslovu “Pledoaje za izgradnju kulture sjećanja i u regiji jugoistoka Europe”.² Dakako, riječ je o apelu za promjenu paradigme, u krajnjem da se umjesto “viktimo trans-agresije” koju živimo u postjugoslavenskoj, ili postratnoj bh. okrutnoj stvarnosti počnemo obzirno odnositi prema našim recentnim nesrećama, upravo po uzoru na šampione “kritičke kulture sjećanja”, ovovremene Nijemce.

6.1. PROKLETSTVO “KULTURE SELEKTIVNOG SJEĆANJA”³

Mi se, zapravo, imamo priliku vrlo rijetko obradovati ozbiljnijim istraživačkim naporima, primjerice poput projekta Mirsada Tokače “Bosanska knjiga mrtvih”, ili projektu Zaklade Friedrich Ebert kojim se pokušalo osvijetliti traumatične ključne godine 20. stoljeća na našim prostorima (1918., 1941., 1945., 1991.). Zbog toga se i moraju pozdraviti i svi odgovorni istraživački naponi glede kritičkog preispitivanja naše prošlosti, u koji ubrajam i upravo objavljenu knjigu profesora Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, docenta dr. sc. Ivica Šarca “Kultura selektivnog sjećanja. Hrvati Hercegovine i Nezavisna država Hrvatska”.⁴

Već sam naslov knjige dr. Šarca je obećavajući. Postaviti fenomen “selektivnog sjećanja” u središte vlastitog istraživanja

2 Vidjeti www.fes.ba, publikacije/2011. – Lasić, M., Kultura sjećanja, FES, Sarajevo, 2011.

3 Pod ovim naslovom je moja recenzija objavljena u Oslobođenju 23. 2. 2013.

4 Šarac, Ivica, Kultura selektivnog sjećanja. Hrvati Hercegovine i Nezavisna država Hrvatska, Crkva na kamenu, Mostar, 2012.

podrazumijeva, naime, kritički preispitati omiljenu nam kulturu zaborava vlastitih sramota u povijesti. Uostalom, radi se o studiji koja obrađuje jednu od najdelikatnijih tema novije povijesti naroda Hercegovine, krvavim proljećem i ljetom 1941. godine, u kojima su počinjeni užasni zločini na svim stranama, samo što se o njima šuti kao zaliven. Među hercegovačkim Hrvatima se pretežito govori o partizanskim zločinima za vrijeme i poslije Drugoga svjetskoga rata, bez ozbiljnog referiranja na užas koji je proizvela NDH-azija u njezinom kratkom životu u Hercegovini i drugdje. Među Bošnjacima se ne propituje vlastiti doprinos zločinima ustaške države, primjerice u lipanjskim tragedijama srpskog naroda u Istočnoj Hercegovini 1941. godine. A Srbi žive iluziju tzv. komunističke historiografije o vlastitoj zasebnoj ulozi, te novije o bezgrešnom začeću Republike Srpske. Utoliko će knjiga “Kultura selektivnog sjećanja – Hrvati Hercegovine i Nezavisna Država Hrvatska” šokirati sve nacionalističke interpretacije, prvenstveno jer obrađuje najosjetljiviju traumatičnu tematiku iz historije hrvatskog naroda u prvoj polovici 20. stoljeća, koja je isprepletena s traumama oba druga hercegovačka naroda, pa ako i na različit način.

6.2. NE NJEGUJEMO KRITIČKU,
NEGO SELEKTIVNU KULTURU SJEĆANJA!

Na knjizi je dr. Šarac – kako je kazao na promociji studije krajem siječnja u Mostaru – radio posljednje tri-četiri godine, strpljivo prebirući po arhivskoj građi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Arhivu Hercegovačko-neretvanske županije u Mostaru te Arhivu Hercegovačke franjevačke provincije. Sami izbor tema je takav da na neki način provocira, svjestan je dr. Šarac da i metodološki pristup i interpretacijski pokušaj ove problematike nužno izazivaju reakcije. “Nadam se da one neće

ići ad hominem, nego da će se baviti samom temom”, poželio je autor, “bit ću zahvalan za svaku dobronamjernu korekciju. A nadam se da će se istraživanje osjetljivih dijelova prošlosti nastaviti, jer nam je potrebno i nužno nam je “suočavanje s vlastitom prošlošću, pa i s onim najmračnijim i najneugodnijim dijelovima”.

Ne mogu čitatelje voditi kroz potresne stranice stradanja kako jednih tako drugih i trećih tijekom tih stravičnih šest proljetno-ljetnih mjeseci 1941. godine u Hercegovini. No, tko voli ovaj toponim i sve hercegovačke ljude osjetit će zahvalnost autoru zbog enormno uloženog truda da kroz teške događaje prođe što etičnije. Pitanje je samo da li se takav njegov pristup uopće može svima dopasti. U Završnim promišljanjima obimne studije od 383 stranice, opremljene impresivnom interpretacijom izvornih dokumenata, uz korišćenje literature i na engleskom i na njemačkom jeziku, dr. Šarac je s tim svim u vezi napisao: “Kada se govori ili piše o mržnji i ubijanju, o oružanim sukobima i ratovima, onda je to nužno govor ili tekst (i) o zlu. Od toga ovdje nisam bježao, ali sam ga nastojao kontekstualizirati, pokušao sam razmrsiti neke od njegovih kauzalnih čvorova, naznačiti mu razmjere, dakako u granicama vlastitih spoznajnih mogućnosti, izvorne građe i sredstava koja su mi bila na raspolaganju. Govor o ratu i zlu koje taj povijesni fenomen proizvodi jest u prvom redu govor o čovjeku. Ovdje sam pokušao prići toj temi stazom koju je davno utabao Stendhal, a ona je sazdana od njegove čvrste (i uvjerljive) pretpostavke da je ‘čovjek toliko nesavršen da ne može biti ni savršeno zao’. U interpretativnom pristupu nastojao sam se pomučiti u primjeni mudra a teško ostvariva načela da povjesničara ‘ne bi trebalo zanimati je li nešto ‘negativno’ već kako je i zašto nešto postalo ‘negativno’ (M. Aničić). Dakako da je moja interpretacija proljetnih i ljetnih zbivanja 1941. godine u Hercegovini

subjektivna”, samokritičan je autor, ali “u ovaj tematski svijet ušao sam otvoreno i svjestan ‘da o ratu odavno sve znamo, osim još ponešto’ (Ugo Vlasisavljević). Mene je upravo zanimao ovaj prostor ‘još ponečega’...”

6.3. O RATU ODAVNO SVE ZNAMO, OSIM JOŠ PONEŠTO!

Iz završnih poruka dr. Šarca izdvojit ćemo i ocjenu: “U Hercegovini su se dogodila tri vala nasilja u proljeće i ljeto 1941. godine: prvi je bio najmanji po intenzitetu i broju žrtava i u njemu je stradala skupina Hrvata i Muslimana (travanj), a druga dva, vidovdanski (potkraj lipnja) i kolovoški (prva polovca kolovoza) bila su jačega intenziteta... i njima je stradao veliki broj Srba u Hercegovini...” Izdvojit ćemo i autorov sud: “Treći i završni dio pokazuje da će se historiografija ubuduće morati daleko intenzivnije i ozbiljnije pozabaviti ulogom, djelovanjem i stradanjima Katoličke crkve u Hercegovini u vremenu Drugoga svjetskog rata...” Po njegovom nalazu, “nekoliko svećenika i redovnika ušlo je aktivno (s dopuštanjem i bez dopuštenja nadređenih instanci) u polje političkoga i svjetovnoga djelovanja, ali nije potvrđen nijedan slučaj organiziranja ili sudjelovanja u zlodjelima (kako je inače glasila službena verzija jugoslavenske historiografske literature)”. Bojim se da će se o ovom dijelu studije i ovim formulacijama voditi ponajveći prijepori...

Govoreći jasperovski, i kada nema kriminalne odgovornosti, jer to je uvijek odgovornost pojedinca, ostaje pitanje političke, moralne i metafizičke odgovornosti svakog kolektiviteta, pa u ovom slučaju i hercegovačkog hrvatskog naroda i njegova katoličkog klera za sramotnu iluziju zvanu ustaški pokret, ma kolika ona bila, odnosno zločine počinjene nad ljudima druge vjere i nacije, ma koliko ih počinili pojedinci s imenom i prezimenom. U tomu ništa ne mijenjaju kriminalne, političke,

moralne i metafizičke odgovornosti drugih za ubojstva Hrvata, uključivo 66 svećenika Hercegovačke provincije, tijekom rata i poraća, u pravilu iz pobjedničke objesti i odmazde, i na vrlo surov način. Takvo što se svugdje mora označiti kulturocidom, ma koliko nam se formulacija činila preteškom i gdje nam bili u Drugom svjetskom ratu srodnici. Ako držimo do sebe, i drugih...

Knjiga kolege Šarca je, doista, pisana znanstvenim stilom, uz kritičko vrednovanje brojne i nerijetko proturječne arhivske građe, pa se autorov istraživački postupak može mirne duše nazvati i “hodom po mukama”, ili prolazom kroz “minska polja”, koje su patriote i “osvetnici” raznih provenijencija posijali u svojim interpretacijama recentne povijesti, pa i ovog odsječka u zemlji Hercegovoj. “Autor nastoji komparativnom metodom, stavljajući naglasak na izvorne dokumente, probiti se kroz šumu nerijetko ideološki obilježenih, pa tako i lažnih, prikaza hercegovačke stvarnosti 1941. godine kako bi došao do pune istine” – kazali su u popratnoj obavijesti javnosti o Šarčevoj knjizi urednici “Crkve na kamenu”, koji su uvjerenja da je upravo tu “i najveće dostignuće ovoga rada: on je logičan, nepristran, nenapadan, reklo bi se bez teških riječi, ali neumoljivo lomi ili pak ispituje različite vijesti, sjećanja, kao i povode zbog kojih je netko pisao na svoj način o događajima u Hercegovini 1941. godine. Uvidom u tako bogatu i raznovrsnu, a u velikoj mjeri dosada nekorištenu izvornu građu; isključivo znanstvenim pristupom povijesnoj stvarnosti; hrabrim suočavanjem s ideološkim pristupima ratnoj stvarnosti, bez obzira s koje strane dolazili; dosljedno provedenom metodologijom rada; i sukladno svim navedenim prednostima po svojim rezultatima ili zaključcima ovo djelo možemo uvrstiti među pokazne radove, uzorke kako treba istraživati, pisati i donositi zaključke.”

Moguće je da se u ovoj pohvali dr. Šarcu radi i o nakladničkoj pristrasnosti? Pa želim dometnuti kako i osobno smatram

autorov napor nesvakidašnjim činom, u osnovi čestitim, ma koliko ne mogao dijeliti sve autorove obzire, uključivo prema Katoličkoj crkvi. A imam potrebu, ipak, izdvojiti posebno vrijednom činjenicom što se kao nakladnik ove zahtijevne literature pojavljuje jedna crkvena institucija u Mostaru. Uostalom, uvjeren sam kako se bez pomoći KC među herecegovačkim i uopće Hrvatima o ovoj temi ne može otvoriti ozbiljna rasprava. Zbog toga bih i volio da je u pravu Uredništvo “Crkve na kamenu”, kada smjelo tvrdi da će ova knjiga od sada biti nezaobilazna literatura svima onima koji se budu željeli baviti ovom tematikom. Tomu bi se kao neovisan čovjek i intelektualac mogao samo radovati. No, bojati se da će se autorovo ozbiljno propitivanje državnih i crkvenih arhiva, uključivo ideološki jednostranih svjedočenja (iz vremena tzv. komunizma i tzv. dolaska demokracije) suočiti s ignorancijom, ili nipodaštavanjem unutar podijeljenih akademskih zajednica i nacionalnih historiografija. Jer, studija dr. Šarca se, zapravo, ne može dopasti ni hrvatskim ni srpskim ni bošnjačkim jednodimenzionalnim historiografijama koje više skrivaju nego otkrivaju. Dopast bi se mogla, eventualno, samo onim znanstvenicima i kulturolozima i slobodnim građanima koji njeguju kritički diskurs protivu “kulture selektivnog pamćenja”, jer ona i nije drugo do ne-kultura zaborava!

6.4. DOŽIVOTNA TRAUMA BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH ŽENA⁵

...Neki su od mučitelja svojim sadašnjim žrtvama u neka ranija vremena poklanjali i krizanteme, zabilježila je Jadranka Cigelj u njezinoj knjizi “Apartman 102 – Omarska”,⁶ a to će se naročito

⁵ Pisano u Berlinu a objavljeno prvi put 5. 11. 2008., na kultnom portalu Peščanik.net, te u proširenoj verziji i pod ovim naslovom 11. 3. 2013. na tuzlanskom portalu Vidiportal.ba...

⁶ Cigelj, Jadranka, “Appartement 102 – Omarska”, Diametric Verlag, Würzburg 2007.

dopasti Michaelu Martensu, koji je objavio veliku recenziju njemačkog izdanja njezine knjige u “Frankfurter Allgemeine Zeitungu” (FAZ, 27. 11. 2007.) i taj teško objašnjivi paradox izvukao u naslov “Krizanteme od budućih mučitelja”. (Ja sam godinu dana ranije već o ovoj knjizi opširno pisao u feljtonu za “Oslobođenje” i to iz razloga što ova knjiga dotiče i sva ona pitanja koja su pokrenuta u ML-reportaži, te otvara temeljno pitanje: kako i zašto normalni ljudi u miru postaju zvijeri u ratu?) “Tek sada, više od deset godina nakon nesavršenog Daytonskog ugovora, dobijaju umorstva u Bosni svoje glasove”, ocijenio je spomenuti Martens u FAZ-u, podsjetivši i na režiserku Jasmilu Žbanić i njezin film “Grbavicu” o silovanoj Bošnjakinji i njezinoj kćerci, koji je pretprošle godine dobio “Zlatnog medvjeda” u Berlinu, da bi u istom dahu spomenuo i knjigu Jadranke Cigelj, koja je, također, u stanju da “brojevima ratne statistike posudi supstancu, odnosno dušu putem označenih individualnih sudbina”.

U knjizi “Appartement 102 – Omarska” izvještava gospođa Cigelj o njezinom preživljavanju u jednom srpskom logoru-mučilištu, u kojem je oko 3.000 muškaraca zlostavljano i ubijeno, piše Martens u FAZ-u, a osim njih je u nekadašnjem rudniku Omarska, u blizini bosanskog grada Prijedora, zadržano i 37 žena, od kojih je većina – kao i kroničarka – izišla iz logora “sa životom ili onim što je od njega još preostalo nakon fizičkih i prije svega psihičkih tortura”. Neki od njenih mučitelja su gospođi Cigelj bili osobno poznati: u mirnim vremenima bile su to kolege, susjedi ili su se jednostavno zajedno vozili javnim prijevozom, nastavlja Martens, ukupno uzevši i na izgled dobro odgojeni ljudi, koji su u drugim vremenima pjevali basove u lokalnom koru, pisali magistarske radove u Švicarskoj ili pri posjetama donosili krizanteme. Putem rata i slučaja da su rođenjem Srbi postali su ovi ljudi gospodarima života i

smrti njihovih ranijih susjeda, piše Martens. Kod nekih od njih je izbio i sadizam u prvi plan. S bolno izoštrenim čulima preživjela je gospođa Cigelj u ovom svijetu i godinama potom je sve to ovjekovječila, nastavlja Martens. S mjestimično teško podnošljivom prodornošću opisuje autorica ove knjige protok njezinog stradanja u sjeverozapadnoj Bosni, koje je trajalo 55 dana, ali se nastavlja i cijeli život. Ona ocrtava psihološku strategiju preživljanja, koju su slijedile zatvorene žene, kako ne bi poludjele. Tomu pripada i uobrazilja u vezi s bolovima nanijetim tijekom mučenjem. “Bol koji je do tada blokirao svaki moj pokret, počeo me tješiti”, preuzima Martens u FAZ-u važnu izjavu Jadranke Cigelj, “on se širio i davao mi neku čudnu sigurnost”. Kada bi se pojavio među mučiteljima netko poznat zaigralo bi zrnice nade među uhapšenicama. Jadranka Cigelj se prisjeća “naivne nade očajnika u čudo”, ali čuda nije bilo, nije moglo biti. “Nisam shvaćala da to nije bilo vrijeme čuda, bilo je vrijeme Srba”, piše ogorčena Cigeljova...

Jadranke Cigelj o “logoru smrti” u Omarskoj pored Prijedora sačinjena je, inače, od predgovora, kojeg je napisao Karl-Peter Schwarz; popratne riječi same autorke; trećeg dijela pod nazivom “Utorak, 17. 12. 2002., Den Haag”; potom ključnog i najopsežnijeg dijela “Appartement 102”, koji se proteže od 15. do 230. stranice; te, konačno, “Epiloga”. “Rat u Bosni i Hercegovini je započeo u travnju/aprilu 1992. godine”, piše u izvanredno promišljenom predgovoru Karl-Peter Schwarz, Austrijanac po rođenju, višegodišnji dopisnik FAZ-a iz Praga, te drugih srednjoeuropskih prijestolnica, “a samo osam mjeseci kasnije su morala dva milijuna Bosanaca – većinom Muslimana i Hrvata – napustiti njihovu domovinu”. Srbi su – piše dalje Schwarz – težili ka novoj preraspodjeli nekadašnje jugoslavenske federacije, kako bi “dali prostora što je moguće većoj i etnički homogenijoj velikosrpskoj državi”. Do danas se, pak, na srpskoj

strani nastoji poreći ovaj uzrok rata kako bi se posredno rasteretili i srpski predsjednik Slobodan Milošević i njegovi bosansko-srpski supočinitelji, kako bi se, u krajnjem, “krivnja za tragediju podjednako raspodjelila između počinitelja i žrtava, napadnutih i napadača”. Ovo je vrlo važno uočiti, smatra Karl-Peter Schwarz, “jer, tko zaniječe da su metode koje su primijenili Karadžić i Mladić odgovarale njihovim političkim ciljevima, taj je onemogućio sebi put do razumijevanja bosanske tragedije”. Zločini koji su počinjeni nad civilnim stanovništvom, poručuje Schwarz, ne prate jednostavno srpski način vođenja rata, oni čine njegovu suštinu! Jadranka Cigelj je bila aktivistkinja Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) u sjevernobosanskoj općini Prijedor, saznaje potom njemački čitatelj od Karl-Peter Schwarz. S udjelom manjim od šest procenata u ukupnom stanovništvu bili su Hrvati u ovoj općini mala manjina, koja je držala nekakvu ravnotežu između Srba i Muslimana. Prijedor je, pak, zauzet od strane bosanskih Srba već 30. aprila/travnja 1992. godine, a tko nije bio Srbin bio je prisiljen nositi bijeli omot oko ruke i time je bio izložen samovolji i teroru. Posljedica toga je bila da su Muslimani i Hrvati pobjegli u sela, koja su predstavljala ne-srpske enklave. U drugoj fazi su i ove enklave jedna za drugom zasute artiljerijskom vatrom i zauzete. Preživjeli su potom selektirani i smješteni u koncentracijske logore. Muškarci sposobni za rat su smješteni u fabriku keramike Keraterm na rubu Prijedora, žene su smještene u jednu školsku zgradu u Trnopolju, a prijedorska politička, socijalna i intelektualna elita Muslimana i Hrvata, među kojom je bilo i 37 žena, u prostor rudnika Omarska, udaljen oko 20 kilometara od Prijedora. Teška fizička i psihička zlostavljanja, silovanja, mučenja i ubojstva bili su u ovom logoru svakodnevnica, a baš tu svakodnevicu opisuje Jadranka Cigelj. “Za Omarsku vrijedi isto ono što se kazalo o koncentracijskom logoru hrvatskog ustaškog režima u vrijeme

Drugog svjetskog rata u Jasenovcu: to je bio logor smrti u kojem se nije ubijalo industrijski, nego ručno – željeznim motkama, sjekirama, noževima, pucnjima iz pištolja”, piše Karl-Peter Schwarz. “Identifikacija-koncentracija-eliminacija/deportacija” bila je shema po kojoj je izvođeno “etničko čišćenje”, a “metodama progona” su pripadala, također, i zlostavljanja, mučenja i ubojstva, kao i seksualno nasilje. Strah, beznadežnost i poniženje su trebali zauvijek ubiti želju da se vrati u zavičaj...” Masovna silovanja nisu, ipak, niti nov niti specifični bosanski fenomen, nego su uvijek bila dio totalnog, na uništenje usmjerenog vođenja rata, zaključuje povijesno točno i moralno-politički odmjereno K.P. Schwarz, “ali novo je da se jedna žena usuđuje tako otvoreno o tomu izvijestiti kako je to učinila Jadranka Cigelj u njezinoj knjizi”!

U popratnom životopisu se o autorki kaže, inače, da je rođena u Zagrebu 1948., a da je u Prijedoru živjela od 1955. godine. Studirala je i završila pravo u Sarajevu, bavila se u mladosti i pjesništvom i novinarstvom u “Kozarskom vjesniku”. Od kraja studija pa sve do njezinog hapšenja 14. Juna/lipnja 1992. godine radila je kao pravница u Prijedoru. Nakon što su zapadnoeuropski novinari, a prije svega Roy Gutman, otkrili “logor smrti” Omarsku i o tomu izvijestili svjetsku javnost, pa se osobno založili i za Jadranku Cigelj, puštena je s ostalim preživjelim ženama 3. augusta/kolovoza 1992. godine na slobodu. Od 2. septembra/rujna 1992. godine živi Jadranka Cigelj u Zagrebu i bavi se, uglavnom, humanitarnim radom. U sprovedbi projekta “Glas žrtve – glas za žrtvu” Jadranka Cigelj je za hrvatsku sekciju Međunarodnog društva za ljudska prava (IGFM) prikupila i obradila više od 15.000 izvjava žrtava. U više od 50 televizijskih i radio emisija ispriopovijedala je Jadranka Cigelj patnje ratnih žrtava, a to je isto učinila i u brojnim predavanjima za europske i američke parlamentarce. Za

njezin humanitarni rad je odlikovana više puta, između ostalog i nagradom “Ludovic Trarieux” francuskog udruženja pravnika; dok je 1995. godine od strane austrijskog lista “Der Standard” proglašena “osobom godine”, pa je potom primljena i od tadašnjeg generalnog tajnika Ujedinjenih naroda Kofi Annana. Godine 1998. uvrstio ju je američki feministički časopis “Ms” među sedam žena koje su obilježile 20. stoljeće...

“U svačijem životu postoje događaji koje bismo najradije zaboravili”, piše Jadranka Cigelj u “popratnoj riječi” uz knjigu, “ali imamo li pravo na to? Ovo me je pitanje mučilo četiri duge godine, četiri duge godine u kojima sam pokušavala zaboraviti rat i koncentracijski logor. Smijem li šutjeti ili moram govoriti, također, i u ime mojih prijateljica i prijatelja koji leže bilo gdje u nepoznatim masovnim grobnicama i ne mogu više ništa svijetu kazati o njihovoj neljudskoj patnji. Zato sam se i odlučila da opišem moj život u koncentracijskom logoru Omarska. Tri sam godine trebala za to, jer je bilo beskonačno teško proživjeti cijeli bol i poniženja još jednom u sjećanjima. Često sam bivala ljubomorna na moje mrtve prijatelje i poznanike, jer je sjećanje bilo kao obnovljeni teror. U ime pet žena koje su tamo umrle: Mugbile Beširević (ekonomistkinje), Edne Datović (studentkinje), Velide Mahmuljin (učiteljice), Sadete Medunjanin (profesorice) i Hajre Hodić (studentkinje); u ime mojih prijatelja: Silvija Šarića (pravnik), Mate Tadića (inženjera), Joze Maračića (građevinskog inženjera), Željka Sikore (ginekologa), Esada Sadikovića (otorhinologa); u ime stotine nepoznatih žrtava, koje nikada više neću vidjeti, napisala sam ovu knjigu... Mnogima od vas bit će teško vjerovati šta se desilo u ovom koncentracijskom logoru, a neki od vas pomislit će, možda, da sam nešto i izmislila. Ali, sve je istina i ove izjave-svjedočenja su samo dio užasne stvarnosti. Ponešto nisam, čak, niti napisala, jer je isuviše nezamislivo za ljude koji nikada nisu doživjeli rat”.

Knjiga Jadranke Cigelj o Omarskoj je, dakle, bolno svjedočanstvo zlog vremena, ali i o prkosnom i dostojanstvenom držanju prijedorskih žena, te svojevrсно svjedočanstvo kako i u neljudskim uvjetima sačuvati duh i dostojanstvo. Tijelo je tada, ionako, bilo u nemilosti onih što su nekoć poklanjali krizanteme. Ovo pretužno podsjećanje na “vremena zla” logično je privedi kraju molbom Jadranke Cigelj: “Znam da će biti teško čitati ovu knjigu, ali molim vas – izdržite, samo tako će istina biti poznata i donijet će smirenje našem bolu”!

6.5. PRILOG RAZUMIJEVANJU “VIKTIMO TRANS-AGRESIJE”⁷

Nekoga kojega je Svijet zapamtio da je o krivnji govorio nijansiranije od bilo koga prije njega, razdvojivši odgovornost pojedinca i kolektiviteta za kriminalnu, političku, moralnu i metafizičku krivnju, nekoga tko je formulirao da za zločin genocida nema roka zastarjevanja (*Für Völkermord gibt es keine Verjährung, kazao je Karl Jaspers u razgovoru s Rudolfom Augsteinom za Der Spiegel, 1965.*), skoro da i nema tko da čuje u regiji jugoistoka Europe, u kojoj tranzicije ne znače apriori kretanje naprijed, nego su ponekad usmjerene i u prošlost, u vrijeme “millet sustava”, kao primjerice u BiH. Uzaludno je, zapravo, što je uskim intelektualnim krugovima sve jasno glede nužnosti kritičke kulture sjećanja, demokratski procesi u bitku društva logički porađaju kulturu zaborava, kulturu selektivnog sjećanja, pa i “građanske ratove sjećanja”, kako je to formulirao dr. Todor Kuljić.⁸

U mojoj knjizi “Kultura sjećanja” napisao sam, između ostalog, kako u bespoštednom međusobnom razračunavanju u Bosni i

7 Dijelom kraćeno izlaganje posvećeno “kulturi sjećanja”, u okviru međunarodne znanstvene konferencije “DESET GODINA REGIONALNOG DIJALOGA – Banja Luka – Zagreb: Na putu u Evropu” u organizaciji Friedrich Ebert Stiftung i CMO, Banja Luka, 22.-24. 10. 2012.

8 Vidjeti, Kuljić, T., Kultura sećanja, Čigoja štampa, Beograd, 2006.

Hercegovini su poslije svega i na kraju sve tri vojske postale oficijelno oslobodilačke ili ‘obrambene’, što je jedinstveni slučaj u svijetu, ali je dobro u tomu makar to što su nesretni ‘branitelji’ iz sve tri etnije i vojske dobile i koju crkavicu nadoknade za izgubljene živote. Nažalost, tek toliko da budu odani onima na vlasti, koji sprovode politiku sitnog potkupljivanja svojih birača iz svojih etnija. Ono što se s mukom raspreda u Den Haagu je za većinu neinteresantno, ili interesantno ako je riječ o zločinima drugih i trećih. Svima nama u BiH, i u regiji, bila bi, međutim, hitno neophodna kritička kultura sjećanja ali smo od nje udaljeni svjetlosnim miljama...⁹

“Mi još ne posjedujemo zajedničko tlo”, pisao je Jaspers u Uvodu u niz predavanja o duhovnoj situaciji u Njemačkoj, dakle u uvodu knjige Pitanje krivnje. “Nastojimo se okupiti”, objašnjava dalje Jaspers, “želimo naučiti razgovarati jedni s drugima”, jer “lako je posegnuti za nekim mišljenjem i držati ga se, teško je, naprotiv, napredovati korak po korak i nikad se ne opirati daljnjim pitanjima.”¹⁰

Čitajući ljeta Gospodnjeg 2012. ove Jaspersove redove o nepostojanju “zajedničkog tla” i “pitanja krivnje”, o procesima u Nürnbergu, te nužnosti izgradnje svjetskog mira, bivao sam zapanjen koliko nas se oni i direktno tiču i 20 godina poslije disolucije Jugoslavije. Nije li, primjerice, svim zemljama-sljednicama bivše SFRJ još uvijek zajedničko da nemaju “zajedničkog tla” unutar njih samih, odnosno da ne umiju obaviti kritičku autorefleksiju bliže ili daljnje prošlosti? O regionalnom “zajedničkom tlu”, unatoč naporima da se takvo što zasnuje, da se i ne govori.

9 Vidjeti, Lasić, M., Kultura sjećanja... (www.fes.ba).

10 Jaspers, K., Pitanje krivnje. O političkoj odgovornosti Njemačke, AGfM, Zagreb, 2006., str. 7.

“Razgovaramo li jedni s drugima, stječemo više od naše vlastite povezanosti”, upozoravao je Jaspers Nijemce odmah poslije rata i razumjeli su ga mnogi u godinama potom. Kod nas su, dakle, samo rijetki do danas razumjeli pitanje krivnje i odgovornosti, stida i sramote, pa nas i poslije 20 godina od disolucije Jugoslavije povezuje samo ono negativno, slično kao i Nijemce poslije njihove kataklizme. Rijetke među nama povezuje, dakako, i spoznaja o nužnosti ponovne uspostave svekolikih interkulturalnih veza u pojedinim zemljama i cijeloj regiji jugoistoka Europe. No, riječ je o ljudima na margini, ili pak o NGO sektoru kojemu je bavljenje ovim osjetljivim pitanjima nerijetko postao rutinski posao. Što je najgore, NGO scena u BiH je nerijetko unitaristička pod plaštom borbe za građansku državu, a da toga i nije svjesna, ili je otvoreno i manje otvoreno separatistička. U oba slučaja iznevjerila je smisao svojeg postojanja. Takvo što traži preciznu analizu, dakako, kako bi se objasnilo zašto vladin sektor u BiH, primjerice, izdvaja više od 120 milijuna proračunskih KM-ova za nevladine organizacije, njih više od 12.000. O inozemnoj potpori ovdje nije riječ, ali se i ona mora podvrći bespoštednoj kritici.¹¹

Podsjetimo kako je to Jaspers izrijekom formulirao: “U osnovnim crtama nama Nijemcima danas je možda zajedničko samo negativno: pripadnost jednom državotvornom narodu, do kraja poraženom, izloženom na milost i nemilost pobjednicima; nedostatak zajedničkog tla koje bi nas sve povezivalo; rasutost: svatko je u bitnome oslonjen sam na sebe, a ipak je svatko ponaosob bespomoćan. Zajednički nam je nedostatak zajedničkog.”¹²

11 Vidjeti esej dr. Žarka Papića, direktora IBHI, o stanju na bh. NGO sceni, Dani, 12. 10. 2012.

12 Jaspers, K., Ibidem, str. 10 i 11.

Možda nam, ma koliko situacija u pojedinim zemljama JIE bila različita, može pomoći i sljedeći Jaspersov naputak: “Njemačka može ponovno doći k sebi samo ako mi Nijemci pronađemo zajednički put u komunikaciji i ako naučimo zaista razgovarati jedni s drugima, svjesni svoje silne različitosti”, jer “jedinstvo kroz prisilu ne vrijedi ništa; poput privida ono će se raspliniti u katastrofi”. Posebice bi nama u BiH moralo biti važno ovo upozorenje, kao i ono kako samo “jednodušnost postignuta međusobnim razgovorom i razumijevanjem dovodi do zajedništva koje traje i odolijeva”.¹³

Podsjetit ću, također, kako Jaspers u početku “Pitanja krivnje” uočava posve različito poimanje krivnje među Nijemcima. “U Njemačkoj postoje ljudi koji priznaju krivnju, uključujući u nju i svoju, a postoje i oni koji sebe drže nevinima, okrivljujući druge”, piše Jaspers, “mi živimo u nevolji, velik dio stanovništva u toliko velikoj i neposrednoj da je naoko postao neosjetljiv za ovakva razmatranja. Njega zanima ono što umanjuje nevolju, što donosi posao i kruh, stan i toplinu. Obzorje je postalo usko. Čovjek ne voli slušati o krivnji, o prošlosti, ne tiče ga se svjetska povijest. On jednostavno želi prestati patiti, želi izaći iz bijede, živjeti, ali ne i razmišljati...”¹⁴

Ali, upravo u nevolji može biti najnužnije “postati čist u vlastitoj duši te misliti i činiti ono što je pravedno ne bi li se iz uzroka pred ništavilom dohvatio život”, nastavlja Jaspers, zbog čega smo “mi Nijemci zaista bez iznimke obvezni da o pitanju naše krivnje imamo jasno gledište i iz njega izvlačimo zaključke. Na to nas obvezuje naše ljudsko dostojanstvo.”¹⁵

Iz Jaspersove rasprave o pitanjima krivnje sve nas se tiče, ali posebice njegov “nacrt razlikovanja” četiri pojma krivnje:

13 Ibidem, str. 15

14 Ibidem, str. 16

15 Ibidem, str. 17

a) kriminalnu krivnju (jer, zločini su objektivno dokaziva djelovanja, a instanca za njihovo dokazivanje je sud); b) političku krivnju (koja postoji u djelovanju državnika i pripadnosti nekoj državi, uslijed koje snosimo posljedice za djelovanje one države čijoj smo sili podređeni, dakle snosimo “političku odgovornost” i kad u donošenju nekih odluka nismo sudjelovali); c) moralnu krivnju (za djela koja činimo kao pojedinci snosimo uvijek moralnu odgovornost i to kako za svoje političko tako i za vojno djelovanje, jer nikad ne vrijedi pojednostavljeno “naređenje je naređenje!”); d) metafizičku krivnju (jer, postoji *solidarnost* među ljudima kao takvima, koja svakog čini suodgovornim za svako prekoračenje pravde i nepravednost svijeta, posebice za zločine koji su počinjeni u njegovu prisustvu ili s njegovim znanjem. Ergo, ne učinim li sve što mogu da ih spriječim, snosim zajedničku krivnju za njih. Ako nisam uložio svoj život da spriječim ubijanje drugih, već sam mu prisustvovao, osjećam se krivim na način koji pravno, politički i moralno nije primjereno pojmljiv. To što još živim, a dogodilo se nešto takvo, pada na mene kao neizbrisiva krivnja, veli Jaspers).¹⁶

Krivnja ima izvanjske posljedice koje se tiču opstanka, shvatio to onaj koji je njima pogođen ili ne, a ima i unutar nje koje se tiču samosvijesti, kad sam sebe prozrem u krivnji, uči nas Jaspers. Zločin stiže *kazna*, dok za političku krivnju postoji *odgovornost*, a iz moralne krivnje izrasta uvid, a s njime *pokora* i *obnova*. Po Jaspersu, pak, metafizička krivnja za posljedicu ima *preobrazbu ljudske samosvijesti pred Bogom*. Ponos se slama. Ta samopreobrazba kroz unutarnje djelovanje može dovesti do novog temelja aktivnog života, povezanog s neizbrisivom sviješću o krivnji u poniznosti koja se dosuđuje pred Bogom i svaki čin uranja u atmosferu u kojoj obijest postaje nemoguća. Za našu raspravu su od posebite važnosti i Jaspersova uočavanja

16 Ibidem, str. 19-20

kako “utvrđivanje nečije krivnje ne može se odnositi na njegove nazore, već samo na određene radnje i načine ponašanja”, iz čega i proizilazi nužnost razlikovanja individualne i kolektivne odgovornosti, te iz toga izvedeno razlikovanje suđenja kolektivu i pojedincu. “Nedvojbeno je smisleno sve državljane jedne države držati odgovornima za posljedice proizišle iz djelovanja te države”, tvrdi Jaspers, “odgovornost je, međutim, određena i ograničena, bez moralnog i metafizičkog okrivljavanja pojedinca”. Odgovornost pogađa, dakle, i one državljane koji su se opirali režimu i djelovanju koje se razmatra, zbog čega i “postoji odgovornost za pripadnost organizacijama, strankama, grupama”, ali “za zločine može biti kažnjen samo pojedinac, bio on sam ili imao niz suučesnika, od kojih se svaki prema mjeri sudjelovanja i u najmanjoj mjeri već zbog pripadnosti tom društvu poziva na odgovornost. Postoje udruženja razbojničkih bandi, zavjere koje u cjelini mogu biti označene zločinačkim. U tom slučaju sama pripadnost povlači za sobom kaznenu odgovornost. *Opire se, međutim, smislu da se narod kao cjelina optuži za zločin. Zločinac je uvijek samo pojedinac.*”¹⁷

Kod nas je, nažalost, i u ovom pogledu sve posve obrnuto. Utrkujemo se u međusobnim optužbama za sve što nam se dogodilo u prošlosti, bez ikakvih nijansiranja govorimo o krivnji kolektiviteta, opisujemo bliske narode zločinačkim i neprijateljskim, uveličavamo vlastite, a smanjujemo žrtve prvih susjeda. Pri tomu se je nerijetko “pati” što je broj poginulih ili umorenih manji, nego što se “viktimoizima” čini potrebitim. Prosto se zaboravlja pri tomu i na Jaspersova i druga upozorenja da kada se bilo koji narod kao cjelina “optuži za zločin” ili samo “moralno optuži” da smo se zaputili opasnim putem “viktimo-trans-agresije”.¹⁸

17 Ibidem, str. 27-28.

18 Pojam su smislili mostarski sociolog i urednik “Statusa” Ivan Vukoja i rođeni Ljubušak, po vlastitom iskazu “afro-Hercegovac”, Tarik Samarah, autor potresne “Ruke iz groba” iz foto-serijala “Srebrenica”.

Opire se samom smislu, rekao bi Jaspers, da se narod kao cjelina “moralno optuži”, jer ne postoji “karakter naroda koji bi imao svaki pojedinac samom pripadošću tom narodu”. Uostalom, veli Jaspers, “narod kao cjelina” i ne postoji, “jezik, državljanstvo, kultura, zajedničke sudbine – ništa se od toga ne podudara, već presijeca jedno drugo”. Prema njegovom nalazu, “narod i država se ne poklapaju, kao ni jezik i zajedničke sudbine ili kultura”, “od naroda se ne može napraviti pojedinac”, pa jedan narod “ne može herojski propasti, ne može biti zločinac, ni djelovati čudoredno ili nečudoredno, to uvijek mogu samo pojedinci”. Zbog toga “narod kao cjelina ne može biti ni kriv, ni nevin, kako u kriminalnom tako i u političkom (odgovornost ovdje uvijek snose samo građani države) i u moralnom smislu”.¹⁹

Unatoč svim upozorenjima ove vrste kod nas je u tijeku “viktimo-trans-agresija”, sukladno kojoj se prvim susjedima prišivaju sva moguća obeščaćenja, čime se i čini “pogrešno supstancijaliziranje”, kako bi rekao Jaspers, dok se u ozbiljnijim kulturama već dugo prihvata, govoreći Jaspersovim jezikom, “kako *kolektivne krivnje naroda* ili skupine unutar naroda *ne može*, dakle – osim u smislu političke odgovornosti – *biti* ni kao zločinačke, ni kao moralne, ni kao metafizičke krivnje.”²⁰

Sva nas se dotaknuta Jaspersova upozorenja itekako bolno tiču. A posebice ono o “totalnoj krivnji” drugih i našoj neupitnoj, implicitnoj nevinosti. Jaspers je, naime, kazao: “Ideja totalne krivnje i utkanosti u kontekst zločina i kazne dovest će do – unatoč metafizičkoj istini koja u njoj leži – zavođenja pojedinca kako bi on uzmaknuo pred onim što je isključivo i u cijelosti njegova stvar”.²¹ Nije li nam se upravo to dogodilo? Jeste, ali što činiti da dovedemo u pitanje ovakve dominantne

19 Ibidem, str. 29.

20 Ibidem, str. 30.

21 Ibidem, str. 100.

viktimo-narative? Možda da se ugledamo na Nijemce, ma koliko to naivno zvučalo? Izvan njihova puta ozdravljenja od “nijemstva” i nema ozdravljenja ni od našijeh “hrvatstva”, “srpstva” ili “bošnjaštva”! Zašto bi njemački put ozdravljenja ostao maltene eksces u svjetskoj povijesti? U igri je puno toga. Uključivo ono najvrijednije među nama: mir i izmirenje. Ili, kako bi to pregnantno formulirao psiholog dr. Nebojša Petrović: “Bez pomirenja nema budućnosti za nas i našu djecu”.²²

Mostar, 19. ožujka 2013.

²² Petrović N., Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2010., str. 14.

7. JESU LI UNIVERZITETI/SVEUČILIŠTA U BIH U FUNKCIJI IZGRADNJE MIRA ILI NEMIRA?¹

U redovima koji slijede *bit će govora o etnizaciji i posljedičnoj provincijalizaciji cjelokupnog školstva u BiH, dakako u funkciji proizvodnje tzv. poželjnih narativa po volji i ukusu vladajućih političkih i duhovnih elita, što je u konačnici i dovelo do formiranja paralelnih društava na ovim prostorima*. Posljedično tomu, bosansko-hercegovački univerziteti i sveučilišta i nisu u funkciji izgradnje mira, niti su uopće u stanju odgovoriti visokim humboldskim, humanističkim i profesionalnim zahtjevima koje koncept slobodnog i autonomnog sveučilišta podrazumijeva. Humboldtски koncept podrazumijeva, naime, akademske slobode (nastave, znanja, znanosti) na jednoj, te funkcionalnu i neraskidivu povezanost odgojno-obrazovne i znanstvene funkcije, na drugoj strani. Mada se uvijek i ne zove, humboldtski koncept, upravo je on u osnovi europskog modela razvoja visokog školstva, utemeljenog na europskoj tradiciji autonomije univerziteta. On je, dakle, i u osnovi “Bolonske reforme”, u kojoj mi sudjelujemo samo formalno, po onoj narodnoj “vidila žaba da se konji kuju...”!

1 Riječ na konferenciji “Uloga univerziteta u izgradnji mira”, održanoj na Univerzitetu “Džemal Bijedić” u Mostaru, u organizaciji Norveškog helsinškog komiteta, 11. prosinca 2012.

Potreba za autonomijom ili samoupravom, odnosno sprečavanje države da intervenira u poslove i procese sticanja znanja i njegova posredovanja studentima najviša je vrijednost jednog društva, ili čovjeka pojedinca, a ne samo korporacijske udruge zvane sveučilište ili univerzitet. A kod nas se misli da se za takvom vrstom i nema posebne potrebe, kakva autonomija kakvi bakrači, pa se u upravnim vijećima instaliraju politički kontrolori od posebnog povjerenja. Nije, dakle, vlastodršcima dovoljno što je cjelokupno školstvo pod svojevrsnim nadzorom “akademske policije”, kako bi to formulirao uvaženi kolega profesor dr. Enver Kazaz, nego žele ugušiti i elemente autonomije na sveučilištu. Otuda i potreba podsjetiti i ovdje na Jaspersa, koji se zanosio Humboldtovom idejom sveučilišta. Po njemu, univerzitet i nije drugo do prostor u kojem su pojedinci ujedinjeni s ciljem da traže i predaju istinu. Pošto istina treba da se predaje, ustvrdio je Jaspers, “nastava je drugi zadatak univerziteta”. Utoliko su neraskidivo povezani istraživanje istine i odgoj i obrazovanje, a potonji su tako postali sami smisao i istraživanja i nastave. U krajnjem, potraga za znanjem i istinom ima svrhu stvaranja i/ili jačanja kritičke misli i svijesti u jednom društvu, što je u krajnjem jedna od najvažnijih pretpostavki za razvoj bilo kojeg društva²

U zemlji demokracije i obrnutih tranzicija, u kojoj se nije u stanju dostići međusobno unutarnje priznanje i uvažavanje ni 17 godina poslije rata, u kojoj plamte tzv. građanski ratovi sjećanja i svakodnevno se vrše viktimo-transgresije, sve je stubokom okrenuto i u drugim oblastima a ne samo u svijetu duboko podijeljenih akademskih zajednica. Ali, one su ovdje naš primarni interes, jer se postavlja pitanje proizvode li dominantni bh. akademski narativi mir ili nemir, jesu li u funkciji razvoja ili su samo mjesta za odlaganje nezadovoljstva u budućnost, koja

2 Vidjeti, Jaspers, K., *Ideja univerziteta*, Plato, Beograd, 2003.

bi mogla ponovo biti podjednako ružna kao i recentna prošlost. Ukoliko svi nastavimo po starom, proizvođači uljepšane slike o sebi i na granici skradnosti i neukusa o drugima, slijede povijesne reprize, one ružne, dakako, samo u još farsičnijim formama...

I

Kada je prije pet godina jedan njemački sociolog – uz pomoć i podršku Zaklade Friedrich Ebert izradio neveliku studiju “Krizna univerziteta i perspektive mladih naučnika u BiH”³, moglo se i pretpostaviti da će situacija i pola desetljeća kasnije biti slična onoj kako ju je tada opisao. Na be-ha univerzitetima i sveučilištima vlada kaos, svega ima samo nema neovisnog mišljenja i intelektualaca koji bi kritički promišljali zbilju u kojoj žive i rade, bio je sukus analize Bodo Webera, etnizacija” je pojela i znanje i znanost, o nekom znanstvenom radu jedva da se može i govoriti.

Ova studija Friedrich Ebert Stiftung je razbila, dakle, već prije pet godine i posljednje iluzije o be-ha visokom školstvu, baratajući sintagmama poput dovršene “etnizacije”, provincijalizacije, pa i “srednjoškolicizacije” visokog školstva, ali to nije skoro nikoga natjeralo da se počese iza uha, nego su uočeni nepovoljni trendovi nastavljeni, odvođeci generacije etniciziranih svršnika na burze rada pod kontrolom etničkih ili lažno socijaldemokratskih stranaka. Uostalom, duboko etnicizirano visoko školstvo podrazumijeva veoma sljedbenički raspoloženu, dakle poslušnu akademsku zajednicu, čast onim pojedincima, profesorima i asistentima koji se orijentiraju prema svojoj struci i savjesti...

3 Weber, B., “Krizna univerziteta i perspektive mladih naučnika u BiH”, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo, 2007.

Weberova studija je pisana, inače, u momentu kada je poduhvat međunarodne zajednice u BiH da se usvoji Okvirni zakon o visokom obrazovanju propao u državnom parlamentu, u ljeto 2006. godine, i to zbog otpora predstavnika Republike Srpske, ali to ne mijenja ništa bitno na stvari. U međuvremenu je, naime, Okvirni zakon usvojen, osnovana je i Agencija za visoko školstvo, ali se do danas “sektor visokog obrazovanja pokazao kao jedan od posljednjih bastiona otpora nacionalističkih elita...”, točno je ustvrdio Weber. Njemu se kao prijatelju naše zemlje i ne može mnogo zamjeriti što je ispustio iz objekta kritike lažne alternative, tipa lažno-socijaldemokratskih. Mnoge takve kritičke nedosljednosti proističu iz nerazumijevanja BiH kao višenacionalne zemlje, zašto su pak krivi dominantni akademski narativi i spin doktori tobož liberalnih orijentacija, iza čijih koncepcija provijava ili dogmatizam ili unitarizam. Slično, pak, kao za “civilno društvo”, koje ne smije biti ni unitarno ni separatistički orijentirano, ukoliko jeste istinski građansko i civilno, tako i akademski narativi prestaju biti akademski ukoliko dovode u pitanje opstojnost zemlje, u separatoj, ili zagovaraju unitarizaciju pod plaštom liberalnih prava i sloboda, u unitarnim interpretacijama. Akademski narativi postaju, naime, na ove načine žrtvom dominacije politike i ideologije nad akademskom zajednicom.

Po Weberovom razumijevanju, radi se o tomu da “...nakon započetih transformacija u daleko ‘tvrđim’ političkim oblastima poput vojske ili policije, univerziteti uz dejtonski ustav ostaju posljednja nereformirana oblast u poratnom razdoblju...” Ovoj se ocjeni jedva ima i danas što dodati. Vrijednost Weberove studije je, dakle, u tomu što upozorava na “dramatične situacije” u našim visokoškolskim ustanovama, situacije dramatične ovisnosti ili “dragovoljnog ropstva”, te posebice što tzv. organizirani kaos na univerzitetima i sveučilištima ne posmatra samo kao proizvod

političkih okolnosti etnizacije bosansko-hercegovačke društvene stvarnosti, nego i kao proces destrukcije koji se dešava unutar samih univerziteta. Ova studija pokušava, čak, kazati da se erozije visokog školstva i znanosti moraju promatrati kao dubokosežni proces čije začetke nalazimo u socijalističkoj epohi. Na jednom mjestu Weber će kazati, čak, kako je postdeytonsko bh. visoko školstvo prekopiralo samo loše strane bivšeg tzv. socijalističkog školstva u SFRJ.

II

Jugoslavenski pa i tada jedini bh. univerzitet doživjeli su s reformama u sedamdesetim godinama izuzetan kvantitativni porast, transformirajući se u masovne univerzitete. Dok je 1951. godine na svim jugoslavenskim univerzitetima studiralo samo 55.000 studenata, već početkom osamdesetih godina ovaj broj je porastao na 400.000! Na tada jedinom bosansko-hercegovačkom univerzitetu, Univerzitetu u Sarajevu, se tijekom samo pet godina broj studenata skoro udvostručio – s 20.000 početkom sedamdesetih na 38.000 u godini 1975. Dvije godine poslije, 1977., bili su osnovani i univerziteti/sveučilišta i u Banjaluci, Tuzli i Mostaru Ovo je bio, između ostalog, rezultat rastućeg značaja akademskog obrazovanja za društvenu promociju, čime su “akademci” dospjeli u rang zanimanja koja uživaju najviši društveni ugled. Dakako, i tada i danas se radilo o sličnim ambicijama. Veliki broj pripadnika partijskog, državnog i privrednog vodstva u periodu neposredno nakon Drugog svjetskog rata pojavio na univerzitetima da bi nadoknadio nedostatak formalnih obrazovnih kvalifikacija, što će dovesti do nastanka fenomena tzv. “partijske diplome”. U vezi s tim dodat ću – kako li se samo toliko brzo i često ružna povijest na Balkanu ponavlja?

U pokojnoj Jugoslaviji su pod utjecajima re-ideologizacije i etnizacije u osamdesetim godinama bila u oblasti prirodnih nauka primarna znanstvena istraživanja skoro potpuno zapostavljena, a u humanističkim i društvenim znanostima sve veći prostor zauzimao je izražen normativizam koji je svoje izvore i “znanstvene” pojmove pronalazio u zvaničnom, društveno-političkom sistemu. Ovo nije značilo samo pojačanu normativizaciju nauke i istraživačkog rada, već posebno stavljanje naglasaka na normativno strukturirane (politički konformističke) znanstvene discipline poput prava, ekonomije i politologije, kako u pogledu kvantitativnog učešća ovih studijskih profila u ukupnom broju studenata, tako i u pogledu narastajuće dominacije ovih stručnih profila u partijsko-državnom aparatu. U društvenim znanostima se moglo zapaziti izbjegavanje bavljenjem politički senzibilnim, ali za društvo centralnim temama i bijeg iz teorije u empirijsko istraživanje, to jest u mikrosocijalne istraživačke projekte koji su potencijalno bili manje politički “eksplozivni”, a čiji metodološki pandan predstavljala apsolutna dominacija kvantitativnih empirijskih metoda. Znanstveno istraživanje izgubilo je svoju autonomiju, degradirano je u davaoca usluga socijalističkoj ekonomiji kao i državnoj i partijskoj administraciji. Naručivanje znanstvenih ekspertiza za legitimizaciju ekonomski nerentabilnih investicijskih projekata, tzv. “političkih fabrika”, fenomen koji je u okviru decentralizacijskih procesa poprimio sve veći značaj, kako na regionalnom tako i na lokalnom nivou, odigralo je odlučujuću ulogu u procesu erozije profesionalne etike akademskih elita i nestanku znanstvene kritike te se, kao posljedica sve teže ekonomske krize, pojavila, uz narastajuću ovisnost znanstvenog rada od volje i potreba političkih naredbodavaca, i inflacijska produkcija znanstvenih (marksističkih) udžbenika izvan svakog kriterija istinskog kvaliteta, kao novi element političke “komercijalizacije” nauke. Dok su ekonomska kriza i ignorancija aparata manje-više

dovele do prekida znanstvene razmjene sa inostranstvom, proces decentralizacije je paralizirao znanstvenu razmjenu između jugoslavenskih republika, što je opet dovelo do nestanka jugoslavenske akademske zajednice i do atomizacije akademskih elita...

III

Slično kao i u SFRJ, i 90-tih godina u zemljama sljednicama bivše SFRJ događaju se pomjeranja u odnosima političkih i akademskih elita, te unutar njih samih. Etnizirajuća društvena transformacija akademske elite i njihove institucije, svakako i univerzitete, stavlja pod kvalitativno novi pritisak konformiziranja. Istovremeno, pod utiskom globalnih sistemskih promjena 1989./90. budi se među inteligencijom nada ne samo u oslobađanje od ranije zavisnosti akademskih elita od političkih, već i u potpunu izmjenu ovog odnosa – budi se nada i u ostvarenje nerealiziranog sna o društvenoj prevlasti inteligencije. Ovaj proces se za akademske elite završio fijaskom, ponovnom uspostavom starih odnosa ovisnosti, uz istovremeno pomjeranje moći u korist političkih elita. Cijena koju akademske elite plaćaju za ovaj pokušaj jeste duboka (samo-)degradacija znanstvenog rada i intelektualne autonomije.

Iz rata u Bosni i Hercegovini ove elite izlaze sa znatno većom zavisnošću od političkih elita od one kakva je bila prije početka sukoba. Ovakvu situaciju pospješuje proces socijalne inverzije, koji se tokom trajanja rata desio u redovima političkih elita i s njima usko – povezanih ekonomskih elita. Uspon pojedinaca iz slabije obrazovanih i nižih socijalnih slojeva u redove ovih novonastalih elita umanjuje društveni značaj visokog obrazovanja, a samim time i akademskih elita. Ovdje se radi o procesu sličnom onome u poslijeratnom razvoju Jugoslavije u kome elite, koje su dospjele do državnih funkcija u drugoj polovini 90-tih godina, obezbjeđuju svoje pozicije

dobijanjem “partijskih diploma” u zadnjih par godina, a sve više i daljih akademskih kvalifikacija, koje ponovo postaju preduvjet socijalnog uspona pojedinca.

Politička konformizacija bosansko-hercegovačkih univerziteta je ne samo degradirala društveni položaj univerziteta, nego je i dovela do degradacije znanosti i akademske nastave koja daleko nadmašuje eroziju karakterističnu za zadnje dvije decenije socijalističkog društvenog poretka. Osnivanje novih univerziteta tijekom rata pratio je u post-ratnom vremenu dramatičan porast broja studenata. Ako je Univerzitet u Sarajevu s 25.000 upisanih studenata 2000. god. dostigao predratni nivo, tri godine kasnije ovaj broj porast će na dramatičnih 47.000. U Mostaru, na Univerzitetu i Sveučilištu, studira zajedno skoro onoliko koliko nekoć na najstarijem univerzitetu u BiH – UN-Sa. U zemlji u kojoj je procjenjena stopa nezaposlenosti oko 50%, (više od 530.000 govore statistike za 2012.) i čiji je ukupan broj stanovnika znatno opao, ova politički propisana kvantitativna ekspanzija za univerzitete znači da su još jače nego 80-tih godina primorani preuzeti njima stranu funkciju socijalnog ventila. Pod ovakvim uslovima ostaje akademskom obrazovanju regresivna funkcija proizvodnje formalnih akademskih titula.

“Srednjoškolicizacija” univerzitetske nastave se nastavlja i time nadalje ostaje zarobljena u okvirima autoritarne pedagoške tradicije 19. stoljeća, koja je već preživjela socijalističku historijsku epohu. Istovremeno, univerziteti se konfrontiraju sa jednim kvalitativno novim posljeratnim fenomenom nastanka studentske populacije s više izraženom autoritarnom strukturom nego što je to slučaj s njihovim profesorima.

Ideološka konformizacija univerziteta uvjetuje unutar-univerzitetsku transformaciju znanosti i obrazovanja u cijeloj Bosni i Hercegovini. Dok etnonacionalizam počinje dominirati nad znanstvenim diskursima, etnizirane kulturne znanosti (historijske znanosti, književnost i filologija, filozofija) doživljavaju svoj uspon u i izvan akademskog prostora.

Ekonomska i socijalna degradacija univerziteta dovela je do skoro potpunog nestanka znanstvenih istraživanja. Ukupna izdvajanja iz budžeta za potrebe istraživanja u Republici Srpskoj, u 2006. godini ne iznose više od milion eura. Uz to, vrlo ograničena sredstva koja entitetska i kantonalna ministarstava izdvajaju za ovu oblast, ne mogu poslužiti za realizaciju ozbiljnih znanstvenih istraživanja. Ova sredstva dodjeljuju se prema političko-partijskim kriterijima, a ne na temelju kvaliteta znanstvenih aplikacija ili relevantnosti predloženih istraživačkih predmeta. Također izostaje bilo kakva efektivna kontrola koja bi utvrdila da li poduzeta istraživanja idu u pravcu postizanja značajnih znanstvenih rezultata i da li su uopće upotrebljana u istraživačke svrhe. U oblasti društvenih znanosti, nedostatak novca za istraživački rad iz lokalnih izvora se djelimično nadoknađuje radom za potrebe međunarodnih organizacija i zapadnih političkih fondacija. Kao novi oblik komercijalizacije visokog obrazovanja se pojavio otkup znanstvenih monografija od strane državnih institucija (ministarstva, biblioteke, škole) po principu partijske pripadnosti, kako nadležnog službenika u ministarstvu tako i autora akademskog djela. Kao dodatni novi oblik komercijalizacije nastali su zadnjih par godina brojni privatni koledži i univerziteti, sumnjiva profila i kompetencije...

IV

Ono što nam se danas događa je uzrokovano najvećim dijelom time što BiH nije spremna za autorefleksije. U BiH se skoro uvijek bivalo pod nečijim “kišobranom”, ili se imalo iskustva samo s represivnim metodama razrješenja vjerskih/etničkih/nacionalnih konflikata, Vjerojatno se zbog toga temeljnim pitanjima zajedničke države, nacije, kulture, identiteta i jezika bavimo na posve anakroničan i neznanstven način? Možda zbog toga patimo i od sindroma “jednosti”, ili mlako branimo ideju alteriteta, odnosno ideju pripadanja ujedinjenoj Europi alteriteta? Ne treba se pri tomu bojati tzv. kaosa identiteta. Umjesto

njihova ništenja ili potiranja, u unitarističkim varijantima, ili njihove apsolutizacije u monokulturalnim interpretacijama, bilo bi potrebno uočiti kako se u modernim političkim društvima odustaje od eliminiranja etničkih razlika, te da se uz njihovo poštivanje rađa i šansa za interkulturalne vrijednosti, pa s time i nastanak političke zajednice. Uostalom, o tomu civilizacijski nadmoćno piše ne samo Will Kymlicka u “Multikulturalnom građanstvu”,⁴ nego i brojni drugi autori, a među njima i J. McGarry i B. O’Leary, kada govore o osam metoda upravljanja i eliminiranja međuetničkih razlika.⁵

Govoreći posljednjih godina u niz navrata o tobožnjoj “smrti multikulturalizma”, u detaljnije sam govorio i o metodama upravljanja etničkim razlikama, s pozivom na spomenuti anglosaksonski dvojac, jer se u njih ubrajaju: hegemonistička kontrola; arbitraža (intervencija treće strane); kantonizacija ili federalizacija; te konsocijativizam ili sporazumna podjela moći. I još, k tomu, očigledna je civilizacijska nadmoć metoda upravljanja nad metodama eliminiranja etničkih razlika: genocid; prisilno masovno preseljenje stanovništva; razdvajanje i odcjepljenje (samoodređenje); (prisilna) integracija ili asimilacija. Prve metode su izraz “nove paradigme”, a druge oličenje “stare paradigme”.

U Bosni i Hercegovini su sva velika pitanja već postavljena, samo su odgovori zarobljeni u logiku paradigme gologa ili političkog nasilja. Ako je tomu tako, međunarodno priznata i unutarne nepriznata BiH bi mogla zadugo ostati ogledalo kontraproaktivnih divergencija, u krugu zemalja “zamrznutog konflikta” ili kontroliranih sukoba, koji podrazumijevaju među-

4 Vidjeti, Kymlicka, Will, *Multicultural Citizenship*, Clarendon Press, Oxford, 1995.

5 Vidjeti, McGarry, John and O’Leary, Brendan, *Introduction: The macro-political regulation of ethnic conflict*, in: John McGarry i Brendan O’Leary (eds.): *The Politics of Ethnic Regulation*, London and New York: Routledge, 1999.

narodni nadzor i onemogućuju stjecanje pune suverenosti, pa potom i uključenje u određene geopolitičke saveze ili polit-ekonomske integracije. “Teufelskreis”, kazali bi Nijemci, bez međunarodnog nadzora BiH prijeti disolucija, a uz nadzor ona i nije puno više od (polu)protektorata. Ponajveći je problem što se “zamrznuti konflikti” za čas mogu pretvoriti u nasilni sukob, ili biti uvodom u disoluciju, koja u BiH nikomu ne bi donijela dobroga. Ali, podjednako je loša i beskonačna (europska) neizvjesnost u kojoj se intenziviraju disfunkcionalizacije na uštrb funkcionalne konstitucije zemlje.

Nisu problem bh. društva bh. nacije, ma koliko je toga ružno artikulirano u proteklih 20 godina u njihovo ime, nego što se pokušavaju praviti dvije (ili tri) države u BiH po modelu koji nije uopće kompatibilan s dominantnim procesima i trendovima u svijetu, čiji dio želimo postati. Moderna nacionalna država je dobila, naime, u Europskoj uniji ulogu su-kreiranja trans-nacionalizacija ili sprovođenja u djelo zajednički izgrađenih i usvojenih, europeiziranih politika. EU nema zasebne organe i institucije za sprovođenje usvojenih europskih politika, nego se oslanja na organe i institucije nacionalnih država. Tvrdoglavom istrajavanju na isluženom modelu nacije iz 19. stoljeća, BiH se ne izlaže toliko riziku obnove rata, jer je takvo što manje vjerojatno zbog međunarodne prezentnosti u Zemlji, koliko posve izvjesnom (za)ostajanju u izgradnji politike konvergencije, unutarnje koegzistencije i konzistencije. S tim se pristupom bh. političke elite, ma što govorele, opredjeljuju za nekompatibilnost, model čekaonice, za predvorje EU, ili za potpunu europsku neizvjesnost. Biti ravnopravnom članicom kruga europskih zemalja koje čine EU je, pak, posljednja šansa da BiH postane funkcionalnom i održivom zemljom.

Pri samom kraju, ponovit ću, prijeko potrebnu konsolidaciju u BiH nije moguće postići s onima koji se vrte u obzoru paradigme nasilja, bilo da privode kraju etnokratske revolucije

u formu zasebnih “nacija-država”, bilo da mogu zamisliti BiH samo kao prosti zbir nacionalnih država. Zarobljenici paradigme nasilja su, nažalost, i oni koji zagovaraju liberalnu BiH, ali nemaju sposobnosti i volje priznati plurimorfnu kompoziciju BiH kao njezinu trajnu odrednicu. Bliski duhu i sadržaju “nove paradigme” su, zapravo, samo oni koji zagovaraju apsolutno međusobno uvažavanje, politički i kulturološki inter-kulturalizam.

U našim brojnim univerzitetskim centrima se, nažalost, na pobrojane instrumente iz seta razrješenja međuetničkih konflikata u složenim i pluralnim društvima gleda, još uvijek, kao na instrumente podjele zemlje, ili nekakvu “hrvatsku ujdurmu”. A riječ je tek o mogućemu modelu izgradnje “trećeg modusa” i u hrvatskoj i bošnjačkoj i srpskoj, odnosno bh. politici. Vrijeme je, dakle, ugledati se na složena društva i zemlje, one koje su putom federalističkih i konsocijacijskih rješenja postale stabilnima, bile ili ne bile članice Europske unije. Rješenja za bh. otvorena nacionalna i državno-politička pitanja mogu se prosto “opipati” u ideji i praksi prenesenog i djeljivog suvereniteta, ili višerazinskog upravljanja “s drugu stranu nacionalne države”, u praksi regionalizacija i svekolikih trans-nacionalizacija koje se odvijaju unutar Europske unije. Ona u njezinoj biti i nije drugo doli uspješno realizirana konsocijacijska ideja u funkciji harmonizacije i mira. Zbog toga bi morala postati i našom paradigmom, našim orijentrom i potencijalnim toposom razrješenja svih otvorenih bh. nacionalnih i. državno-političkih pitanja. Tako će nam jedino moći biti i univerziteti u funkciji izgradnje mira. U protivnom oni i nisu drugo do ideološke centrale i/ili komandni štabovi za nove ratove...

Mostar, 11. prosinca 2012.

8. O TRAUMI OSOBNIH I SKUPNIH IDENTITETA...¹

ABSTRACT

Bilo bi pogrešno zaboraviti da je svijest o podrijetlu i zajedničkoj povijesti konstituirajući element svakog skupnog, socijalnog, etničkog i nacionalnog identiteta, pa i modernog europskog identiteta. Govor o potonjemu je kompleksniji, jer se konstruira ne samo iz prošlosti i sadašnjosti, nego i iz očekivanja od budućnosti. Podjele Europe u prošlosti, ali i povezivanje istočne i zapadne Europe poslije pada “željezne zavjese” utjecala je na formiranje još složenijih europskih identiteta, kakvih i nije bilo u povijesti. U njih su ugrađene i zajedničke nade i zajednički ciljevi. Za definitivno konstituiranje europskog identiteta bilo bi važno, dakle, misliti ono što nastaje unutar i slijedom europskih integracija i u obzoru paradigme nenasilja, konzensualne političke kulture i uvažavanja identiteta. Europska unija je u ovom pogledu postala svojevrsnom laboratorijem transnacionalnih socijalizacija i integracija. I narodi i kulture s

¹ Referat na međunarodnom znanstvenom kolokviju u organizaciji Franjevačkog instituta za kulturu mira iz Splita, u sklopu Europskog kongresa OFM animatora za Pravdu mir i integritet stvorenja, Trogir, 29. i 30. travnja 2013.

ruha europske civilizacije imaju još šansu uhvatiti priključak ka EU, slijedeći logiku paradigme nenasilja, ili ponovno zaploviti u lošu vlastitu prošlost golog i pravno-političkog nasilja, ništenja identiteta i konfrontacija. Povratak u prošlost ne može biti rješenje za zemlje sljednice bivše Jugoslavije. Rješenje za njihovu postratnu traumu i konačno razumijevanje vlastitosti u modernom svijetu moglo bi biti u europeizaciji, regionalnom povezivanju i u političkoj kulturi nenasilja i upravljanja etničkim razlikama...

Ključne riječi: osobni i skupni, socijalni i nacionalni identiteti, alteritet, trans-nacionalne socijalizacije i transformacije, paradigma nenasilja...

I

Projekt “ujedinjenja Europe” prosto podrazumijeva da nacionalne države gube dijelić po dijelić svojeg suvereniteta, čime i nastaje nešto novo u zapadnoj kulturi, što ima i europski i globalniji značaj. Europska unija je, naime, utemeljena na ideji prenijetog ili dijeljivog suvereniteta, višerazinskog upravljanja i upravljanja “s onu stranu nacionalne države”. I upravo tako i tim putem je EU postala unija europskih država i naroda, koja sustavno širi gospodarske i druge slobode, i u konačnici čini iskorak iz okova paradigme nasilja u obzorje paradigme nenasilja. K tomu, tajna europskih integracija je i u neodoljivoj snazi principa dragovoljnosti prilikom pristupa, te uvažavanja “drugosti” kada se postane dijelom EU, ali i u preciznim pravilima, mehanizmima i institucijama putem kojih ona funkcionira.

U veoma poticajnoj knjizi “Duga sjenka prošlosti” Aleide Assmann, u poglavlju “Europa kao zajednica sjećanja” se upozorava, primjerice, na nevjerojatnu vidovitost Ernesta

Renana s kraja 19. stoljeća. On je u vrijeme definitivnog konsituiranja europskih nacija, pa i “zakašnjelih nacija” (die verspätete Nation, Helmut Plessner), dakle u vrijeme kad se europski nacionalizam približavao svom vrhuncu, upozorio kako “nacije nisu vječne”, jer su “jednom počele, jednom će i završiti”, u krajnjem njih će “Europska konfederacija vjerojatno ukinuti”.²

Doista, nacija kao referenca kolektivnog identiteta došla je na mnogim mjestima u krizu, pa se danas zbog toga i ispod i iznad ravni nacije začinje konstrukcija novih kolektivnih identiteta, upozorava dr. Assmann, “pri čemu je tendencija ka cijepanju nadalje trenutno snažnija od tendencije ka ujedinjavanju nagore”. Ergo, separatistički trend u svijetu je markantniji od integracijskog. Pri tomu ugledna autorica upozorava na ovakve procese upravo u SAD, gdje su “nacionalni mitovi i vizije izgubile boju i snagu uvjerenosti, i tako upraznili mjesto za etničke identifikacije”. Američku naciju sve do sada nije držalo na okupu zajedničko naslijeđe, nego zajednički san, primijećuje dr. Assmann, ali važna je bila “vizija svijeta jednakih prava i mogućnosti”, čime se i ona približava Rawlsovima terorijama pravičnosti. Dakako i drugi autori primijećuju razvoj tzv. subnacionalnih identiteta u SAD-u i drugim multietničkim zemljama. U krajnjoj konzekvenci se radi o tomu da tzv. melting pot koncepcija nacije, ili “tiganj stapanja”, uzmiče lagano pred koncepcijom “činija salate”, u kojoj su “sačuvana mnogostrukost podrijetla i različitost iskustva”, veli dr. Assmann.

Integracijska snaga budućnosti je opala, a prošlost je, zahvaljujući “povratku potisnutih, prešućenih i nepriznatih povijesti o patnji, postala u međuvremenu važnija za obrazovanje identiteta”, uočila je dr. Assmann generalni trend u svijetu,

2 Vidjeti, Renan, E., Was ist eine Nation? und anderepolitische Schriften, Wien, Bozen, 1995. Navedeno prema Assmann, A., Der lange Schatten der Vergangenheit, C. H. Beck Verlag, München, 2006.

koji je i Europu, posebice njezin jugoistok itekako dotako na kraju 20. stoljeća. Ali, dok se u SAD formiraju tzv. subnacionalni identiteti, u Europi se, u njezinoj jezgri, u onomu što se podrazumijeva pod EU, događaju upravo obrnuti procesi, u krajnjem se formiraju i tzv. supranacionalni identiteti, pri čemu je veliko i otvoreno pitanje da li će ono što je već postignuto u administrativnoj i gospodarskoj ravni imati i “kulturalnu dimenziju”? U protivnomu, otvoreno je pitanje: hoće li i unutar Europske unije ponovno proraditi tzv. sacro-egoizmi, to jest nacionalizmi?

Nacija nije samo zajednica volje, ona ima i “dušu” i počiva na duhovnom principu, poziva se Assmann na Renana. Ovdje se, zapravo, radi o tomu da li bi upravo “kulturalna ideja Europe, ili kulturalni europski identitet mogli pomoći u nedostatku europske identifikacije i solidarnosti”, pita se dr. Assmann, jer se i među “eurolozima” radi o visokom stupnju suglasnosti u procijeni da projekt europskog ujedinjenja boluje od “dramatičnog nedostatka emocionalnih veza”, pa je veliko pitanje od kojih elemenata se mogu konstruirati zajedničke predstave i može li Europa postati “zamišljena zajednica”.³

A ako se zajednički snovi dovedu u pitanje, primjerice u slučaju velikih kriza i potresa unutar EU, ništa lakše nego se otkliznuti u vlastitu lošu prošlost. U ovomu su nam pogledu zato i izuzetno dragocijeni napatci iz knjige Vjerana Katunarića “Sporna zajednica – novije teorije o naciji i nacionalizmu”, posebice iz njezinoga trećeg poglavlja “Nadnacionalni sustavi i nacionalizam”. Autor promatra, naime, vrlo skeptično i procese unutar aktualnih europskih integracija glede nadvladavanja nacionalizama. Pri tomu je vrlo poticajno upozorenje kako smo u 20. stoljeću već vidjeli kako nisu uspjele ni boljševičke ni tzv. imperijalističke koncepcije nadvladavanja nacionalizma, pa se

3 Navedeno prema Asman, A., Duga senka prošlosti, Biblioteka XX vek, Beograd, 2011., str. 325-327.

postavlja pitanje – je li takvo što uopće cilj i aktualnih procesa unutar EU? Po ovom autoru, problem je načelne prirode i u tomu što se nadnacionalni sustavi u osnovi održavaju pomoću nacionalizma.⁴

Iz naših drugačijih uočavanja i artikulacija prozilazi da je moguće nadvladavanje nacionalizma samo unutar širih integracija i ukoliko se smišljeno radi na izvlačenju “etnorušilačkog principa” (Hagen Schulze) iz bitka nacije-države i njegova prenošenja na supranacionalnu razinu u okviru širih i moćnijih političkih organizacija ili integracija. Dakle, ukoliko uopće postoji mogućnost razrješenja konflikata između nacionalnog i nacionalističkog, i na miran način, onda je to unutar onih integracija koje su u osnovi “projekt mira”, a upravo to je bila svrha osnivanja Europske unije. Već iz naslova Katunarićeve knjige dade se, dakle, zaključiti da se u govoru o naciji i nacionalnim identitetima radi o nečemu “spornom”, u konačnici o “spornoj zajednici” skupnih identiteta. Autor već u uvodu ukazuje da moderna istraživanja dovode u pitanje i samu naciju kao jedan od skupnih, socijalnih identiteta, i to sa stanovišta transformacija u funkcioniranju moderne države kako bi odgovorila izazovima modernog globalnog gospodarstva, s čime se nije teško složiti. O tomu se i radi unutar procesa koji su od Europske unije napravili zaseban organizam, s vlastitim identitetom, bolje rečeno identitetima, kojih se nije još uvijek svjesno ili voljno posvuda prihvatiti. Ali i takvo što, i neizdiferencirano do kraja, potiskuje “staru nacionalističku identifikaciju u pozadinu”, veli s pravom *dr. Richard Münch*, pa novi europski identitet nastaje negdje “između nacionalne države, regionalne autonomije i svjetskog društva”.⁵

4 Katunarić, V., Sporna zajednica – novije teorije o naciji i nacionalizmu, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2003., str. 335.

5 Münch, R., Das Projekt Europa – Zwischen Nationalstaat, regionaler Autonomie und Weltgesellschaft, Frankfurt am Main, 1993.

Međutim, ma koliko se EU razlikovala načinom nastanka, unutarnjom organizacijom i njezinim ciljevima od svih sličnih integracija u povijesti, neophodno je i u njezinom slučaju imati na umu Katunarićevu metodu i nalaz da se i svi nadnacionalni pokreti i tvorevine mogu dovesti u interaktivni odnos s nacionalizmom. A neupitan je i zaključak da korist od nacionalizma, ili od nad-nacionalizama, imaju samo elite, a ne i najveći dijelovi populacije neke države ili skupine država. Zbog toga se od strane elita mogu i očekivati podsticanja nacionalizama, ukoliko im i kada im takvo što zatreba. Nadati se samo – zajedno s Habermasom – da je nacionalizam produkt ranijih stoljeća i da mu polako ističe rok trajanja, te da će suptilnije forme integracija kakve se dadu zapaziti upravo unutar Europske unije oduzeti poigravanju nacionalnim osjećanjima zavodljivu snagu i moć. Jer, pri tomu se i ne radi o drugomu do o pitanjima rata i mira.⁶

Zbog svega toga i jeste nužno preispitivanje nacionalizma, odnosno njegovog interaktivnog suodnosa s raznovrsnim iluzijama o naciji kao “prirodnoj” ili “organskoj zajednici”, ili nacionalnim slobodama koje navodno stoje iznad slobode pojedinca, kako su mislili i tvrdili njemački romantičari (Herder, Fichte...). No, nisu iluzije o naciji njegovali samo njemački

6 Sukladno poznatom Millerovom pojmovniku, potrebno je osigurati niz preduvjeta da bi se postigao i održao mir: a) ravnotežu moći između različitih skupina u društvu, a po mogućnosti i u svijetu; b) legitimitet onih koji donose i sprovode odluke u očima važnih društvenih skupina, kao i vanjskih faktora, dosljedno podržan na osnovu transparentnosti i odgovornosti; c) priznati i uvažavati odnose međuovisnosti između društvenih skupina, koji pospješuju dugoročnu suradnju, i u uvjetima nesuglasnosti i krize; d) pouzdane i vjerodostojne institucije za razrješavanje konflikta; e) osjećaj jednakosti i poštovanja, ne samo kao utisak već i u praksi unutar skupina i izvan njih u skladu s međunarodnim standardima, i f) uzajamno razumijevanje prava, interesa, nastojanja i fleksibilnosti, usprkos inkompatibilnosti. Vidjeti, Miller, E. Christopher, A Glossary of terms and concepts, in: Peace and Conflict Studies, Second edition, University of Peace UN, New York, 2005, str. 55.

romantičari. U osnovi se radilo o tomu da su teorije nacije bile sve do nedavno u temeljima cjelokupne moderne društvene teorije, jer je srednjovjekovnu teoriju o “božanskom pravu Pape” zamijenila novovjekovna “teorija o božanskom pravu Kralja”, da bi potonja bila zamijenjena “teorijom o božanskom pravu Naroda”.⁷

Riječ je o procesima koji iz dubine Srednjeg vijeka vode preko “tridesetogodišnjih ratova” i “Westfalskog mira” (i nastanka na stotine država, državica, vojvodstva i kneževsta) do “Francuske građanske revolucije” i njezinih odjeka u formama prosvjetiteljstva, ali i apsolutiziranja “narodnog suvereniteta” kao novog božanstva. Danas, pak, moderne sociološke teorije u nacijama uopće ne vide “prirodne” i/ili “organske zajednice”, nego joj pristupaju “kao socijalnoj konstrukciji”, “izmišljenoj” ili “zamišljenoj zajednici”, kao proizvodu povijesti i organiziranog djelovanja određenih duhovnih i političkih aktera u ime klasa u usponu. O tomu su u međuvremenu napisane brojne studije, pri čemu se izdvajaju već naslovima studije Benedicta Andersona “Zamišljena zajednica” i Erica Hobsbawma “Izmišljanje tradicije.” I dok za Andersona nacija i nije drugo do slika identiteta koji ne postoji, za Hobsbawma se pri tomu radi i o “izmišljanju tradicije”, koja u pravilu nije bila onakvom kakvom se zamišlja od sljedbenika ovakve vrste socijalnog skupnog identiteta.⁸ Riječ je, dakle, o manipulacijama nacionalnim osjećanjima, neznanjem i strahovima, pa “otuda traganje za alternativama nacionalizmu nije fantazija dokonih intelektualaca, već nalog zdravog razuma”, upozorava i N. Mitrović.⁹

7 Vidjeti opširnije o ovomu u inspirativnom znanstvenom pregledu Nenada Mitrovića, Preispitivanje nacionalizma, Republika, N° 148/1996.

8 Anderson, B., *Imagined Communities*, Verso, New York, 1983.; Hobsbawm E., Ranger T. (ur.), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

9 Mitrović, N., *Ibidem*...

II

Studija Ernesta Gellnera “Nacija i nacionalizam” smatra se među sociolozima i politolozima i tri decenije poslije njezina nastanka nezaobilaznom i najimpresivnijom multidisciplinarnom studijom o nacionalizmu, a njezin autor za jednog od najuglednijih teoretičara nacionalizma. Sukladno i njojzi, nacionalizam je društvena pojava u najtješnjoj povezanosti s nastankom modernih industrijskih društava. U osnovi je riječ o tomu da je poslije agrarnog društva nastao novi tip društva kojeg su karakterizirali i novi način proizvodnje i novi tip komunikacije i novi tip kulture. Po Gellneru, industrijsko društvo je tip krajnje dinamičnih, ali i nestabilnih društava, a odlikuju ga a) stalna očekivanja novih saznanja; b) stalna očekivanja ekonomskog rasta, odnosno ideali progresa i ideali usavršavanja, zbog čega i potrebuje tzv. kulturnu homogenost, koja se i pojavila u vidu nacionalizma.¹⁰

Dakako, Gellner nije ni prvi ni posljednji autor koji je pojavu nacionalizma povezao s konstituiranjem industrijskih društava u 18. stoljeću, ali je kao rijetko tko drugi pojavu nacionalizma promatrao kao zakonit, nužan i neizbježan proizvod određenog tipa proizvodnje i društvenih odnosa. Nacije i nacionalizam nisu tek puka mogućnost, ili slučajnost, nego nužnost jedne epohe. Utoliko je otvorenije pitanje, što se zbiva i s nacijom i nacionalizmom u vremenima globalizacije i svekolikih transnacionalizacija i integracija?

Nizozemski profesor na Sveučilištu Pompeu Fabra u Barceloni Teun Adrianus van Dijk važi za ugledno ime u svijetu (analize) kritičkih diskursa i istraživanja rasizma. Razvio je tzv. temeljnu metodu analize za istraživanje rasizma svakodnevnice i njegovi nalazi imaju utjecaja na istraživanja rasizma i razvoj kritičke diskurs-analize u mnogim zemljama, posebice u Njemačkoj.

10 Gellner, E. Nations and Nationalism, Oxford, Blackwell, 1983.

Prema van Dijkovim nalazima, identitet može biti *osobni* i *skupni*. Osobni identitet se odnosi na “mentalnu predodžbu kao (osobno) jastvo jedinstvenoga ljudskog bića s vlastitim, osobnim iskustvima i životopisom – kao što su nagomilani mentalni modeli i iz njih izveden apstraktni koncept jastva, često u interakciji s drugima”, odnosno “mentalnu predodžbu (društvenog) jastva kao skupa skupnih pripadnosti i procesa poistovjećivanja koji su povezani s takvim predodžbama pripadnosti.” Drugi, skupni, društveni, ili kolektivni identitet podrazumijeva, pak, zajedničko znanje, stavove i ideologiju, odnosno zajedničku društvenu predodžbu koja određuje identitet skupine.¹¹

Brojni su ugledni autori skeptični, međutim, i prema pojmu nacionalnog identiteta i nužnosti identifikacije svake osobe s bilo kojim skupnim identitetom, pa i takvim kakav je nacionalni. Među njima je i zagrebački sveučilišni profesor Gvozden Flego, koji će i izrijekom kazati da je skeptičan prema samom pojmu “hrvatski nacionalni identitet”, doduše kao i prema drugima, francuskom, kongoanskom, argentinskom, a tomu je nekoliko razloga: (1) i sama riječ identitet izaziva nedoumice i semantičke stranputice pa mi se čini uputnim rabiti neki drugi pojam za ono što se želi iskazati “identitetom”; (2) u spomenutoj mi se uporabi posebno spornom čini implicirana statičnost i naročito okrenutost prema prošlosti onoga što je identično, dakle jednako samome sebi, odnosno onoga što “bijaše biti”; (3) uvelike spornom, i teško obranjivom, smatram gotovo svaku jedno-obraznu definiciju kolektivnog identiteta, posebice iz rakursa odnosa ja – mi; i konačno (4) uporabom sintagme nacionalnog identiteta kao da smatramo apsolviranom njezinu temeljnu supstanciju, naciju, ne obazirući se na promjene koje je donio svijet galopirajuće globalizacije, kako za naciju i nacionalnu državu (ili njezine ostatke) tako i za sve ono što na tome tlu izrasta.

11 Van Dijk, Teun A., Ideologija, multidisciplinarni pristup, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006, str. 162-163.

Ovo je potonje stajalište posebno inspirativno za one političke filozofe, sociologe i politologe koji se protive razumijevanju Europske unije i kao “nadnacionalne tvorevine” i prostog “saveza suverenih država”. Ni jedni ni drugi nisu, naime, razumijeli Europsku uniju kao *sui generis* tvorbu, ili kao “nešto između” supranacionalnog i intergouvernmentalnog, dakle kao nešto novo što nastaje tijekom procesa europskog integriranja a što uključuje i mogućnost življenja složenih identitea i nastanak političke kulture međusobnog uvažavanja.

Implicitno na ove aporije upućuje i profesor Flego, akcentirajući kompliciranost odnosa urođenog i stečenog, prirodnog i kulturnog u konstituciji ličnosti ili identiteta. “Dio njih, tzv. nativisti, skloni su vjerovanju da je u tvorbi osobnog identiteta presudno prirodno naslijeđe, genetska struktura organizma dobivena od roditelja, koja je biološka podloga svekolikom događanju s čovjekom”, veli Flego, “drugi pak, tzv. kulturalisti, uvjereni su u presudnost stečenog kao i u čovjekove sposobnosti da prerađuje prirodu oko sebe kao i dio vlastite prirode”. Shodno tomu, način življenja, način odnošenja, naročito pravila, zakoni, institucije, nisu samonikle prirodne tvorevine, već rezultati zajedničkog napora udruženih ljudi. “Kulturalistička argumentacija upućuje na to da je čovjek svojim načinom života uvijek u sklopu s drugima te – u krajnjoj konzekvenciji – toliko pod utjecajem drugih da je moguće tvrditi kako je njihov suproizvod.” Uvjeren sam, piše dr. Flego, da su pri tomu dva ključna, nerazriješena, a možda i nerazrješiva filozofska pitanja, ne samo u mediteransko-zapadnome krugu: kako iz “jest” izvesti “treba” i kako od “ja” nastaje “mi”. Ako pod “mi” razumijemo neki kolektivni identitet, i s razumijevanjem te kovanice nalazim povećane probleme.¹²

12 Flego, G., Bilješke uz pojam identiteta, u: Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu, Centar za demokraciju i pravo Mika Tripalo, Zagreb 2011. (vidjeti, <http://tripalo.hr/knjige/NaIdent/flego.pdf>)

Najrasprostranjeniji oblici kolektivnog identiteta su rod, nacija i religija, priznaje i profesor Flego, da bi odmah upozorio da se vrlo često upravo s takvim kolektivnim identifikacijama vrši nasilje nad pojedincima, a ljude se reducira na stereotipe i svodi na šablone. Radi se “o uni-formiranju, jednodimenzioniranju ljudi na njihov tobožnji kolektivni identitet.” Potom dr. Flego postavlja pitanje: možemo li u dobu svekolike individuiranosti govoriti o kolektivima u kojima bi pojedinci, dijeleći kolektivni identitet, uvelike bili identični? S time dotiče činjenicu da živimo u vrijeme masovne potrošnje, “masovnih društava”, masovnih medija, pa i masovne psihologije, te da nasilno bivamo uguravani u kolektivne identitete. Iako se u načelu radi o neporecivu postojanju osobnog izbora o tome što ćemo trošiti, kako ćemo se organizirati, koje ćemo medije čitati, slušati i gledati, u stvarnosti se i nema velikoga “osobnog izbora” glede opisanog konzumentskog terora.

Ipak postoje mogućnosti očuvanja i osobnih i skupnih identiteta, ma koliko oboji bili podložni promjenama, a takvo što je moguće samo u kompleksnijem i pluralnijem poimanju osobnih i skupnih identiteta, odnosno u teoriji i praksi alteriteta. Tako nas i profesor Flego – s pozivom na A. Maaloufa – upozorava da u vrijeme razgranate umreženosti i brzog komuniciranja s drugačijima, odnosno upoznavanje drugih kultura..., nije više uopće moguće i poželjno olako svoditi ljude na jedan identitet. Prikazujući svoju mnogonacionalnu (Libanonac i Francuz) i multikulturalnu (arapske, turske, francuske, američke provenijencije) situaciju, naime, A. Maalouf primjećuje: “Svaka od mojih pripadnosti povezuje me s mnogim ljudima; što su pripadnosti koje uzimam u obzir brojnije, to se moj identitet pokazuje posebnijim.” Iz vlastitog životnog iskustva, ali i onoga brojnih ljudi suvremenoga svijeta, Maalouf zato i predlaže radikalnu definiciju (ne)identiteta: “Moj identitet je ono da nisam istovjetan ni sa jednom drugom osobom.”¹³

13 Ibidem...

Profesor Flego otvara, dakle, izravno pitanje kompleksnog odnosa osobnih i skupnih identiteta, odnosno mogućnosti njihovog življenja sukladno vlastitom izboru. Pa je, i po njemu, uvijek kada govorimo o kolektivnim identitetima, potrebno precizirati o kojoj i kakvoj vrsti kolektiva je riječ, te o tipu odnosa među ljudima koji su na djelu u odgovarajućem kolektivu: “Svaki član društva je društveno polivalentan i svatko od nas je osebujna mješavina različitih poslova i funkcija koje obavlja u profesionalnom i privatnom životu: netko može biti npr. kanadska državljanka turskoga podrijetla, kršćanske religije, direktorica banke, poznata sviračica violine, strastvena planinarka, majka dvaju sinova i jedne kćeri...”¹⁴

I, doista, o nužnosti nove senzibilnosti u ophođenju s identitetima je riječ. U vrijeme političke moderne (i postmoderne), u vremenima transnacionalnih pulsacija, socijalizacija i integracija, u globaliziranom svijetu dolazi do transformacije i osobnih i skupnih identiteta, i jedni i drugi bivaju sve više izloženi izazovima i traumama modernizacije. Pri tomu nije riječ samo o dovođenju u pitanje tzv. primordijalnih identiteta (etničkih, nacionalnih, konfesionalnih...), nego upravo o izazovu njihove revitalizacije, uz mogućnost očuvanja i osobnog i skupnog “jastva”, to jest vlastitosti i u umreženom svijetu sve intenzivnijih i kompleksnijih gospodarskih, kulturoloških i političkih međuodnosa. Suočeni s modernizacijskim izazovom su, dakle, i osobni i skupni identiteti, pa se i za prve i druge postavlja pitanje: kako osigurati vlastitu prepoznatljivost u sve umreženijem svijetu, kako sačuvati “jastvo” a da ne znači kao u prošlosti samo razlikovanje od drugih, nego da podrazumijeva i prožimanje s drugima, i/ili integraciju s drugima?

14 Neskromno dodajem kako i u svim mojim knjgama i esejima posvećenim Europskoj uniji u pravilu postavljam pitanje: može li se u vrijeme posvemašnjih trans-nacionalizacija biti čovjekom samo jednog identiteta, a odgovaram i izrijeком: priznali ili ne, bili toga svjesni ili ne, živimo u vrijeme alteriteta i nismo ljudi jednog, nego mnoštva identiteta...

III

Po karakternim osobinama stečenim tijekom procesa akulturacije u ambijentima u kojima je živio, ili živi, svaki čovjek nalikuje barem dijelom drugima u socijalnoj skupini, ili skupinama s kojima se identificira. Iz vlastite predodžbe o tomu, uključivo jačinama emocija koje njeguje prema socijalnoj skupini, ili skupinama, formiraju se i osobni i skupni socijalni identiteti. Socijalne skupine s kojima se pojedinac identificira su, dakle, brojne i raznovrsne a samo jedna od njih je i nacija, pa se socijalni identitet proizašao iz osjećaja identifikacije s određenom nacijom opravdano naziva nacionalni identitet. Otuda je i legitimno pravo na intenzitet identifikacije svakog pojedinca, pa tzv. patriote nemaju nikakva posebna prava da se osjećaju nadmoćnijima nad, primjerice, tzv. mondijalistima. Ali, upravo zbog velikog utjecaja koji je imao kroz povijest čovječanstva pobuđuje upravo nacionalni identitet, kao nijedan drugi, interes niza socijalnih znanosti, primijećuje dr. sc. Ivan Šiber.¹⁵

I, doista, i u drugim društvenim znanostima izvan (socijalne) psihologije, respektiraju se osjetljive povezanosti nacionalnog identiteta s osobnim i skupnim samopoštovanjem, što se sve temelji na teoriji socijalnog identiteta Tajfela i Turnera iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Sukladno ovim teorijama, pojedinac socijalni identitet stječe na temelju pripadnosti socijalnim skupinama, pa socijalni identitet primarno ovisi o dva procesa: prepoznavanju vlastite sličnosti s pripadnicima neke socijalne skupine, te percepcije različitosti u odnosu na pripadnike drugih skupina.¹⁶

15 Vidjeti, Šiber, Ivan, *Osnove političke psihologije*, Politička kultura, Zagreb, 1998. Ugledni profesor socijalne psihologije upozorava da nacionalni identitet za pojedinca ima kognitivno, emocionalno i motivacijsko značenje, što ga čini dodatno važnim i osjetljivim, ali se s time ovdje ne bavimo.

16 Tajfel, H. i Turner, J. C., *The Social Identity Theory of Intergroup Conflict. The Social Psychology of Intergroup Relations*, Monterey, CA, 1986.

K tomu, za političku filozofiju, sociologiju, etnologiju i antropologiju, kao i politologiju je dodatno važno socijalno-psihološko stajalište da pojedinac može imati više socijalnih identiteta, zapravo onoliko s koliko se socijalnih skupina identificira, ukoliko se uopće s nekom od njih identificira. U jednu riječ, ma koliko bila “zamišljena zajednica” (Anderson), nacija ostaje posebnom vrstom osjetljivijeg socijalnog identiteta, kojeg nije upitno dovoditi u pitanje. Umjesto toga, odgovornije je i smislenije promišljati ovaj kompleksni fenomen kao osjetljiv fenomen podložan promjenama, i u kontekstu složenih identiteta ili alteriteta. Socijalni psiholozi govore, primjerice, o različitim intenzitetima nacionalne vezanosti. Prema kategorizaciji preuzetoj od profesora Ivana Šibera: a) multiplisti pokazuju lojalnost prema vlastitoj, ali i naklonost prema drugima; b) patrioti osjećaju zajedništvo samo s vlastitom nacijom; c) alijenirani nemaju osjećaj nacionalne pripadnosti; d) nezadovoljnima su bliži pripadnici drugih nacija, itd. Jednako zanimljiv je i stav socijalnih psihologa o višestrukoj nacionalnoj vezanost kao obliku internacionalizma, koji je karakteriziran osjećajem lojalnosti prema vlastitoj naciji, ali i težnjom za međunarodnom suradnjom i sporazumijevanjem, što se označava i kao kozmopolitizam ili mondijalizam.¹⁷

Nasuprot njima su oni koji već u načelu osporavaju takvu mogućnost. Rasni teoretičari i multikulturalisti imaju suprotstavljene principe, ali istu viziju svijeta, upozorava među drugima i francuski filozof Alain Finkielkraut, i jedni i drugi fetišiziraju različitost, odnosno žele da zatvore pojedince u skupine iz kojih potječu. I jedni i drugi podrivaju bilo kakvu mogućnost prirodnog i kulturnog zajedništva različitih naroda, zbog čega je suprotstavljanje takvoj filozofiji i politici različitosti isto toliko važno kao i suprotstavljanje rasizmu.¹⁸

17 Šiber, Ivan, Ibidem...

18 Finkielkraut, Alain, *Verlust der Menschlichkeit*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1998.

Neki drugi teoretičari multikulturalnosti, poput Willa Kymlicke primjerice, razlikuju i suptilniju podjelu na tzv. monokulturaliste, o kojima zapravo govori Finkelkraut, i interkulturaliste koji se zalažu za pluralno poimanje, prožimanje i obogaćivanje identiteta. Jedan od njih je i Bassam Tibi, kojemu bi se mogao pripisati u zaslugu i pledoaje za uvažavanje tzv. kulturološkog pluralizma. Profesoru u Göttingenu i na Harvardu, koji određuje samog sebe Nijemcom “semitsko-arapskog podrijetla i sunitsko-muslimanske vjere”, ili jednostavno “liberalnim muslimanom”, su svi mogući nacionalni okviri tijesni, utoliko i jeste zagovornik europske “vodeće kulture” (Leitkultur), koncepta zajedničkih vrijednosti u kojem se mogu pronaći svi Europljani, i “domorodci” i useljenici. Tibi pri tomu razlikuje “kulturološku raznolikost”, s jedne, od koncepta “multikulturalnosti”, s druge strane. On je protiv “koncepta multikulturalnosti”, jer se iza ovog pojma skrivalo pogrešno uvjerenje kako “kulturne zajednice mogu živjeti jedna pored druge, zadržavajući svoje vrijednosti, a da ne proizvedu konfliktne potencijale”. Tu tvrdnju je potkrijepio novijim američkim iskustvima, jer od kada se mnoge etnije jače pozivaju na svoje podrijetlo – i “multikulturalnu ideologiju” – veoma je oštećen “američki vrijednosni konsenzus”.¹⁹

Europski identiteti, pluralno shvaćeni i kao identiteti u nastanku, i jesu u biti projekt prožimanja kultura i inter-kulti nadmoći nad rasizmom, i monokulturalizmom i multi-kulturalizmom, ukoliko podrazumijevaju zatvorenost unutar etničkih, nacionalnih i religijskih skupina. Pri tomu

19 Tibi, Bassam, Europa ohne Identität? Die Krise der multikulturellen Gesellschaft, Bertelsmann, München, 1998. Ovakvim diskursom dr. Bassam Tibi postaje veoma blizak, skoro identičan diskursu dr. Aleide Assmann, koja izuzetno cijeni Tibijev koncept “kulturološkog pluralizma” i iscrpno se poziva na njega u njezinoj već citiranoj knjizi “Duga sjenka prošlosti”.

se mora imati na umu da je Europska unija još uvijek samo eksperiment s neizvjesnim ishodom.²⁰

IV

Postavlja se pitanje: što je Europa, što je Europska unija danas? Enciklopedijskim jezikom iskazano, EU je regionalna političko-gospodarska integracija, odnosno državni savez 27 europskih država, kojoj bi se kao 28. članica u punopravnom statusu trebala pridružiti za par mjeseci i Republika Hrvatska. S polu milijarde stanovnika i najsnažnijim unutarnjim tržištem, mjereno bruto društvenim proizvodom, EU je postala vodeće svjetsko gospodarstvo. Unatoč aktualnoj “dužničkoj krizi” u EU i krizi Eurozone, zajednička valuta “euro” i Eurozona otvaraju i perspektivu da EU bude par excellence respektabilna svjetska gospodarska sila, kao što EU već jeste vodeća svjetska civilna sila, mjereno kriterijom solidarnosti. Svim time ona postaje sve više i nezaobilazna politička sila u svijetu, ma koliko se još ne umije s takvom vrstom samosvijesti nositi.

Pored šest zemalja koje su je Rimskim ugovorima osnovale (25. 3. 1957.) pod imenom Europska ekonomska zajednica (EEZ), pristupila joj je u više ciklusa proširenja još 21. europska država. Godine 1967. je stupio na snagu Sporazum o udruživanju organa EZUČ-a (preteče EEZ), EEZ-a i EUROATOM-a u Europsku zajednicu, koja je u cijelosti unešena u supranacionalni prvi stup Ugovora o EU iz Maastrichta (stupio na snagu 1. 11. 1993.). U Maastrichtu je EU zacrtala kako želi postati: a) gospodarsko-monetarna unija, što joj je u međuvremenu pošlo za rukom; b) politička unija, što još nije postala. Unatoč tomu, sve su članice

20 Le Goff, Jacques, *Das alte Europa und die Welt der Moderne, München*, 1994. “Europa, istovremeno prošlost i budućnost, ime je dobila prije dvije i pol tisuće godina, a još se uvijek nalazi u ‘fazi nacrtā’ “ustvrdio je ugledni francuski povjesničar.

EU imale višestruke koristi od ove dragovoljne asocijacije koja se bazira na čvrstim ugovornim suodnosima i pravilima, odnosno njihovim dopunama, uključivo putem aktualnoga temeljenog ugovora, zvanog Lisabonski ugovor (stupio na snagu 1. 12. 2009.). Sukladno pravilima u ovom ugovoru, u EU se odlučuje o preko 85% svih politika putem tzv. dvostruke većine (55% zemalja članica, koje čine 65% stanovništva EU).

Politički sustav EU sadrži i nadnacionalne i međudržavne načine suodlučivanja i dogovaranja. EU je upravo s time postala alternativa povijesno-političkim tvorevinama kakva je nacionalna država, mada nije negacija nacionalne države, nego podrazumijeva njezino djelovanje u funkciji harmoniziranja i pozajedničenja europskih politika. EU funkcionira, dakle, sukladno mješovitom modelu višerazinskog upravljanja, koji se temelji na teoriji prenijetog ili djeljivog suvereniteta, izgradnji euro-regiona i principu supsidijariteta. U ovoj su funkciji i podijeljene nadležnosti između organa zemalja-članica i najvažnijih organa i institucija EU. Primjerice, dok Europsko vijeće (šefovi država ili vlada članica EU) i Vijeće EU (ministarska vijeća u brojnim konstelacijama) predstavljaju u prvom redu vlade zemalja-članica, putem kojih organi EU stižu i djelić demokratskog legitimiteta, u Europskom parlamentu, koji nije glavni zakonodavni organ, jer je to Vijeće EU, zastupljen je direktni interes građana EU. Europska komisija je dijelom izvršni organ, ali i zaštitnica svih ugovora EU, dok je Europski sud obružan kompetencijama rješavanja sporova među članicama EU. U konačnici, polustoljetnim razvojem i temeljem uvažavanja “četiri slobode” (kretanja ljudi i ideja, roba, kapitala i usluga) nastao je originalni gospodarski, politički i pravni sustav koji je doveo do duboke isprepletenosti i gospodarstava i pravne i političke kulture a

EU učinio “novom paradigmom” i nezaobilaznom činjenicom svjetske politike.²¹

Europeizacija modernog života, kao i svemoćna globalizacija upućuju na zaključak da bi se zajednički europski identitet mogao obrazovati na uštrb nacionalnih (pa i vjerskih) identiteta, ali se upravo njih i dalje ne smije ni potcjenjivati ni negirati. U procesima povezivanja iskristalizirat će se vremenom, vjerojatno, i zajednička europska identifikacija, utemeljena dijelom i na tradiciji, nacionalnoj kulturi i jezicima, ali logikom povezivanja i srastanja okrenuta budućnosti. “Svijet vrišti za istinom, za novim mogućnostima zajednice i životnim mogućnostima zaplašeng čovječanstva, ali nove istine i zakoni bit će sjenke ako nastaju samo iz tehnike i krajnje nužnosti, oni moraju rasti iz samospoznaje”, upozoravao je svojedobno švicarski nobelovac Hermann Hesse.

Zajednički *europski identitet* bi trebao podrazumijevati i političku kulturu baziranu na poštovanju dostojanstva i slobode pojedinca, uključivo uvažavanje manjinaca, poštivanje demokratskih ustava i pravne države. Kultura modernog europskog identiteta podrazumijeva, također, i državu socijalne ravnopravnosti ili barem volje za pravičnošću (Rawls), jednakosti u šansama, pa potom i kulturu privatnog posjeda i zemljoposjeda, pri čemu “vlasništvo obvezuje” (“Eigentum verpflichtet...” stoji u njemačkom ustavu), kulturu slobodnog poduzetništva, slobodnog tržišta, slobodnih sindikata, stabilne valute, kao i zakonsku zaštitu radnika od poslodavačkog izrabljivanja i potrošača od strane kartela, monopola i tsl. Pripada mu i samorazumljiva odvojenost crkve (religijske zajednice) od države, autonomija znanosti i umjetnosti, internacionalizacija

21 Vidjeti o ovomu i našu enciklopedijsku natuknicu o EU, urađenu za drugi tom Enciklopedije BiH, Hrvatskog leksikografskog instituta iz Mostara (upravo ušao u grafičku obradu). Opširnije, pak, u našim knjigama: *Europska unija: nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2009., i *Europe Now – Europa sada ili nikada*, Kult B/Depo, Sarajevo, 2011.

načina života, ergo obilježja političke moderne, u krajnjem prosvjetiteljstvo na djelu.

Kultura modernih europskih identiteta podrazumijeva ne na posljednjem mjestu i “kritičko nadvladavanje prošlosti”, odnosno “kulturu sjećanja”, zapravo podsjećanja na zločine i zločince i njihove žrtve, a ne ne-kulturu selektivnog sjećanja, kakav je kod nas slučaj. Kritička kultura sjećanja podrazumijeva, dakako, vrlo uznemirujuće stvari o sebi, sebe i budućnosti radi. Jer, epohi u kojoj živimo prethodila su stoljeća nasilničkih križarskih ratova, inkvizicija, koncentracijskih logora i gulaga, genocidi i zločini, a u njoj su se, takorekući jučer i pred našim očima i tv – kamerama ponovili svi ti nevjerojatni užasi...

Nema, međutim, uvjerljivije ilustracije izazova, dvojbi i trauma trans-nacionalizacije od onoga što se “institucionalnoj memoriji”, odnosno pravnoj stečevini Europske unije već zabilježilo glede teorije i prakse prenijetog ili djeljivog suvereniteta. Pri tomu je “lažna dvojba”, hoće li EU postati “super država” i tako oduzeti nacionalnim državama i vladama njihov suverenitet. Jer, ne mora svaki oblik koji se razvija iznad nacije-države poprimiti značajke i institucionalne forme super nacionalne države. Ove diskusije, zapravo, samo govore o “zavodljivoj snazi suvereniteta”, te o nerazumijevanju ideje i prakse prenijetog ili djeljivog suvereniteta. Pojednostavljeno formulirano, pojmovi trans-nacionalnost i post-nacionalnost podrazumijevaju da nacija-država postaje sve manje važna za kulturne, političke i gospodarske procese u svijetu, kao i za politički identitet. Unutar EU se, primjerice, kontinuirano vode prijepori između tzv. inter-gouvernementalista i tzv. post-nacionalista, to jest onih koji u nad-nacionalnom ili postnacionalnom modelu vladanja vide šansu za prevazilaženje tzv. zle kobi nacionalne države ili “rušilačkog etnokratskog principa”, kako bi to formulirao berlinski profesor povijesti Hagen Schulze.²²

22 Schulze, Hagen, Staat und Nation in der europäischen Geschichte, H. Ch. Beck Verlag, 2. Auflage, München, 1994., str. 376.

Ali, to je samo dojam na prvi pogled. Britanski povjesničar ekonomije Alan Milward dokazuje, čak da je EU najbolje razumjeti kao projekt spašavanja europske nacije-države. Milward smatra, naime, da moderne nacije-države ne povezuju nacionalni simboli, ili prisila, nego uspješna provedba nacionalnih političkih programa kojima je cilj osiguranje materijalnih koristi za pojedine skupine unutar nacionalnih teritorija. Iskustvo 20. stoljeća, po Milwardu, pokazalo je državama da su oblici međunarodne suradnje nužni, pa je integracija jednog broja zapadnoeuropskih država bila par excellence racionalan odgovor.²³

Lažne su dvojbe, dakle, da li biti dijelom ili ne složenih trans-nacionalnih europskih i drugih integracija, ali nisu i one koje se tiču vlastitog samorazumijevanja, samoodređenaj vlastitog identiteta, ma koliko u političkoj moderni, i postmoderni, nacionalni identitet postao relativan. Naime, nije potcjenjivati njegovu emocionalnu ravan, odnosno privrženost pojedinih osoba i skupina zamišljenim povijesnim i kulturološkim baštinama, pa i izmišljenim ili konstruiranim predodžbama o sebi, jer se svako potcjenjivanje osobnih i skupnih identiteta, posebice tzv. primordijalnih, vraća kao bumerang onim društvima koja nisu u stanju razumijeti sama sebe.

V

U slučaju Republike Hrvatske postoje brojni nesporazumi u razumijevanju sebe kao raskrižja i susretišta triju velikih kultura: srednjoeuropske, mediteranske i balkanske, posebice potonje, te nerazumijevanja kako upravo njihova sinteza čini Hrvatsku jedinstvenom i velikom kulturom, koju kao takvu nitko ne može dovoditi u pitanje. Nju, dakako, i neće ugroziti članstvo u EU, jer u tako zahtijevnoj polit-ekonomskoj i kulturološkoj integraciji, uspješnom mixum kompositumu naroda, kultura i jezika, nikomu i nije cilj potiranje bilo čijih identiteta, nego

23 Milward, Alan, *The European Rescue of the Nation State*, London 1992.

življenje alteriteta u njegovoj punoći. Ali, i druge i Hrvatsku može ugroziti nerazumijevanje same sebe, u prošlosti i sadašnjosti, nerazumno i neracionalno ophođenje sa svijetlim i tamnim stranama iz daleke ili bliže prošlosti. Takvo ili slično nerazumijevanje vlastite prošlosti i sadašnjosti prijeti, pak, u slučaju Bosne i Hercegovine da je odstrani izvan kruga tranzicijskih europskih zemalja.

Jedan od temeljnih problema u Bosni i Hercegovini je nesposobnost autorefleksije, kazao bi vodeći bh. intelektualac, književnik i kulturolog Ivan Lovrenović. Njemu u hrvatskoj i bh. kulturi dugujemo svi ponešto, jer je u pravilu prvi, ili među prvima anamnezirao naše ključne bolesti. Unatoč tomu nismo u stanju razumijeti BiH kao paradigmu pluralne, multinacionalne zajednice, pa ni izabrati između prokletstva separatizma i unitarizma one metode i modele upravljanja koje bi mogle harmonizirati naše minimalne kulturološke i ne tako nepremostive političke razlike. Dakako, riječ je o zahtijevnom procesu nadilaženja tzv. prokletstva malih razlika, o potrebi za međusobnim priznanjem i uvažavanjem, za življenjem kulture složenih identiteta i uopće konsenzualnom političkom kulturom.²⁴

24 Ivanu Lovrenoviću dugujem mnoge spoznaje i poticaje, ali i javnu ispriku, jer sam u više javnih istupa nenamjerno, iz čista previda, možda podsvjesno, pripisao mu u autorstvo sintagmu "plurimorfna kompozitnost". On upotrebljava, međutim, pojam "plurimorfna nacionalna kompozitnost" (vidjeti, I. L. Lakrdija Komšić), a zastupa filozofiju "kompozitne integralnosti", i to od 1978. godine, s ozbiljnom teorijskom elaboracijom. U potonjoj Lovrenovićevoj sintagmi je sadržana sva dinamika i dijalektika između bh. višestrukosti, različitosti, dakle složenosti na jednoj, i načina na koji jesmo i integralni, na drugoj strani. Za Ivana Lovrenovića je BiH, dakle, složena cjelovitost, ili kompozitna integralnost, koja ne podnosi apsolutiziranje plurimorfnosti, jer vodi u manjinski nacionalizam, kao što i njezino zanemarivanje može odvesti u većinski unitarizam. Meni su oba "izma" strana, ali dozvoljavam da je sintagma "plurimorfna kompozitnost" ne samo pogrešno pripisana, nego da je je i nezgrapna, pa se ispričavam i drugim ekspertima za naš(e) jezik(e). Smisao njezine uporabe i nije bio u drugomu do da upozorim na plurimorfnost kao bh. datost, te na potrebu za uljuđenom kompozicijom te datosti...

Nitko upućen u teorije i praksu političkog odlučivanja ne dovodi u pitanje vrijednosti tzv. većinske demokracije, ali svatko iole upućeniji u jednostavnim (i složenim) društvima znade da se načelna politička jednakopravnost građana dovodi u pitanje ukoliko se u državama ili društvima čvrsto formiranih skupnih razlika ne poštuju te razlike. Utoliko je i namjerno, ili nenamjerno svođenje već formiranih bh. nacija na etnije, uz inzistiranje na načelu većinske demokracije, demonstracija nerazumijevanja multikulturalnosti kao zadanosti i bogatsva, te imperativne nužnosti za balansom između različitih demokratskih koncepata koji će omogućiti stabilizaciju BiH te njezinu kompatibilnu uvezanost s zahtijevnom političkom kulturom i pravnom praksom u Europskoj uniji. Upravo nerazumno ignoriranje metoda upravljanja razlikama, poput metoda federalizacije i kantonizacije, te s njima povezanim metodama “institucionalne ravnopravnosti”, iz arsenala predstavničke, suglasne demokracije, ne govori o časnim namjerama onih koji nešto tako čine...

I u BiH i u regiji, nažalost, brojcana nadmoć određenih skupina odlučuje u pravilu o načinu njihova ponašanja, o tomu koje će skupine biti privilegirane ili deprivilegirane. Utoliko se u multikulturalnim društvima, i višenacionalnim zemljama posebice, mora osigurati balans između metoda većinske i predstavničke demokracije. Utoliko je hitnija i neodložnija zadaća u podijeljenim društvima prestati biti slijep za metode upravljanja razlikama, te hitno osigurati zaštitu i temeljnih osobnih i skupnih prava, i na svim razinama, kako se ne bi u političkoj praksi primijenjivalo kao do sada nametanje volje i vrijednosti određene etničke/nacionalne većine manjini. Jer, metode ove vrste asimilacije, ili nasilne integracije su s prijelazom u novi milenij definitivno prezrene, ako ne i odbačene u svim demokratskim društvima kao izrazi stare ili “paradigme nasilja”.

U višenacionalnim i postratnim društvima kakvo je bosansko-hercegovačko, nužno bi bilo, dakle, ulagati napore na pomirenju različitih interesa i volja kako bi se realizirao čuveni Millov imperativ o pretvaranju “nužnost(i) zajedničkog života u vrlinu”,²⁵ te tako otvorio prostor za nastajanje bh. političke zajednice, odnosno “voljne nacije” po uzoru na političko-kulturološko zrenje u Švicarskoj, počev od njezine i europske 1848. godine do danas. Mill je, doduše, bio klasični teoretičar liberalizma koji je uvijek davao prednost nacionalnoj državi u odnosu na višenacionalnu zajednicu, pa je utoliko bio i ostao teoretičarem prilagodbe manjinske nacije većinskoj u višenacionalnim zajednicama.²⁶

Danas se, međutim, više ne govori ovim jezikom ni u liberalnim ni u multikulturalnim krugovima. Jednostavno se došlo do spoznanje da budućnost Svijeta, i nas u njemu, nije u nijekanju identiteta, nego u življenju alteriteta i interkulturalnosti. Utoliko je nedozvoljeno pozivati se na metode iz paradigme nasilja (dakle, brisanja identiteta), nego je nužno misliti na novi način pitanja međusobnog uvažavanja i upravljanja razlikama koji se tiču i osobnih i skupnih identiteta. Pred nama je, i u BiH i u zemljama regije jugoistoka Europe, imperativna nužnost razumijevanja Millovog imperativa o pretvaranja nužnosti zajedničkog života u vrlinu, uz očuvanje sviju, pa i najosjetljivijih osobnih i najmanjih skupnih socijalnih identiteta...

Trogir, 30. travnja 2013.

25 Mill, J. S., Izabrani politički spisi, 1. tom, Informator, Zagreb, 1988., str. 12.

26 Mill, J. S., Izabrani politički spisi, 2. tom, Informator, Zagreb, 1989., str. 163.

9. NESPOSOBNOST IZGRADNJE “ZAJEDNIČKE VIZIJE” O EUROPSKOJ ZEMLJI BOSNI I HERCEGOVINI¹

ABSTRACT

Izuzetno kompleksan i zahtijevan proces pristupanja svake zemlje Europskoj uniji podrazumijeva političku volju da se sprovedu temeljne prilagodbe onomu što se zove pravnom stečevinom EU, ili Zajednici/Europskoj uniji “onakvom kakva ona jeste” (*Acquis communautaire*). Za takvo što su neophodni i jasna vizija i koordinacija i program integriranja i usklađivanja zakonodavstva, s jasnom podjelom poslova i zadataka odgovornih institucija i organa na svim razinama vlasti u bilo kojoj zemlji-pristupnici, potencijalnom kandidatu. U Bosni i

¹ Referat pripremljen za međunarodnu konferenciju “Mediji i politika”, održanu 9. svibnja 2013. godine u organizaciji Odjela politologije i Odjela žurnalistike Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru. U referatu su prezentna i saznanja nastala autorovim sudjelovanjem u radu Ekspertnog tima američkog veleposlanstva za izradu preporuka koje bi trebale dovesti do ustavnog preustroja Federacije BiH. U ovomu timu su – osim autora – bili i prof. dr. Mirjana-Nadaždin-Deftedarević, prof. dr. Kasim Trnka, prvi predsjednik Federacije BiH, dipl. pravnik Krešimir Zubak i predsjednik Građanskog foruma Tuzla, dipl. pravnik Vehid Šehić. Tajnik Ekspertne skupine je bio docent dr. sc. Zlatan Begić, a koordinatorica u ime USAID-a, gospođa Meagan Smith Hrle.

Hercegovini se, nažalost, radi o egzemplarnoj nesposobnosti izgradnje “zajedničke vizije” o vlastitoj europskoj budućnosti, te sljedstveno tomu o nesposobnosti izgradnje funkcionirajućeg “sustava koordinacije” i Programa integriranja, zbog čega pa se BiH Anno Domini 2012. i 2013. i definitivno našla na “slijepom kolosijeku” glede euro(atlantskih) integracija. Nedostaje na svim stranama i razinama vlasti, dakle, volje, znanja i spremnosti za duboke ambijentalne reforme koje bi BiH učinile kompatibilnom s EU u ustavnopravnom pogledu. A bez izmjene postojećih ustavnopravnih okvira nije uopće moguće približiti se, a kamo li pristupiti EU. Tijekom procesa približavanja EU se u krajnjoj konzekvenci i ne radi o drugomu do o preuzimanju *acquisa*, na jednoj, i o stupnjevitom prijenosu određenih suverenih zakonodavnih i izvršnih nadležnosti na EU, sukladno načelima o podijeljenom i prenijetom suverenitetu, podijeljenim nadležnostima i višerazinskom upravljanju, sukladno *acquisu*. Tijekom preuzimanja “pravne stečevine” važe podjednaka pravila za sve, “*acquis*” se mora jednostavno preuzeti tijekom procesa pristupanja EU. Pregovora se samo o uvjetima i rokovima preuzimanja, pri čemu je za konzistentnu implementaciju *acquisa* odgovorna država BiH, koja je jedini partner EU u međunarodno-pravnom pogledu. Takvo što podrazumijeva i svijest i odgovornost za vlastitu budućnost na svim razinama, kao i osposobljenost javne uprave za proces prilagođavanja, pregovaranja i pristupanja EU. Nažalost, ovih se izazova nije i ne želi biti svjesno u institucijama bh. vlasti.

Ključne riječi: pravna stečevina EU/*acquis communautaire*, nesposobnost izgradnje “zajedničke vizije”, sustav koordinacije, program integracije

Proces stabilizacije i pridruživanja zemalja zapadnog Balkana Europskoj uniji, reafirmiran “Solunskom agendom” iz 2003. godine, pokazao se za neke zemlje u ovoj regiji djelotvornim političkim okvirom, ali za zemlju kakva je postdaytonska Bosna i Hercegovina isuviše zahtijevnim. Doduše, i u BiH su postignuti izvjesni napretci, jer se preko Mape puta i Studije o izvodjivosti, te pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), došlo do njegova potpisivanja u lipnju 2008. godine, kako bi s 1. srpnjom iste godine stupio na snagu, ali samo u formi Privremenog sporazuma. U godinama potom je, nažalost, umjesto akceleriranja europskog puta došlo do usporavanja, pa i totalnog zastoja u kretanju BiH ka Europskoj uniji.

U Solunskoj agendi, važnom dokumentu iz 2003., ugrađena su: a) načelo uvjetovanosti u sve instrumente privođenja ka EU, i b) individualan pristup, to jest napredovanje putem ispunjavanja kriterija i standarda, prema sposobnostima i zaslugama. Zemlje potencijalni kandidati kreću se prema EU, u konačnici, u ovisnosti od vlastite spremnosti za dubinske transformacije, i u formi regate a ne konvoja. SSP definira prioritete reformi (ekonomske, zakonodavne i institucionalne) i mehanizme monitoringa i koordinacije.

BiH se, nažalost, i definitivno u 2013. godini našla u ćorsokaku, nevoljna i nesposobna ispuniti preuzete obveze iz SSP-a, aktualizirane kao nezaobilazne i u Mapi puta iz lipnja 2012. godine, pa unatoč tomu što su SSP ratificirale sve države-članice EU, SSP ostaje joj u odnosima s EU do daljnjega Privremeni sporazum. I takvim će i ostati sve dok BiH ne ispune obveze iz Mape puta, među kojima su najvažnije

implementacija odluke Europskog suda za ljudska prava u “slučaju Sejdić i Finci” i izgradnja djelotvornog sustava koordinacije, kako bi BiH u odnosima s EU (i Svijetom) govorila “jednim glasom”.²

I

Bosna i Hercegovina može razriješiti vlastitu postdaytonsku dramu samo u kontekstu euroatlantskih integracija i uz suptilne metode uljudivanja politički i kulturološki zapuštenog, gospodarski nejedinstvenog i pocijepanog, nerijetko ruiniranog prostora, u kojem egzistiraju kaotična stanja, skoro pa uništeni

2 Na sastanku u Bruxellesu 27. lipnja 2012., predstavnici EU i bh. vlasti usvojili su tzv. zajedničke zaključke glede nužnosti ispunjenja obveza BiH u procesu EU. Na ovom sastanku su inače pozdravljeni pomaci koje je BiH napravila usvajanjem Zakona o državnoj pomoći i Zakona o popisu stanovništva, uz opasku da je neophodno osigurati njihovu punu realizaciju. Europska komisija je i ovom prigodom izrazila nadu da će BiH, u najkraćem mogućem roku, biti u mogućnosti ispuniti preostale uvjete za stupanje na snagu SSP-a, kao i preostale uvjete za podnošenje vjerodostojnog zahtijeva za članstvo u EU. U tom pogledu su svi sudionici usuglasili Mapu puta, s obvezama trebalo ispuniti do kraja 2012. Na prvom mjestu je stajala obveza postizanja “političkog dogovora u pogledu sudske odluke u predmetu Sejdić-Finci” kako bi se izvršile izmjene Ustava, i to do studenog 2012. Potom je u Mapi puta usaglašeno i izvršavanje obveza BiH iz SSP-a/Privremenog sporazuma o potrebi preuzimanja zakonske regulative EU na ujednačen i koordiniran način na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. U zajedničkim zaključcima je glede izgradnje sustava koordinacije kazano, pak, da bi Vijeće ministara BiH i vlade Federacije BiH, s kantonima, Republike Srpske i Brčko Distrikta trebalo da se angažiraju na dijalogu kako bi se dogovorili o “uspostavljanju djelotvornog mehanizma koordinacije rada na pitanjima EU, što će BiH omogućiti da usuglasi stavove o europskim pitanjima te tako govori jednim glasom”, odnosno da se do 31. 10. 2012. predoči prijedlog “Mehanizma koordinacije rada na pitanjima EU”. S ovim je usko povezana i obveza unapređenja i jačanja u funkcioniranju uprave na svim razinama vlasti, kako bi BiH “mogla da usvaja, primjenjuje i izvršava zakone i propise EU”.

socijalni sustavi i na svemu tomu iznikli autokratski i autoritarni paralelni svjetovi. Da bi BiH jednog dana izašla iz stadija kulture nadbijanja i međusobnog osporavanja bilo bi potrebno započeti odmah s izgradnjom kompatibilne političke kulture onoj u Europskoj uniji, kako bi se tijekom pristupanja i samog pristupa razriješila i bh. nacionalna pitanja i bh. državno pitanje, sukladno visokim vrijednostima paradigme nenasilja i prakse življenja složenih identiteta i međusobnog uvažavanja. U krajnjem, i nije moguće pristupiti EU ukoliko se ignoriraju vrijednosti koje obilježavaju dominantnu političku kulturu unutar EU, ili se nije spremno slijediti njezine temeljne principe koji su je i učinili svjetskom silom u gospodarskom i civilizacijskom pogledu.

Izuzetno kompleksan i zahtijevan proces dragovoljnog pristupanja bilo koje zemlje Europskoj uniji (EU) podrazumijeva političku volju da se u njoj sprovedu temeljne prilagodbe pravnoj stečevini EU (acquis-u). Pristupiti EU je moguće samo ispunjavanjem standarda, kriterija i mjerila, nikakvi izuzeci od tih strogo utvrđenih pravila i procedura nisu predviđeni. Ali, i da jesu, ne bi bili dobri za BiH, jer tek tijekom procesa pristupanja BiH treba postati potpuno suverena i pravna država. U bosansko-hercegovačkom slučaju radi se, nažalost, o nedostatku političke vizije o europskoj sudbini BiH, o nepostojanju političke volje i nedovoljnoj osposobljenosti za proces pristupanja EU (i NATO-u). Uslijed toga se i ne razumije koliko i kako treba da je riječ o enormno važnoj civilizacijskoj zadaći preuzimanja posve novog ustavno-pravnog ambijenta u ustavni i vrijednosni poredak BiH. Pri preuzimanju *acquisa* ne pregovara se, zapravo, o sadržaju, nego o uvjetima i rokovima njegova implementiranja u domaće zakonodavstvo. Za implementiranje *acquisa* odgovorna je u odnosima s EU jedino država BiH, jer je ona jedini subjekt u međunarodno-pravnom pogledu.

Nažalost, u BiH nema još uvijek vizije zajedničke euroatlantske budućnosti, pa se stalno proizvode krize koje su je i zablokirale u procesima pristupanja EU i NATO-u.

II

U Europskom izvješću Međunarodne krizne skupine N° 209, od 28. rujna 2010., obznanjenom pod imenom “Federacija BiH – paralelna kriza” je kazano: “Federacija Bosna i Hercegovina (FBiH), veći od dva bosanskohercegovačka entiteta, je u krizi. Sukobi među bošnjačkim i hrvatskim vođama i nefunkcionalan administrativni sistem su paralisali sistem donošenja odluka, doveli entitet na rub bankrota i pokrenuli socijalne nemire... Za razliku od Republike Srpske, Federacija, uglavnom hrvatsko-bošnjački entitet, je visoko decentralizirana. Ne vole ju ni Bošnjaci, koji bi ju htjeli ukinuti zajedno sa RS u korist unitarne bosanske države, a ni Hrvati, koji žele sopstveni entitet. Federacija ne uspijeva postići uspješan balans između vlasti većine i prava manjina. Njene komplikovane, od strane međunarodne zajednice dizajnirane mehanizme i norme je lako zaobići i blokirati. Federaciji je dato svega nekoliko nadležnosti i većinu svojih ovlasti dijeli na komplikovan način sa nižim administrativnim nivoima. Rezultat toga je glomazna birokracija, čiji se različiti dijelovi ili nadmeću ili otvoreno sukobljavaju, kao i zbunjujuće i često kontradiktorno zakonodavstvo i regulative koje guše investicije i degradiraju javne servise. Veličina i neuređenost federalne administracije čine veći BiH entitet jednim od najgorih mjesta u Evropi za biznis što guši ekonomske potencijale njenih građana.”

Iz ovoga MKS-izvještaja izdvojile su se posebice dvije preporuke. U preporuci broj 10 upućenoj EU, SAD i drugim članicama međunarodne zajednice je rečeno: “Podržati

reformu na nivou Federacije, na primjer pružajući ekspertizu gore preporučenoj parlamentarnoj komisiji za reforme vezano za EU *acquis communautaire* i naučene lekcije o raspodjeli političke moći i federalizmu u EU.” U preporuci Parlamentarnoj Skupštini Federacije se, pak, kazalo: “Uspostaviti komisiju koja bi preporučila ustavne, pravne i strukturalne reforme, putem konsultacija sa strankama, civilnim društvom i međunarodnim i BiH ekspertima, uključujući poboljšanja u: a) podjeli legislativne, izvršne i sudske nadležnosti između sva tri nivoa u Federaciji; b) zajedničkim nadležnostima između kantona i Federacije; i c) mehanizmima zaštite vitalnih nacionalnih interesa (VNI).³

Bosna i Hercegovina se poslije općih parlamentarnih izbora od 3. listopada 2010., doista, našla u ćorsokaku glede euroatlantskih integracija, podjednako nevoljna i nesposobna ispuniti obveze iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU (SSP) i obveze koje vode aktiviranju uvjetno dobijenog Akcijskog plana za članstvo u NATO-u (The Membership Action Plan, MAP) u Tallinu 2010. Zbog toga – i nakon što su SSP ratificirale sve članice EU – BiH još uvijek ima s EU samo Prijelazni/Privremeni sporazum, a u “slijepoj ulici” je i u odnosima s NATO-om unatoč naglašenoj političkoj volji u NATO-strukturama da je primi u svoje redove. I tako će biti sve dok BiH ne bude u stanju ispuniti preuzete obveze i aktivirati uvjetno dobijeni MAP, sve do tada i neće moći započeti s realizacijom prvog godišnjeg nacionalnog programa (Annual National Programme, ANP). Glede pristupanja NATO-u pred BiH ostaje preduvjet svih uvjeta uknjižba tzv. 63 perspektivne vojne lokacije na Ministarstvo obrane, kako bi se počelo s realizacijom više godišnjih prilagodbenih planova

3 Vidjeti, Europsko izvješće Međunarodne krizne skupine N° 209 od 28. rujna 2010.

(Hrvatska ih je trebala sedam prije nego što je postala članicom NATO-a). Ukoliko BiH propusti i ovu priliku, nanijela bi sebi neizmjernu političku i sigurnosnu štetu, jer ne bi i ovim putem zatvorila važno pitanje svojih vanjskih granica.

Glede europskih integracija BiH stoji u mjestu sve dok ne ispune obveze ne samo iz SSP-a, nego i najnovije Mape puta, važnog dokumenta usvojenog na sastanku u Bruxellesu 27. lipnja 2012.⁴ U Mapi puta je na prvom mjestu zapisana obveza postizanja “političkog dogovora u pogledu sudske odluke u predmetu Sejdić-Finci” kako bi se izvršile izmjene Ustava, i to do studenog 2012. U Mapi puta je k tomu usaglašeno i izvršavanje obveza BiH iz SSP-a/Privremenog sporazuma o potrebi preuzimanja zakonske regulative EU na ujednačen i koordiniran način na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. U zajedničkim zaključcima s ovog sastanka u Bruxellesu je, također, kazano da bi Vijeće ministara BiH i vlade Federacije BiH, s kantonima, Republike Srpske i Brčko Distrikta trebalo da se angažiraju na dijalogu kako bi se dogovorili o “uspostavljanju djelotvornog mehanizma koordinacije rada na pitanjima EU, što će BiH

4 Ispunjenju obveza iz Mape puta treba dodati i preostale obveze iz “5+2 paketa ciljeva i uvjeta”, koje su pretpostavka za zatvaranje Ureda Visokog predstavnika (OHR). Izmještanje ili zatvaranje OHR-a nije, doduše, pretpostavka za podnošenje tzv. kredibilne aplikacije za statusa kandidata, ali bez ispunjenje i ovih obveza BiH ne može biti tretirana suverenom zemljom. U PIC-ovom communiqué (PIC SB Political Directors, 25. 6. 2008.) povodom potpisivanja SSP-a između BiH i EU je ukazano da je to samo prvi iz paketa “dva uvjeta i pet ciljeva” za tranziciju OHR-a u Ured posebnog predstavnika EU. Glede pet ciljeva Upravni odbor Vijeća za provedbu mira je precizirao: cilj jedan – prihvatljivo i održivo rješenje pitanja podjele imovine između države i drugih razina vlasti; cilj dva – prihvatljivo i održivo rješenje pitanja imovine obrambenih struktura; cilj tri – potpuna provedba Konačne arbitražne odluke za Brčko; cilj četiri – fiskalna održivost (nadležni organi vlasti trebaju okončati usvajanje Zakona o Nacionalnom fiskalnom vijeću i formiranje Nacionalnog fiskalnog vijeća); cilj pet – jačanje vladavine prava...

omogućiti da usuglasi stavove o europskim pitanjima te tako govori jednim glasom”. S tim u vezi je precizno formulirano da se do 31. 10. 2012. ima predočiti prijedlog “Mehanizma koordinacije rada na pitanjima EU”. S ovim obvezama iz Mape puta je, dakako, povezana i obveza unapređenja i jačanja u funkcioniranju uprave na svim razinama vlasti, kako bi BiH “mogla da usvaja, primjenjuje i izvršava zakone i propise EU”. Nijedna preuzeta obveza iz Mape puta nije, nažalost, do kraja realizirana, pa je rok za ispunjenje obveza produžen do kraja ožujka 2013.

Strategija privođenja nove članice u EU podrazumijeva tzv. strukturirani dijalog između nje i institucija EU, u kojem se utvrđuju obveze ispunjavanja kriterija, standarda i mjerila shodno procijenjenim polaznim pretpostavkama svake zemlje-aspirantkinje. U osnovi se tijekom procesa privođenja nove članice radi o njezinom prihvatanju sveukupne pravne stečevine EU - svih temeljnih ugovora, ugovora o izmjenama i dopunama, pristupnih ugovora i međunarodnih sporazuma koje je EU zaključila s drugim subjektima međunarodnog prava, kao i svih odluka, preporuka i smjernica donijetih na osnovu pobrojanih ugovora. Preuzimanjem *acquisa* postaje nova članica i definitivno dijelom specifičnoga pravno-političko-gospodarsko-kulturološkog ambijenta, umreženog međunarodnim ugovorima i visokim pravno-državnim standardima. Utoliko prihvaćanje *acquisa* za svaku novu pristupnicu podrazumijeva i transformirati se u ono što EU već jeste.

Zemlje pristupnice moraju, dakako, prihvatiti *acquis* u cijelosti prije stavljanja potpisa na pristup EU, te s time učiniti tzv. komunitarno pravo dijelom svojeg zakonodavstva. pravilu su zemlje kandidatkinje vršile sustavne i parcijalne prilagodbene promjene vlastitih ustava tijekom procesa preuzimanja *acquisa*,

ali su se zemlje poput Španjolske odlučile i za potpuno novi ustav uoči ulaska u EU. Sve su prilike da će takvo što biti nužno uraditi i u BiH. Pristupanje EU ne isključuje, dakle, stupnjevite ustavne reforme. Bile parcijalne, ili sveobuhvatne, ustavne promjene se moraju naslanjati na potvrđena načela EU poput prenijetoga suvereniteta i višerazinskog upravljanja, pozajedničenih politika i podijeljenih nadležnosti, kao i načela supsidijarnosti, solidarnosti i harmonizacije međusobnih odnosa.

III

I u Izvješću Europske komisije o napretku Bosne i Hercegovine u 2012. se upozorilo na zastoje, ili čorsokak iz kojeg BiH može izaći samo ispunjenjem preostalih obveza iz SSP-a. Već u nešto povoljnijem Izvješću o napretku BiH za 2011. ocijenjeno je da “Ustav Federacije podrazumijeva složene i skupe upravljačke strukture s preklapanjima nadležnosti između Federacije, kantona i općina”. U istom izvješću je ukazano i na probleme s usklađivanjem bh. zakonodavstva s pravnom stečevinom EU kao i na nepostojanje mehanizama usklađivanja između različitih razina vlasti u Federaciji, i u BiH. Pozitivno je ocijenjeno što je uspostavljen Odbor za europske integracije Parlamentarne skupštine, te što je u travnju 2011. Parlament Federacije usvojio rezoluciju u korist europskih integracija.⁵

Istini za volju, i u Federaciji i u BiH na državnoj razini se ponešto poduzimalo glede europskih integracija (doneseni su zakoni o državnoj pomoći i popisu stanovništva), ali nije

5 Pravni okvir koordinacije procesa integracije predstavljaju: Zakon o Vijeću ministara BiH; Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave BiH; Zakon o upravi BiH (suradnja, informiranje, dogovaranje); Odluka o postupku; Odluka o postupku koordinacije procesa europskih integracija; Odluka o instrumentima za usklađivanje zakonodavstva BiH s pravnom stečevinom EU; Odluka o uspostavljanju Komisije za europske integracije u sastavu Privremenog odbora; Odluka o uspostavljanju radnih grupa za europske integracije u sastavu pododbora...

učinjeno sve ono što se moralo da bi SSP stupio na snagu u punom kapacitetu.⁶

Već u Programu rada Vlade Federacije BiH u mandatnom periodu 2011.-2014. je rečeno da je preuzimanje *acquisa* najkompleksniji i najdugotrajniji posao u procesu europskih integracija, pa zbog toga “ključni izazov bliske budućnosti predstavlja uspostavljanje jedinstvene metodologije preuzimanja pravne stečevine EU, kako bi se osigurala sprovedba iste na jedinstveni način u cijeloj zemlji”. Prioriteti u radu Vlade FBiH u ovom mandatnom periodu su trebali biti: a) ispunjavanje obveza koje proizlaze iz SSP-a (Zakon o državnoj pomoći, odluka Sejdić – Finci) i rješavanje prioriteta iz europskog Partnerstva za BiH; b) usvajanje “EU klauzule” kako bi se ubrzale reforme koje BiH vode ka EU i NATO; c) podnošenje aplikacije za članstvo u EU, d) preuzimanje upitnika za ispitivanje spremnosti BiH za članstvo u EU i davanje odgovora na upitnik, e) dobijanje kandidatskog statusa; f) ispunjavanje uvjeta za MAP, tj. uvjeta za punopravno članstvo u NATO-u.⁷

6 SSP je potpisan 16. lipnja 2008. u Luksemburgu. Tekst SSP-a je podijeljen na deset glava: Opća načela; Politički dijalog; Regionalna suradnja; Slobodno kretanje robe; Kretanje radnika, pružanje usluga, kretanje kapitala; Usklađivanje zakona, provedba zakona i pravila tržišnog natjecanja; Pravda, sloboda i sigurnost; Politike suradnje; Financijska suradnja; Institucionalne, opće i završne odredbe. SSP čini i sedam dodataka i sedam protokola. Dodacima i protokolima precizirane su obveze glede trgovine pojedinim vrstama proizvoda. U članku 70 SSP-a je kazano da će se na osnovu programa dogovorenog između EU i BiH usklađivanje u ranoj fazi fokusirati na osnovne elemente pravne stečevine (koji se odnosi na unutrašnje tržište kao i na druge oblasti vezane za trgovinu), dok će se u kasnijoj fazi BiH fokusirati na preostale dijelove pravne stečevine: a) tržišna konkurencija (državni monopoli i sektorski regulatori, pravo privrednih društava, kontrola spajanja i liberalizacija transporta) i državna pomoć; pravo industrijske, intelektualne i trgovačke svojine; javne nabavke; tehnički propisi, uključujući standardizaciju, mjeriteljstvo, akreditaciju i ocjenu usklađenosti.

7 Vidjeti, Program rada Vlade Federacije BiH u mandatnom periodu 2011.-2014., usvojen u studenom 2011.

Iz aktivnosti Vlade FBiH u funkciji pristupanja EU izdvaja se ipak njezina 39. tematska sjednica, na kojoj je zaključeno da su svi federalni ministri dužni da osiguraju preduvjete za prioritetno izvršavanje obveza proisteklih iz procesa europskih integracija, u kom cilju treba unutar ministarstava formirati kolegij europskih integracija. Radom kolegija rukovodit će koordinator za EU integracije pri resornom ministarstvu, a sačinjavaju ga svi predstavnici resornog ministarstva koji učestvuju u radu zajedničkih radnih grupa i komiteta formiranih za potrebe europskih integracija (praćenje provedbe Privremenog sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, programiranje IPA fondova i sl.). Rad federalnih ministarstava po pitanju europskih integracija koordinirat će poseban Odjel koji će biti formiran pri Generalnom tajništvu Vlade Federacije BiH. Radi operacionalizacije zadataka FBiH iz ovog domena, formiran je i Koordinacijski tim za pitanja europskih integracija. Istovremeno, data je suglasnost na imenovanje članova radnih grupa koje djeluju u sastavu Pododbora za stabilizaciju i pridruživanje, kao i u radu tijela za praćenje procesa reformi u BiH. Također je suglasnost data i za imenovanje članova radnih grupa za IPA programiranje 2012/2013., a u skladu s prioritetima Europske komisije...⁸

Iz proeuropskih aktivnosti u parlamentarnim domovima FBiH vrijedi izdvojiti tek 7. sjednicu Doma naroda, održanu u prosincu 2011., jer je na njoj prihvaćena inicijativa za osnivanje Zajedničke komisije za europske integracije, te 4. tematsku sjednicu Zastupničkog doma, održanu 9. svibnja 2012. pod radnim naslovom “Europski put BiH i obveze Federacije BiH na tom putu”. Zastupnički dom Parlamenta Federacije BiH je

⁸ Vidjeti, www.fbihvlada.gov.ba, Saopćenje o radu s 39. sjednice Vlade FBiH, od 24. 2. 2012.

ovom prigodom dao punu podršku putu BiH u EU i NATO, a zatražio je od nadležnih institucija BiH i “hitnu izradu Programa integriranja BiH u EU” kao i “hitnu i adekvatnu pripremu unapređenja modela koordinacije”. U točki 5 zaključaka s ove tematske sjednice Zastupnički dom je zatražio od Vlade FBiH da najkasnije do 10. 7. 2012. “dostavi sve zakone i strategije za koje je nadležna Federacija BiH.”⁹ Sukladno podacima Parlamenta FBiH,¹⁰ međutim, usvojena su ukupno 22 plana i programa, ili prijedloga pojedinačnih strategija razvoja, koje su tek posredno povezane s prilagodbama BiH na njezinom putu ka EU.

Zanimljiva je i u ovom kontekstu ocjena Europske komisije kako su se, doduše, tzv. administrativni resursi entitetskih i državnih razina poboljšali, ali su dugotrajan proces uspostavljanja zakonodavnih i izvršnih organa vlasti, te neuspostavljanje vlade na državnoj razini onemogućili da ova tijela donose zakone. U Izviješću EK za 2012. se u dijelu o radu Vlade Federacije BiH uočilo, također, da je Vlada uspostavila tzv. jedinice za

9 Vidjeti, Zaključke iz Zapisnika 4. tematske sjednice Zastupničkog doma..., od 14. 5. 2012.

10 Vidjeti dokument “Pregled informacija o broju sjednica i usvojenim strategijama za pojedine oblasti od 2006-2012.”, urađen u Parlamentu FBiH na zahtijev Ekspertne radne skupine i dostavljen joj 7. ožujka 2013. Sukladno njemu, Zastupnički dom Parlamenta Federacije BiH je u mandatnom periodu 2006.-2010., održao 65 sjednica (osim konstituirajuće, 33 redovite i 31. izvanrednu), a u mandatnom periodu 2010-2012., ukupno 30 sjednica (osim konstituirajuće, 18 redovitih i 11 izvanrednih). Dom naroda Parlamenta Federacije BiH je u mandatnom periodu 2006.-2010., održao 32. redovite sjednice i 18 izvanrednih sjednica (ukupno 50), a u periodu 2010.-2012., 14. redovitih i 11. izvanrednih sjednica (ukupno 25). Uočljivo je pri tomu da u periodu od šest godina (2006.-2012.), nije održana niti jedna zajednička sjednica Zastupničkog doma i Doma naroda Parlamenta FBiH. U periodu od izbora 2006. do kraja 2012., u Predstavničkom domu usvojeno je ukupno 266 zakona, dok je usaglašeno njih 26, a jedan nije. Na usaglašavanje čekaju dva zakona koja su usvojena u 2012.

europske integracije u ministarstvima, ali da Generalno tajništvo FBiH koje se bavi europskim integracijama nema ovlasti da prati postupak provedbe akcijskog plana približavanja EU. “Potrebno je hitno uspostaviti efikasan mehanizam koordinacije između države, entiteta i Brčko Distrikta”, poručeno je bilo i u Izviješću EK za 2011., po svim pitanjima vezanim za integracije i usklađivanje domaće s zakonodavstvom EU.

U ovom se kontekstu može razumijeti i ono što konačno urađeno na sjednici Vijeća ministara od 16. listopada 2012., na kojoj je formiran Tim za izradu koordinacijskog mehanizma. Koordinacijski tim čine članovi Vijeća, resorni ministri iz oba entiteta, te samo jedan predstavnik federalnih kantona (još nije izabran). Važnost angažmana Vijeća ministara glede izgradnje sustava koordinacije u BiH se mora prvenstveno cijeniti u svijetlu činjenice da bez usaglašenog mehanizma koordinacije nije moguće izraditi Program integracije.

U međuvremenu su i u FBiH formirane tzv. jedinice za europske integracije unutar svakog od 16 federalnih ministarstava, te na sličan način i na kantonalnim razinama, kao i koordinacijsko tijelo na razini FBiH. U tijeku je i potpisivanja Sporazuma o usklađivanju postupaka unutar Federacije BiH između Vlade FBiH i kantonalnih vlada, odnosno memoranduma o suradnji, pri čemu je već došlo do zastoja uslijed različitog razumijevanja nadležnosti Vlade FBiH i kantonalnih vlada u procesu usuglašavanja glede implementacije *acquisa*. U vrlo opterećenim odnosima vlada Federacije i kantona drugim nesporednim iz domene podijeljenih nadležnosti ovi najnoviji nesporednici su samo kap u moru. No, nesporednici između federalnih i kantonalnih izvršnih organa u vezi s preuzimanjem i implementacijom *acquisa* upozoravaju na nužnost reguliranja ovih pitanja, uključujući i postupke razrješenja mogućih blokada. U krajnjem, i ove vrste prijevora ilustriraju koliko je važno i hitno osigurati funkcioniranje konzistentne pravne logike upravo

u oblastima isključivih, zajedničkih i podijeljenih nadležnosti u Ustavu FBiH i kantonalnim ustavima.¹¹

Bilo bi, dakako, od velike važnosti regulirati i obveze osposobljavanja institucija, odnosno sinergijskog korišćenja svih kapaciteta u procesu koordinacije europskih integracija i u Federaciji i u cijeloj BiH. Zapravo je krajnje vrijeme za zajedničku viziju europske zemlje BiH u oba bh. entiteta i u svim kantonima Federacije. Jer, bez “zajedničke vizije” BiH u cijelosti ostaje neuređeni prostor “paralelnih svjetova” i poluprotektorat međunarodne zajednice. S tim statusom ne može biti članicom ni EU ni NATO-a. Otuda bi bh. političari morali prestati biti samo za formalno, vertikalno uvezivanje u EU, “euizaciju”, te prihvatiti logiku “europizacije” domaćih politika i dolazak pravne države i u BiH.

IV

S obzirom da su brojna upozorenja iz Bruxellesa u pravilu ostajala bez odjeka, Delegaciji Europske unije u Bosni i Hercegovini i nije preostalo drugo nego ocjeniti kako su “nužne strukture koordinacije samo djelimično uspostavljene, s nepostojanjem veze između politike i uprave”.¹² EU traži, pak, ravnomjerno izvršavanje obveza u cijeloj zemlji. U RS-u

11 Već prilikom prošlogodišnje popune tzv. vježbaonih upitnika za poglavlja pregovaranja “Javne nabavke” i “Okoliš”, dostavljenih od strane EK radi budućih priprema za ispunjenje oficijelnih upitnika za mišljenje EK (“avis”), pokazalo se da BiH nije u stanju odgovoriti ovoj obvezi, cijeni Direkcija za europske integracije.

12 Bilo je u vezi s blokadama i direktnih upozorenja Europske komisije, primjerice u pismu opunomoćenika za proširenje Štefana Fülea bivšem predsjedavajućem Vijeća ministara Nikoli Špiriću se kazalo: “Poboljšati mehanizme koordinacije o pitanjima koja se tiču EU između svih razina, kao i između Parlamentarne skupštine i Vijeća ministara i između (parlamentarnih) domova”. Sukladno Zakonu o Vijeću ministara, naime, predsjedavajući Vijeća ministara i direktor(ica) Direkcije za europske integracije su odgovorni za, osiguranje suradnje i usklađivanje politika i aktivnosti sa entitetima, dakako onih koji se tiču euro-integracija.

je većina nadležnosti u rukama Vlade RS-a, a u Federaciji BiH vezanih za unutrašnje tržište je u rukama entiteta i kantona. U Delegaciji EU smatraju, čak, da “Federacija nije u stanju da odredi područja prava EU za koja je nadležna”,¹³ pa nije u stanju osigurati ravnomjernu zakonski uređenu proceduru glede europskih integracija. K tomu, potrebno bi bilo ojačati kapacitete za programiranje pomoći EU, preporučuje Delegacija EU u BiH.¹⁴

I u Izvješću o napretku Bosne i Hercegovine za 2011. godinu se konstatiralo da “nedostaje zajednička vizija političkih predstavnika o generalnom pravcu i budućnosti zemlje i njenom institucionalnom uređenju”, te da su “za proces pridruživanja u EU neophodni i politička volja i funkcionalne institucije na svim razinama, s djelotvornim mehanizmom koordinacije o pitanjima koja se tiču EU”. Takvo što podrazumijeva izgraditi i elemente mehanizma koordinacije unutar Federacije, između federalnih i kantonalnih organa, što u okolnostima nekonzistentnih odnosa i permanentnih prijevora između njih izgleda skoro nemogućom misijom. Istini za volju, u BiH se ponešto već poduzimalo glede uspostave mehanizma koordinacije. Tako je, primjerice, na

13 BiH road to EU, PP-prezentacija za Ekspertnu radnu skupinu u Delegaciji EU u Sarajevu, 31. 1. 2013.

14 Prvotni cilj Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između BiH i EU je bio pridruživanje BiH Europskoj uniji u razdoblju od šest godina, to jest prilagoditi bh. zakonodavstvo najznačajnijim standardima i pravilima unutarnjeg tržišta Unije. Od tako ambicioniranih ciljeva urađeno je malo, pa do ispunjenja preuzetih obveza od strane države BiH umjesto SSP-a u punom kapacitetu na snazi ostaje Privremeni sporazum. Iz njega se primjenjuju odredbe SSP-a koje se odnose na trgovinu i trgovinska pitanja, de facto do najsitnijih detalja propisane vrste roba, količine, kvalitet i ostali uvjeti robne razmjene između EU i Bosne i Hercegovine. Ali, tek stupanjem na snagu SSP-a, u punom kapacitetu, moguće je napraviti sljedeći nužan korak na putu BiH ka Europskoj uniji. SSP može inače otkazati svaka od strana ugovornica u redovitoj proceduri.

trećoj tematskoj sjednici o europskim integracijama, održanoj 19. ožujka 2007., Vijeće ministara zadužilo Direkciju za europske integracije da započne izradu Programa integracije, te naložilo svim institucijama da preuzmu aktivniju ulogu u procesu poboljšanja vertikalne i horizontalnije koordinacije. Dana 13. ožujka 2008., Vijeće ministara je usvojilo metodologiju i vremenski plan izrade Programa za integraciju, da bi 19. kolovoza 2010., zadužilo Direkciju za integracije (DEI) da obavi konzultacije s relevantnim institucijama na različitim razinama vlasti u BiH glede izrade Programa za integraciju. Direkcija je bila u obvezi da te aktivnosti okonča do kraja siječnja 2011., te da potom započne s izradom PI u suradnji s relevantnim institucijama na svim razinama vlasti. Stručne pripreme DEI za izradu Programa integracije su, nažalost, osujetile političke blokade.

Programom integracije, strategijskim dokumentom kojeg još uvijek nema, definirale bi se mjere, rokovi i odgovornosti za pojedinačne postupke i cjelinu procesa pridruživanja EU. Program integracija i nije, naime, drugo do temeljno uputstvo za sve razine uprave i planer harmonizacije domaćeg zakonodavstva s zakonodavstvom EU. Izradom i implementacijom PI bi se, k tomu, veoma efikasno stavila točka na brojne političke prijepore o nadležnostima između entiteta i državne razine, kao i federalnih i kantonalnih razina, s obzirom da bi zadaci i odgovornosti bili jasno definirani i raspoređeni na institucije i organe na svim razinama vlasti.

Nažalost, PI ne može biti urađen bez izvršavanja ključnih obveza iz Mape puta, bez zajedničke vizije i sustava koordinacije, kao i ispunjenja preostalih obveza iz SSP-a. Tek poslije ispunjenja tih obveza BiH može podnijeti tzv. vjerodostojnu aplikaciju za članstvo u EU, pa započeti i sa stvaranjem preduvjeta za davanje stručnih odgovora na pitanja iz zahtjevnih upitnika kako

bi se dobilo pozitivno mišljenje EK (“avis”). A bilo bi mudro i racionalno već danas započeti i s pripremama za formiranje 33 radne skupine analogno poglavljima *acquisa* (o dva poglavlja *acquisa* se ne pregovara.)

U krajnjem, i ne radi se o drugomu do o europeizaciji domaćih politika tijekom pregovaranja i implementacije *acquisa*. Utoliko je tijekom predstojećih ustavnih reformi u Federaciji (i u BiH) nužno ustavnopravno regulirati po prvi put i pitanja euroatlantskih integracija. U dio postojećeg Ustava Federacije BiH posvećen Međunarodnim odnosima, ili u novi Ustav Federacije u BiH, trebalo bi unijeti načela, postupke i procedure koje stimuliraju i reguliraju postupke implementacije *acquisa* tijekom procesa uključivanja BiH u europske integracijske procese i euroatlantske sigurnosne strukture.

Mostar, 9. svibnja 2013.

10. U PAMET SE LJUDI!¹

U dijelu akademske, stručne i političke javnosti se s velikom skepsom prati rad Ekspertne skupine koju je formiralo američko veleposlanstvo u BiH, pa se pokušava nametnuti i dilema o opravdanosti pokretanja ustavne reforme (samo) u Federaciji BiH. Njima svima se može odgovoriti da je Federacija BiH postala poprištem bespoštednih političkih razračunavanja i da je zrela za remont. A da reforma “odozgo“, dakle cijele zemlje nije u ovom momentu na dnevnom redu. Federacija BiH je Washingtonskim sporazumom inače bila zamišljena kao ustavno-pravni ambijent za cijelu zemlju, ali su takve ambicije dezavuirane ratnim raspletima i potonjim Daytonskim sporazumom, odnosno Aneksom 4 Općeg mirovnog sporazuma iz Daytona/Parisa. Uostalom, Washingtonski sporazum i prvi Ustav Federacije BiH iz 1994. rezultat su mirovnih kompromisa zaraćenih strana, pa je krajnje vrijeme za prvi postratni, civilni i proeuropski Ustav Federacije, ustav koji bi stimulirao “pretvaranja nužnosti zajedničkog života u vrlinu”, govoreći jezikom Johna Stewarta Milla. Sazrelo je vrijeme, dakle, za ispravljanje onoga što se u proteklih 19 godina pokazalo nekonzistentnim, neracionalnim,

1 Izlaganje na konferenciji “Reforma Federacije BiH”, održanoj u organizaciji Konrad Adenauer Stiftung i Centra za nove inicijative u Mostaru 25. 4. 2013.

nefunkcionalnim, što je i dovelo do funkcioniranja “paralelnih svjetova”, odnosno svijeta paralelnih nahija, na jednoj, i samo(do)voljnih federalnih organa i institucija, na drugoj strani. Otuda je – i po mojem mišljenju – posve opravdano pristupiti ustavnoj reformi u Federaciji, kako ne bi već alarmantno stanje u njoj postalo još alarmantnijim...

Inicijativa američkog veleposlanika glede ustavnog preustroja Federacije BiH zapravo se direktno naslanja na ocjene Međunarodne krizne skupine u njezinom izvješću N° 209, od 28. rujna 2010., u kojemu je konstatirano da je Federacija Bosna i Hercegovina u krizi, da su sukobi među bošnjačkim i hrvatskim vođama i nefunkcionalna administracija paralizirali sustav donošenja odluka, te doveli entitet na rub bankrota i pokrenuli socijalne nemire. Iz ovoga MKS-izvještaja izdvojile su se posebice dvije preporuke. U prvoj upućenoj EU, SAD i drugima je rečeno: Podržati reformu na razini Federacije, na primjer pružajući ekspertizu preporučenoj parlamentarnoj komisiji za reforme vezano za EU *acquis communautaire* i naučene lekcije o raspodjeli političke moći i federalizmu u EU. U drugoj preporuci, upućenoj Parlamentarnoj Skupštini Federacije, se kazalo: “Uspostaviti komisiju koja bi preporučila ustavne, pravne i strukturalne reforme, putem konsultacija sa strankama, civilnim društvom i međunarodnim i BiH ekspertima, uključujući poboljšanja u: a) podjeli legislativne, izvršne i sudske nadležnosti između sva tri nivoa u Federaciji; b) zajedničkim nadležnostima između kantona i Federacije; i c) mehanizmima zaštite vitalnih nacionalnih interesa...”

Nisu, valjda, ove MKS-ove preporuke čuli i razumjeli samo američki veleposlanik, H. E. Patrick Moon i članovi Ekspertne skupine koju je on formirao? Bilo kako da je, Ekspertna skupina u međuvremenu je obišla uzduž i poprijeko cijelu Federaciju i uvjerila se u važnost i žurnost MKS-ovih preporuka. Svjedočeći

u prvom licu, kazat ću da to što sam vidio i čuo prevazišlo je sva moja strahovanja. Općine i kantoni su ušle u opasnu predbankrotnu spiralu – njihova ukupna zaduženja nadmašuju u pravilu njihove ukupne proračune. Uostalom, nije samo općinska i kantonalna, nego je i federalna administracija postala svrhom samoj sebi, proračuni svih razina vlasti u Federaciji su u funkciji održavanja enormne administracije i osiguranja socijalnog mira, dok za podsticanje ekonomskog razvoja i ne preostaje mnogo.

“Federacija je isuviše komplicirana, isuviše skupa i ne služi najboljim interesima građana”, napisao je na njegovom blogu povodom formiranja Ekspertnog tima H. E. Patrick Moon. Po mišljenju američkog veleposlanika, “ovo je diskusija o funkcionalnosti Federacije i efikasnosti Vlade FBiH, a ne samo diskusija o kartama ili teritorijalnom prestrukturiranju”, pa se ne bi ni trebalo govoriti o “američkom planu”, jer ne postoji nikakav američki prijedlog. Nakon brojnih neuspjelih reformskih pokušaja, dakle, Amerikanci su odlučili poduprijeti građane BiH u izražavanju njihovih mišljenja o potrebnim reformama, te angažirati stručnjake i pripadnike civilnog društva da stvore vlastitu viziju bolje, funkcionalnije Federacije. “Naš cilj je zajednički” – naglasio je tom prigodom veleposlanik Patrick Moon – “Federacija koja na bolji način zadovoljava potrebe svih građana i štiti njihova prava.”

Ekspertna skupina je počela s radom 16. siječnja 2013. Nju sačinjavaju profesori ustavnog prava i pravni stručnjaci, te moja malenkost, pretpostavljam iz razloga što sam totalno neovisna osoba, odnosno sveučilišni profesor europskih integracija. Njezin je mandat oročen do kraja svibnja ove godine, a njezine ambicije su: a) pripremiti analitički osvrt na aktualna pitanja organizacije i funkcioniranja ustavnog sustava Federacije BiH, b) izraditi preporuke za ustavnu reformu, c) pripremiti međunarodnu konferenciju za 14. i 15. svibanj o.g.

U ovu svrhu je sačinjen i sproveden plan konzultacija s velikim brojem institucija vlasti na razinama Federacije, kantona i općina, kao i s predstavnicima velikog broja nevladinih organizacija. Konzultiran je i jedan broj istaknutih stručnjaka iz akademske zajednice. Bili smo, ili ćemo biti u svim kantonima, ispipali smo takorekući puls i političara i građana u Federaciji. Razgovarali smo i s predstavnicima OHR-a, Delegacije Europske komisije u BiH, Delegacije Vijeća Europe, OSCE-a i dr. Javnost je informirana i da su za potrebe Expertne skupine pripremljene analize o ekonomskim i fiskalnim aspektima funkcioniranja Federacije. Nije nikakva tajna, Expertna grupa je konzultirala i izvješća Europske komisije i Međunarodne kružne grupe, mišljenja Venecijanske komisije, kao i brojne autorske priloge koji se tiču reforme Federacije...

Nakon stotinjak posve različitih konzultacija, nakon što je pred našim očima prodefilirala posve oprečna lepeza bh. narativa i politika – smijem ovdje pretpostaviti da dijelim mišljenje i drugih članova Ekspertne skupine – prozilazi da je Federacija BiH duboko bolesno i podijeljeno društvo. Ekonomsku bezperspektivnost prati, naime, kulturološka i politička zapaštenost. Na jednom polu su bošnjačke unitarne koncepcije, nerijetko zaogrnutе u ideologiju liberalizma i građanstva, a na drugoj su hrvatske koncepcije koje teže novim teritorijalizacijama – etničkoj federalizaciji, ili pak institucionalnoj jednakopravnosti. Ponekad sam mogao zatvoriti oči, ali bih prepoznavao bez napora koje je političke opcije, ili etničke pripadnosti neki sugovornik. Velika je insuficijencija jedino u političarima i pripadnicima NGO-scene – privrženika konsenzualne kulture i kulture upravljanja našim razlikama. Kada su govorili politički Bošnjaci onda su se u pravilu čuli zahtjevi za ukidanjem kantona, ili prijenosom njihovih ovlasti na općine i na Federaciju, a kada su govorili politički Hrvati u

pravilu se očitovala bojazan od gubitka onoga što se trenutno ima, uključivo statusa konstitutivnog naroda. Kao politolog smijem pretpostaviti da Bošnjaci sve više osjećaju Federaciju svojim entitetom, dok Hrvati traže zaštitu svoje konstitutivne pozicije u očuvanju kantonalne razine. Srbi s kojima smo razgovarali svjedočili su, pak, o diskriminaciji kojoj su izloženi u Federaciji. Premda su formalno konstitutivni narod, Srbi u Federaciji i nisu više nego “konstitutivna manjina” (U. Vlasisavljević), jednako kao što su to u RS-u Hrvati i Bošnjaci.

Predstavnici NGO-scene su u pravilu tražili razumijevanje za diskriminirane skupine u Federaciji, ali ponekad bi tražili i dokidanje postojećeg statusa konstitutivnih naroda. Time bi se te nevladine udruge ogolile kao rezervni ešaloni unitarističkih i nacionalističkih politika, ma koliko nacionalizam i/ili unitarizam bili nespojivi s “civilnim društvom”. Očigledno, u BiH se pati od sindroma “jednosti”, pa se još uvijek ne umije pojmiti da nije bh. prokletstvo u tomu što u BiH postoji više nacija, dakle u nacionalnoj i kulturološkoj pluralnosti, nego što se ne umijemo ophoditi s tim činjenicama. Aktualnu agresiju onih koji niječu da su u BiH već oformljene nacije osobno imenujem “liberalnim fundamentalizmom”, jer takvo što i nije drugo do izraz nesposobnosti prihvatiti vlastitu zemlju onakvom kakva ona jeste.

BiH, zapravo, ne trpi nasilje nad formiranim identitetima, nego traži jednakopravnost u šansama i za one identitete, pojedinačne i kolektivne, koji još nisu priznati, ili nisu svi jednakopravni iako su priznati. Recite kako glasi “hrvatsko pitanje”, pa ćemo odgovoriti na njega, nadmenost je posve određenih ambijenata, u suštini ponižavajuća po njih same. Pri tomu, vjerojatno, i nije riječ o drugomu do o reakciji na paranoje etničke provenijencije. Samo je problem u tomu što se ne smije na pranoični etnonacionalizam uzvraćati tzv. liberalnim fundamentalizmom, odnosno kičastim

antinacionalističkim nacionalizmom i hegemonizmom, nego se mora uzvratiti idejama i praksom kulturološkog pluralizma, to jest “otvorenog društva”, uvažavanjem drugih, respektom višestrukih ili složenih identiteta. Uostalom, ako jednu te istu pojavu kod sebe zovemo patriotizmom, a kod drugih nacionalizmom, tu se i ne radi o drugomu do da je “progovorila budala u nama” (Dubravko Lovrenović). Bio etničkog ili nad-etničkog, separatističkog ili unitarnog tipa, nacionalizam je uvijek samo skup pojedinačnih i kolektivnih paranoja (Danilo Kiš), strahova od drugoga, pa je u konačnici “neprijatelj otvorenog društva”, govoreći jezikom Karla Poppera.

I u BiH i u regiji, nažalost, brojčana nadmoć određenih skupina odlučuje u pravilu o načinu njihova ponašanja, o tomu koje će skupine biti privilegirane ili deprivilegirane. Utoliko se u mutikulturalnim društvima, i višenacionalnim zemljama posebice, mora osigurati balans između metoda većinske i zastupničke, odnosno konsocijativne demokracije. Utoliko je hitnija i neodložnija zadaća u podijeljenim društvima prestati biti slijep za metode upravljanja razlikama, te hitno osigurati zaštitu i temeljnih osobnih i skupnih prava, i na svim razinama, kako se ne bi u političkoj praksi primijenjivalo kao do sada nametanje volje i vrijednosti određene etničke/nacionalne većine manjini. Jer, metode ove vrste asimilacije, ili nasilne integracije su s prijelazom u novi milenij definitivno prezrene kao izrazi “paradigme nasilja”. U višenacionalnim i post-ratnim društvima kakvo je bosansko-hercegovačko, nužno bi bilo upravo zbog toga ulagati napore na pomirenju različitih interesa i volja kako bi se realizirao čuveni Millov imperativ o pretvaranju “nužnosti zajedničkog života u vrlinu”, te tako otvorio prostor za nastajanje bh. političke zajednice, odnosno “voljne nacije” po uzoru na političko-kulturološko zrenje u Švicarskoj. Utoliko je nužno misliti na novi način pitanja međusobnog uvažavanja i upravljanja razlikama koji se tiču i osobnih i skupnih identiteta.

Jednostavno se radi o tomu da budućnost Svijeta, i nas u njemu, nije u nijekanju identiteta, nego u življenju alteriteta i interkulturalnosti...

Nažalost, i u Federaciji i cijeloj Bosni i Hercegovini se i dalje vode “nezavršeni ratovi” (Ivan Lovrenović) zbog čega i nema jedinstvene vizije o euroatlaskoj sudbini BiH, pa nema ni političke volje za pristupanje Europskoj uniji i NATO-u. Bilo kako da je, BiH se i definitivno našla u ćorsokaku glede euroatlantskih integracija pa još uvijek nema ni Program integracije, strategijski dokument kojim bi se definirale mjere, rokovi i odgovornosti za pojedinačne postupke, kao i za cjelinu procesa pridruživanja EU. Nažalost, PI ne može biti urađen bez izvršavanja ključnih obveza iz Mape puta, bez zajedničke vizije i sustava koordinacije, kao i ispunjenja preostalih obveza iz SSP-a. Tek poslije ispunjenja tih obveza BiH bi mogla podnijeti tzv. vjerodostojnu aplikaciju za članstvo u EU. Zbog toga je u ovom momentu i toliko nužna pomoć prijatelja BiH iz svijeta, u prvom redu SAD i EU. U krajnjem, i ne radi se o drugomu do o nužnosti europeizacije domaćih politika tijekom pregovaranja i implementacije *acquisa*. Utoliko je tijekom predstojećih ustavnih reformi u Federaciji (i u BiH) nužno definirati postupke i procedure koji stimuliraju procese uključivanja BiH u europske integracijske procese i euroatlantske sigurnosne strukture.

Smijem ovdje kazati da smo kao Ekspertna skupina u završnoj fazi finaliziranja naših preporuka, kojima bi se – ukoliko budu prihvaćene – makar dio BiH učinio europskim i spremnijim za ono što cijeloj zemlji predstoji. Vjerujem da će dobri poznavatelji i dobronamjerni građani prepoznati naš napor i dobru volju da se ustavno uređenje Federacije BiH utemelji na suvremenim demokratskim vrijednostima, punoj jednakopravnosti građana i naroda i tako osigura efektivnu primjenu standarda neophodnih za pristup cijele zemlje Europskoj uniji i NATO-u. Našoj

javnosti smo već obznanili našu tzv. radnu viziju prema kojoj bi i Federaciji i cijeloj BiH trebalo omogućiti da funkcionira kao višenacionalna, demokratska, pravna, sekularna i socijalna država. Sve naše preporuke su u krajnjem usmjerene na kreiranje konzistentnije, racionalnije i funkcionalnije organizacije Federacije koja će osigurati jednakopravnost njezinih građana – pripadnika konstitutivnih naroda (Bošnjaka, Hrvata i Srba) i onih koji se ne izjašnjavaju pripadnicima konstitutivnih naroda (jer ne mogu ili se ne žele tako izjasniti) i pripadnika nacionalnih manjina. Usputno kazano, kad bi se netko htio inspirirati našom “radnom vizijom” i preporukama, mogao bi bez velikih napora riješiti bh. kvadraturu kruga, to jest implementirati odluku Eurospkog suda za ljudska prava u “slučaju Sejdić i Finci”...

Prvu provjeru naših preporuka dat će konferencija na kojoj će sudjelovati predstavnici nevladinih organizacija, institucija vlasti, akademske zajednice, međunarodnih institucija i medija. Kako je već spomenuto, konferencija je predviđena za 14. i 15. svibanj ove godine. Rezultati konferencije trebali bi pomoći Ekspertnoj skupini da utvrdi još bolji konačan tekst preporuka. Potom slijedi parlamentarna ustavnopravna procedura, u kojoj bi federalni parlamentarci i građani Federacije trebali u složenom postupku ustavne reforme odlučiti o sadržaju reforme Ustava Federacije BiH. Osobno se nadam da će se donijeti posve novi ustav Federacije...

U svakom slučaju ova bi reforma morala biti prva naša domaća reforma, prva u nizu koja će voditi europeizaciji Federacije i potom cijele BiH, te tako i konačnom dolasku pravne države i u naše ambijente. U protivnomu, provest ćemo naše živote u međusobnim omrazama i definitivno ostati posljednja europska “crna rupa”.

U pamet se ljudi, kaže se u Hercegovini...

Mostar, 25. 4. 2013.

11. OVO JE NAŠA REFORMA, ILI OD NJE NEĆE BITI NIŠTA¹

...Dodijeljena mi je izuzetna čast da zatvorim dvodnevnu konferenciju o preporukama Ekspertnog tima za ustavni preustroj Federacije Bosne i Hercegovine.

Politička korektnost podrazumijeva da se u ime Ekspertnog tima i osobno ime, a vjerojatno i svih sudionika Konferencije, zahvalim prvo H. E. Patricku Moonu, veleposlaniku SAD u BiH, što je uopće inicirao ustavnu reformu Federacije BiH. Bilo je krajnje vrijeme za njezin remont, ili riječima Njegove Ekselencije – vrijeme je za bolju Federaciju. Oni koji gundaju zbog njegove inicijative moraju se zapitati: zašto je nisu sami inicirali, ili već realizirali? Neki politički subjekti su bezrazložno skeptični i sumnjičavi, mada ne mogu biti zaobiđeni u procesu ustavne reforme. S razlogom ih se, pak, željelo suočiti s mišljenjem akademske zajednice, strukovnih udruga i nevladinog sektora, kako bi ih se argumentima uvjerilo da je federalna ustavna reforma ne samo moguća, nego i nužna, pa možda i uvod u niz reformi kako bi se cijela Bosna i Hercegovina tranzitirala iz stanja drijemeža u njezinu europsku budućnost,

¹ Završna riječ na ceremoniji zatvaranja dvodnevne konferencije o preporukama Ekspertnog tima za ustavnu reformu Federacije BiH, u hotelu "Sarajevo", 14. i 15. svibnja 2013.

to jest učinila kompatibilnom s političko-pravnim ambijentom Europske unije.

Zahvaljujem se u ime Ekspertne skupine i H. E. Peteru Sorensenu za eksplicitnu potporu ovom projektu, čime je u ime Europske unije posvjedočio da Bosna i Hercegovina u cijelosti može računati na svoju europsku budućnost, dakako pod uvjetom da se bude u stanju samoreformirati sukladno zahtijevnim pravilima o pristupanju EU. U protivnomu ostat će BiH samo u geopolitičkom i zemljopisnom pogledu europskom zemljom i propustit će šansu razriješiti i bh. državno pitanje i bh. nacionalna pitanja.

Zahvaljujem se i svim pojedincima i udrugama koje su prijedlozima u pisanim oblicima ili u razgovorima s nama dali doprinos dijagnosticiranju problema i iznalaženju rješenja koja bi mogla voditi racionalnijem, konzistentnijem i demokratskijem ustroju Federacije. Svi su oni – bili zainteresirani građani ili vršitelji odgovornih političkih dužnosti u općinama, kantonima i na razini Federacije, bili nositelji pravosudnih funkcija ili ugledni članovi akademske zajednice, strukovnih ili nevladinih organizacija – izravno doprinijeli da se namjeravana ustavna reforma smije već nazvati “reformom odozdo”, a da naše preporuke budu legitimnije, stručnije i konzistentnije. Zapravo smo mi kao Ekspertna skupina moderirali mini javnu predustavnu raspravu, kako bi preporuke bile obružane solidnom demokratskom legitimacijom. Otuda bi onaj tko ih bude ignorirao, ma iz koje nacije ili političke opcije dolazio, morao voditi računa ne samo o kvaliteti i konzistentnosti preporuka, nego i o vlastitoj (anti) demokratskoj poziciji ukoliko ne prihvati nužnost ustavne reforme.

Dakako, preporuke su rezultat i političkog i stručnog kompromisa. Kada ne bi bile takove, ne bi ni imale nikakve šanse postati ustavno-pravnom stvarnošću u Federaciji, za koju smo predložili da se ubuduće zove Federacija u Bosni i

Hercegovini, da ostane federacija kantona/županija/regija, ali i postane zajednica jednakopravnih građana, ma koja ih majka rodila i kako sebe razumijevali u kulturološkome i nacionalnomu pogledu. Kompromis je uostalom suština nove paradigme nenasilja i konsenzualne političke kulture koja je spas za svaku složenu višenacionalnu zemlju, pa i za BiH, ili integraciju kakva je EU.

Posebnu zahvalnost izražavam svim sudionicima u radu ove konferencije, jer su tijekom protekla dva dana od nje načinili svojevrsni svenarodni parlament ili “pred-ustavni konvent”, dajući – u konačnici – preporukama legitimacijsku potporu i svojim stručnim znanjima i ljudskim integritetima. Dakako, kao Ekspertni tim se obvezujemo uvažiti mišljenje sudionika Konferencije kako bi preporuke učinili još konzistentnijim prije nego što se zapute tamo gdje im je od samog početka i bilo predviđeno odredište – u Parlament Federacije.

Koristim ovu prigodu da apeliram i na medije i svekoliku javnost da ovu ustavnu inicijativu prihvati kao šansu za prvu domaću proeuropsku reformu, koja ne podrazumijeva pobjednike i gubitnike, jer bi od reforme trebali profitirati svi bh. građani, bili pripadnici konstitutivnih naroda, ili se ne mogli i ne htjeli takvima izjašnjavati. Nitko ne smije biti apriori zaknut u političkomu i kulturološkomu ili bilo kojem pogledu, nego svatko zaslužuje jednakost u šansama, bio privrženikom starih kolektivnih ili novih skupnih identiteta, ili sljedbenikom višestrukih identiteta. Na ovaj usuglašeni pristup smo u Ekspertnoj skupini ponosni, pa se skromno nadamo da bismo mogli biti upamćeni i po tomu i po temeljitosti i konzistentnosti naših (i vaših) preporuka! Uostalom, živimo u svijetu kulturološkog pluralizma i transnacionalnih socijalizacija i integracija, pa je krajnje vrijeme da se i u dijelu BiH i u cijeloj BiH pobjegne čim prije od “sindroma jednosti”, na jednoj, kao i od sindroma nijekanja bliskosti među

nama, na drugoj strani. Svi bismo se, zapravo, morali što žurnije ostaviti winner-loser logike, to jest isključivosti bilo koje vrste i početi se orijentirati prema vrijednostima nove paradigme – nenasilja, uvažavanja drugosti, višestrukih identiteta i konsenzualne političke kulture!

Apeliram izrijekom i na sve relevantne političke subjekte u Federaciji da učine ovu reformu svojom, da žurno prionu neodložnom poslu zvanom federalna ustavna reforma. Apeliram i na sve prijatelje u svijetu da ne ostave ni Federaciju ni cijelu zemlju na cjedilu, nego da podupru kretanje BiH u pravcu euroatlantskih integracija putem niza temeljitih ustavnih pro-europskih reformi. Samo tako se može preduprijediti da BiH ne ostane “zamrznuti konflikt” u srcu Europe, samo se tako BiH može pomoći da postane punopravna članica euroatlantske obitelji naroda i država, kako bi u konačnici mogla biti normalnom zemljom, lijepom i u kulturološkomu i političkomu koliko je danas samo u zemljopisnom pogledu.

Ekspertna skupina će, dakle, ovih dana nastaviti raditi na konačnom oblikovanju preporuka, kako bi ih čim prije ovlaštenu predlagач za ustavne reforme uveo u redovitu proceduru u Parlament Federacije. Mi smo dakako, kao Ekspertni tim zainteresirani da se duh i sadržaj a pogotovu konzistencija naših preporuka sačuvaju i u budućem Ustavu Federacije. Utoliko smo spremni biti od koristi ovlašćenim ustavotvorcima, ako to od nas bude zatraženo!?

Hvala još jednom onima koji su inicirali potragu za “boljom Federacijom” kao i svima onima koji su prihvatili sudjelovati u procesu federalne ustavne reforme odozdo. Sada je na onima koji imaju moć da preporuke pretvore u bolju Federaciju. Nas sviju radi!

Sarajevo, 15. svibnja 2013.

III

INTERVJUI

1. INTERVJU za BH. PRIVREDNIK: MISLITI EUROPSKI ZNAČI MISLITI SLOBODNO¹

Doc. dr. sc. Mile Lasić zaintrigirao je bh. javnost originalnim medijskim istupima, esejima, kolumnama i komentarima, koji se rado čitaju, a njegova originalna promišljanja sve više i citiraju... Doktor Lasić je, zapravo, profesor “nove paradigme” na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru, a za sebe kaže da je uvjereni Europejac ili proeuropejac. U njegovoj knjizi Europe Now – Europa sada ili nikada, zbirci politoloških eseja po povratku u BiH, dr. Lasić u uvodnom tekstu navodi:

- O europskim temama tek ubuduće, ali već sada kazat ću da se bojim kako svi mi i nemamo druge do krenuti u pravcu nove i drugačije kulture, i to upravo europske kulture uvažavanja drugosti. Moramo konačno naučiti lekciju koju je EU već naučila iz vlastite krvave prošlosti, lekciju o miru, suživotu i međusobnom uvažavanju...

BH. PRIVREDNIK: *Prof. Lasiću, pojasnite nam pobliže pojam “nove paradigme” o kojemu često govorite u svojim istupima i javnim nastupima. Nasuprot tomu, što je stara paradigma?*

¹ Objavljeno u magazinu BH Privrednik, broj 81/2012. Razgovorala Misijana Brkić.

MILE LASIĆ: Potrebu za “jasnom vizijom”, odnosno “novom paradigmom“ nije uspio nitko tako jezgrovito i smisleno objasniti kao katolički teolog i profesor iz Tübingena dr. Hans Küng. U predgovoru hrvatskom izdanju njegove knjige *Svjetski ethos za svjetsku politiku* (Intercon, Zagreb, 2007.), profesor Küng je kazao: “Umjesto novodobne politike nacionalnih interesa, moći i ugleda (kao još u versajskom ugovoru) politika regionalnog razumijevanja, približavanja i izmirenja...” Po mišljenju autora “svjetskog ethosa”, dakle zagovorniku ćudoređa, moralnosti i u unutarnjoj i svjetskoj politici (i gospodarstvu) promijenjene političke okolnosti pretpostavljaju *promjenu i mišljenja i mentaliteta* i prakse. U temelju tog novog mišljenja mora stajati da se nacionalne, etničke i vjerske *različitosti* ne smiju više shvaćati načelno kao prijetnja, već barem kao moguće *obogaćenje*. I dok je “stara paradigma” uvijek pretpostavljala neprijatelja, “nova paradigma” više ne treba neprijatelje, nego treba partnere, konkurenciju, a često i oporbu. U osnovi se radi o promjeni spoznaje da se trajno blagostanje ne unaprjeđuje ratovima, nego u miru, i to u *zajedništvu*. A kada se “jedanput zadovolje postojeći različiti interesi u zajedništvu, moguća je politika koja nije igra sa zbrojem ničtica u kojoj jedan dobiva na račun drugoga, već igra s pozitivnim zbrojem, u kojoj svi dobivaju. Naravno, politika u novoj paradigmi nije postala lakša, nego ostaje – sada dosta nenasilno – ‘umijeće mogućega’. Ako bi ona trebala djelovati, onda se ne može temeljiti na jednom ‘protumodernističkom’ bilo kakvom pluralizmu. Dapače, ona pretpostavlja *društovnu suglasnost* glede temeljnih vrijednosti, temeljnih prava i temeljenih obveza...” Tu “društovnu suglasnost”, po dr. Küngu, “demokratski sustav ne smije postići silom nego ju mora pretpostaviti kao zajedničku zalihu vrijednosti i mjerila, prava i obveza, kao zajednički ethos, ethos čovječanstva”. *Svjetski ethos* je, dakle, u osnovi “nove paradigme” i nije neka

nova ideologija ili “superstruktura”, već zajednički vjersko-filozofski izvor koji povezuje čovječanstvo, poručuje dr. Hans Küng.

Mi, profesori političkih znanosti, posebice europskih integracija, pa već s time i “nove paradigme”, dakle, respektiramo činjenicu da je povijest ljudskog roda – povijest nasilja, da je sve do jučer, takorekući, rat smatran legitimnim sredstvom, odnosno produžetkom politike drugim sredstvima, upravo na tragu Clausewitzove teorije. Rat je, dakle, bio “ultima ratio” ili nastavak diplomacije drugim sredstvima, a to što je takvo što podrazumijevalo žalost, jad i bijedu, malo je koga sekiralo kroz povijest. Veliki su rezonirali: – Mi imamo pravo, jer smo veliki i moćni... Poslije neuspjeha s Ligom naroda nakon Prvog, te osnivanja takve međunarodne političke organizacije kao što su Ujedinjeni narodi, nakon Drugog svjetskog rata, i svega što su UN uradile za kulturu mira, logično je bilo da se rodi ideja *svjetskog ethosa*, dakle potrebe za ćudoređem kako ju je artikulirao najliberalniji katolički teolog današnjice prof. dr. Hans Küng. Zato je bilo nužno poduzeti i kompletnu re-interpretaciju uloge nasilja kroz povijest, uključujući i Kissingerovo razumijevanje “stare paradigme” u knjizi “Diplomacy” (rat je u osnovi real-politike, doista tek produžetak diplomacije drugim sredstvima), ili pak podvrći kritici pojednostavljivanja Samuela Huntingtona o “sukobu kultura”, također paradigmatičnu demonstraciju “stare paradigme”. Ona, dakle, uvijek podrazumijeva golo ili pravno političko nasilje, nametanje volja i interesa slabijima, te tumačenje vlastitih interesa kao općih.

Sve je to u vremenu u kojemu živimo dovedeno, ili se tendencijski dovodi u pitanje, i hvala bogu da je tako, u nekim zemljama OECD-a i Europske unije. Posebice unutar složenog integracijskog sustava zvanog EU žive već elementi

nove paradigme, zbog čega i jesam uvjereni Europejac ili proeuropejac, kako god hoćete. Jedan od tih najočiglednijih elemenata “nove paradigme” je nebrisanje identiteta unutar EU. U njoj se, praktički, radi o čuvanju svih primordijalnih identiteta i življenju složenih identiteta, dakle o alteritetu kao filozofiji života. Tako daleko se unutar EU nije stiglo slučajno, nego putem čuvane “četiri slobode” (slobode kretanja ljudi i ideja, rada i kapitala, usluga). Utoliko je EU praktičan vid realizacije Popperove filozofije “otvorenog društva”, odnosno otvaranje prostora za novi ethos i u međusobnim odnosima unutar pojedinih društava i u svjetskoj politici i gospodarstvu. Pa se u EU lako zaljubiti i zbog ovih otvorenih mogućnosti za slobodu i dostojanstvo čovjeka, a ne samo u EU kao simbol za velike brojeve, novac i moć. To su sve odlike “stare paradigme” i nisu dovoljne za nove senzibilitete koje “nova paradigma” podrazumijeva. Dakle, nova paradigma ne podrazumijeva brisanje niti jednog jedinog identiteta, pogotovo ne takvih kao što su etnički ili nacionalni, ona podrazumijeva i upravljanje etničkim i nacionalnim razlikama, ali ne njihovo nasilno eliminiranje. Ona zbog toga i znači implicitnu univerzalizaciju vrijednosti i zaštitu svih kolektiviteta, pa je utoliko i prostor za razmah multikulturalnosti i istinskog očuvanja kolektiviteta, a ne njegovo ništenje. U svemu ovome mi i ne participiramo, nego živimo punim plućima “staru paradigmu”, a u svom silnom neznanju ne želimo se ni ogledati na prvo susjedstvo u kojemu nova paradigma počinje živjeti...

BH. PRIVREDNIK: *Kako se boriti protiv stare paradigme?*

MILE LASIĆ: Ja osobno pokušavam raditi svim onim što umijem nešto kontra toga. Dakle, demonstriram svakog dana što znači biti neovisan javni djelatnik, privrženik ideje i prakse “otvorenog društva”: kritiziram elite, educiram moje studente, “ratujem” s “neprijateljima otvorenog društva” po svim mogućim

medijima. Ne zato što mi se ratuje, ja sam miroljubiv čovjek, ali je nedopustivo raznim bahatim tipovima u politici i u duboko etniciziranim i provincijaliziranim akademskim zajednicama dopustiti da prodaju “rog za svijeću”, to jest demonstriraju staru paradigmu...

BH. PRIVREDNIK: *Realno – koliko je Bosna i Hercegovina danas blizu, ili, bolje reći, daleko od nove paradigme?*

MILE LASIĆ: Beskrajno je daleko. To se daje ponajbolje objasniti sljedećim primjerom. U svijetu postoji šest do osam tisuća etnija, od kojih se samo njih par stotina uspjelo politički artikulirati u “politički narod”, dakle naciju. I dok se u svijetu – nakon dugih milenijskih lutanja, počinju uvažavati sve te etnije, a ne samo nacije, kao i druge “drugosti” (gender, spolne...), od Australije do Kanade vrše se i isprike za nasilje u prošlosti, a putem tzv. pozitivne diskriminacije (engl. *affirmative action*) nastoje se zaštititi ostaci podcijenjenih naroda, tih “first nations”, kod nas je sve obrnuto: ili se dovode u pitanje već formirane nacije tako što se zagovaraju koncepti “jedne nacije-jedne države”, ili se jednostavno ne obazire na potrebe “konstitutivnih nacija”, o etnijama, dakle drugim manjinama u prvom susjedstvu. U svijetu je, dakle, došlo do susretanja liberalizma i multikulturalizma, pa je iz tog proistekla spoznaja kako je nužno zaštititi i kolektivitete, ma koji da su, ali se ne smije odustati od prekrasnog liberalnog načela o individualnim pravima i slobodama. Od ovog susretanja i produktivnog prožimanja deliberativnih i multikulturalnih teorija, do nas je doprlo vrlo malo i do onih koji educiraju djecu i studente, o političarima i drugima da i ne govorimo. Uostalom, do političkih elita i može doprijeti samo ako smo mi profesori u stanju ovo artikulirati. A naše akademske zajednice hrču, univerziteti i sveučilišta su zamišljena kao transmisija dominantnih političkih svjetonazora, pa dominira tzv. poželjni narativ i klijentelistička

logika i među profesorima. Na sreću, ne među svima. U ovom smislu – mi smo beskrajno udaljeni od “nove paradigme”. Većina i nije svjesna problema, pa se i dalje potiru identiteti i žive iluzije o nacijama-državama po modelu 19. stoljeća, ili pak o jednoj, prisilnom integracijom ili asimilacijom stvorenoj naciji-državi. Umjesto, dakle, da se shvati kako takav model nacije-države ne postoji više u modernom svijetu, jer je uloga nacionalnih država putem teorije i prakse prenijetog suvereniteta dobila kompleksniju ulogu u višerazinskim integracijskim procesima, kod nas se žive i ove i druge državno-pravne i geopolitičke iluzije. Dakle, umjesto nastavljanja suludosti, svojevrtnih juriša u prošlost, morali bismo početi razumijevati vlastite i druge kompleksitete oko nas. Niti je moguće u BiH napraviti tri nove države, niti se smiju dovoditi već formirane bh. nacije u pitanje, niti pak zaboraviti manjinski identiteti, ma koji bili. To je suština bh. multikulturalnosti i njezine moderne releksije, tj. interpretacije multikulturalizma kao inter-kulturalizma.

BH. PRIVREDNIK: *Postoji li u BiH multikulturalnost?*

MILE LASIĆ: U BiH je, dakle, multikulturalnost još uvijek datost, ma koliko bila dovođena u pitanje, ali postoji naopaka refleksija te datosti. Kao što sam već dotakao, jedna od multikulturalno naopakih refleksija bh. datosti kaže da je potrebno sve identitete objediniti u jedan, pa bismo valjda bili svi sretni, a druga kaže da se trebamo separirati jedni od drugih, ma koliko se cijeli svijet istovremeno integrirao. Profesorski kazano, u zemljama EU se događaju silne transnacionalizacije i trans-nacionalne socijalizacije svih mogućih formi i intentiteta, a kod nas su u tijeku dezintegracije, ili se na njih odgovara prisilnim integracijama i nimalo nježnim asimilacijama. Samo nema europeizacije domaćih politika, a one nam trebaju kao kruha. Ja mojim studentima umijem kazati – vi ste već ili ćete svojim životom postati ljudi složenih identiteta. Ergo, ako vas

netko svodi samo na Hrvate, respective na Srbe i Bošnjake, etc., vrijeđa vas i podceđuje. Oni jesu i to, dakako, što su rođenjem, ali oni su “otvorena knjiga”, otvoreni za nove susrete, za ljubav, za nova saznanja. Sve ako bi se tomu i suprotstavljali, oni (ne) hotimice postaju ljudi složenog, kompleksnog identiteta, a ako ćemo već tražiti jedan zajednički naziv možda mu je ime “Europljani”. Mi živimo, dakle, vrijeme alteriteta, opirali se tomu ili u tomu uživali. Ja u tomu uživam...

BH. PRIVREDNIK: *Možete li prokomentirati ostavku Željka Komšića na sve dužnosti u SDP-u. Znači li to, po Vama, početak kraja SDP-a ili, možda, neku novu političku opciju?*

MILE LASIĆ: Vrlo je teško podnositi autoritarni stil vladanja unutar SDP BiH onima koji se i sami osjećaju sposobnim biti u vrhu, kazao sam poslije Komšićeve ostavke za Sarajevo-x.com, portal na kojem su me upravo SDP-ovi “društveno-politički rat(d)nici”, kako bi ih nazvao moj kolega Nerzuk Ćurak, nemilosrdno razapinjali, jer su im tako naložili “neprijatelji otvorenog društva”, govoreći *popperovski*. Otvoreno priznajem, imam problem s ovom ostavkom, jer je riječ o čovjeku koji duboko pripada autoritarnoj kulturi i vrlo malo razumije od kulture mira i nenasilja. Teško mi je, dakle, suditi i vidjeti nešto više u ovom Komšićevom činu od pukog razlaza s ljudima sličnih sebi, s kojima je do jučer dijelio pogubnu politiku i po socijaldemokraciju i po BiH. Ta politika je, inače, lupila o ledinu. Komšić, zapravo, uopće ne razumije BiH kao kompleksnu zemlju. Povrh svega, treba sačekati pa vidjeti što će biti s tom ostavkom: hoće li Željko Komšić već koliko sutra nastaviti po starom u staroj ili u nekoj novoj stranci, recimo u onoj tobožnjoj hrvatskoj alternativni, koju najavljuje fra Luka Markešić.

Javnosti je poznato da sam ja po povratku u zemlju na neki način “progledao”, tako kažu moji prijatelji, jer sam definitivno shvatio kako su svi politički akteri naše drame loši. I to sam

se usudio i oblikovati u formulu o “dvostrukom udaru izvana i trostrukom udaru iznutra”, kad je riječ o etnokratama, te o odgovornosti za bezalternativnost u BiH, što je grijeh lažnih socijaldemokrata. A kada sam, k tomu, progovorio i o “fenomenu Komšić”, onda je upravo iz tih *lijevih* niša, iz tih mrakova koji o sebi misle vrlo dobro, a o svima drugima loše, krenula prljava kampanja protivu mene. Diskvalificirali su me kao opasnog tipa, *bosnorušitelja*, dokazanog *tuđmanovca*... Mene, koji sam 18 godina živio vani, jer se nisam htio prikloniti nikome, pa ni tom spomenutom “vođi”, kako bih ostao samo svoj, što sam kao malo tko drugi i danas. Mogu pogriješiti, dakako, ali ne umijem služiti nikomu, do ideji pravde i slobode, ideji otvorenog društva. Jednako kako je hrvatski premijer Milanović rekao za nedavna posjeta našem fakultetu: – Mene optuživati za nacionalizam, tako je apsurdno – i ja tako mislim o sebi.

Vratit ću se na Vaše pitanje. Ne znam je li ovo kraj ili početak ozdravljenja SDP-a. Da bi SDP ozdravio, bilo bi potrebno da ode puno ljudi, a ne samo Željko Komšić, u prvom redu onaj kojeg zovu “mudri vođa”. Zbog takvih je socijaldemokracija i u RS-u i u Federaciji danas “socijaldemokracija s brkovima”, kazao sam za Radiosarajevo.ba povodom Komšićeve ostavke, bila stvarna ili fingirana. Na čelu SDP BiH je, dakle, jedan beskrajno samozaljubljeni tip, kojemu samo fale brkovi i šinjeli da u njemu svatko, bez napora, prepozna neke vođe iz prošlosti, oličenja stare paradigme. Socijaldemokracija je skoro upropaštena zbog takvih kakvi su Lagumdžija, Dodik i njima slični. Objektivno promatrano, i Željko Komšić je po svemu što je dosad radio oličenje stare paradigme. On se još nije pokazao ni čovjekom ni političarem koji razumije barem položaj hrvatskog naroda u BiH, u njegovom kompleksnom suodnosu s drugima u BiH, nego stalno nastupa s pozicije: – Ja, Željko, ja ispravan, vi tamo u Hercegovini, vi Indijanci! Vi tamo nemate pojma,

vi ste neprijatelji, itd. Uvaženi bh. i hrvatski književnik Ivan Lovrenović je i zbog toga već povodom prvog izbora Željka Komšića za člana Predsjedništva BiH, 2006. godine, govorio kako se dotični gospodin muči s plurimorfnom bh. nacionalnom kompozicijom, jer je ne razumije, pa čak i prezire. Kako bi samo lijepo bilo da nema tih prokletih Hrvata, Srba i Bošnjaka, nego da postoje samo “Bosanci”. Zvuči poznato, zar nisu tako rezonirali i “Jugoslaveni”, oni unitarističke orijentacije? Time je upravo Željko Komšić postao miljenik tobož građanski orijentirane “sarajevske čaršije”, koja pati od redukcionizma i nadmenosti velikog formata. Mnogi, dakle, u BiH ne vide ljepotu u njezinoj kulturološkoj i svekolikoj raznolikosti, zbog čega i živimo “u zemlji zarobljenog uma”, upravo kako i glasi naslov moje nove knjige u izdanju RABIC-a. Ovo nerazumijevanje je toliko masovno i u akademskim krugovima da prosto ne znam kako ćemo iz toga izaći. A nekritičko stajanje iza “protočnog bojlera” bošnjačkog unitarizma, što Ž. Komšić jest, bio toga svjestan ili ne, do paroksizma je dovedeno upravo u HNV-interpretacijama. Ja sam se srećom od takvih rastao.

BH. PRIVREDNIK: *Koji su razlozi Vašega istupanja iz HNV-a?*

MILE LASIĆ: HNV je u ratu umio artikulirati ne samo *antitudmanovski*, alternativni koncept, nego razumno progovoriti i o cjelini hrvatskog pitanja u BiH i cjelovite BiH. I zbog toga sam bio po povratku u BiH počašćen prijemom u HNV-u, ali mi je ubrzo postalo jasno da fra Luka Markešić i dr. Ivo Komšić nemaju snage i volje progovoriti o svim bolestima bh. društva. Najžalosnije je, dakako, što su spremni služiti i “crvenom đavlu”, da se grubo našalim, kako bi zadržali vlastite privilegirane pozicije u sarajevskim medijima i akademskim krugovima. Ne znam samo kojem cilju služe ova ahdnamaška gospoda? Valjda da pišu ili organiziraju paškvile protivu nas istinskih neovisnih hrvatskih intelektualaca, onih koji slično misle svoju zemlju

kao Ivan Lovrenović kada govori o nužnosti “trećeg modusa” hrvatske politike u BiH. Prvi i drugi “modus” su, dakako, modusi “stare paradigme”: 1) oba HDZ-a i slične im, ovisne satelitske hrvatske stranke; 2) takvi besprizornih kakvi su Lagumdžijini i Tihićevi partneri – HSP-ovci i “Lijanovići”; te, 3) upravo fra Luka i društvo u HNV-u. Među njima ima, doduše, i dragih ljudi, ali većina se opredijelila za služiti jednodimenzionalne politike i političare, a ne prakticirati i uživati u akademskim i ljudskim slobodama, recimo na ovaj drski način koji upravo demonstriram...

BH. PRIVREDNIK: Nedavno ste izjavili da među bh. Hrvatima ima potrebe za alternativnim političkim pokretom čestitih ljudi, no da tu priču tek treba osmisliti. Pa, jeste li je osmislili, možete nam otkriti neke njezine detalje?

MILE LASIĆ: Stalo mi je da čitatelji znaju da ni ja, niti nitko od ljudi “trećeg modusa” nema nikakvih konkretnih političkih ambicija. Imamo ambicije utopijsko-civilizacijske naravi, dakako, i one su povezane s vizijama budućnosti i “ethosom”. Ja sam, primjerice, kao profesor politologije zainteresiran za više forme političke kulture i uljuđivanje odnosa unutar hrvatskoga korpusa, za zaživljavanje “nove paradigme” i u cijeloj BiH i u drugim postjugoslavenskim zemljama. Stalo mi je, dakle, i da cijela naša regija nekako stigne sutra do EU. Kritički misliti i govoriti o antieuropejstvu domaćih, uključivo hrvatskih politika u BiH je, pri tomu svemu, samorazumljiva stvar, kao udisati zrak. Zato bih izravno podsjetio i na pismo nas osmorice bh. hrvatskih intelektualaca, pismo u čijem se prvome dijelu izrijekom kritizirao HDZ zbog svega onoga što su naopako uradili, ili nisu uopće uradili tijekom proteklih 20 godina. Uz lopovluke i druge nedostojanstvene rabote u ratu i poraću, naime, oni su i šampioni neispunjenih obećanja. Povrh svega su u njihovim vrhovima i umišljene političke veličine, iako jedva natučaju

abecedu političkoga i o političkome. Nisu čitali “Vladara”, ali su savršeni “makijavelisti”. Doduše, jedan uglavnim “šuti i muti”, a pri tomu sklanja sposobne i dovodi “podobne” (slučaj Dragan Vrankić), dok drugi se usuđuje usporediti s Havelom (koji gubitak kompasa). O “zubarima” i “mesarima” ne bih...

Riječ je, dakle, o tomu da bi se prvo morali educirati oni kojima je zapalo u privilegij artikulirati hrvatske (ili bh.) interese, kako bi ih i artikulirali na bolji način nego do sada. Jer, oni u pravilu uproste važne i osjetljive ideje kakve su i ideje konsocijacije i institucionalne autonomije, koja se u njihovoj interpretaciji razumije jedino kao teritorijalizacija, iako je to njezina najgora redukcija. Ipak, mora se kazati, ovo vrijeme od izbora u listopadu 2010. godine do jučer, takorekući, bilo je vrijeme *eksplozije* bošnjačkog nadmenog nacionalizma i likujućeg svođenja Hrvata na etniju, mada su oformljena bh. nacija, zbog čega smo se i pobunili mi neovisni intelektualci, riskirajući barem virtualnog “toplog zeca” od strane budaletina i unitarističke i separatističke provenijencije. A takvi kao Čović i Ljubić su lagodno u stanju kazati – Evo, podržavaju nas Lovrenović i Lasić. Istini za volju, mi smo njihovi najžešći kritičari...

Mi smo, dakle, svatko sukladno vlastitom osjećaju za pravo i pravdu, branili u proteklih 16 mjeseci tek pravo bh. Hrvata na konstitutivnost i jednakopravnost s drugima u BiH. Tko shvatio, shvatio, ali s tim pristupom smo bili, zapravo, ljudi “nove paradigme”, ma koliko s margine, ili na margini u malenom bh. hrvatskom korpusu i u cijeloj BiH. Riječ je, dakle, o tomu da se “treći modus” hrvatske politike u BiH ne smije zaustaviti samo na kritici drugih, nego mora – uz kritiku hrvatskog nacionalizma – artikulirati i općebosanskohercegovački uklon kao općeljudski, kako bi mogao voditi povratku sviju BiH. Podrazumijeva se, ne smije voditi ni cijepanju Hrvata u BiH na Bosance i Hercegovce, niti Hrvate odvesti pod skute HDZ-a

ili SDP-a. Ja ovaj sada zapravo nepostojeći, virtualni pokret vidim kao pokret čestitih ljudi, koji će voditi možda baš moji studenti, osposobljeni artikulirati hrvatstvo u BiH na moderan način – hrvatstvo složenih identiteta, dakle europsko hrvatstvo koje će na braću u Hrvatskoj gledati kao na subraću, a na ljude u BiH kao na susjede i prijatelje. Bit će to, dakle, jednog dana alternativni pokret čestitih ljudi koji misle svojom glavom i racionalno se artikuliraju i odnose prema drugima...

BH. PRIVREDNIK: *Sadašnja hrvatska politika prema Hrvatima u BiH – potpuni zaokret ili probni balon?*

MILE LASIĆ: U svih proteklih 20 godina ovaj ovdje prostor koji se zove Herceg-Bosnom, uvjetno ili neuvjetno, svejedno, nije bio drugo nego prostor eksperimenata da bi u određenom momentu bio žrtvovan zbog integriteta RH. Ovo nije potrebno posebno dokazivati, to je jasno svakome odraslom čovjeku. A sada se radi o tomu da su političari u RH-u, sve redom ljudi nove paradigme, meni dragi i kulturološki bliski, takvi kakvi su Vesna Pusić, Ivo Josipović i Milanović, u osnovi Hrvati i Europljani, razumjeli kao nitko prije njih u proteklih 20 godina hrvatsko pitanje u BiH u svoj njegovoj složenosti i važnosti. I nije istina da se Milanovićevim sastankom s HNS-om u Mostaru “naleglo” na razumijevanje HNS-ovog hrvatstva, nego ovi ljudi uvažavaju činjenice, a činjenica je da su stranke koje čine HNS dobile većinski legitimitet na izborima i to se mora poštovati. Dakle, iz Zagreba struje novi europski vjetrovi, koji i nisu drugo do znaci nove paradigme, samo da se i u BiH razumiju kao EU – paradigma, te da se na Hrvatsku počne i u Sarajevu gledati kao na važnog prijatelja i partnera. Svima bi nam bilo bolje.

Ja novu hrvatsku politiku prema Hrvatima i BiH u cijelosti doživljam kao napredak, a ne nazadak. Uostalom, na Sveučilištu u Mostaru je Milanović kazao, parafraziram, vi jeste u drugom političkom ambijentu, mi ćemo vas pomagati,

ali ako niste u stanju sami artikulirati sebe i svoje interese na europski način, na način nove paradigme niste ni zaslužili biti narod odnosno nacija. Dakle, pravo je pitanje – umijemo li se mi Hrvati u BiH, ili uopće ljudi u BiH, artikulirati na europski način, na način nove paradigme?

BH. PRIVREDNIK: (*Što reći*) o kulturi Hrvata u BiH?

MILE LASIĆ: S mukom se, na žličicu, na životu održava par časopisa. Ja sam nedavno ovdje u Mostaru kazao gosp. Juratoviću, SPD-ovom zastupniku u Bundestagu i mojem prijatelju: – Idete na jednu glamuroznu priredbu, ali pazite da ne slomite nogu ili ne poderete cipelu dok prođete kroz (bivše) Lenjinovo šetalište. To je problem koji bi se mogao riješiti akcijom besposličara za jedan dan, ali nitko ne vodi računa o tome. Nitko ne vodi računa ni o drugim elementarnim stvarima u Gradu, nego stvaramo privid glamuroznim priredbama. U tomu su se “gradski oci” i “očusi nacije” izvještali, pa jedanput je tu “Pečat”, a drugi put “Mostarsko proljeće”, priredbu koju, inače, poštujem zbog naglašene regionalne dimenzije i kozmopolitizma kojeg ona, nakratko, dovodi u Mostar. I sam se, tada i odjedanput, osjetim malo više “građaninom svijeta”, u gradu u kojemu ostatku godine vlada pustinja u kulturi. Ponosan sam, dakako, na časopis Status, kojeg vodi moj prijatelj i sugovornik Ivan Vukoja. Dobro je i ono što radi Miro Petrović sa suradnicima u Motrištima. Ali, inače, institucije kulture su pastorčad nečija, a naša politika uopće nije svjesna problema, važno se uslikati na crvenom tepihu, pa sutra ponovo u blato “gradskih” ulica...

Mostar je, dakle, duboka duhovna provincija, a Hrvati u njemu su pastorčad vlastitih politika, kao što su Bošnjaci i drugi pastorčad nekih drugih politika, odnosno jedne totalne nebrige za kulturu. Sveučilište, srećom, funkcionira kako tako... Situacija u cijeloj zemlji je – što se kulture tiče – očajna. Među Hrvatima, među Mostarcima, ona je samo dodatno loša. Ne

smijemo, međutim, pristati samo živjeti od privida povremenih glamuroznih svečanosti, inače ostajemo zauvijek duboka europska kulturna i politička provincija. Dakle, treba prvo ovo uočiti, pa priznati, pa potom raditi sve da se iz ove baruštine, iz ove kaljuže izmigoljimo.

BH. PRIVREDNIK: *(Što reći) o problemu hrvatskih medija u BiH?*

MILE LASIĆ: Za očuvanje identiteta mediji su vrlo važni. Nova paradigma podrazumijeva, uostalom, da se ne smije nikomu dopustiti poigravanje s tako krupnim stvarima kao što su kulturološki identiteti. A mediji i jezik su temelji njihova očuvanja. Uz gospodarstvo, da se ne zaboravi. Srećom, nije sve tako crno, treba se ugledati na Hrvatski leksikografski institut BiH u Mostaru, uskoro će izaći i drugi tom Enciklopedije BiH pod pokroviteljstvom ove institucije. Ali, treba nam veći broj institucija ovog tipa. Koje, dakako, ne zamjenjuju ili umanjuju potrebu za elektronskim i tiskanim medijima, tim žilama kucavicama javnog diskursa i demokracije, ili toposima modernog života i filozofiranja o njemu. Možda nam upravo zbog toga netko i opstruira oživljavanje medija?

Pri tomu problem nisu drugi, problem je u našim političkim elitama koje su sve, posebice elektronske medije, razumjele kao potencijalno opasnu ujdurmu, pa su ih zato i svele na ovako niske grane, po svojim demokratskim mjerilima. Ništa drugo ne razotkriva svu bijedu hrvatskih političkih elita kao nebriga prema medijima, osim možda nebriga prema institucijama kulture i znanosti. Ovdje u Mostaru i Hercegovini je, dakle, netko htio da budu ugušeni mediji koji su postojali, ili da oni koje su ostavili na životu budu pod kontrolom i na žalosnoj razini na kojoj su. A hrvatski kanal u BiH..., baš me zanima kako to misle ostvariti...

Mostar, 20. ožujka 2012.

2. INTERVJU ZA SABAH USA: S LAGUMDŽIJOM I KOMŠIĆEM ČUDA NEĆE DA SE DESE¹

Komšićeva ostavka se, dakle, može ozbiljno tumačiti jedino neozbiljno, dakle kao lakrdija... U ovom loše odigranom političkom igrokazu je izgubio ponajviše Komšić, ali je u dramoletu s navodnim happy endom demaskiran konačno i naduveni Lagumdžija, čovjek skromnog politološkog znanja, ali beskrajno velikih ambicija... Ali, glede oporavka bh. socijaldemokracije bi morala još mnoga čuda da se dese, i da Miljacka mostove odnese, da SDP BiH postane istinskom alternativom u zemlji... U popriličito nadmenim i kratkovidim bošnjačkim krugovima rezonira se otprilike ovako: – S obzirom da Srbi imaju “državu u državi”, Republiku Srpsku, moramo imati našu bošnjačku ili bosansku državu. I hrvatski nacionalisti žele, dakako, svoju nacionalnu državu u BiH, taj treći entitet, ili federalnu jedinicu, jer nacije žele kontrolu teritorija, pa ma kolika bila, i eto ti vruga... Pa, logično je, “premijer s mindušom” je “partijski čovjek”, ovisan o političkoj volji onih koji su ga i progurali na to mjesto, pa je red da se ureda poslije njih. Španjolskom kralju su sva lica iz tog mostarskog dramoleta

¹ Dopisni, mail-intervju za tjednik bh. dijaspore u Americi SabaH. Razgovor vodio Bedrudin Gušić.

ionako ista, zaboravio ih je i prije nego što ih je upamtio... Dobit ćemo situaciju da se i lokalni izbori odlučuju na temama tzv. visoke politike, a i dalje ćemo gaziti blato “gradskih” ulica... Rekao bih da je Vuk Jeremić političko nedonošče, da ne kažem diplomatski diletant ili kreten. Iliti, po srpski, puno je za mačka goveđa glava... Ja sam, čini mi se, jednostavno demonstrirao što znači biti europski, a ne balkanski socijaldemokrat, što znači biti privrženik ideja ZAVNOBiH-a, što sam sve bio dužan i Mikuliću i mojem ocu, i zemlji Bosni i Hercegovini, a oni su se odlučili za fotelje i nagrade...

SABAH USA: *Kako komentirate nedavnu ostavku Željka Komšića na sve funkcije u SDP-u?*

MILE LASIĆ: Kao lakrdijaški čin nezrelog političara i čovjeka koji se muči s razumijevanjem kompleksnog svijeta moderne socijaldemokracije i s plurimorfnom nacionalnom kompozicijom Bosne i Hercegovine. Sve bi to bila njegova privatna stvar da ne obnaša funkcije koje obnaša. Još je više zapanjujuće što ga toliki broj ljudi obožava. Trebalo bi, ipak, jednom vidjeti zbog čega ga obožava “sarajevska raja”, ili što je to Željko Komšić uradio dobro na visokim funkcijama. U aktualnomu osvrtu na ovu fingiranu ostavku, pod signifikantnim nazivom “Lakrdija Komšić”, vjerojatno najlucidniji živući um kojeg imamo u BiH, književnik, etnolog i enciklopedista Ivan Lovrenović se pozvao na svoj komentar iz 2006. godine povodom prvog Komšićeva biranja u Predsjedništvo BiH, jer je već tada u njemu ustvrdio: “Ima nešto suspektno u načinu na koji Komšić gotovo s indignacijom odbija nacionalni moment. Komšić je tipičan predstavnik jednog političko-mentalnog sklopa, posebno u Sarajevu, neovisno o strankama, koji bi najradije da ne vidi plurimorfnu nacionalnu strukturu, taj bazični problem BiH.

On ga osjeća kao nešto retrogradno i vrijedno prezira, a riješiti se može tako – malo karikiram – da se ne vidi. U tome je najveći problem te opcije, istodobno i velika mana SDP-a BiH. Ta stranka jednostavno nema snage da intelektualno-politički promišlja cjelinu vlastite zemlje. Bojim se da će to biti i najveći problem Željka Komšića.”

U biti se i nema što dodati tomu što je ovaj naš Krleža i Gotovac u jednoj osobi već tada uočio. Samo je drugi Komšićev izbor prisilio još nekolicinu bh. intelektualaca, spomenuo bih E. Kazaza, I. Vukoju, Ž. Papića, uključivo i moju malenkost, da otvoreno govorimo o posljedicama ovih Lagumdžijih i Komšićevih stupidnih igrarija s izbornim zakonima po radikalizaciju hrvatskog pitanja u BiH i stabilnost BiH. Ovim se putom SDP BiH, dakle, očitovala strankom koja ne razumiju ni ideju socijaldemokracije ni složenu strukturu svoje zemlje, da bi se za kratko vrijeme utopila do neprepoznatljivosti u bh. političku, etnokratsku kaljužu. Nije, dakako, SDP BiH, kao ni SNSD, kriv za ono što su od BiH uradile etnokratske vlasti u ratu i poraću, ali je itekako kriv što je postao stranka klijentelizma, “reketaranja” i nepotizma, što se tim putom izjednačio s onima kojima je trebao biti alternativa. Ako se svemu tomu doda i neupitna autoritarnost “mudrog vođe”, postaje slika “socijaldemokracije s brkovima” i bezalternativnosti jasnija, a odgovornost SDP BiH veća, posebice prema onima čije su nade iznevjerili.

Moje nisu, jer sam po povratku u BiH nakon 18 godina života u europskoj političkoj kulturi bez napora prepoznao ove demokratske boleštine kod tobožnje bh. socijaldemokracije i odlučio o njima javno govoriti. Sada mojim rječnikom govore “i vrapci na grani”, ali mene su “neprijatelji otvorenog društva” s lažne ljevice već bezmilosno propustili kroz virtuelnog “toplog zeca”. Ozbiljni ljudi im – unatoč trudu – nisu nikad povjerovali

da sam ono što nisam. Komšićeva ostavka se, dakle, može ozbiljno tumačiti jedino neozbiljno, dakle kao lakrdija...

SABAH USA: *A kako njeno brzo povlačenje? Ko je tu, eventualno, profitirao a ko izgubio?*

MILE LASIĆ: U ovom loše odigranom političkom igrokazu je izgubio ponajviše Komšić, ali je u dramoletu s navodnim happyendom demaskiran i naduveni Zlatko Lagumdžija, čovjek skromnog kulturološko-politološkog znanja, ali beskrajno velikih ambicija. Odala ga ponajviše rečenica kako su na partijskom gremiju s Komšićem “razgovorali o svemu, a i šire”, ravna onoj kada je nesretnom Kukanjcu priznao da je “slučajni prolaznik”. Izgubila je cijela SDP BiH, nažalost, što će pokazati već prvi naredni izbori, oni lokalni na jesen, ukoliko ih uopće bude, ili opći kad ih jednog dana bude. Taj očekivani gubitak bi mogao, možda, biti šansa i za novi početak socijaldemokracije u BiH. Ali, glede oporavka socijaldemokracije bi morala još mnoga čuda da se dese, i da Miljacka mostove odnose, kako bi SDP BiH postao istinskom alternativom u zemlji. S Lagumdžijom i Komšićem čuda neće da se dese...

SABAH USA: *Postoji li “hrvatsko pitanje” u BiH i ako postoji, kako ga riješiti? Da li je III. entitet rješenje?*

MILE LASIĆ: Opet moram odgovoriti uz pomoć Ivana Lovrenovića: “Svi koji danas uzdišu za političkom *jednosti*, tražeći uzore u ‘normalnim evropskim državama’, mogli bi znati da Bosna i Hercegovina po povijesnoj formaciji (s vrlo živim današnjim refleksima) spada u drukčiji kontekst, u krug onakvih višereligijskih i višekulturnih zemalja – poput Libanona – koje su se na političkoj mapi ukazale nakon epohalne civilizacijske i političke oseke, po propasti posljednjih velikih imperija, otomanske i habsburške (te u našem slučaju – i jugo-federacije, kao manje pseudoimperije), i da je u takvim

zemljama nametanje bilo kakve političke jednosti loš, opasan i u krajnjoj liniji kontraproduktivan posao.” (vidjeti, Lakrdija Komšić, www.ivanlovenovic.com).

Hrvatsko pitanje u BiH je nerješeno nešto malo više nego druga nacionalna pitanja, jer su u BiH još uvijek u tijeku najmanje tri etnokratske revolucije s nesagledivim ishodima. Hrvatsko pitanje je samo dodatno artikulirano “fenomenom Komšić”, dakle s time što se ogolilo do prostote kako Bošnjaci biraju i svoga i tzv. hrvatskog člana Predsjedništva BiH. Ogolila su se, također, velebošnjačka nastojanja da se Hrvate svede na etničku skupinu u Federaciji, iako su oni čvrsto formirana bh. nacija. U RS-u ih skoro i nema, oni su tamo već svedeni na beznačajnost. U popriličito nadmenim i kratkovidim bošnjačkim krugovima rezonira se otprilike ovako: □ S obzirom da Srbi imaju “državu u državi”, Republiku Srpsku, moramo imati našu bošnjačku ili bosansku državu. Ali, i hrvatski nacionalisti žele svoju nacionalnu državu u BiH, taj treći entitet, ili federalnu jedinicu, jer nacije žele kontrolu teritorija, pa ma kolika bila, i eto ti vruga. Treći ili peti entitet, kazala je jedne prilike Vesna Pusić, o tomu se treba početi razgovarati u BiH.

Zemlja, doista, vapi za alternativom, a nje nema. Nitko nije u stanju organizirati smislene razgovore o alternativnim putovima. Razgovor o konsocijacijskom modelu kao oprobanom putu izlaska nestabilnih ili višenacionalnih zajednica u stabilna društva se apriori odbija, pa se u BiH živi tzv. javašluk konsocijacija koja odgovara samo političkim elitama. Vidjeti, kako se bahato ponaša “šestorka”. Da tragedija bude još veća, smislenu alternativu ne nude ni liberali, oni koji se pozivaju na nužnost razlikovanja “ethnosa” i “demosa” kao temeljne odlike u formiranju modernih političkih zajednica. Radili to iz najčestitijih namjera, kao poštovani kolega Tarik Haverić, ili iz manje časnih, antinacionalističko-nacionalističkih,

antimultikulturalističkih, kako radi čitava plejada sarajevskih intelektualaca, oni previđaju upravo ono o čemu je govorio Ivan Lovrenović. Zemlja kao BiH ne trpi ništenje nacionalnih identiteta, niti nametanja koncepta modernih političkih zajednica. U brojnim europskim zemljama, pa i u SAD, je moguće biti pripadnik političkog naroda, demosa, i ako ste useljenik i niste krvno ili kulturološki pripadnik većinske nacije, ali se na Balkanu, posebice u BiH priča o “demosu” pretvara u obračun većinskog ethnosa s manjinskim ethnosom, tj. majorizirajuća tlačenja nacionalne većine nad manjinama, ma koje one bile. Osobno vidim rješenje hrvatskog i drugih otvorenih nacionalnih pitanja u jednakopravnosti, u mješovitom modelu koji bi omogućio artikulaciju i nacionalnog i građanskog u bh. političkom životu. Vidim, naime, kako je upravo Europska unija zbog njezinih načela i vrijednosti spasonosna obala i za razrješenje tri bh. nacionalna pitanja i državno-političkog pitanja BiH. Još samo da i drugi progledaju...

SABAH USA: *Kako komentirate, kako neki nazvaše, “diplomatski incident”, od prije dva dana kada se u povodu posjete španjolskog kralja Juana Carlosa Mostaru predsjedavajući VM BiH Vjekoslav Bevanda tek nakon Čovića i Ljubića rukovao sa istim (kraljem)?*

MILE LASIĆ: Pa, logično je, “premijer s mindušom” je “partijski čovjek”, ovisan o političkoj volji onih koji su ga i progurali na to mjesto, pa je red da se ureda poslije njih. Španjolskom kralju su sva lica iz tog mostarskog dramoleta ionako ista, zaboravio ih je i prije nego što ih je upamtio.

SABAH USA: *Šta mislite o inicijativi Dodika i Tihića da se odlože lokalni izbori u BiH predviđeni za jesen ove godine?*

MILE LASIĆ: Sa stanovišta proračunskih troškova njihova inicijativa o odlaganju lokalnih izbora i/ili njihovom spajanju s općim izborima ima logike. Spajanju se protive zahtjevi

demokracijske igre. Dobit ćemo situaciju da se i lokalni izbori odlučuju na temama tzv. visoke politike, a i dalje ćemo gaziti blato “gradskih” ulica. Lokalni političari bi morali, pak, početi se miješati u svoj posao, te polagati račune biračima za sveprisutni ekološki barbarizam ili enormnu nezaposlenost...

SABAH USA: Kako ste Vi vidjeli premijernu posjetu hrvatskog premijera Zorana Milanovića BiH, te Mostaru? Kako komentirate gaf Zlatka Lagumdžije da je izbjegao susret sa visokim gostom iz RH?

MILE LASIĆ: O tomu sam se već javno očitovao u više navrata. Ponovit ću djelić onoga što sam kazao u razgovoru s kolegom profesorom dr. Enesom Osmančevićem za portal www.vidiportal.ba: – Radi se i o krivoj procjeni i o političkoj sljepoći velikog formata, u krajnjem o nesposobnosti korekcije vlastitih političkih poteza Zlatka Laumdžije. Aktualnom bh. MIP-u se i zbog toga i zbog svega što je radio u proteklih 16 mjeseci cijela zemlja i Regija smiju, jer je postalo bjelodano jasno kako pati od neskrivane nadmenosti, oholosti i bahatosti. Ili, možda, bh. građani ne razumiju njegove enormne napore da sve drži u svojim rukama, da pored političkih i profesorskih dužnosti uređuje večernji dnevnik FTV, ili posredno upravlja Elektroprivredom BiH, prodajući struju u vlasništvu jedne federalne firme iz Sarajeva drugoj federalnoj firmi iz Mostara, preko posrednika iz Beograda? Umjesto očekivane zahvalnosti primijećeno je u nezahvalnom građanstvu, a sutra će i u SDP-članstvu, potcjenjivanje i Lagumdžijinih promišljenih nastupnih posjeta Banjaluci i Sarajevu, u ulozi MIP-a. Nije mu, dakako, zamjeriti ni što se izbjegao susresti sa socijaldemokratskim premijerom Hrvatske u Sarajevu, jer je taj dan imao važniji susret s predsjednikom jednog odbora u turskom parlamentu, pa ako se više nitko i ne sjeća imena tog Turčina.

Milanoviću je naš MiP i takorekući “mudri vođa” zamjerio što mu je program nastupnog posjeta BiH “isuviše nacionalan”, mada bi se upravo Lagumdžiju moralo upitati što radi u vrhu Bošnjačkog instituta, dakle nulte nacionalne institucije kod Bošnjaka, zašto su mu partneri SDA a nisu BOSS i slične stranke ispred Bošnjaka, ako se naduravao s HDZ-ovima, uzimajući minorne HSP i “Lijanoviće” u federalnu vlast, kako bi na kraju popustio i suglasio se s HDZ-ovcem Bevandom kao predsjednikom Vijeća ministara? Nije hrvatski premijer, nego je naš MiP i predsjednik SDP BiH brojnim potezima pokazao kako je “isuviše nacionalno” obojen, a ponajviše zato što je SDP BiH sveo ne na “bošnjačkocentričnu”, kako je to formulirao uvaženi profesor Enver Kazaz, nego na dominantno bošnjačku socijaldemokraciju, s par “ukrasa” u vrhovima “da se Vlasi ne dosjete”. A oni se, sram ih bilo, dosjetili, pa ne zarezuju Lagumdžiju više ni za jotu...

SABAH USA: *A kako komentirate da je ministar vanjskih poslova BiH svoju prvu zvaničnu posjetu načinio Banja Luci?*

MILE LASIĆ: To je dio priče o javašluk konsocijaciji, o tomu kako “šestorka” ponižava sve druge političke subjekte, svoje zastupnike, svoje članove Predsjedništva BiH, svoje birače, nas sve zajedno...

SABAH USA: *Javnost je već upoznata da je Lagumdžija, u povodu svoje posjete Beogradu, između ostalog obećao podršku Vuku Jeremiću u povodu njegove kandidature za predsjedavajućeg Generalne skupštine OUN. Komentar?*

MILE LASIĆ: Rekao bih da je Vuk Jeremić političko nedonošče, da ne kažem diplomatski diletant ili kreten. Ilti, po srpski, puno je za mačka goveđa glava...

SABAH USA: *A kako komentirate da je RH, putem svoje ministrice vanjskih poslova Vesne Pusić, obznanila da će za istu tu funkciju pri OUN dati podršku kandidatu iz Litvanije?*

MILE LASIĆ: E tako se to radi u diplomaciji kad se ne smije ili ne želi kazati ono što sam ja kazao u prethodnom odgovoru.

SABAH USA: *Dešavaju li se, tu i tamo, neke zabune zbog činjenice da imate “dvojnika” po imenu i prezimenu? Je li to prouzrokovalo neke Vaše javne polemike sa fra Lukom Markešićem ili se radi (i) o nekim drugim uzrocima?*

MILE LASIĆ: Da, tu i tamo, i još uvijek. Mene je mrzilo da se po povratku u BiH i nakon 35 godina izbjivanja iz Mostara i Hercegovine, te deset tisuća objavljenih stranica po svim meridijanima, potpisujem drugačije nego što sam se do tada potpisivao. A na Sveučilištu u Mostaru, u istom zvanju kao i ja, samo na Pravnom fakultetu, postoji čovjek s istim imenom i prezimenom, samo deset godina mlađi. Mislio sam, taj mlađi dr. Mile Lasić je bio HDZ-ov zastupnik u više navrata u Sarajevu, predsjednik je Hrvatskog intelektualnog zbora, itd., tko će ga još pobrkati s “komunjarom”, čovjekom koji je bio šef kabineta Branka Mikulića, koji je “živio Jugoslaviju”, bio jugoslavenski i bh. diplomata. Ali, dogodilo se da sam ja, a ne taj drugi dr. Mile Lasić, vodio polemike s mojim dojučerašnjim prijateljima u Krugu 99, SDP-u ili HNV, jer su oni završili u “ahdnamaštvu”, neojakobinizmu i neostaljinizmu. Oni su, pak, izabrali da šute o “socijaldemokraciji s brkovima”, a ja sam kao europski socijaldemokrata “lajao na zvijezde”, smatrajući to svojom obvezom već kao profesor europskih integracija i privrženik filozofije “otvorenog društva”. U suštini našeg razlaza ili prijepora je, dakle, šutnja mojih bivših prijatelja glede iznevjerenja plurimorfne kompozicije BiH i svođenja Hrvata na etniju, ali i razlike u poimanju metoda političke borbe. Ja sam, dakle, jednostavno demonstrirao što znači biti europski, a oni što znači biti balkanski socijaldemokrat. Ja sam se potvrdio kao privrženik ideja ZAVNOBiH-a, što sam sve bio dužan i Mikuliću i mojem ocu, i zemlji Bosni i Hercegovini, a oni su se odlučili

za preuređenje zavnobihovske svete formule, za fotelje dekana i rektora, za nagrade. Oni su u žiži, i u gomili, a ja sam sam i na margini. Nisu me, ipak, pokolebali u nastojanju da doprinosem koliko mogu zajedničkoj borbi onih koji bi BiH željeli ponovno učiniti kulutorološki i politički lijepom koliko je sada samo u zemljopisnom pogledu.

SABAH USA: *Hvala Vam velika za ovaj razgovor...*

MILE LASIĆ: Hvala Vama za ovu prigodu. Pisao sam godinama za dijasporski list Bosanska pošta iz Osla i preko nje znadem za SABAH. Uostalom, siguran sam kako među Vašim čitateljima ima i onih koji su me tijekom rata upoznali u Ambasadi Republike BiH u Bonnu ili u nekim gradovima sjeverne Njemačke. Pozdrav i njima i svim Bosancima i Hercegovcima s druge strane oceana...

Mostar, Saint Louis, 31. 3. 2012.

3. INTERVJU VEČERNJEM LISTU:
AKO NEKOGA TREBALO SMIJENITI IZ VLASTI,
ONDA JE TO SDP A NE SDA KOJI JE IZAZVAO
NAJVEĆU KRIZU U ZEMLJI
U VRHU HDZ-A SU
POLITIČARI MALOGA DOMETA¹

Zaokret u vladajućoj koaliciji nije zbunio i iznenadio kroničare, no razočarao je politologe. Jedan od takvih je i prof. dr. Mile Lasić s Filozofskog fakulteta u Mostaru koji upozorava da sve izvjesniji scenarij nije poželjan razvoj događaja.

VEČERNJI LIST: *Mislite li da je mudar potez izbaciti SDA iz koalicije?*

MILE LASIĆ: Ne samo da nije mudar, nego je opasan. Sa strane gledajući na sve što se događa, moram upozoriti da se danas ne može pristajati na ono što smo do jučer kritizirali. SDA je najautentičniji izraz volje bošnjačkog političkog korpusa, uz onu drugu mimikričnu SDP-ovsku političku volju. Učiniti to u višenacionalnoj zemlji BiH je do kraja kontraproduktivno.

1 Razgovor vodio Zoran Krešić

VEČERNJI LIST: *Kako u tom kontekstu gledate na ponašanje vodećih hrvatskih političara?*

MILE LASIĆ: Kada ovo govorim želim ostati oprezan. Svaki dan čitam različite izjave koje su do sada uglavnom bile u kondicionalu. Ali, ako pristanu na igru koja nije autohtono njihova, onda je to nešto čime su skočili sebi u usta pa taman bilo moguće na ovaj način izvršiti rekonstrukciju nelegalno uspostavljene federalne Vlade. Ulog je prevelik. Iz principijelnih razloga ne smije se izgurati SDA jer će sutra ponovno biti izguran netko s hrvatskim političkim legitimitetom i onda će im biti uzalud sva objašnjenja.

VEČERNJI LIST: *Od HDZ-ovaca kao protuargumentacija može se čuti da je federalna vlast prouzročila previše štete te da je treba zaustaviti!*

MILE LASIĆ: Ono što je najvažnije prisjetiti se kako je do svega ovoga došlo. U izbornoj noći jasno je nagoviješteno na razini zemlje i unutar federalnog entiteta. Ona stranka, koja bi sada uređivala odnose izguravajući SDA iz vlasti, nije željela slijediti logiku da postoji više pobjednika na izborima. Ta stranka je nažalost dobila potporu međunarodne zajednice, visokog predstavnika i OHR-a te nastavila samovolju proizvođači probleme i ne rješavajući ni jedan problem u zemlji. Kada bi bilo moguće izgurati tu stranku koja je proizvela najviše nereda u zemlji, onda bi moji odgovori bili drukčiji. Ona je to naime zaslužila i nitko za njom ne bi plakao. Samo tako bi se ova stranka na taj način mogla presabrati i vratiti se svojoj socijaldemokratskoj, multietničkoj biti na koju je zaboravila u posljednjih godinu i pol dana.

VEČERNJI LIST: *Iako su stvari gotovo dovedene do kraja, još uvijek govorimo u kondicionalu. Što vam ipak o politici dva HDZ-a govori njihovo sudjelovanje u tome procesu?*

MILE LASIĆ: Sudjelovanje u ovome procesu govori o njima kao o političarima maloga formata kojima su važnije fotelje nego strateška pitanja.

VEČERNJI LIST: *Ali ponovno se referiram na stajališta HDZ-ovaca koji tvrde da su vlasti u platformi donijele i bezbroj zakona na štetu županija, općina, na kraju samih Hrvata!?*

MILE LASIĆ: Apsolutno, i to nije sporno. No, moramo postaviti pitanje tko je upravo taj inicijator razvlašćivanja temeljnih organizacijskih oblika općina i županija u proteklim godinama. Tko je dominantan u procesu unitarizacije ovoga federalnog entiteta? Pa to je upravo stranka koja ostaje u igri, a izgurava se stranka koja je, na žalost, bila sufler i mlađi brat u svemu ovome, ne uviđajući koliko je to opasno i po nju. Uletjeti sada međutim u takvu igru i tražiti zamjenu u SBB-u i njegovom kontroverznom vođi koji bi se mogao suočiti s pravnom državom je više nego opasno. To je put k definitivnoj dekonstituciji Hrvata i njihovom svodenju na nacionalnu manjinu. Bojim se da na duge staze otvaramo proces dovršetka unitarizacije FBiH kroz majorizaciju Hrvata. Nužno je ući u obranu formiranih struktura vlasti s opobanim partnerima i drugima koji će poštivati izbornu političku volju u hrvatskom i bošnjačkom korpusu.

VEČERNJI LIST: *Ali niste izravno odgovorili kako se treba postaviti prema rekonstrukciji federalnih vlasti?*

MILE LASIĆ: Otkako je OHR u BiH, doneseno je oko 800 odluka. Inzistirati sada na polovini mandata na rekonstrukciji federalne Vlade nije posebna mudrost. Potrebno je tražiti uspostavu zakonite vlasti i snažno kritizirati procese razvlašćivanja općina i županija i to raditi na jedan principijelan način.

VEČERNJI LIST: *Ne zvučite optimistično da je moguć razvoj BiH u društvo u kojemu bi se međusobno uvažavali!?*

MILE LASIĆ: Mi, na žalost, nemamo razvijeno multikulturalno građanstvo niti u jednome narodu, jednu poželjnu smjesu

koju čine liberalni nacionalisti i liberalno građanstvo koje bi uvažilo višenacionalni karakter ove zemlje te se unatoč tome težilo da postanemo građansko društvo. Mi, na žalost, imamo prokockane ideje socijaldemokracije i liberalizma u funkcije dominacije dvaju koncepata – centralističkog u Republici Srpskoj i unitarističkog u FBiH. Nemamo alternativni koncept koji bi se zasnivao na respektu plurimorfne nacionalne kompozitnosti u BiH koja je svjesna da se mora razviti u političku zajednicu.

VEČERNJI LIST: *Je li politički sustav koji je uspostavljen u Daytonu uokvirio koncepte o kojima govorite?*

MILE LASIĆ: Mi, na žalost, nismo u stanju izvršiti auto-refleksiju što smo bili u prošlosti, što smo i kako jedni drugima radili u ratu, što smo dobili kroz nametnuti mirovni sporazum, i priznati da smo podijeljeno društvo i društva te od te osnove tražiti uljudživanje ovih prostora u kontekstu približavanja Europskoj uniji. Mi na žalost i dalje vodimo ratove, medijske i političke, kojima dovršavamo ratne koncepte i ama baš nitko ne vodi računa o izgradnji europske države triju nacija i njezinih građana.

VEČERNJI LIST: *Brojni bi vam u BiH upravo spočitali to što ste sada rekli, postojanje triju nacija. Je li u BiH jedna ili ih postoji više?*

MILE LASIĆ: Jedno od temeljnih problema u BiH je što značajan dio bošnjačkog političkog korpusa i krugova akademske zajednice upregao dokazati kako i nema nacija u BiH. Omiljena teza je da se radi o etnijima, vjerskim posebnostima s isticanjem da se radi o jednoj naciji. Taj sindrom ili prokletstvo jednosti drži zemlju u jednakome naboju i okovima kao i separatističke težnje Republike Srpske.

VEČERNJI LIST: *Koliko se Daytonom i kasnijim rješenjima u pravome smislu uništio politički pluralizam što je Hrvate dovelo u jednu krajnje nelagodnu poziciju da u slučaju podjela budu izbačeni iz vlasti?*

MILE LASIĆ: Ovaj politički sustav je onemogućio alternativu građanskog tipa i kod drugih naroda, ne samo Hrvata. Prisilio je artikulaciju unutar onih prostora do kojih su u ratu stigle vojske HVO-a, Armije BiH i VRS-a. Samo kada pogledate Lagumdžiju kako se ponaša vidjet ćete da razmišlja kao tipičan bošnjački političar, no to sve do njega još nije doprlo. Riječ je o tome da imamo etnički pluralizam koji nas ne uspijeva povezati, a mogao bi kada bi svi odustali od svojih krajnjih ambicija

VEČERNJI LIST: *Koje su to ambicije?*

MILE LASIĆ: Mora se odustati od ambicija da se od RS-a stvori zasebna država. To nije moguće i to je kontraproduktivno po srpski narod i druge. Krajnja ambicija bošnjačkih političkih elita jest unitarizacija FBiH i od toga se mora odustati. Tome se moraju oduprijeti ne samo hrvatska politika i ljudi nego prije svega prosvijećeni ljudi među Bošnjacima. Takvo nešto nije poželjno na duge staze ni za bošnjački narod.

VEČERNJI LIST: *Profesore, a što je s Hrvatima, kojih se krajnjih ambicija oni trebaju odreći, ako ih vidite i ako ih imaju?*

MILE LASIĆ: Moram priznati da su se Hrvati, artikulirani kroz HDZ-ove, odrekli ranijih ambicija koji su vodili k separatističkim težnjama. Oni imaju ambiciju oživjeti prostor Herceg Bosne tako da bi kroz teritorijalni legitimitet imali jaču uporišnu kartu. To je ono što nije dovoljno zrelo. Naime, pred Hrvatima je zadaća, ne samo obrana vlastite konstitutivnosti, nego i vlastitog identiteta u cijeloj BiH. To mogu napraviti neformiranjem teritorijalnog entiteta nego uvezivanjem hrvatskih s općim bh. interesima koji su vidljivi u procesu integriranja u Europu. Jer, tada će pitanje bilo kakvih entiteta postati ustvari pitanje regija i transregionalne suradnje. Kroz to možemo biti europskiji i uzoritiji u odnosu na druge narode.

Večernji list, 2. svibnja 2012.

4. MILE LASIĆ, PROFESOR EUROPSKIH INTEGRACIJA NA SVEUČILIŠTU U MOSTARU: RADONČIĆ JE LISICA U KOKOŠINJCU¹

OSLOBOĐENJE: *Da li se Bosna i Hercegovina nakon što je SDP izbacio SDA iz vladajuće koalicije nalazi pred novom političkom krizom, odnosno da li će konstituiranje prekomponirane vlasti na različitim nivoima ići tako jednostavno kako je lider SDP-a Zlatko Lagumdžija najavio?*

MILE LASIĆ: I u drugim zemljama padaju vlade na pitanjima budžeta na razini države. Ali, ovdje se ne radi samo o mogućem padu “državne vlade”, nego o potencijalnom izguravanju iz vlasti SDA na svim razinama. Dakako, SDA u ovoj javašluk-konsocijacijskoj igri neiskrenih ahaba nije nevinna, pristala je biti “mlađi brat” u poništavanju izborne političke volje hrvatskih ljudi, sudjelovala je u biranju hrvatskog člana Predsjedništva BiH bošnjačkim glasovima, pa se ipak ne smije zaboraviti kako nije bila SDA glavni vinovnik političke krize koja traje od izborne noći 03. listopada 2010. godine do danas, nego je to bio i ostao SDP BiH. Ova se stranka, naime, odlučila za proizvodnju afera, meteža i kaosa umjesto za gradnju konsenzualne političke kulture s drugim političkim

¹ Objavljeno u Oslobođenju, 5. lipnja 2012. Razgovor vodila Duška Jurišić.

pobjednicama, jer njih je nužno više u zemlji kakva je BiH. Naša je zemlja prosto osuđena na uvažavanje svoje pluralnosti, to jest svoje plurimorfne nacionalne kompozitnosti, kako je to krasno formulirao Ivan Lovrenović, pri čemu plurimorfnost podrazumijeva uvažavanje svih identiteta, ali i uzimanje i davanje, prožimanje. SDP se k tomu lažno ili mimikrično predstavlja multietničkom strankom, sukrivac je dijelom što se u našoj višenacionalnoj zemlji pati od “sindroma jednosti”, koja uključuje i nijekanje legitimnih političkih volja bh. nacija. Ali, glavna SDP-ova krivnja je stalna proizvodinja kriza, prekjucher u odnosima sa SNSD-om, jučer s HDZ-ovima, a danas sa SDA. I uvijek je pri tomu politika SDP-a bila uvjetovana i osobnim animozitetima “mudrog vođe” s drugim sličnim vođama. Ništa nije unizilo SDP, zapravo, kao autoritarni stil vladanja, odnosno neviđena oholost “mudrog vođe” u prakticiranju kulture nadbijanja. Dakle, poslije neviđenog političkog nasilja naspram HDZ-ova, takvim kakvim jesu, premazanim svim mastima, ali obružanim izbornim legitimitetom, poslije bruke s uvođenjem u federalnu strukturu vlasti HSP-a i NSRzB-a, na ustavno problematičan način, ali “aminovan” od OHR-a, nakon beskrajno mučnog formiranja Vijeća ministara, na redu je nova politička kriza, koja ima za posljedicu da će SDP koalirati sa SBB-om, tajkunskom strankom Fahrudina Radončića. Hoće li ići sve kao po loju, kako su zamislili Lagumdžija i Radončić, ne znam, ali ovaj pakt po svaku cijenu će definitivno razotkriti politički i ljudski profil Zlatka Lagumdžije, poslije njega jedva da će netko više imati iluzije o njemu i dubini pada SDP BiH pod njegovim mudrim vođstvom, a to je jedino dobro u cijeloj ovoj priči.

OSLOBOĐENJE: Kakvo je Vaše mišljenje o Fahrudinu Radončiću kao novom koalicionom partneru SDP-a Zlatka Lagumdžije?

MILE LASIĆ: Mogu zamisliti dan kada će se o Fahrudinu Radončiću, moćnom bošnjačkom tajkunu, govoriti na posve drugi način od odnjegovane slike o sebi u vlastitim medijima. “Avazovština” je fenomen koji zaslužuje posebne studije, kao i njezin proizvod koji se zove “Fahrudin Radončić”, mada neki misle da je on njezin otac, no o tomu po tomu. Ima, zapravo, neke paklene logike i kozmičke pravednosti što će glavni bošnjački etno-kapitalista i medijski mogul zaokružiti svoju vrtoglavu karijeru u državnoj strukturi. Tako je nekako slično pokušao i Silvio Berlusconi prikriti tragove svojega nečovještva iz ranijih života. Posebna je draž ovoga *deala* u tomu što mu takvo što na pladnju nudi njegov ljuti neprijatelj ili prijatelj po potrebi, lažni socijaldemokrata Lagumdžija. Tek s time je karikaturalnost ovog dvojnog pakta dovedena do savršenstva. Kada je Lagumdžija dovodio nepismenog Jerku Lijanovića za ministra poljoprivrede, u kojem se dijele poticaji i po babi i po stričevima, Senad Avdić je napisao u Slobodnoj Bosni da je to isto kao postaviti lisicu za stražara u kokošinjac. Tako meni nekako izgleda ova najava da čovjeka umiješanog u mutne poslove ratnih privatizacija i varakanja s bošnjačkim političkim prvacima postavi na poziciju koja bi trebala skrbiti o sigurnosti i pravnodržavnosti. S time se slažu kockice u orwelovskoj BiH a BiH se razotkriva kao uspješna demokracija, kojoj su ravne tek Bjelorusija i Sjeverna Koreja. Mašala. Pitam se samo zašto najkasnije sada SDA i Bakir Izetbegović ne kažu narodu istinu o prvim Radončićevim milijunima?

OSLOBOĐENJE: *Sudeći po prvim izjavama Dragana Čovića, predsjednika HDZ-a BiH, on je zamjenu partnera u vlasti prihvatio kao priliku za rekonstrukciju Federalne vlade. Da li i Vi ovo doživljavate kao mogućnost da se ispoštuje volja hrvatskog biračkog tijela i na vlast na razini Federacije i kantona uvedu predstavnici dva HDZ-a?*

MILE LASIĆ: HDZ-ovi i nisu drugo do “politička prdimahovina”, čuje se u Hercegovini, dakle smrtno ozbiljni borci za fotelje i privilegije pod plaštom borbe za nacionalnu jednakopravnost Hrvata u BiH. Sestrinski HDZ Hrvatske je u procesu demontaže, ali se u BiH u životu održavaju čak dva, u prvom redu zbog postdaytonskih raspleta na štetu bh. Hrvata. Mi koji pokušavamo misliti ili oformiti kulturološku ili političku alternativu među Hrvatima, zvali se ljudi “trećeg modusa” ili nekako drugačije, osuđeni smo na političku marginalizaciju, ili manipulaciju. Mnogima se učinilo, čak, kako branimo HDZ-ove poslije održanih izbora. A mi smo samo principijelno branili izbornu političku volju, dakle pravo i na grešku hrvatskih ljudi, u krajnjem pravo na konstitutivnost i nacionalni identitet. Zapravo je u političkoj reanimaciji HDZ-ova u BiH ključnu ulogu imala Lagumdžijina nadmenost, odnosno poznato nasilno izguravanje HDZ-ova iz vlasti. Zbog toga je ovih dana HDZ-ovo ponašanje smiješno i žalosno, ma koliko bilo pragmatično. Oni, naime, ponovno ulijeću u Lagumdžijine igre, pa će vjerojatno i dobiti rekonstrukciju federalne vlade i izborni okrug iz kojeg će hrvatski ljudi imati mogućnost birati nekoga po njihovoj volji u Predsjedništvo BiH, umjesto takvih kakav je Željko Komšić. Ali, prihvatanjem najnovije Lagumdžijine igre s izguravanjem SDA, oba HDZ-a će pokazati i koliko su ogrezli u demokratskim političkim igrama. Amnestirati glavnog vinovnika meteža u Federaciji, SDP, i izgubiti važnog saveznika u bošnjačkom političkom korpusu, SDA, nije dakle nikakva mudrost, nego strateška glupost.

OSLOBOĐENJE: *Kako gledate na zaokret Zlatka Lagumdžije, koji je nakon oktobarskih izbora učinio sve da na federalnom i kantonalnom nivou ne uđe u koaliciju s hdz-ovima, a sada je spreman na ustupke, jer koalicija sa SBB-om mu neće osigurati dovoljan broj glasova za izbacivanje SDA-ovih ministara u Federalnoj, ali i nekim kantonalnim vladama?*

MILE LASIĆ: Očigledno, čovjek i ne umije drugačije, pa zateže uže sve dok ne pukne. A puknut će i razbit će se o glavu, nažalost, više običnim ljudima, nego samoljubivim “guzonjinim sinovima”. I ova će kalkulacija s Radončićem držati Lagumdžiju u (političkom) životu samo jedno ljeto. Mora mu se, dakle, pomoći da ode čim prije, da prosto nestane s političke scene. Kako bi neki senzibilniji ljudi u SDP-u, i izvan njega, mogli reanimirati ideju moderne socijaldemokracije i uljuđene, plurimorfne, europske zemlje BiH.

Oslobođenje, 5. lipnja 2012.

5. ABCPORTAL INTERVJU: ŽIVIMO U RALJAMA DEMOKRATURE I KLEPTOMANSKE POLIT-MAFIJE¹

BiH je jednostavno tako skrojena država u kojoj je nemoguće izbjeći političku bahatost, međunacionalnu netrpeljivost, rodijačke i kojekakve druge mafijske veze. Političari uvijek obećaju brda i doline, ali bh. narodi i dalje tapkaju na mjestu, dok se gnijezda bh. političara šire. U novom ABCportal intervjuu, uvaženi i cijenjeni profesor teorije i prakse diplomacije i europskih integracija na Filozofskom fakultetu u Mostaru, te bivši diplomat govori o trenutnoj bh (ne)prilici, sukobu Lagumdžije i Dodika, nezainteresiranosti bh. hrvatskih političkih elita za vanjsku politiku i ugled. Također prokomentirao je i Boyleovu izjavu kako je BiH skrojena s rokom trajanja, ali i europski put BiH.

ABCportal: Profesore Lasiću, svjedoci smo kako su nepune dvije godine od prošlih izbora u BiH prošle u (re)konstruiranju vlasti na svim razinama. Rezultata i pomaka nema, političarima ovakva situacija odgovara, a BiH tapka u mjestu. Kakav rasplet možemo očekivati u ovom kaosu?

MILE LASIĆ: Osione, gramzljive, razularene političke elite izabrale su – poslije izbora 2010. – strategiju “jarca na brvnu”,

1 Razgovor vodio Ivan Kraljević.

to jest “zatezanja užeta”, dakle što gore po zemlju to bolje po nas, u svim njihovim feudima. Pripadnici ovog samodovoljnog sloja privatizirali su državu, pa proračuni na svim razinama nisu okrenuti razvoju i produktivnom zapošljavanju, nego raskalašenoj potrošnji nezajažljive a nesposobne javne uprave. Tko se jednom uvalio u državne institucije živi s malo rada k'o bubreg u loju. Silnici grade dvorce i dveri u multimilijunskim iznosima, ne boje se ni Boga ni ljudi, ničega izuzev suda njihovih stranaka, dok se gradovima i selima valja bijeda, ne znade se je li veća duhovna ili fizička. Kao nekim čarobnim štapićem su još uvijek političke elite u stanju preusmjeriti nezadovoljstva, vjerojatno tako što socijalni i politički mir kupuju raznim sitnim i krupnim korupcijama putem državnih proračuna. I dalje smo, dakle, u čvrstom zagrljaju naših demokratskih elita. Ma tko dobio lokalne izbore, ili ma kako završilo aktualno preslaganje vlasti, ostajemo tu gdje jesmo – zemlja sklona padu i propadanju. Izgubljene su dvije dragocjene godine u izguravanjima i nadmudrivanjima raznih vrsta, pa se vlast konstituirala u Federaciji tek “na mišiće” u ožujku prošle godine, a s mukom na državnoj razini tek početkom ove, da bi odmah uslijedila nova “preslaganja”, s posve neizvjesnim ishodom. Ako uopće ima skorog raspleta, ishod mu se ne može znati bez “Mare gatare”. Štete su nenadoknadive, de facto je zaustavljen ionako spori europski hod BiH ka EU. Sve je stalo, samo administracija raste. I plaće političara. Politika je postala najodvratnije, ali i najunosnije zanimanje. Nikad poslije rata nije bila toliko velika međunacionalna i međuentitetska distanca kao danas. Netko je primijetio kako bi Republika Srpska mogla mirne duše izaći iz BiH, nitko to u Federaciji ne bi primijetio. Uostalom, RS je u tom pravcu napravila neke korake. Ministrica europskih integracija u Vladi RS-a (Željka Cvijanović) u maniru njezina šefa, dodikovski poziva EU da primi u svoje redove samo

RS (temeljem ciparskog modela), odnosno da EU napravi plan pridruživanja samo za RS, na što joj je odgovoreno da takvo što nije moguće. Istovremeno Nebojša Stevanović i Igor Radojičić, predsjednici Skupštine Srbije i Skupštine RS-a, govore o suradnji dviju (suverenih) zemalja (Srbije i Srpske). Njima je, također, poznato da RS nije država u međunarodno-pravnom pogledu, nego dio međunarodno priznate države BiH, pa ne ispunjava temeljni kriterij za samostalni nastup u međunarodnim poslovima. Ali, kao da rezoniraju u Banjoj Luci i Beogradu, ako može Erdogan govoriti o BiH kao jednoj od osamdeset i nekoj turskoj “državnoj pokrajini”, zašto ne bi mogli i u Beogradu, ili sutra u Moskvi, govoriti o RS-u kao državi. Ona se, uostalom, i tretira u srpskoj nacionalnoj patologiji kao glavni ratni srpski dobitak u 20. stoljeću, tako nekako zборе i D. Ćosić i M. Ekmečić, i drugi. RS je u međunarodno-pravnom pogledu, ipak, tek regija s pravom predstavljanja i u Bruxellesu i u Washingtonu, i drugdje. Uostalom, takvih regionalnih predstavljanja je u Bruxellesu svakim danom sve više i to je svakom izvan RS bjelodano jasno, izuzev možda u Sarajevu i Mostaru, u kojima su kvazi-političke elite zaokupljene – poslije besmislenog obračunavanja i raspirivanja i bošnjačkog i hrvatskog nacionalizma – pravljenjem palijativnog i neiskrenog sporazuma. U potrazi za izbjegavanjem diskriminacijskih izbornih ograničenja koji se tiču “ostalih”, ali i onih koji bi spriječili majorizaciju Hrvata, brojna su otvorena pitanja, ali je apsurdno što se ponajviše napada ideja kohabitacije etničkog i građanskog, nacionalnog i klasnog u tom sporazumu. I tako je to uvijek u sarajevskim unitarističkim krugovima, tobože građanskim, u biti nacionalističkim, čim Hrvati dođu u priliku da budu ponovno tretirani formiranom nacijom ili važnim faktorom u Federaciji. Pitam se, kako to da onima kojima nije smetao sličan sporazum SDP BiH i SDA prije dvije godine sada

silno smeta sporazum SDP s HDZ-om? Gdje je tu principijelnost samozvane političke alternative, a gdje bh. civilnog društva? Koje je u pravilu korumpirano, bilo nastrojeno unitarno ili separatistički, samo nije alternativno što bi trebalo biti, čast izuzecima. I to je porazna konzekvenca dominantnih akademskih unitarističkih i separatističkih narativa, bilo da niječu višenacionalnost BiH, ili BiH dovode u pitanje. Unitarizam bi, dakako, za svakog razumnog čovjeka trebao biti podjednako opasan po višenacionalnu zemlju, kao i separatizmi. Višenacionalni problemi se danas jedino i mogu rješavati putem paradigme nenasilja i međusobnog uvažavanja, upravljanjem a ne brisanjem etničkih razlika...

ABCportal: *Bi li možda izvanredni izbori bili rješenje za ovakvo loše političko stanje u državi?*

MILE LASIĆ: Čim sam pročitao kako Bakir Izetbegović predlaže izvanredne izbore znao sam da od toga nema ništa. Uostalom, on je prošle godine predložio da se bez ispunjenih preduvjeta aplicira za status kandidata za prijem u EU (što je bilo i nezrelo i neodgovorno), a nedavno je predložio da se spoje i dijelovi Sarajeva, te još pride tomu da se Kiseljak uvrsti u veliki virtualni sarajevski distrikt. Tako bi opet Sarajevo postalo multietničko, vjeruje Bakir. Sada predlaže izvanredne izbore, iako priznaje da takvo što nije po zakonu moguće. Moguće bi bilo samo aktiviranjem ovlasti Visokog predstavnika, koje su “zamrznute” nakon što se Valentin Inzko obrukao intervencijom u korist formiranja federalne vlasti mimo zakona i dobrih običaja. Teško je vjerovati, međutim, da bi Inzko mogao ponovno intervenirati u korist opcije izvanrednih izbora. Redoviti ili izvanredni izbori ne bi, uostalom, donijeli ništa što nije već viđeno. Zemlja je prosto osuđena na stagnaciju. U BiH su se poslije Daytona dogodile ciljane krimogene, demokratske tranzicije kako bi zajednička bogatstva prešla u ruke polit-mafije,

koja će još dugo vladati našim prostorima. Ona i može biti otjerana u ropotarnicu povijesti samo putem dolaska pravne države na naše prostore, zbog čega bh. političke elite i jesu u biti protiv približavanja EU. Nužno bi bilo, ipak, raditi na formiranju civilizacijske alternative i europske perspektive, ali se i u ovoj oblasti osjeća sve manje entuzijazma...

ABCportal: Blokadom državnog proračuna SDA se pokušava izgurati iz vlasti, dok s druge strane dva HDZ-a traže svoje mjesto u federalnoj vlasti. No, uvjeta ne nedostaje. Tako je moguće da i SNSD dobije svoje mjesto u vlasti FBiH te da Lijanovićev Boljitač ostane. Govori li nam to o klasičnom licemjerstvu bh. političara?

MILE LASIĆ: Iz razloga nužnosti uvažavanja etničke izborne volje u višenacionalnim zemljama, ja sam se – kao i prije dvije godine u slučaju izguravanja HDZ-ova iz vlasti, zapravo ignoriranja izborne političke volje hrvatskih ljudi – i nedavno u intervjuima pojedinim medijima pobunio protiv izguravanja SDA, čudeći se pri tomu hdz-ovskom utrčavanju u iznuđeni Lagumdžijin zagrljaj. Ali, nikakvih velikih protivljenja ovoj Čovićevoj avanturi nije bilo u Mostaru, a neovisne poput mene nitko i ne šljivi ni za što. Problem je, dakle, u tome što unutar svih političkih stranaka sljedbenici srljaju slijepo za vođom, vjerujući u vođinu providnost. Ja sam, dakle, bio i ostao načelno protiv suradnje s glavnim proizvođačima kriza u protekle dvije godine, dakle sa SDP-om (zaboravimo na trenutak problematičnu suradnju sa SBB-om, ili SNSD-om), jer on mora biti kažnjen kako bi potom ozdravio. Socijaldemokratskoj opciji tek predstoji otrežnjenje, pred njom je tek njezin Badgodesberški kongres (1959.), kako bi po uzoru na njemačke socijaldemokrate kazala definitivno zbogom nasilnim metodama i revolucionarnim iluzijama. U pravu ste, ovdje se radi i o licemjerstvu i o makijavelizmu sviju i velikih razmjera, a ne o principijelnoj

i poželjnoj kohabitaciji građanskog i etničkog, što bi već kao zagovornik konsenzualne politike (i svekolikih inter-kulturacija) pozdravio. Radi se, dakle, i o demonstraciji deformirane, javašluk konsocijacije, koja s oprobanim konsocijacijskim iskustvima švicarskog tipa (Konkordanz ili suglasnom demokracijom) nema skoro nikakva dodira...

ABCportal: *Na Lagumdžijinu instrukciji BiH je na sjednici Opće skupštine UN-a podržala Rezoluciju o Siriji premda Predsjedništvo BiH nije iznijelo službeni stav kako nalaže Ustav. Naime, Izetbegović i Lagumdžija su to odradili 'po svome'. Otkud sada ta kombinacija dvojca iz različitih tabora?*

MILE LASIĆ: Ma koliko Lagumdžija bio loš ministar vanjskih poslova, ili Izetbegović blijed političar i nikakav državnik, ovdje su njih dvojica više u pravu od njihovih stvarnih ili fingiranih oponentata iz RS-a. Istina je, naime, da je Predsjedništvo BiH zauzelo već ranije principijelan stav da BiH u osjetljivim pitanjima vanjske politike slijedi politiku i odluke EU gremija, kao i da je o sirijskom pitanju već ranije zauzimalo stav osude. BiH se, dakle, glasovanjem za Rezoluciju o Siriji u UN-u našla u društvu u kojem je časnije biti, nego biti protiv ili suzdržano u sirijskoj drami koja podsjeća na našu vlastitu od prije 20 godina. Ali, problem ostaje, BiH nema jedinstvenu, nego sljedbeničku vanjsku politiku, jedanput se slijede Rusi, drugi put Turci, treći put Amerikanci ili Europljani. Zaoštrono iskazano, bh. vanjsko-politička služba je – izuzev časnih izuzetaka – skup niškorišni, tatinih sinova i kćerki, leziljebovića velikog formata. Inače, svaka zemlja koja ozbiljno teži ka euroatlantskim integracijama ima potrebu za specijalistima za eurointegracije, i NATO, pa bi MVP trebalo modernizirati u tom pogledu. U drugim zemljama se u trenutku približavanja EU osniva u pravilu i posebno ministarstvo za integracije ili se proširuje postojeći MVP, ali kod nas je na čelu Sektora u MVP-u za zapadnu Europu bivši

tjelohranitelj Alije Izetbegovića, mašala. Ako se neće skoro u EU, da se malo našalim, MVP bi trebalo svesti samo na odjel za konzularno-pravnu zaštitu u Sarajevu i konzularna predstavništva u onim zemljama u kojima živi veći broj građana BiH. Tako bi se barem smanjio prostor za šepurenje narcisoidnih osoba...

ABCportal: *Radmanović i Dodik su podignuli glas protiv takvog bahatog ponašanja i traže njegovu smjenu. Dodik je to prokomentirao i riječima: "Danas Sirija, sutra Srbija, prekosutra Kosovo". Čini se kako je Dodik ovog puta u pravu?*

MILE LASIĆ: Kada bahati govore o bahatosti, nije im baš puno vjerovati. Ali, ovaj put dijelom i jesu u pravu, jer je bolje u Predsjedništvu BiH ne donositi nikakve odluke nego one koje razotkrivaju politički jad i bijedu naših političara i njihovih tzv. vanjskih politika. U cijeloj stvari je dobro jedino što su Lagumdžiji malčice uvrnuti rogovi, kako bi konačno shvatio da nije kao MVP kreator, nego tek onaj koji provodi vanjsku politiku BiH.

ABCportal: *Kada malo pažljivije gledamo sa strane stječe se dojam kako su dva HDZ-a i ostale hrvatske političke elite trenutno izvan svih događanja. Svjesno ili ne, kao da ih to ne zanima?!*

MILE LASIĆ: HDZ-ovi nisu nikad ni bili zainteresirani za izgradnju hrvatske komponente u bh. vanjskoj politici. Do danas se, zapravo, provlači ratni i poratni volutarizam u vrhovima HDZ-ova glede važnosti vanjske politike za položaj bh. Hrvata, ili za izgradnju uljuđene BiH. Ako netko slučajno i izraste iz njihovih redova u pristojnog diplomata biva brzo potrošen, ili sklonjen. Kao da još uvijek vrijedi ona Jelavićeva nevjerojatno provincijalna uputa: klonite se kontakata s predstavnicima međunarodne zajednice! Potom je uzaludno prosvjedovati što bošnjački kadrovi u diplomaciji u pravilu prosipaju unitarističke

ublehe o BiH, ili Srbi šire svoje separatističke iluzije o državnom trošku. Uostalom, nije slučajno što Amerikanci tek ovih dana počinju razumijevati kako je BiH višenacionalna zemlja, te da Federacija BiH može preživjeti samo ako se Hrvati u njoj tretiraju jednakopravnima, a ne malodobnima...

ABCportal: *Politički lideri i predstavnici BiH prihvatili su u Bruxellesu "Mapu puta" kojim žele ići. Do 31. listopada BiH treba informirati Europsku komisiju o mehanizmu koji će uspostaviti u pogledu koordinacije europskih poslova, treba poraditi na promjeni Ustava BiH koji bi bio usklađen sa presudom Europskog suda za ljudska prava u predmetu "Sejdić-Finci". No, od toga zasad nema ništa. Jesu li bh. predstavnici ponovno izigrali sami sebe i narode u BiH?*

MILE LASIĆ: Nisu oni izigrali sami sebe, kako velite, nego samo narode i građane koje navodno predstavljaju. Ali jesu u Bruxellesu i drugdje izgubili posljednju zeru kredibiliteta, ako su ga uopće imali. U Bruxellesu su im kao zadnju slamku spasa dali "mapu puta", koja kao najvažnije podrazumijeva izgradnju sustava koordinacije u zemlji, ali oni su izabrali "preslaganje vlasti" i odustajanje od bilo kakvog puta. O balkanskim se silnicima, dakle, u velikom svijetu misli sve najgore. Ali, oni i ne mare za takve sitnice, jer su izgradili svoja demokratska carstva, a poslušno biračko stado ih slijedi bespogovorno, glasuje za njih iz straha da ne bude još gore nego što je već, pa se i nemaju čega bojati...

ABCportal: *Božo Ljubić uskoro planira zakazati novi sastanak šestorke, ali kako se čini srpski predstavnici smatraju kako 'nema uvjeta' za taj sastanak. Dodik čak nagovještava kako šestorke trenutno nema. Možemo li ipak kakav pomak očekivati?*

MILE LASIĆ: Koliko je do mene doprlo, Dodik je kazao da neće ni dolaziti u Mostar ako na dnevnom redu nije Lagumdžijina smjena. S druge strane, postoje ozbiljne indicije da su dobri

‘drugari Mićko i Zloćko’ inscenirali tzv. sirijsku aferu kako bi popravili rejtinge među svojim sljedbenicima, u svojim stadima. Ozbiljnije govoreći, od sastanka u Mostaru, ili sličnih sastanaka, mogu samo beskrajno naivni očekivati neka rješenja.

ABCportal: *Uvijek aktualna tema je i Željko Komšić, koji je napokon istupio iz SDP-a. Među bošnjačkim korpusom on ima veliku podršku. Je li možda na vidiku neka nova stranka s Komšićem na čelu?*

MILE LASIĆ: Nezahvalno je u ovom trenutku spekulirati dokle se stiglo u osnivanju “Građanske stranke”, koju bi trebali predvoditi Željko Komšić, uz oslanjanje na neke druge SDP-ove pobjegulje. Činjenica je, pak, da u Sarajevu i nekim drugim bh. gradovima jedan broj ljudi politički misli i osjeća BiH na sličan način kao Željko Komšić. To je njihovo legitimno pravo, uključivo i iluziju da o sebi misle kao boljem političkom dijelu BiH. Utoliko je dobro da su maske pale, te da na izbore izađu i oni koji se otvoreno zalažu za nad-nacionalni, integrativni koncept. Njih je uzalud podsjećati na Benjamina Kallaya ili tragična jugoslavenska unitaristička iskustva. Nemoguće ih je razuvjeriti, dakle, da principijelno nije spas u višenacionalnim zemljama u eliminiranju ili nijekanju nacionalnih razlika, nego u transnacionalizacijama i interkulturalizacijama u europskom ambijentu i kontekstu. Uostalom što o “fenomenu Komšić” mislim objasnio sam i u nedavnom komentaru (Ž. K. je politička fatamorgana) koji je izazvao bijes upravo na tzv. građanskoj sceni. Ponovno sam proglašen nacionalistom, a makar moji studenti znaju kako su takve optužbe apsurdne. Oni znaju da se osjećam de facto multikulturalnim građaninom svijeta, istinskim anti-nacionalistom, dakle interkulturalistom, pa mogu razumjeti potrebu i za građanskom artikulacijom u BiH. Najradije bih joj se pridružio kad ne bi neskriveno zagovarala unitaristička rješenja. No, ne mogu prihvatiti logiku, retoriku i politiku

koja nije če nacionalnu i kulturološku plurimorfnost BiH. Ona je skoro jednako odurna kao nekadašnje JUL-ovsko sufliranje Miloševićevoj Socijalističkoj partiji, pa je utoliko slično ovovremeno poimanje tzv. građanskog bosanstva s nekadašnjim artikuliranjem tzv. vojnog jugoslavenstva (Predrag Matvejević). BiH mogu, dakako, povući naprijed njezini multikulturalni građani, iz sviju njezinih nacija, uključivo i “miješanci”, ili oni koji se jednostavno smatraju Bosancima i Hercegovcima, ali samo ukoliko postanu svjesni nužnosti izgradnje konsenzualne kulture u višenacionalnoj zemlji BiH. Ali, ne može se stići nikud drugdje do u lošu prošlost ukoliko se nije če pravo na potrebu nacionalne i kulturološke afirmacije pojedinih bh. sastavnica. Kada bi se buduća “Građanska stranka”, ili bilo koja druga, recimo “Naša stranka”, utemeljila na respektu bh. političke, kulturološke, vjerske i nacionalne plurimorfности (pojam podrazumijeva i uzimanje i davanje, ali ne i negiranje), imali bi svoju punu podršku. Bilo koje stranke, koje su ignorantске prema bh. plurimorfnoj kompozitnosti, koje su (ne)skriveno unitarističke provenijencije, ne mogu biti alternativa, nego tek još jedna, već viđena iluzija. Uostalom, Željko Komšić će se o njegovoj političkoj budućnosti izjasniti početkom rujna. Pri tomu ne treba zaboraviti, Komšića bi rado vidjeli u svojim redovima i vodeći ljudi SDU BiH i Naše stranke, što se da vrlo dobro razumjeti s obzirom na njegovih osvojenih skoro 340.000 glasova na prošlim izborima.

ABCportal: Kao bivšeg diplomata i profesora europskih integracija zanima nas vaše mišljenje i komentar na izjavu Francisa Boyla, američkog sveučilišnog profesora, ali i prijatelja BiH, koji je izjavio kako je Daytonski sporazum stvorio zemlju koja je nefunkcionalna i koja će se sama urušiti. Stoji li njegova izjava da EU i SAD ne žele državu BiH?

MILE LASIĆ: S prvim dijelom Boyleove izjave lako se složiti. BiH je – zahvaljujući Daytonskom sporazumu – primjer “nedovršenog rata” ili “zamrznutog konflikta”, pa se političke bitke vode i u miru kao i u ratu oko istih pitanja, samo drugim sredstvima. Profesor Boyle je američki državljanin, pa bolje od mene zna što SAD žele od BiH. Meni se čini, ipak, da SAD imaju danas manje iluzija o BiH, nego što su ih imale u ratu i poslije rata. No, siguran sam da je dio izjave profesora Boylea kako EU ne želi državu BiH neodrživ. EU želi i dalje, dakako, vidjeti BiH u svojim redovima, ali samo reformiranu i demokratiziranu, tranzitiranu. Što će joj, uostalom, zemlja koja ne zna govoriti “jednim glasom”, koja je postala jedna od posljednjih europskih oaza polit-mafije? Nije, dakle, do EU, na nama je krivnja, u prvom redu što smo se bez otpora prepustili našim polit-mafiozama i kleptomanima...

Mostar, 16. kolovoza 2012.

6. INTERVJU ZA MAGAZIN REPUBLIKA: MEĐUNARODNA ZAJEDNICA MORA PRISILITI POLITIČKE ELITE DA POKRENU ZEMLJU S MRTVE TOČKE¹

“Olako se odustalo od bonnskih ovlasti. Potrebno je, da bi zemlja bila postavljena na noge još jedanput, ako ne ide drugačije, prisiliti političke elite da zemlju pokrenu s mrtve točke. Jer ovo gdje mi sada stojimo je mrtva točka prema EU. Tu se ne traži samo Inzkov odlučniji stav, nego i PIC-a, američkog veleposlanika... Dakle, potrebna je odlučujuća pomoć, inače će zemlja zaploviti prema disoluciji”, kaže Lasić.

Odgovor na pitanje zašto je profesor europskih integracija i politolog dr. Mile Lasić svoju posljednju knjigu nazvao ‘U zemlji zarobljenog uma’ možda se krije u njegovim sljedećim odgovorima. Prof. Lasić ne prepušta se društvenim normama koje prevladavaju u današnjem bh društvu, nego je njihov kritičar i ne pristaje promicati jeftinu demagogiju, makar ga to koštalo brojnih kritika sa sviju strana. On otvoreno govori prema čemu je skeptičan, o tzv. akademskoj policiji te zašto međunarodna zajednica treba odlučnije, i baš sada zbog lažnih

¹ Razgovor vodila urednica Vera Soldo. Lektorski intervenirano tijekom priređivanja ove knjige.

političkih elita, pomoći BiH kako bi konačno postala, kako kaže, uljuđena europska zemlja.

REPUBLIKA: *Zašto ustrajavate u svojoj namjeri da javnosti, i svojim studentima i čitateljima, govorite o današnjem svijetu. Zar se nije jednostavnije prepustiti uvriježenim društvenim normama?*

MILE LASIĆ: To bi bilo jednostavnije, ali ne bi bilo etično, i neodgovorno je. Ja sebe, bez ikakve lažne skromnosti, glede političke kulture, doživljam kao nekoga koji nalikuje fra Didaku Buntiću glede elementarne pismenosti. Dakle u ovome dijelu svijeta radi se o elementarnom nepoznavanju političke kulture, pa se kao profesor politologije osjećam obveznim – ne samo prema mojim studentima, nego i prema ljudima u zavičaju i cijeloj zemlji – da posređujem ono što sam naučio tijekom moga dugoga života u drugim kulturama. Više od 18 godina živio sam u zapadnoj Europi i osjećam se u obvezi posredovati nešto od tih iskustava, jer ono što mi danas živimo i nije nego loša europska prošlost, a Europa živi neke nove eksperimente koji mogu voditi ka drugim formama suodnosa u društvu, jer se opredijelila za uvažavanje identiteta, za življenje alteriteta, za paradigmu nenasilja i u tom smislu su moji pokušaji. Dakle ukazati na mogući izlaz upravo u Europi oličenoj u Europskoj Uniji, koja je zaista ogroman laboratorij, koliko za same članice, toliko i za nas koji želimo sutra biti sastavnim dijelom tog prostora i kulture.

REPUBLIKA: *Je li Europa utopija za naše društvo? Vidimo da je taj europski put BiH jako spor. Što uraditi po tom pitanju?*

MILE LASIĆ: Dakako da EU po svom bitku jeste dijelom i velika utopija, ali u suštini ona je prostor koji se stupnjevito uređuje putem ispunjavanja standarda i visokih kriterija iz

oblasti ljudskih prava, četiriju sloboda – slobode kretanja ljudi, rada, roba i usluga i kapitala – i tim putem je nastalo ne samo unutarnje, zajedničko tržište na kojem živi više od 500 milijuna ljudi, nego je nastala i moćna civilizacijska sila koja u vojnom i političkom pogledu nije još uvijek ono što bi se od nje moglo očekivati. Ali, u ovome paradigmatiskom, civilizacijskom smislu ona je nova svjetska paradigma, nova svjetska sila, koja, kao ni jedna druga izdvaja za znanost, kulturu, koja je više nego ijedna druga solidarna sa zemljama u razvoju i pozitivnim procesima u svijetu. Mi smo, nažalost, po svim kriterijima, od ovoga beskrajno udaljeni, jer živimo onu političku kulturu koju je Europa napustila. Dakle, pogrešno je vjerovanje da je EU označila kraj nacionalne države. Nije o tome riječ, nego je EU omogućila revitalizaciju nacionalne države tako što je one njezine funkcije koje su proizvodile sukobe izmjestila na supranacionalnu razinu, a druge instrumentarizirala za sprovođenje zajedno utvrđenih politika. Tako je EU ponudila rješenje i za tzv. etnorušilački princip u bitku nacije-države i omogućila prostor za nadilaženje konfliktnih situacija putem konzensualnih formi političke kulture, a to je ono što mi moramo tek naučiti.

REPUBLIKA: *A što s BiH?*

MILE LASIĆ: Mi smo, srećom, u krugu zemalja koje imaju šansu jednog dana biti dijelom ovoga izabranog, posebnog kluba, posve novog u civilizacijskom smislu. Ne samo moćnog po proizvodnji ovoga ili onoga, nego novoga po tomu što se tu živi nova politička kultura. Da bismo tamo bili, pak, nema drugog puta nego ispuniti kriterije i standarde upravo onako kako je to uradila Republika Hrvatska, koja je poduzela strahovito kompliciranje rezove kako bi se otarasila one političke kulture oličene u Tuđmanovom režimu u vrijeme rata i poraća, kako bi putem preuzimanja pravne stečevine EU već u fazi pripreme za pristup bila nalik zemljama EU. Tako kao Hrvatska morat ćemo

i mi uraditi. Problem je u tom što naše političke elite rezoniraju: ‘A što će mi EU ako ću završiti u zatvoru kao Sanader?’. I onda oni koji bi trebali biti motori na putu BiH ka EU postaju glavni kočničari. Suštinski se radi o tomu da su najveći protivnici bh. puta ka EU one političke i akademske elite koje su načelno ‘ZA’ EU, ali ne razumiju da BiH prvo mora izvršiti tzv. autorefleksiju, to jest prihvatiti i priznati sebe samu onakvom kakva jeste. Takvo što podrazumijeva i svijest da ne dolaze u obzir ni unitarne ni separatističke metode, nego da se moraju koristiti metode iz upravljanja etničkim razlikama koje se primijenjuju u višenacionalnim zemljama, kako bismo sačuvali svoje bogatstvo. Jer nacije i kulturološka raznolikost nisu prokletstvo, nego bogatstvo, samo s tim bogatstvom valja znati upravljati.

REPUBLIKA: *Znači, naše elite pružaju samo deklarativnu potporu BiH u EU?*

MILE LASIĆ: Mi, koji se bavimo proučavanjem EU-a, zalaganje samo na riječima za EU, uz prakticiranje svih ružnih elemenata u političkoj praksi, zovemo formalnom “euizacijom”, dakle jesmo za EU samo “na kašičicu”, onoliko koliko moramo, a nismo za dubinske reforme ili “euopeizaciju” domaćih politika, jer otakvo što podrazumijeva dolazak pravne države, Ergo, mi smo protivu toga jer se bojimo, jer su nam džepovi puni oraha i bojimo se da ne napunimo Foču, Zenicu ili Kulu ili Čelovinu, tako nekako rezoniraju naše kvazi elite. Riječ je, dakako, i o tome da nemamo artikulirane političke alternative, da su nam sve političke stranke postale makijavelističke, klijentelističke, okrenute same sebi, zabavljene s time da u državne institucije zaposle svoje stranačke srodnike i prijatelje, pa su potpuno zaboravile na građanina, na čovjeka i na interes zemlje. Postojeći političari ne mogu postati buduće vođe neke europske BiH, jer su duboko zaglibili u “obrnute tranzicije”,

u isključivosti raznih vrsta, u tzv. “javašluk konsocijaciju”, pa i nisu u stanju misliti odgovornu konsocijaciju švicarskog tipa, što znači da se nakon izbora postigne čvrst koalicijski dogovor koji se ispunjava do sljedećih izbora. Ne, njihovi dogovori vrijede samo do “prve krivine”. Oni se, inače, sjajno razumiju međusobno i uživaju u tim druženjima, a samo se svađaju pred javnošću kako bi ju i dalje držali sljedbeničkom i u pokornosti. Mi, koji nešto razumijemo iz mehanizama političke manipulacije moramo kazati da je ova “javašluk konsocijacija bh tipa” odvratna i kontraproduktivna i samo u funkciji održanja postojećih elita na vlasti i njihovog daljnjeg bogaćenja dok zemlja svakim danom sve dublje propada.

REPUBLIKA: Hrvati su frustrirani, Bošnjaci žele unitarnu BiH, a vodstvo Srba često postavlja pitanje otcjepljenja tog entiteta. Kako razvezati ovaj bh. gordijski čvor?

MILE LASIĆ: U RS vlada dominantan stav ‘Mi živimo u državi RS i ništa nas nije briga, a BiH i njene institucije koje su ostale, trpimo zato što moramo’. Među Bošnjacima vlada ogromna frustriranost. Taj narod je i bukvalno iseljen s prostora uz Drinu gdje je stoljećima živio, sabijen je na mali prostor Federacije i nju doživljavaju kao svoj entitet koji može biti pandan RS-u, koju treba “prekomponirati” kako bi se jednog dana sve vratilo na staro. Takvo što nije moguće i povratka u prošlost nije bilo u povijesti i neće i sada. U tome svemu Hrvati trpe, ponajviše zbog toga što njihove političke elite nemaju pravi odgovor, nego srljaju u velikosrpski zagrljaj, dakle delegiraju svoje probleme u okrilje politike Milorada Dodika koja je prema BiH razbijačka. Razbijanje BiH nije u interesu Hrvata. BiH je prostor u kojem Hrvati jesu najmanji narod, jer su prepolovljeni i zato bi netko trebao snositi odgovornost, ali unatoč tome ne smiju ostati bez konstitutivnosti, pa makar ih sutra bilo i manje. Radi se o tome da je potrebno onemogućiti mehanizme da im

Bošnjaci, ili bilo tko drugi, biraju predstavnike, kao što je to u dva navrata slučaj sa Željkom Komšićem. Mislim da smo mi koji smo o ovome kritično pisali, kao i o svim mogućim devijacijama, jedine prave patriote u BiH. Biti skeptičan znači, zapravo, biti patriota, sve drugo je laž i jeftina demagogija. Mora se, dakle, u budućim ustavnim promjenama spriječiti da Hrvate biraju Bošnjaci. Ali, i za sve drugo je nužan dogovor, u prvom redu s Bošnjacima, pa onda i sa Srbima na razini države.

REPUBLIKA: *Koji je zapravo naš problem u BiH?*

MILE LASIĆ: Ovdje je riječ o tome da se prema manjem nitko ne umije ponašati čim se nađe u takvom odnosu da je većinski faktor. U Mostaru, primjerice, Hrvati pokazuju nervozu pa traže pravilo 'jedna čovjek, jedan glas', dakle ono što ne traže na razini države. Dakako da je ovdje riječ o nužnosti funkcionalnosti gradske sredine, grada koji liči na ranjenu pticu. Da je sreće kao što nije, od Rondona do Musale imali bi šetalište gdje bi se ljudi držali za ruke i šetali djecu. Mi to nemamo jer sve završava na Španjolskom trgu. Riječ je o tome da ljudi više ne umiju misliti Grad i/ili Zemlju cjelinom, pa ako nešto tražim za sebe onda to principijelno moram poštivati kao pravo drugih, ili ako sam negdje većina imam samo više obveza a nemam veća prava. Kada to budemo pojмили i ugradili u naše političke susrete onda nećemo više zveckati oružjem kao što sada radimo. Objektivno kazano, u cijeloj zemlji se zveckaju oružjem. To što radi, recimo, predstavnik SDA iz Mostara, koji inače živi u Sarajevu u 200 kvadrata, radi na najgori moguć način. To nije zaštita bošnjačkih interesa. Osjećaj Bošnjaka u Mostaru o njihovoj ugroženosti je živ, bilo da je utemeljen u prošlosti ili u nekim elementima sadašnjosti. on je tu. Treba ga razbiti tako što se neće zveckati oružjem ni s jedne strane ili raditi na preglasavaju bilo koga.

REPUBLIKA: *Tko snosi odgovornost za nezadovoljstvo sva naroda u BiH?*

MILE LASIĆ: U ovoj zemlji je nužno da se shvati da je ona višenacionalna i da je, takva kakva jeste, nefunkcionalna, jer je na njoj izvršeno nasilje i pocijepane su nekadašnje gospodarstvene regije. Svedene su na etnički princip, a putem njega na sredine koje ne umiju funkcionirati među sobom. Ne može svaka nacija doživjeti formu nacija-država, jer bi to značilo šest do osam tisuća novih država u svijetu. Umijeće je izvršiti unutarnje priznanje u BiH da smo višenacionalna zemlja, ali ne da bismo razbijali BiH, nego da bismo je uljudili. Kada budemo radili u tom pravcu lako ćemo rješavati druge probleme. Riječ je o potrebi da se odustane od metoda brisanja identiteta, nasilnim asimilacijama i imigracijama, bilo kakvom silom, pukom, pravnom ili političkom. Nužno je upravljati razlikama metodama kantonizacija, regionalizacija, pa i federalizacija, u kombinaciji sa konsocijacijom. Kada budemo naučili da konsocijacija za višenacionalne zemlje nije prokletstvo nego nužda, ma koliko bila nesavršena metoda upravljanja etničkim razlikama i složenim društvima, onda ćemo napraviti iskorak. Kada budemo naučili da se ogledamo ne na jednu Njemačku, koja je jednonacionalna zemlja, nego na Švicarku koja je višenacionalna zemlja, kada budemo poštovati europske vrijednosti i zaštitu svih identiteta, onda ćemo otvoriti prostor za političke dogovore.

REPUBLIKA: *Što je potrebno da se ovakvo stanje pokrene s mrtve točke?*

MILE LASIĆ: Ove naše elite nam se smiju iza zatvorenih vrata i uživaju u enormnim i brzo stečenim bogatstvima, a mi se trebamo "glođati" među sobom? Nije riječ o tome da je hrvatsko pitanje više neriješeno od drugih pitanja u BiH, ali jeste riječ o tome da se jedino Hrvatima, s obzirom na njihovu minijaturnost,

može birati od drugih političko predstavništvo. O tome je riječ. Za početak, potrebne su ustavne promjene koje će spriječiti da bilo tko kome bira političke predstavnike, pa potom praviti funkcionalnu BiH. To sve imamo mogućnost napraviti samo ako se budemo počeli približavati EU i budemo ispunjavali njezine standarde i preuzimali pravnu stečevinu, kako bismo neposredno pred ulazak u EU napravili posve novi ustav. To naši političari također znaju, ali ne čine ništa u ovom pravcu...

REPUBLIKA: *Koja je tu uloga akademske zajednice u BiH i koja je tu uloga Međunarodne zajednice, na kraju krajeva?*

MILE LASIĆ: Mi živimo tri zarobljena, jednodimenzionalna narativa, dva separatističke provenijencije, a jedan neskriveno unitarističke, prikriven neoliberalnom ili liberalnom retorikom. Ali, onog momenta kada u višenacionalnoj zemlji počnete govoriti o principu ‘jedan čovjek-jedan glas’, sve se razotkriva samo po sebi. Ova zemlja takvo što ne trpi, kao ni bilo, koja druga višenacionalna zemlja. Kada je riječ o ulozi Međunarodne zajednice, bez njezine pomoći nemoguće je napraviti prijelomni iskorak u pravcu EU-a. Potrebno je, prije nego što visoki predstavnik, PIC i drugi kolonijalni predstavnici odu, da nam pomognu da prijedemo ovu crtu i započnemo pregovore s EU. BiH je nužan status kandidata i početak pregovora u kojima ćemo se bespovratno početi mijenjati tako što ćemo preuzeti 100 tisuća stranica i 12 tisuća zakona koji čine pravnu stečevinu EU-a u vlastito zakonodavstvo. To će nas definitivno izvesti iz predpolitičkog stanja u novo političko stanje koje vlada u EU i u tom prostoru mi ćemo početi bivati bolji, kao što je i Hrvatska postajala boljom. No, mi sada trebamo pomoć. U ovom trenutku bez da napravimo sustavnu koordinaciju u zemlji, bez da se izvrše odluke Europskog suda za ljudska prava u slučaju ‘Sejdić i Finci’, što znači da se otklone mogućnosti diskriminiranja onih koji su ružno nazvani “ostalim”, dakle i onih koji se žele

zvati ‘Hercegovci’ i ‘Bosanci’, kao i svi “mješanci”, kao i sve nacionalne manjine, dakle da svi imaju jednake šanse i jednaka prava, ne može se pokrenuti BiH ka EU. Tek kada se takva diskriminacija ukloni, kada se BiH minimalno uljudi, bit će moguće podnijeti kredibilnu aplikaciju za dobivanje statusa kandidata u procesu pristupanja EU.

REPUBLIKA: *Može li BiH sama to učiniti?*

MILE LASIĆ: Mi tu trebamo pomoć – sad je prilika i obveza međunarodne zajednice da se priključi ovim reformama, a ne da se distancira što ona sada uporno čini. Gospodin Inzko i ostala ekipa koje ovdje izigravaju maharadže rade ovdje razne poslove, ali ne rade posao za što su ovdje. Olako se odustalo od bonnskih ovlasti. Potrebno je, da bi zemlja bila postavljena na noge još jedanput, ako ne ide drugačije, prisiliti političke elite da zemlju pokrenu s mrtve točke. Jer, ovo gdje mi sada stojimo je mrtva točka u odnosima s EU. Tu se ne traži samo Inzkov odlučniji stav nego i PIC-a, američkog veleposlanika... Dakle, potrebna je odlučujuća pomoć, inače će zemlja zaploviti prema disoluciji.

REPUBLIKA: *Zašto je tiha akademska zajednica i zašto je tiha “crkva” po ovom pitanju?*

MILE LASIĆ: Kada je riječ o akademskoj zajednici, njezina je odgovornost za antieuropsko stanje u društvu, iako toga ona nije svjesna, jednaka odgovornosti političkih elita, a kada je riječ o crkvi, odnosno vjerskim zajednicama one su se toliko “slizale” s političarima i ne umiju više odgovoriti svojoj vjerskoj i socijalnoj biti, dakle da budu etičko mjerilo i instanca koje društvo u moralnom pogledu drži budnim. Mnogi pripadnici ovih elita su u takvim imovinskim-pravnim-korisničkim spregama i oni, također, rade protiv promjene postojećeg stanja, a promjena je nužna. Samo rijetki pojedinci, a njih hvala Bogu ima, odgovorno se odnose prema zadacima vremena pred kojima stojimo, samo su rijetki visokih etičkih i stručnih dometa. Riječ je, također, o

opasnoj “slizanosti” vjerske i akademskih zajednica s politikom iz čega ne proizilazi ništa dobro. To je u krajnjem dovelo do toga da je oformljena tzv. akademska policija koja kontrolira i ono malo slobodnih ljudi koji se tome protive.

REPUBLIKA: *U posljednje dvije godine u BiH se zaista puno toga dogodilo, sklapale su se, a još brže razvrgavale koalicije?*

MILE LASIĆ: U ovoj zemlji vladaju metode pred-političkog društva, neojakobinske, neostaljinističke, u suštini autoritarne i nedemokratske i one se posebno vidljive postale u postizbornom periodu od 2010. godine naovamo. Mogu vidjeti kod sviju stranaka, ali najviše se u tom smislu ogolio SDP BiH, jer o ovim drugim strankama kao SNSD-u ni od ranije nije imalo velikih iluzija. Nije SDP BiH kriv primarno za obrnute, krvave tranzicije koje su inicirale etnokratske stranke, koje su sprovele otimačinu nekada zajedničkog bogatstva i njegovo prelijevanje u privatne džepove, ali je kriv za uništavanje alternative u ovoj zemlji. Najgore što se moglo dogoditi je to što su sve političke stranke po metodama postale jednake i što ni jedna od njih nije više alternativa, izuzev možda u jednom malom dijelu “Naša stranka”, koja umije barem sanjati o trećem putu, iako se i dalji muči s respektiranjem bh. višenacionalnosti. Nama treba “treći put”, ali to je priča o kombinaciji konzensualne i klasične parlamentarne igre, pa će “Naša stranka” morati još učiti. Riječ je o tome da se nedovoljno poštuju principi na kojima ova zemlja može počivati, a to je njezina višenacionalnost, uvažavanje njezinih političkih volja koje su nužno postale etničke politike volje i riječ je o tome da se izgubila sva principijelnost u političkom životu, te da je politika postala unosno zanimanje u kojima je mnoštvo ovisnih ljudi u aparatima vlasti, a samo su rijetki ljudi ostali moralni u cijeloj toj igri. SDP se pretvorio u bošnjačko-centričnu stranku, blago rečeno, ili kako bi rekao kolega Kazaz, bošnjačku socijaldemokratsku stranku, ako

je uopće i socijaldemokratska. Ostale stranke su se vratile na pozicije koje su imale 90-tih godina i nitko nije uspio postići reformske iskorake unutar vlastitog političkog tijela. Tako da mi u BiH živimo političku bezalternativnost i to je ono što je najgore. Ono što me najviše boli je da nema nikakve šanse za jednu stranku čestitih ljudi koja bi bila alternativa postojećem višestranačkom jednoumlju. Nema šanse za stranke, ili za stranku čestitih i nekorumpiranih ljudi, ali se ja i dalje nadam da će jednog dana moji studenti nešto tako oformiti, ako nitko drugi. I tek kada budetakve alternative unutar sva tri korpusa, bit će šanse i za budućnost BiH.

REPUBLIKA: *Postoji li onda, uopće neki "ispravan" političar u BiH?*

MILE LASIĆ: Suočeni s gubitkom izbora, ostajete bez prihoda, a nemojmo zaboraviti da je prihod naših političara među najvišim u regiji i Europi, te stoga nije čudo da jedva imamo primjere vrijedne poštovanja. Jedan od takvih je Dragan Čavić, koji se u ime RS-a javno ispričao za užas koji se dogodio u Srebrenici, da bi potom bio marginaliziran. No, on je od tada izrastao u respektabilnog političara, kojeg bi ja poželio da imamo i među Bošnjacima i Hrvatima. Nekoga koji jeste i dalje Srbin, kao što je i bio, i koji razumno komunicira i s RS-om i s Federacijom, dok svi drugi govore lažnim retorikama i s figama u džepu pa smo tu gdje jesmo. Ja sam prosto skeptičan prema ovoj političkoj klasi, ogrezloj u korupciji velikog formata - njoj je dobro, a svima drugima je loše.

Republika, neovisni news magazin, prosinac 2012.

IV

POLEMIKE

1. ŽELJKO KOMŠIĆ JE POLITIČKA FATAMORGANA

Zlatko Lagumdžija ne razumije ponajbolje svoju zemlju, napisao je ovih dana književnik Ivan Lovrenović. Dakako, to bi se isto moglo kazati i za Željka Komšića. Njima dvojici je zajedničko, osim toga, i što s idejama i metodama moderne socijaldemokracije jedva imaju dodira. Europska socijaldemokracija podrazumijeva, naime, mukotrpnu svakodnevnu borbu za uljuđeno, demokratsko i funkcionalno društvo, za kulturu uvažavanja drugih, za toleranciju, s čime se bh. socijaldemokrate (SDP BiH i SNSD) ne zamaraju baš previše. Tobožnje bh. socijaldemokrate umiju samo proizvoditi političke krize, pa su postale i mogućim “burevjesnikom“ disolucije zemlje. U krajnjem, zloćudnom efektu je posve svejedno, bio netko otvoreno protiv BiH, kao Dodik, ili potcjenjivao njezinu nacionalnu i kulturološku plurimorfnost, kao što to čine i Lagumdžija i Komšić.

Već povodom tobožnje Komšićeve ostavke od prije polu godine su respektabilni bh. kulturolozi i politolozi govorili o lakrdijaškom činu nezrelog političara, koji se muči s razumijevanjem kompleksnog svijeta moderne socijaldemokracije i plurimorfnom nacionalnom kompozicijom Bosne i Hercegovine. Istini za volju, o čovjeku “malog kapaciteta“ ili “fenomenu

Komšić“ govorilo je samo nekolicina (I. Lovrenović, I. Vukoja, Ž. Papić, E. Kazaz...), dok je podobro oboljelo i korumpirano civilno društvo stalo u obranu unitarističke iluzije o BiH, sukladno ideologiji SDP-a, i ne samo njezinoj. (Civilno društvo ne bi, dakako, smjelo biti sljedbenik unitarističkih koncepcija, primijetio je lucidni dr. Žarko Papić.) I još k tomu, oni koji su do jučer tvrdoglavo nijekali “fenomen Komšić“, pa bili spremni činiti razne stupidnosti protivu svojih prijatelja, danas govore grđe o SDP-u i Lagumdžiji, ili Komšiću, nego što smo mi to činili. Mi koji smo to na vrijeme činili smo prokazani kao “nacionalisti“ ili nečiji plaćenici. Danas nas, pak, mrzi govoriti, jer smo sve već davno rekli.

Postoje, dakle, rijetki, intelektualci, dosljedni i sebi i istini, u koje s ponosom i sebe ubrajam, koji nisu “prvoborci” poslije završenih bitaka, koji su interkulturalisti po vokaciji, pa su se osjetili obveznim govoriti o sunovratu i izdaji ideje socijaldemokracije i višenacionalne BiH upravo u režiji raznih dodika, lagumdžija i komšića. U osvrtu na onu raniju fingiranu ostavku Ivan Lovrenović se, primjerice, pozvao pod signifikantnim nazivom “Lakrdija Komšić” i na svoj komentar iz 2006. godine povodom prvog Komšićeva biranja u Predsjedništvo BiH, jer je već tada u njemu ustvrdio: “Ima nešto suspektno u načinu na koji Komšić gotovo s indignacijom odbija nacionalni moment. Komšić je tipičan predstavnik jednog političko-mentalnog sklopa, posebno u Sarajevu, neovisno o strankama, koji bi najradije da ne vidi plurimorfnu nacionalnu strukturu, taj bazični problem BiH. On ga osjeća kao nešto retrogradno i vrijedno prezira, a riješiti se može tako – malo karikiram – da se ne vidi. U tome je najveći problem te opcije, istodobno i velika mana SDP-a BiH. Ta stranka jednostavno nema snage da intelektualno-politički promišlja cjelinu vlastite zemlje. Bojim se da će to biti i najveći problem Željka Komšića.”

U biti se i nema što dodati rečenomu, jer to je bio i ostao najveći problem za Željka Komšića, pa bi mu sada trebalo pomoći da ode i iz Predsjedništva BiH i iz bh. politike. U protivnom će nastaviti širiti iluzije i o sebi i BiH, koja nije nesretna što je višenacionalna, nego što su njezine političke (i kulturološke) elite antieuropejske (i u separatističkim i unitarističkim verzijama), što je tobožnja bh. socijaldemokracija jednaka etnokraciji po političkoj kulturi i nesposobnosti.

Željko Komšić bi, dakako, želio biti viđen kao politička alternativa, ali je čovjek skromnog znanja i jednodimenzionalne političke kulture. Nažalost, u očima mnogih bošnjačkih (bosanskih) ljudi upravo je kao takav “idealni patriota” iz redova onih drugih i trećih, što je samo dokaz koliko ne razumijemo BiH takvu kakva ona jeste. Njegovi spin-doktori, dakako, taj *image* svjesno njeguju, pa je Komšićeva popularnost među Bošnjacima upravo proporcionalna njegovoj nepopularnosti kod građana iz naroda kojeg navodno predstavlja. Utoliko je “fenomen Komšić” postao svjedokom izgubljenosti sviju nas u vremenu i prostoru.

Željko Komšić i nije drugo do politička fatamorgana, spin-proizvod sdp-ovskih laboratorija po uzoru na retorte Benjamina Kallaya i unitarističke periode u životu SFRJ i BiH (do Ustava SFRJ iz 1974.), tobož idealni Bosanac i Hercegovac, ma koliko u biti bio tek karikaturalni “antinacionalistički nacionalista”, po mjeri većinskog, bošnjačkog nacionalizma. Utoliko je Željko Komšić i “lakmus papir” nezrelosti bh. socijaldemokracije i cjelokupne političke nekulture u BiH.

Nesposoban za kritičko mišljenje sebe i svijeta oko sebe, ovaj jeftini populist ostaje vjerojatno, i nažalost, i dalje u ostrašćenoj bh. političkoj areni, pa samim time i objektom požude za spin-ove raznih vrsta, mada bi mu trebalo pomoći da se poklopi ušima i izgubi se u anonimnost, iz koje nikada i nije trebao izaći.

Dakako, svim ovim se nije željelo reći da je Željko Komšić gori čovjek ili političar od Zlatka Lagumdžije, Milorada Dodika, Dragana Čovića ili Bože Ljubića. Ali se željelo pokazati da nije nikad bio, niti može biti političkom alternativom, jer je sastavni dio bh. političke i kulturološke kaljuže, post-daytonskog demokratskog ambijenta iz kojeg eventualno možemo izaći tek putem euroatlantskih integracija.

Vidiportal.ba, 24. srpnja 2012.

2. POVODOM LOKALNIH IZBORA 2012: JESMO LI I OVAJ PUT UZALUD KREČILI?

Svi su se u središnjicima velikih bh. političkih stranaka proglasili pobjednicima, izuzev Stranke za BiH, koja je priznala totalni debakl na lokalnim izborima 2012. godine. Da su bili manje skloni manipulativnim govorima, politički debakl su morali priznati i SNSD i SDP BiH, ti lažni bh. socijaldemokrati. Ali, i mnogi drugi, primjerice Naša stranka, koja je već prokockala šansu biti alternativom u cijeloj BiH, a imala ju je. No, uzeli su za svog intelektualnog gurua jednog profesora s ugledom ustavnog stručnjaka u Njemačkoj, čiji prijedlozi bh. ustavnih rješenja negiraju višenacionalnost BiH, pa mi ih nije žao, kazao sam u izornoj noći za BH radio, dobili su što su zaslužili. Naravno, nisu izgubili zbog ovog nego zbog drugih razloga, jer unitarno poimanje BiH je omiljena zabava unutar bošnjačke mainstream vrijante i dominantnog sarajevskog akademskog i političkog narativa. Nitko ne želi ozbiljno prihvatiti upozorenje nas nekolicine preostalih neovisnih “naivnih bh. patriota”, kako je takvo što podjednako opasno po BiH kao i separatističke srpske i hrvatske inačice bošnjačkom i bosanskom unitarizmu.

Pokazalo se, dakle, i ovaj put kako u BiH nije sazrelo vrijeme za zrelu alternativu etnopolitičkoj podijeljenosti zemlje, a kada će sazrijeti – ne znade nitko. Umjesto priznanja različitosti,

te mukotrpane izgradnje demosa od postojećih etnosa, SNSD i SDP BiH su se opredjelile i postale ekskluzivno srpska i bošnjačka socijaldemokracija, ma koliko to *eo ipso* bilo nespojivo jedno s drugim. K tomu, te dvije ugušene alternative su u rukama njihovih sebeljubivih vođa postale primjerom autokracije u regiji, pa su i od toga profitirale nacionalne stranke kakve su SDA, SDS i HDZ, stvarni pobjednici ovih lokalnih izbora. Birači su, dakle, kaznili bh. bahate i osione kvazi socijaliste i “ljevičare” honeckerovskog tipa, a nagradili tzv. narodne stranke, koje su se – istini za volju – djelomično oslobodile ratnih i poratnih huškačkih retorika, ma koliko i dalje ostale politički neodgovorne i nezrele.

Kažnjeni su, zapravo, na ovim bh. lokalnim izborima svi oni koji su bili na vlasti u RS-u i Federaciji BiH, netko manje, netko više. To je, možda i mali znak političkog zrenja malodobnog i u pravilu nezrelog bh. političkog izbornog tijela. Pri tomu su na lokalnim razinama kažnjeni lokalni političari i za ono što su njihove stranke loše uradile na entitetskim i državnim razinama. Kažnjeni su, naime, tu i tamo lokalni moćnici i za političko nasilje “mudrih vođa”, za jednoulje i za samovolju, za ne-kulturu nadbijanja i nametanja u zemlji koja vapi za konsenzualnom političkom kulturom. U BiH je na djelu, naime, sljedbenička demokracija, rijetki su političari koji traže dijalog, odnosno njeguju participativnu političku kulturu. Pojedinci na lokalnim razinama su kažnjeni, dakako, ne samo za prekopiranu bahatost s viših razina, nego i za opetovani nerad, za nepotizam, korupciju i tsl.

Lokalni izbori 2012. su, dakle, u biti označili povratak, ako ne već i trijumf nacionalnih stranaka: SDA, SDS i HDZ. Da li i u lošu prošlost, tek će se vidjeti. U svakom slučaju, izvršeno je temeljito preslaganje na bošnjačkoj i srpskoj političkoj sceni u korist tzv. narodnjačkih stranaka, dok su kod Hrvata profitirali

oba HDZ, bez ikakvih velikih naprezanja. Svatko je u proteklom periodu radio za HDZ, kazao je u izbornoj noći u emisiji Otvoreni program BHT1 i FTV kolega dr. Nail Kurtić, profesor Tuzlanskog univerziteta. U ovoj emisiji sam bio s kolegom Kurtićem i gospođom Borkom Rudić, pa smo potom pojasnili da su HDZ-u pomagali upravo oni politički subjekti koji su posve nerazumno ignorirali izbornu političku volju hrvatskih ljudi na parlamentarnim izborima 2010. godine. U svakom slučaju, ovi izbori su bili snažan vjetar u leđa Sulejmanu Tihću, Mladenu Bosiću i Draganu Čoviću, a više od opomene Zlatku Lagumdžiji (SDP) i njegovom potencijalnom partneru Fahrudinu Radončiću (SBB), te Miloradu Dodiku (SNSD).

Sve se ovo, dakako, moglo i očekivati. Ima i neke pravde u tomu što se glavnim proizvođačima krize u zemlji (a to jesu Lagumdžija i Dodik), njihova neupitna sklonost ka avanturizmu već razbija o glavu. BiH je, doduše, od kraja rata u permanentnoj političkoj krizi, koja se samo pojačala Lagumdžijinom interpretacijom rezultata parlamentarnih izbora 2010. U toj nakaradnoj interpretaciji SDP je bio jedini pobjednik izbora, a iza toga se krila Lagumdžijina namjera da bira podobne umjesto legitimnih među Hrvatima, što je potom izrodilo čitav niz drugih nasilja, uključivo nasilno formiranje federalne vlade 17. ožujka prošle godine. Nju je – na nesreću – amenovao OHR, koji se nakon toga eutanizirao. Potom se tragalo 18 mjeseci za vladom na državnoj razini. Notorna kriza u zemlji je eskalirala u momentu, pak, kada se Lagumdžija početkom lipnja ove godine odlučio posve nerazumno za nova preslaganja s teškom mukom upravo složene vlasti na entiteskim i državnim razinama. Njemu su, zapravo, stigle fakture svih tih nasilja upravo na ovim lokalnim izborima.

U BiH se, dakako, stalno sprovodi političko nasilje, bilo etničko većine nad manjinom, bilo nasilje drugih političkih

predznaka, jedino se ne njeguje ono što bi ovu zemlju moglo spasiti disolucije, a to je konsenzualna kultura. Nažalost, ni mnogi poštenu ljudi nisu bili, ili još nisu u stanju uočiti ništa problematično u SDP-ovom i Lagumdžijinom političkom nasilju. Utoliko je gro članstva SDP-a, o korumpiranim vođstvima koja šute ne vrijedi govoriti, upravo Lagumdžija ponizio, pretvorivši ih u neojacobince ili neostaljiniste, u ljude zarobljenog uma.

U višenacionalnoj zemlji najopasnija je, dakako, ona vrsta nasilja koja negira dominantne političke volje drugog ili trećeg naroda. Na sličnoj logici je nastala i nestala Silajdžićeva Stranka za BiH, pa je Lagumdžija, zapravo, samo preuzeo unitarističku zastavu u razumijevanju BiH od Silajdžića. Obojica su bili, dakle, i ostali privrženici tzv. begovske demokracije: vi birajte, ali ja odabiram tko će upravljati zemljom zajedno sa mnom, bolje rečeno izvršavati ono što mu se kaže. Usput kazano, oni među bh. Hrvatima koji su potrčali u Lagumdžijin zagrljaj, vodeći se logikom vlastitog probitka (uključivo pljačke proračuna), danas su politički mrtvaci, znali to ili ne, svejedno. Sada se, nažalost, ima razloga bojati da će S. Tihić preuzeti unitarističku štafetu od Lagumdžije...

Jer, u spoznaji poraznosti ideje tzv. begovske demokracije, ili unitarističke ideje o BiH za samu BiH se, nažalost, nije daleko odmaklo u političkom Sarajevu i cijeloj BiH. Zato je mnogima, posebice među Bošnjacima, još uvijek teško priznati realnost da je BiH višenacionalna zemlja. Iz toga i niče, zapravo, zabluda da se smije ignorirati izborna politička volja nekog naroda. I u SDA su, nažalost, brojni oni koji BiH ne misle višenacionalnom zemljom, ma koliko im stvarnost RS-a ili nerješeno hrvatsko pitanje govorilo drugačije. Odmah poslije ovih izbora Sulejman Tihić, primjerice, govori u lagumdžijskom stilu o SDA kao pobjedniku ovih izbora, ma koliko mu mora biti jasno da plurimorfna nacionalna i kulturološka kompozitnost BiH ne trpi

jednog pobjednika, njih je uvijek nužno najmanje tri. K tomu, u samom vrhu SDA su i političari poput Bakira Izetbegovića, koji misle da Hrvati već imaju previše, čime pohranjuje i političke i akademske unitarističke narative u Sarajevu. Dakako, sindrom jednosti, odnosno unitarizma nije samo bošnjačka politička bolest, nego je nezreli model ponašanja čim se jedna nacionalna skupina nađe u situaciji da je brojnija, čim se zaboravi na senzibilna rješenja iz arsenala upravljanja etničkim razlikama kakva su konsocijacija, kantonizacija ili federalizacija. Riječ je, dakako, o rješenjima iz arsenala demokratskog upravljanja etničkim razlikama, a ne njihovog nasilnog potiranja.

U Sarajevu se, dakle, nerijetko posve nerazumno i kontra-produktivno zastupaju unitarističke ideje poput onih koje su bivšu SFRJ odvele u prokletstvo i izčežnuće. Bilo čija i bilo kakva potiranja nečijeg identiteta ne vode ničemu dobromu, nego su put u pakao, pa bila taman popločana dobrim namjerama. BiH potrebuje, pak, sposobnost upravljanja svojim nacionalnim razlikama putem paradigme i instrumenata nenasilja, kako bi konačno, 20 godina poslije međunarodnog priznanja uslijedilo i međusobno unutarnje priznanje. No, malo je tko u BiH svjestan važnosti svega ovoga.

Samo se možemo, dakle, nadati da su pobjednici ovih lokalnih izbora izvukli pouke iz svojih loših političkih praksi uoči i tijekom ratne kataklizme u BiH. Ili, iz političkog nasilja i ne-kulture nadbijanja koje su u poraću sami demonstrirali, ili u novije vrijeme kažnjenici ovih izbora – dvije lažne, nacionalne bh. socijaldemokracije i jedna nedozrela alternativa. U svakom slučaju, smije se sa zabrinutošću poručiti: ukoliko i pobjednici ovih izbora nastave po starom, bez želje za konsenzualnom kulturom i spremnosti na političke kompromise, utoliko se i ovaj put uzalud krećilo.

Krajnje je vrijeme, dakle, da se upravo u zemlji velikih tragedija kakva je BiH započne s praksom međusobnog uvažavanja, da se započne ogledati u susjedovim očima, kako bi se izašlo iz međusobnih blokada i zajedno počelo uljuđivati ovu lijepu zemlju. Takvo što je, dakako, moguće postići samo putem izgradnje sustava koordinacije u zemlji, kako bi BiH mogla početi govoriti “jednim glasom” prema vani, te se tako unutarnje stabilizirati i vratiti na njezin prekinuti eureuroatlantski put – put spasa i nade!

Vidiportal, 9. listopada 2012.

3. ODGOVOR BIVŠEM PREDSDJEDNIKU PREDSJEDNIŠTVA SFRJ RAIFU DIZDAREVIĆU: SEE YOU LATER ALLIGATOR¹

“Lažne tvrdnje, izmišljotine i optužbe – moram, nažalost, reći i gnusna politička podmetanja” tako je ocijenio bivši predsjednik Predsjedništva SFRJ, gospodin Raif Dizdarević ono što je našao u mojoj knjizi (zapravo, u “Dvije knjige pod jednim krovom: 1. Nepodnošljiva lakoća umiranja Titove Jugoslavije; 2. U potrazi za vjerodostojnim pripadanjem”, OFF SET i Vidiportal.ba, Tuzla, 2012.), pa se poslije dužeg premišljanja odlučio reagirati. Inače, moja su sjećanja na posljednje dane Titove Jugoslavije objavljivana i ranije – dijelom u romansiranoj formi u “Slobodnoj Bosni” (1999.), a u formi feljtona u beogradskom “Danasu” (2002.). Nitko se ranije nije uzbuđivao objavljenim, pa ni “drug Raif”, vjerojatno iz razloga što se ranije zvao samo samoljubivo zavaljena “Pojava” u

¹ Dizdarevićevu gnjevnu reakciju na iznijete tvrdnje u mojoj knjizi “Nepodnošljiva lakoća umiranja Titove Jugoslavije“ (u: Dvije knjige pod jednim krovom: 1. Nepodnošljiva lakoća umiranja Titove Jugoslavije; 2. U potrazi za vjerodostojnim pripadanjem, Off Set, Vidiportal.ba, Tuzla 2012.) je prenio suizdavač moje knjige Vidiportal.ba, početkom siječnja 2013. godine. Potom je Vidiportal.ba prenio i kritiku Ekrema Avdića Dizdarevićeva ponašanja u vremenima tzv. antibirokratske revolucije, kao i moj odgovor R. Dizdareviću. Vidjeti, u arhivi, u rubrici Kolumne, [ww.vidiportal.ba...](http://www.vidiportal.ba...)

staru Titovu fotelju, iz koje je provirivao lik malešnog čovjeka i rigidnog boljševika. Mogao sam – i bilo bi, vjerojatno, mudro – u knjizi i preskočiti epizodu iz mojeg života s “drugom Raifom”, ili mu barem ne navesti puno ime, ali sam smatrao kako sve to (više) i nije tako važno, a i svatko znade tko je bio posljednji predsjednik Predsjedništva SFRJ, podrijetlom iz BiH.

Taj sam dio mojih sjećanja “okrenuo na šalu”, pa će se čitatelji susresti s puno podsmijeha na račun prohujalog, ideološki jednodimenzionalnog vremena, i nas dvojice slučajnih suradnika u njemu. Vrijedna bilježenja epizoda s nama dvojicom je i zbog kurioziteta, jer nikad ni prije ni poslije nije jedna te ista osoba bila u prilici biti šefom kabineta dvojici tako različitih ljudi i političara kakvi su bili (pokojni) Branko Mikulić i Raif Dizdarević. Potonjemu se moje podsjećanje na njega samoga od nekoć nije svidjelo, pa je u reakciji na moju knjigu potvrdio da se i nije baš promijenio nabolje, kako se o njemu znade govoriti u Sarajevu danas. Uvjeren u vlastitu predodžbu o sebi, zaprijetio mi je i sudom. “Ostavljam da u zakonom predviđenom postupku Lasić pruži ‘dokaze’”, poručio mi je gospodin Raif Dizdarević, pri čemu bi morao znati da po Zakonu o zaštiti od klevete FBiH to i ne bila moja obveza, jer onaj tko tuži mora dokazati da je oklevetan. Zapravo bih ja trebao tužiti njega, zbog aktualnih objeda i onoga što mi je činio dok je mogao, ali me mrzi s time se baviti. Uostalom, prijepori kulturološke prirode se iznose i rješavaju u javnosti. Problem s ovim prijeporom je dodatno i u tomu što više nema društvenu relevantnost. Pitao sam, primjerice, moje studente, znaju li što ono bijaše “antibirokratska revolucija”, što je suština Raifova i mojega prijepora, i nisu znali. U BiH se jedva netko više sjeća i Jugoslavije, pa i “druga Raifa”, poslije tragedije koju je Zemlja doživjela i žrtava koje je podnijela...

I

Ne znam na čemu gospodin Raif Dizdarević temelji svoju samouvjerenu prijatnju sudom, možda upravo na uvjerenju da se ljudi više i ne sjećaju njegovoga lika i djela do 1989. godine. Ili, možda, na pristojnom građanskom imidžu kojeg je izgradio u poznim godinama, kojega i ne dovodim u pitanje, niti se s njime bavim. Ja se, dakle, bavim samo mojim tragikomičnim odnosom s “drugom Raifom”, ali posredno i s posve određenim tipom političke (ne)kulture i pokazujem s dozom (samo)podsmijeha kako me od nekadašnjih Dizdarevićevih (i mojih) političkih i kulturoloških svjetova dijele svjetlosne milje. Problem je, međutim, u Dizdarevićevoj uvjerenosti u njegovu nekadašnju političku i ljudsku čistotu, uključivo i te 1988. i 1989. godine, iako već novinske arhive upozoravaju na “druga Raifa” kao zasebnu, indikativnu pojavu. Možda njegova samouvjerena slika o sebi počiva i na vlastitim stenogramima, to jest činjenici da ima privatne sređene arhive o državnom trošku i po njegovom ćeifu, koje koristi po nahodaženju. (Usput, zapitat ću: nije li, Raife, postojala i izvjesna “djevojka za sve” u Vašim kabinetima, zadužena i za uljepšavanje Vaših nezgrapnih izlaganja na raznim gremijima, koji su potom postala osnova i za Vaše knjige?) Ovdje je zbog toga nužno upozoriti na upitnost Raifovog načina korišćenja državnih arhiva, te savjetovati distancu i oprez recenzentima i povjesničarima s Raifovim zbirkama stenograma!

Stvarna tragikomičnost Raifove gnjevne reakcije na moju knjigu se ogleda, dakako, u tomu što nije prepoznao političku satiru na tih par stranica posvećenih njegovoj smiješnoj i žalosnoj ulozi u posljednjim danima Titove Jugoslavije. U središtu moje satire su “Titova fotelja” i jedno vrijeme, kako bi se “druga Raifa” prepoznavalo kao” birokratsku pojavu”

i kada nijedan od nas dvojice ne bude u životu. Dakako, ono što sam ja napisao o njemu ne slaže se sa spomenikom koji on sam sebi podiže, predstavljajući se onim što nije bio do 1989. godine. On je, doista, obnašao brojne važne funkcije u institucijama i organima SR BiH i SFRJ, ali je skromnim obrazovanjem i duhom bio uvijek “aparatačik”, nesposoban prepoznati pluralnu bh. i jugoslavensku kompozitnost u njezinoj punoći, do pojave Miloševića, a nakon njegove pojave nesposoban suprotstaviti se opasnostima koje su proizilazile iz urote protivu Titove Jugoslavije srpskog političkog i akademskog establishmenta i jugoslavenskog vojnog vrha!

Dakako, svi su ljudi makar malčice sujetni, pa je vrlo moguće da sam i ja iz sujetnih razloga prihvatio prije točno 25 godina biti šefom kabineta potpredsjednika, pa potom i predsjednika Predsjedništva SFRJ. To mi je tada bila čast, iako je od samog početka bilo osuđeno na propast. Naša suradnja je započela znakovito mučno i takvom je bila do kraja. U “Politikinom svetu”, opskurnoj periodičnoj novini tadašnje Politikine kuće, se upravo kad sam ja upoznao Dizdarevića razigravala anti-birokratska revolucija, pojavljivali su se ružni napisi protivu BiH pod plaštom otkrića afera Neum i Agrokomerc. U biti se radilo o tomu da se putem forsiranja tih afera, destabiliziralo do tada barem prividno bh. političko jedinstvo, te se tako dovodila u pitanje jednakopravnost BiH u jugoslavenskoj federaciji. U “godinama raspleta” su, inače, bh. političari bili u organima Federacije na brojnim čelnim dužnostima, a BiH važnija nego ikada u ranijoj povijesti.

U dogovoru s predsjednikom SIV-a, u čijem sam kabinetu tada bio, napisao sam autorski tekst “Slobodom protiv slobode”, objavljen sredinom siječnja 1988. godine u “Oslobođenju”, i zamišljen kao apel da se zaustavi haranga protivu BiH u izdanjima Politikine kuće. Nedugo potom bio sam popljuvan

od strane medijskih jurišnika tzv. antibirokratske revolucije i u Beogradu i u Sarajevu. Na nesreću, ova se neprijatna medijska afera događala samo par dana po mojem ulasku u Raifov kabinet u Predsjedništvu SFRJ, pa sam ga morao informirati što sam uradio. Na to mi je Dizdarević kazao: “Bilo bi bolje da nikad niste napisali taj tekst!” Nadam se da se ove epizode gospodin Dizdarević sjeća, kao i činjenica da njegov lik i djelo nisu dovođeni u pitanje tih dana i mjeseci u izdanjima Politikine kuće, dok su Pozdercima i Mikuliću čeprkali i po utrobama. Oca pokojnog Branka, Juru Mikulića su, primjerice, proglasili ustašom, nije pomoglo ni što je časni čovjek bio vijećnik AVNOJ-a...

Indikativna je je, i u biti nepotrebna, Raifova uvrijeđenost. Gospodine Dizdareviću, čemu se žestite i žalostite, ukoliko istina o Vama nije onakva kako stoji na tih četiri-pet stranica u mojoj knjizi, nego je onakva kako piše u Vašim zapisima, arhivima i knjigama? Vi ste za mene primarno fenomenološki interesantni, jer ste bili paradigmatično oličenje “zarobljenog uma” i rigidnog političkog silnika. A glede moje nekadašnje nesposobnosti, zapitat ću neskromno gospodina Dizdarevića – nije li me, možda, tražio za prvog suradnika 1988. zbog toga što sam važio za jednog od temeljnijih i pismenijih ljudi u saveznoj administraciji, podrijetlom iz BiH? Uostalom, o mojem angažmanu u saveznim organima u Beogradu, u tim sudbonosnim danima i godinama raspleta, imaju što reći i drugi ljudi, primjerice kakav je bio i ostao gospodin Bogić Bogičević. I on i svi mi koji smo bili punokrvi “anti-miloševićevci” uskoro smo se našli izvan naših profesija, ali očuvanog obraza.

II

Uzroci našeg očiglednog nepodnošenja su samo dijelom u našim prirodama i kulturama, a najvećim dijelom su političke

naravi. Meni se, ne krijem, od samog početka gadila bilo čija “šurovanja” s političkim i medijskim perjanicama tzv. antibirokratske revolucije! Predlažem zato gospodinu Dizdareviću, neka pogleda u očuvanim arhivama samo u tih naših nesretnih zajedničkih sedam mjeseci spisak njegovih susreta i telefonskih razgovora s političkim partnerima, pa bi mu se kazalo samo od sebe. Da ne govorim o pismima i susretima s medijskim radnicima – nisu li to bili u pravilu protagonisti tzv. antibirokratske revolucije u Srbiji i u BiH? Inače, kad se gospodin Raif Dizdarević već lažljivo poziva na mrtvog čovjeka, maltene kao na njegovoga druga i prijatelja, dometnut ću da me je pokojni Mikulić nerado ustupio njemu, kazavši na odlasku: “Ti s njim nećeš moći izdržati...!” “Drug Branko” nije imao nikakve iluzije o “drugu Raifu”, pa ni o nekim drugim preambicioznim članovima Dizdarevića klana. Slušao sam jednog od njih u Palati Federacije kako psuje Mikuliću mrtvu majku, Vi znadete tko je on, Raife...

Još je veću neistinu izrekao “drug Raif” kad je kazao da me je “vratio” u Kabinet predsjednika SIV-a. Prvo, oslušnite tu njegovu borniranu leksiku i logiku – on je mene, veli, uzeo, pa me vratio otkud me uzeo. Tako se postupa sa stvarima, a ne s ljudima. Istina je da sam na nagovor Gorana Kapetanovića, sina Hajrinog i Mikulićevog šefa Kabineta u SIV-u, prihvatio ponudu tek uz suglasnost predsjednika SIV-a, ali i da sam krajem srpnja 1988. godine samoinicijativno podnio neopozivu ostavku, zgađen nasilničkim ponašanjem i politikom tadašnjeg predsjednika Predsjedništva SFRJ. Vjerovali ili ne, ja sam njemu otkazao daljnju suradnju, a ne on meni. U to vrijeme bio sam još ponosniji i strožiji prema sebi. Gledano iz današnje perspektive, bio je to čak mudar potez, jer sam tako izbjegao sudjelovati u nedostojanstvenim političkim igrama kojima se utirao, ili tolerirao dolazak balkanskog krvnika na vlast u Srbiji

i u SFRJ. Istini za volju, “Vožd” od druga Raifa i nije morao tražiti da se obračuna s njemu nepoćudnima u BiH, Brankom i Hamdijom prvenstveno. Nagrada za “akulturaciju” na jezik i logiku tzv. antibirokratske revolucije bila je u prešutnom odobrenju dovršenja mandata, kojeg je “drug Raif” dobio nakon što je rahmetli Hamdija Pozderac bio prisiljen podnijeti ostavku s mjesta potpredsjednika Predsjedništva SFRJ i prvog čovjeka Ustavne komisije. Je li, “druže Raife” i danas zabranjeno pitati – zašto Vas Milošević nije ponizio kao druge nekad ranije, nego tek pri kraju mandata na tragikomičnom mitingu ispred Skupštine SFRJ?

Uostalom, ja se u knjizi naglašeno sa šaljive strane dotičem političkog kapitulanstva i konformizma “druga Raifa”, primjerice putem podsjećanja na događaje u Novom Sadu zvane “jogurt revolucija”. O drugim ozbiljnim pitanjima njegove političke (ne)odgovornosti nisam ni govorio, izuzev što sam se dotaknuo sudbine tzv. majskog programa i notorne činjenice da na Predsjedništvu SFRJ, savezna vlada (SIV) nije imala podršku, dapače. A što se istinitosti i vjerodostojnosti moje interpretacije tzv. majskog programa tiče, važnije je što o tomu kaže dr. Žarka Papić, nego što misli Raif Dizdarević. Prvi se u knjizi pojavljuje i kao član Komisije SIV-a za reformu, i recenzent, a Raif Dizdarević tek kao netko tko nije razumio smisao i dubinu namjeravanih reformi SIV-a. Ovdje moram gospodinu Dizdareviću uzvratiti na onu njegovu zlobnu zlouporabu anegdote o “malom Đokici”. Nije problem, Raife, što “mali Đokica” misli o sebi da je bio veliki kad je bio mali, kako Vi velite, aludirajući na mene, nego je problem što Vi vjerujete još uvijek i vrlo čvrsto da ste bili ikada veliki!

III

I danas sam, jednako kao i prije 25 godina, ponosan što sam svojom voljom otkazao svaku suradnju tadašnjem neupitnom

silniku, “drugu Raifu”, i odmah čim se prvi put počeo derati na mene. “Na mene se nitko nije nikad derao, pa nećete ni Vi”, kazao sam mu odlučno, iako ispunjen nelagodnom i strijepnjom. Povod je – sjećam se vrlo dobro – bio njegov sutrašnji govor mladim oficirima na Banjici, svršenicima Vojne akademije, a verzija govora na radnom stolu bila je već četvrta po redu. Sve su službe Predsjedništva SFRJ radile na njoj, uključivo i Vojni kabinet, pa sam je tek potom pažljivo redigirao i stavio na stol. Tako sam i inače radio, ali se gospodin Dizdarević jedva više sjeća “druga Raifa”, a kamo li mene. Inače, radni papiri iz SIV-a koje Dizdarević potcjenjivački spominje, bile su najbolje ekspertize mojih reformski orijentiranih prijatelja u Palati Federacije. Ali, “drug Raif” nije bio ni dovoljno obrazovan, ni reformski orijentiran, što bi danas volio da je bio. Nije, nažalost...

Dakako, čim su pale teške riječi, napustio sam njegov i otišao u svoj ured, popušio posljednju cigaretu u Kabinetu predsjednika Predsjedništva SFRJ, predao ključeve tajnici i otišao doma. Istini za volju, “drug Raif” je dva sata poslije zvao preko tajnice da se vratim, ali to više nije dolazilo u obzir! Derao se, inače i na spomenutu tajnicu u više navrata, a ona bi plakala, na što sam ga znao upozoriti. (Hoćemo li, druže Raife, na sud zvati makar neke od onih kojima su uništene karijere i sudbine Vašom samovoljom?) Bio je, dakako, krajnji moment nestati iz Raifove blizine, nabijene kulturom nasilničkog ophođenja. Uistinu, vratio sam se u Kabinet predsjednika SIV-a, ali ne zato što je “drug Raif” zamolio “druga Branka”, nego što me je potonji (koji je prema nekim drugima u mladosti i sam znao biti prijek) volio kao sina i brinuo se za sudbinu moje obitelji (žena i dvoje djece su upravo bili preselili iz Sarajeva u Beograd). Potom sam par mjeseci ponovno proveo u Mikulićevoj blizini, doživjevši i ostavku predsjednika SIV-a, da bih ispratio Mikulića za Sarajevo, u Zemlju u kojoj su pripadnici tzv. antibirokratske

revolucije već preuzimali medije i političke pozicije, kako bi ih uskoro prepustili nacionalistima...

Bilo je to, dakle, dramatično vrijeme u organima Federacije. I dok je pokojni Mikulić svoj čestiti odnos i prema BiH i Jugoslaviji “okrunio” podnošenjem dostojanstvene ostavke na položaj predsjednika SIV-a (uz poruku u Skupštini SFRJ: “Pojest ćemo se ako ovako nastavimo kao žuti mravi!”), Raif Dizdarević je odslužio svoj žalosni mandat do kraja. Usputno kazano, nisam htio ostati u Kabinetu predsjednika SIVa, jer je Mikulićev nasljednik Ante Marković na tu dužnost došao po osnovu dogovora hrvatskih i srpskih političkih elita, ma koliko to danas izgledalo nevjerovatno. Želio sam se baviti vanjskom politikom kao profesijom, ali su neki visoki dužnosnici učinili sve da iz Predsjedništva SFRJ i SIV-a, u kojima sam obnašao dužnosti u rangu državnog tajnika i pomoćnika saveznog ministra, u jugoslavensku vanjsku službu budem primljen poslije devetomjesečnog čekanja tek kao nižerangirani činovnik. (Slutim, ali ne znam posve sigurno, komu treba zahvaliti ovu milost.) Sudbina me potom odvela u SR Njemačku, pa ću biti prvi diplomata iz BiH koji je podnio ostavku i napustio jedno jugoslavensko dkp, u momentu kad je počinjao “rat protivu BiH”! Radio sam – igrom slučaja – 21 mjesec i u Ambasadi RBiH u Bonnu, bez političke podrške, pa sam kao vanpartijac i nju bio prisiljen napustiti, uz šikaniranje i lažljivo pismeno objašnjenje da zapravo nisam nikad ni bio u njoj. O tomu pišem u nekim drugim knjigama...

IV

Razumijem ja, dakle, gospodina Dizdarevića što on ne razumije smisao mojih podsjećanje na ljude poput njega, pa objašnjenje nalazi u konstrukciji da mu se “mali Đokica” sveti. A ja se, zapravo, i s njim i sa sobom šalim. Gospodinu Raifu

Dizdareviću, nažalost, nedostaju kulturološke pretpostavke da bi mogao prihvatiti da je njegov pažljivo odnjegovani mit o samom sebi, mit o velikom političaru i državniku, neodrživ i da je bilo samo pitanje dana kada će netko kazati poput naivnog djeteta u bajci “Carevo novo ruho” – car je gol! Silnik od nekoć i navodni pristojni gospodin od danas razotkriva se i definitivno prijetnjom sudskom parnicom. S time je dokazao da je bio i ostao oličenje jednodimenzionalnog ideološkog diskursa, maltene u vremenu “delikta mišljenja” (član 133 Krivičnog zakonika SFRJ). Takvog mentalnog sklopa i ne može pojmiti da se politički prijepori iznose i rješavaju u pluralnim vremenima i društvima u javnom prostoru, a ne na sudovima.

“Drug Raif” bi bio i definitivno “stvar prošlosti” i zanimljiv tek za specijalističku politološku i kulturološku analizu prošlog sustava, da gospodin Dizdarević ne pretendira na neupitnoga interpretatora zbivanja u Federaciji SFRJ u vrijeme priprema prvih medijskih i političkih nasrtaja na BiH od strane srbijanskog i vodstva bivše JNA. Neminovno je i razložno, naime, pitati – ne krije li se iza njegova gnjeva prema mojoj knjizi ambicija da se zaustavi kritičko propitivanje ružnih pojava i događaja iz vremena raspada Jugoslavije. Kako, dakle, post festum popraviti sliku Doriana Graya? Ali, ma što činio, “drug Raif” ne može prisiliti bh. ljude da misle o njemu jednako kao o Džemi, Hamdiji i Branku, sve samim tragičarima novije bh. povijesti. A ne može, ma koliko se trudio, ni zabraniti svjedocima, sveučilišnim profesorima i javnosti da prosuđuju o njemu kako misle da treba, kako zaslužuje! Zbog svega toga ovo i nije (više) samo moj i Raifov prijepor. “See you later Alligator”

Vidiportal.ba, 17. 1. 2013.

V

UMJESTO POGOVORA

1. PLEDOAJE ZA NOVU PARADIGMU O BOSNI I HERCEGOVINI¹

Dan uoči 6. travnja 2012. godine imao sam čast biti domaćinom emisije “U potrazi za novom paradigmom o BiH“, u okviru projekta TV1 “Ja biram goste”. Igram slučaja dan poslije se navršavalo 20 godina od kada je Europska zajednica priznala Bosnu i Hercegovinu kao neovisnu i suverenu. Dvadesetak dana kasnije navršilo se i 20 godina od kada je s geopolitičke karte svijeta nestala SFRJ, jer su Srbija i Crna Gora 27. 4. 1992. formirale SR Jugoslaviju, tek odloživši projekt definitivne disolucije Titove Jugoslavije. Od tada su mnogi ljudi ne samo u Bosni i Hercegovini u potrazi za vlastitim identitetima i vjerodostojnim pripadanjem. Bez opasnosti da se puno pogriješi, smije se ustvrditi: što kompleksniji ljudi i njihovo razumijevanje svijeta, to je i veća muka u ovoj potrazi.

Svi moji gosti u ovoj emisiji su bili ljudi kompleksnih identiteta i osvjedočeni privrženici političke kulture nenasilja,

1 Synopsis emisije “U potrazi za novom paradigmom o BiH“, od 5. travnja 2012. u okviru projekta TV1 “Ja biram goste”, u kojoj sam imao čast biti domaćinom: Bogiću Bogičeviću, Šaćiru Filandri, Duški Jurišić, Enesu Osmančeviću, Žarku Papiću i Ivanu Vukoji.

ne-ništenja bilo kojeg ili bilo čijeg identiteta, inače ne bi bili moji prijatelji i pozvani u emisiju. Oni su, dakako, i ljudi dijaloga i alternativa političkoj (ne)kulturi nadbijanja, nametanja svojih mjerila i vrijednosti drugima, tim odurnim procesima prisilnih ili prikrivenih asimilacija i kvazi-integracija, kao vrhunca procesa etnizacija ili ništenja pojedinačnih ili kolektivnih identiteta u našoj zemlji. Zajedničko im je i mišljenje Bosne i Hercegovine kao svoje plurimorfne zemlje koju treba tek urediti da bude i kulturološki lijepa koliko je sada samo zemljopisno. Već s time je svatko od njih i bh. multikulturalista i privrženik “nove paradigme”. Pa pođimo abecednim redom:

1. Gospodin Bogić Bogičević nije samo moj prijatelj, a jeste i to, nego je i prije više od 20 godina, u vrijeme dominacije “stare paradigme” i njezinog razumijevanja u političkom i akademskom diskursu kao prava na nasilje, razumio kako se SFRJ, odnosno bilo koja višenacionalna zajednica može održati u životu samo ukoliko su ljudi-pripadnici različitih nacija i/ili svjetonazora jednakopravni, dakle ukoliko postoji prostor za artikulaciju i individulanih, građanskih prava, uz poštivanje i nedovođenja u pitanje čvrsto oformljenih kolektiviteta, bili oni nacionalni ili republički, državni. Demonstrirao je uvjerljivo kao nitko drugi što znači biti odgovoran čovjek, građanin i političar, čovjek nenasilja i “nove paradigme”, pa je ostao izvan matice etnokratskih revolucija. To je bilo logično, ali je žalosno što je izguran od strane pohlepnika za vlašću i na socijaldemokratsku marginu, jer ju je upravo Bogić mogao spasiti da ne bude dominantno jednonacionalna i “socijaldemokracija s brkovima”...

2. Gospodina Šaćira Filandru sam prvenstveno pozvao u emisiju jer je “čovjek dijaloga”, jer traži razgovor sa svima koji su za BiH, pa i drugačiju BiH od bošnjačke ili bosanske *mainstream* varijante. Kolega Filandra je kao javni radnik par

excellence multikulturalista, multikulturalni građanin BiH, te po tomu najbližiji Ivanu Vukoji (o njemu na kraju). Obojica podrazumijevaju i jednakopravnost građanina, ali ne zaboravljaju na nužnost zaštite kolektivnih prava formiranih nacija i etničkih ili drugih zasebnih skupina. Kolega Filandra je već s time čovjek “nove paradigme”, multikulturalista u Will Kymlickinom smislu, a ne “multikulturalista” koje Alain Finkielkraut neoprezno povezuje s “rasistima”, jer imaju “suprotstavljene principe, ali istu viziju svijeta”. I jedni i drugi žele da “zatvore pojedince u grupe iz kojih potječu”, i jedni i drugi podrivaju “bilo kakvu mogućnost prirodnog i kulturnog zajedništva različitih naroda”, upozorava Finkielkraut. Ali, i Filandra i Vukoja ne žele to, nego samo respekt nacionalnih skupina iz kojih potječu, kako bi se potom uopće moglo osmisliti interkulturalno zajedništvo svijeta koji žive u BiH...

3. Gospođu Dušku Jurišić sam u emisiju pozvao zbog njezine nesvakidašnje visprenosti i visoke, otmjene dijaloške kulture. Nije me baš previše iznenadilo kada je zbog svojih obdarenosti doživjela sudbinu “nepodobne osobe” na tobožnjem javnom servisu, koji se pretvorio u servis jedne političke stranke za proizvodnju poslušnika i sljedbenika po uzoru na neprikosnovenog “mudrog vođu”. Na nesreću, ni u njezinom duboko ideologiziranom i etniciziranom, de facto ostrašćenom gradu, kao ni u cijeloj Zemlji, “neprijatelji otvorenog društva” ne miruju, pa netko i dalje olajava takve dragocijene osobnosti, kakvo je par excellence oličenje “nove paradigme” u svijetu bh. medija, i moja prijateljica gospođa Duška Jurišić. Kakav apsurd, njome bi se – u svijetu u kojem sam do jučer živio – ponosile i ugledne medijske kuće i akademske zajednice, ali ovdje takve stigmatiziraju...

4. Kolegu i prijatelja, profesora Enesa Osmančevića sam pozvao iz istih paradigmatičkih, kulturoloških motiva kao i kolegu

Filandru, ali i onih o kojima sam govorio kad sam predstavio gospođu Jurišić, dakle zbog razumijevanja plurimorfnog bh. svijeta oko sebe na europski način, zbog uvažavanja Drugosti, zbog otmjenosti u vođenju dijaloga u zemlji “zarobljenog uma”, u kojoj kao da govore samo istomišljenici, vodeći razgovore gluhih. Povrh svega, Enesu dugujem zahvalnost što je u meni prepoznao multikulturološkog subrata i kolegu i ponudio mi suradnju na jednom tuzlanskom portalu, spasivši me nametnute medijske blokade...

5. Gospodina Žarka Papića sam pozvao u prvom redu što je – kao i u Bogićevom slučaju – već u vremenima “stare paradigme” bio čovjek “nove paradigme”, opirući se svom snagom, srcem i razumom onomu što će se oformiti kao pokret za rušenje Jugoslavije, zemlje koju smo – sa svim njezinim manama – obojica voljeli i koju smo na neki način “živjeli” dok je nisu ubili u nama: prostotom i spremnošću na nasilje u ime njezine navodne obrane. Istoga smo dana napustili jugoslavensku diplomatsku službu, poručivši u Beograd – povodom proglašenje SeReJe – to više nije naša zemlja. Ako sam dobro shvatio, obojica smo ponosni na ovu činjenicu. Uostalom, na veoma sličan se način mučimo i s našim potragama za vjerodostojnim pripadanjem teškoj zemlji kakva je BiH na njezinom puta u Europu...

6. A posljednji moj gost, sociolog i kulturolog Ivan Vukoja, glavni i odgovorni urednik magazina za političku kulturu “Status” iz Mostara, upravo je čovjek koji je otvorio potragu za “novom paradigmom”, pa s time i za vjerodostojnim pripadanjem, već prije desetak godina. Na stranicama njegova kultnog časopisa, otvorenom za ljude iz cijele zemlje, Regije, i Svijeta, prodefilirale su u međuvremenu velika imena i teme, autori posve opozitnih svjetonazora i stajališta. Nitko nije, usuđujem se kazati, njegovao tako dosljedno kulturu pluralnosti i otvorenosti

za Drugost kao “Status”. Ivan Vukoja je, dakle, par excellence privrženik uvažavanja drugosti, protivnik potiranja bilo kojih i bilo čijih nacionalnih i kulturoloških identiteta, de facto čovjek dijaloga, prvosvećenik i interkulturalizma i “nove paradigme”

Mi smo zamorci nečega što je davno ustanovljeno menadžmentom identiteta, to su institucije sistema koje vam postavljaju uvjete za subjektivizaciju, one su akademska intelektualna policija. Na cijelom južnoslovenskom prostoru mi mlade ljude proizvodimo u institucijama sistema kao IDENTITARNO starije od njihovih predaka. Zamislimo mali eksperiment, nastavlja profesor dr. Enver Kazaz: “Kad bi se u idealnoj nadvremenskoj dimenziji sastali sadašnji Bošnjak koji studira, zatim student Bošnjak iz šezdesetih godina prošlog stoljeća, i idealni Bošnjak iz 19. stoljeća, otprilike bi bila ovakva situacija: onaj iz 60-tih godina i ovaj današnji student se ne bi prepoznali, čak ni kao daleki rođaci, oni bi prošli jedan pored drugog i ne bi razumjeli ni svoje pozdrave. Onaj iz 19. stoljeća bi pozdravio ovog danas otprilike na sljedeći način: ‘Vidi mog dede kako je upravo izašao iz 16. vijeka.’”!

“Jezik, porijeklo, etnička, vjerska i rasna pripadnost predstavljaju nasljeđe porodičnog identiteta, ali, identitet nije dat jednom zauvijek, on se izgrađuje i preobražava tokom cijelog života... Svaka pročitana knjiga, svaki novi prijatelj, svaka kultura i civilizacija koju smo upoznali, svako proživljeno iskustvo i još mnogo toga – naš je životni prtljag i naš identitet. Drugi nas čine onim što jesmo”, tvrdi Gojko Berić. Identitet nije pitanje singulara nego plurala, kaže književnik Predrag Matvejević. “Svi koji danas uzdišu za političkom *jednosti*, tražeći uzore u “normalnim evropskim državama”, mogli bi znati da Bosna i Hercegovina po povijesnoj formaciji (s vrlo živim današnjim

refleksima) spada u drukčiji kontekst, u krug onakvih više-religijskih i višekulturnih zemalja – poput Libanona – koje su se na političkoj mapi ukazale nakon epohalne civilizacijske i političke oseke, po propasti posljednjih velikih imperija, otomanske i habsburške (te u našem slučaju – i jugo-federacije, kao manje pseudoimperije), i da je u takvim zemljama nametanje bilo kakve političke jednosti loš, opasan i u krajnjoj liniji kontraproduktivan posao”, tvrdi književnik Ivan Lovrenović.

Iza nas je već više od 20 godina od kako smo jedni o drugima počeli bez stida govoriti na najružniji mogući narod, od kad smo se opredjelili za nasilje i ne-razum, pa potom za zločine, opsade i razaranja gradova, genocide i kulturocide. I dalje kao da živimo “nezavršene ratove” (I. Lovrenović), pa nikako da izađemo iz ratne matrice i nakon što su topovi prestali gruvati. Pitanja zato i glase: dovršavaju li se u BiH upravo pred naši očima etničke/nacionalne revolucije započete i prije disolucije Jugoslavije, možda onda kada su po prvi put Bosna i Hum dijeljeni iznutra velikoimperijalnim linijarom po vjersko-političkim šavovima? Nisu li svi zavojevači i *de facto i de iure* umetali vlastite kamenčiće u mozaik bh. unutarnjih dioba, primjerice putem osmanlijskog milet sustava, ali je Zemlja ostala nekim čudom “corpus separatum” u zemljopisnom (i dijelom u geopolitičkom) pogledu? Jesu li, dakle, davno započete diobe po vjerskim i etničkim šavovima rezultirale u aktualnoj konzekvenci tzv. etniciziranja teritorija odnosno formiranje nacija-država u BiH, uz opasnost dovođenja i Bosne i Hercegovine u pitanje? Je li se u ovom grmu krije i odgovor zašto se na opasnost izčeznuća BiH uzvraća konstruktom o bosanskohercegovačkom ili češće “bosanskom” političkom narodu, mada kao takav on danas ne postoji, ako je ikada i postojao? Po mojem razumijevanju, u

veoma raširenu društvenu igru višestrukog udara iznutra protivu same multikulturalne supstance višenacionalne BiH uključene su sve političke elite, samo jedne otvoreno, a druge pritivorno, mimikrično.

Pitanje glasi: potpomažu li ih vrlo prilježno i njima bliske i s njima interesno povezane, duboko etnicizirane i provincijalizirane akademske zajednice? Nisu li upravo one postale servisi za dominantne i poželjne kulturološke i političke narative? Etnokracija ne može biti kraj povijesno-političkog hoda ni u zemlji kakva je BiH. Ali, nitko nije u stanju ni organizirati smislene razgovore o alternativnim putovima. BiH je primjer konsocijacijske situacije, upozorava primjerice Michael Walzer, ustav je postao čvorištem konsocijacijskog i građanskog, ali se razgovor o tomu izbjegava. Među politolozima se o konsocijacijskom modelu u pravilu misli kao oprobanom putu izlaska nestabilnih višenacionalnih zajednica u stabilna društva, a kod nas se radije živi tzv. javašluk konsocijacija, nego da se promisli njezina odgovorna varijanta. Ne bi li rješenje naše drame moglo biti u odgovornoj konsocijaciji, u institucionalnoj jednakopravnosti? Smislenu alternativu ne mogu domisliti ni oni koji se pozivaju na nužnost razlikovanja “ethnosa” i “demosa”. Radili to iz najčestitijih namjera, ili iz drugih, mimikričnih, u suštini antipluralističkih i antimultikulturalističkih, oni previdaju da zemlja kao BiH mora imati orijentire u drugim složenim zajednicama i da kao takva ne trpi nametanja koncepta modernih političkih zajednica.

U brojnim europskim zemljama je moguće, dakle, biti pripadnik političkog naroda, dakle demosa, i ako ste useljenik i niste krvno ili kulturološki pripadnik većinske nacije, ali se kod nas priča o “demosu” pretvara u obračun ethnosa s ethnosom, odnosno majorizirajuća tlačenja etničke odnosno nacionalne većine nad manjinama čim se uspostavi takva konstelacija.

U isto vrijeme su neke sretnije zemlje u europskom širem susjedstvu počele misliti i o sebi i drugima u obzorjima “nove paradigme”, ili “svjetskog ethosa”, dakle ćudorednosti, nenasilja i međusobnog respekta. Zašto su kod njih moralnost ili ćudoređe postale sastavnicom ili barem sredstvom pritiska u pravcu odgovorne unutarnje i vanjske politike, a kod nas sve protiče u znaku “stare paradigme”, politike nasilja, politike poništenja identiteta putem prisilnih ili suptilnih asimilacija? Mi i nemamo, zapravo, alternative nego se ugledati na njih, posebice na Europsku uniju. Ona bi – sa svojim načelima i vrijednostima – morala biti i “naša paradigma”, to jest spasonosna obala i za razrješenje bh. nacionalnih pitanja i državno-političkog pitanja BiH...

Mostar, 2. svibnja 2013.

2. “ČAROBNAK IZ OSLA” ILITI DOBRODOŠLICA MOJEMU UNUKU BENJAMINU MAKU U SVIJET GAARDEROVIH BAJKI

Prije desetak godina predstavio sam čitateljima u Bosni i Hercegovini (i Srbiji) Norvežanina Josteina Gaardera, čarobnjaka pisane riječi iz Osla, ponajviše zato što su tada moja djeca u njemačkoj gimnaziji čitala njegove bajkovite knjige. Pa su dospjele i u moje ruke, a svega toga sam se sjetio ovih dana, jer sam postao ponosni did, govoreći po hercegovački. Zapravo, podsjećanjem na Gaarderove ideje želim podijeliti radost s mojim čitateljima i prijateljima a mojemu unuku Benjaminu Maku poželjeti dobrodošlicu u svijet Gaarderovih bajki...

Za Gaardera se kod nas nije ni znalo, pa je bilo potrebno kazati ono najelementarnije. Rođen je 1952. godine, studirao je filozofiju, teologiju i literaturu u Oslu, pa 11 godina radio kao profesor filozofije u srednjim školama i školama za odrasle. Paralelno s tim pisao je knjige za djecu i “za odrasle iznad 14 godina”, one koji u sebi nisu ugušili dječju radoznalost i nisu se prestali baviti naoko naivnim, samopodrazumijevajućim pitanjima. Živio je te 2002. godine u Oslu kao “slobodni

književnik“. Za knjigu “Tajna karata” već je dobio najvišu norvešku književnu nagradu, a za “Sofijin svijet” i uglednu “Jugendliteraturpreis” u Njemačkoj. Već tada je bio jedan od najboljih norveških “izvoznih duhovnih artikala”. Knjiga “Sofijin svijet” je prevedena na 50 jezika, a u kulturama poput njemačke uživa status “kultne knjige”. Ne zaostaju za njom po ljepoti i mudrosti ni njegove druge knjige-bajke...

2.1 ŽIVOT JE TAJNA I ZA STVORITELJA

Nevelika po broju stranica, ali jedna od najnježnijih ikada ispričanih bajki je Gaarderova knjiga “Kroz tamno ogledalo, u jednu tamnu riječ”, nastala 1993. i u međuvremenu prevedena širom svijeta postala je omiljeno štivo i “za odrasle iznad 14 godina”. Gaarder je uspio napraviti roman-bajku, u formi mudrih dijaloga između bolesne djevojčice Cecilie i anđela, koji se u ovoj priči zove Ariel, o ni manje ni više nego o tajnama stvaranja čovjeka i svijeta. “*Čitavo Stvaranje je ogledalo, a cijeli svijet je tamna riječ*”, kazat će Ariel neizlječivo bolesnoj djevojčici, koja će na kraju i sama postati anđeo. Ili je ona već to oduvijek bila, a Ariel je oličenje njezinoga sna, njezinih čežnji i njezina bola...

Ni nakon svih silnih napredaka znanosti malo se tko usuđuje davati konačne odgovore na pitanja života – kazat će Ariel – a najneobičnije je što vi živite. Život je tajna čak i za Stvoritelja. Misterija života, tajna pet (šest) čula je još uvijek veća tajna nego “postojanje anđela”, kazat će Ariel, jer anđeli su “uvijek to što su uvijek bili i što će ostati, a vi – ne bez zavisti – dolazite i odlazite”! Ako je vjerovati Arielu – koji valjda zna što govori – “mi ne dolazimo na svijet, nego svijet dolazi k nama”, a “biti rođen znači da nam se poklanja čitav svijet”. Po njegovomu – nema sumnje posve pouzdanom svjedočenju – kada se Stvoritelj ponekad raspriča s anđelima o zemaljskim, kosmičkim i životnim

pitanjima, što sve jeste, a što bi trebalo biti drugačije, i on sam raširi bespomoćno ruke i kaže: “Znam da je sve moglo biti i malo drugačije, ali učinjeno je učinjeno, konačno ni ja nisam svemoćan”!

Knjiga koju sam upravo preporučio je nastala dvije godine poslije “Sofijinog svijeta” i u međuvremenu kroči njezinim utabanim stazama mudrosti i slave. “Kroz ogledalo u jednu tamnu riječ...” čini bez sumnje poetičnu cjelinu s jedinstvenim udžbenikom filozofije na svijetu, koji nikada od kada je ljudske potrebe za pisanjem i saznanjem nije napisan u formi bajkovitog romana. Uobičajeno se kaže da je Gaarderu uspjelo ono o čemu mogu samo sanjati (ili su već sanjali) najumniji docenti i profesori filozofije. No, još par rečenica o duhovnim i poetičnim vezama između “Ogledala” i “Sofijinog svijeta”. U romanu-bajci “Kroz ogledalo...” se kaže: “Stvaranje i Nebo su velika misterija, koje ni ljudi na Zemlji niti anđeli na Nebu ne mogu shvatiti, no netko će već morati iznaći kako sve ovisi jedno o drugome. Ovako više ne može ići dalje”!

Inače u obje knjige se provlači sjajna parabola o astronautima i kirurzima. Prvi još nisu vidjeli Stvoritelja i anđele, iako su stotine puta bili u Svemiru, a drugi još nisu vidjeli ni jednu ljudsku misao, iako su bezbroj puta otvarali glavu, vršeći operacije na mozgu. Slično je i sa istraživačima snova, koji još nikada nisu vidjeli san drugoga čovjeka, a što nije dokaz da u ljudskim glavama nema misli ili snova...

2.2 ČUDIMO SE LJUDI!

To je, zapravo, ono čime se bavi Gaarderova bajka-roman-knjiga mudrosti “Sofjin svijet”, koja pokušava ni manje ni više nego otkriti ljudsku muku u razumijevanju nastanka čovjeka i svijeta, ljudskog i kosmičkog misljenja. Sve je u uskoj povezanosti, ljudski um napreduje suviše lagano, ali napreduje,

no uvijek ostaju za nove i nove generacije posve otvorena najelemntarnija filozofska pitanja – tko smo, što smo, otkuda smo došli, šta je svijet, kako je i od čega je nastao, kuda idemo...

U formi dijaloga o bitnim pitanjima svake epohe, sa sjajnim uvodima i interesantnim pričicama o svakoj ljudskoj epohi, ispisana je kronika – bajkovita priča o razvitku i podrazumijevajućim stranputicama ljudskog mišljenja i kulture uopće. A malo što je ispušteno u ovom osebujnom romanu-bajci o razvoju ljudske misli, od njezinih korijena u mitovima, preko antike, srednjovjekovlja, renesanse, baroka, romantike do suvremenih neothomista, neomarxista, analitičke filozofije, egzistencijalista, neodarvinista...

U neprekinutom lancu ljudske misli svoje časno mjesto ima, dakako, i Karl Marx, jer se bez njega ne može razumjeti moderna misao neog egzistencijalizma, neomarxizma, analitičke filozofije... Posve je druga stvar što je kod nas “čedomorstvo” učinjeno, prvo, proglašavanjem marksizma “državnom ideologijom” u prošlom sustavu, a potom “brzim zaboravom” i brisanjem Marxa iz “svijesti i podsvijesti” u ovomu sustavu, navodno tranzicijskomu, mada je tranziciju vrlo teško zamijetiti. Oboje govori samo o nesretnom vremenu i prostoru u kojem živimo!

“Jedino što je potrebno da bismo postali dobar filozof je sposobnost da se čudimo...”, tvrdi Jostein Gaarder, jer u izvornom značenju filo-sofi su samo oni koje vole mudrost, koji se čude, pitaju. Oni koji od toga žive kao od struke, zanata, strogo uzevši i jesu samo “zanatlije”. Nažalost, većina ljudi tijekom odrastanja postaje zarobljenikom svakodnevnice, koja u njima uguši ono dijete “koje se svemu čudi”. Tajna “Sofijinog svijeta” je, možda, upravo u tomu što nam pruža u logično povezanom razvojnom nizu, u neobično razumljivoj formi, ono što smo već nekad i negdje čuli i saznali, ali se nismo usuđivali (ili znali) povezati i razumjeti. A samo onima kojima

je mišljenje potpuno strana kategorija bit će nelogično što i na početku i na kraju ostaju otvorena ona već spomenuta temeljna, elementarna pitanja. Jean Paul Sartre je bio na ispravnom kursu – kaže Jostein Gaarder u “Sofijinom svijetu” – kada je tvrdio da se egzistencijalna pitanja ne mogu jednom za svagda odgovoriti, jer je “filozofsko pitanje po definiciji ono pitanje koje sebi svaka pojedinačna generacija i svaki čovjek ponaosob mora uvijek iznova postaviti”!

2.3 VIRTUALNA, JEDINA MOGUĆA STVARNOST IDEJA

Spomenimo i neobičnu strukturu i dinamiku romana-bajke Sofijin svijet”, njezine čudesne “dispozicije”, neobične uvode, zaplete i rasplete. Najpažljivijem čitatelju, naime, potrebno je stići skoro do polovine velikog romana (564 stranice na njemačkom jeziku) da bi mu bilo potpuno jasno da su nositelji dijaloga (14-godišnja Sofija i njezin neobični učitelj filozofije) junaci bajke poput onih u bajci “Alice u zemlji čuda”, a Alica se i sama počinje muvati na stranicama “Sofjinog svijeta”, uz druge bajkovite junake poput Crvenkapice, a slijede i bajkovito-biblijski junaci – Adam i Eva, Noa, et cetera. No, naši virtuelni junaci, kao i njihovi živi pandani (jedna druga djevojčica jednake starosti kao i Sofija, te njezin otac-pandan mudromu filozofu) upuštaju se u neizvjesnu borbu između stvarnog i virtuelnog življenja, između svijesti i podsvijesti. Sofija i njezin profesor filozofije žele, u krajnjem, biti nešto više od virtuelnih junaka, od “piščeve volje” i na kraju – da, ipak, ne otkrivamo sve – skoro da u tomu uspijevaju. Junaci romana-bajke “Sofijin svijet” su – o tomu svjedoči “kultni status” knjige u skoro svim zapadnim zemljama – već odavna mnogo, mnogo više od “igre u svijesti” Josteina Gaardera. Oni su nam donijeli kao na dlanu mudrost milenijuma, povezanu neprestanim nizom negacija i sinteza, koje u sljedećem momentu moraju i same biti negirane. I tako u nedogled, do u beskraj...

I na samom kraju ovoga prijedloga za druženje u virtualno-stvarnom, jedino mogućem svijetu ideja, spomenimo da se bajka završava pričom o “velikom prasku” (“Big Bang”), o eksploziji s kojom je sve započelo i o mogućoj imploziji s kojom će sve, vjerojatno, i završiti. Spomenimo i da se radi o fantastičnoj teoriji nastanka svijeta, o teoriji univerzuma kao “bezvremenskoj topografiji”, o nevjerojatno zanimljivoj teoriji vremena i prostora. No, priroda – stoji pri kraju “Sofijinog svijeta” – skriva još uvijek bezbroj tajni, čime će se baviti budući znanstvenici i filo-sofi, koji će morati jednako uporno tragati kao njihovi prethodnici za onim već spominjanim “vječnim pitanjima”. “Mi smo samo treptaj velike vatre koja je zapaljena prije mnogo milijuna godina”, stoji u “oporuci” ove čudesne “knjige mudrosti”.

Hvala profesore Gaarder!

Vidiportal.ba, 19. svibnja 2013.

VI

RECENZIJA

RECENZIJA RUKOPISA

Aporije multikulturalnosti u svijetu i kod nas

Dr. sc. Mile Lasić imao je zanimljiv razvojni put: od sudionika političkih zbivanja krajem 80-ih godina prošlog stoljeća, prisilnog imigranta, nakon povratka u BiH i opredjeljenja za znanstveni rad, razvio se u afirmiranog autora u oblasti društvenih znanosti. Kao malo tko drugi, za kratko vrijeme podario je društvenoj znanosti niz djela (Europska unija: nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi; Uvod u znanost o politici; Kultura sjećanja; Europe Now – Europa sada ili nikada; U zemlji zarobljenog uma; Dvije knjige pod jednim krovom ...). Lasić je osoba iz akademskog života u BiH koja možda najcjelovitije prati literaturu s njemačkog govornog područja, što je vidljivo i iz njegovih objavljenih radova. Kao predmetnom nastavniku europskih integracija na Sveučilištu u Mostaru – treba reći da su “omiljene” teme njegovih radova – europske integracije. Vidljivo je to i iz ovog rukopisa.

Rukopis *Aporije multikulturalnosti u svijetu i kod nas* ima circa 200 stranica teksta podijeljenog u pet poglavlja. Riječ je o autorovim saopćenjima na znanstvenim skupovima, tekstovima objavljivanim u raznim časopisima, kolumnama objavljivanim na portalima, intervjuima i polemikama. Iz

čitavog rukopisa, direktno ili indirektno, proizlazi autorova želja za što brže približavanje Bosne i Hercegovine europskim integracijama. Lasić se zalaže za brži put BiH k Europskoj uniji vjerujući da će se na taj način ona moći očuvati u svom današnjem “zemljopisnom formatu”. Tomu bi, svakako, pridonio i ulazak Bosne i Hercegovine u NATO. Lasić potencijalnom čitatelju nudi mnoštvo informacija o Europskoj uniji (v. “*O traumati osobnih i skupnih identiteta*”); nacionalnim suverenitetima; nacionalnim državama; identitetima (osobnim i skupnim, nesvodivosti ljudi na jedan identitet, ma o kojem od njih bilo riječi); prednostima ulaska u EU. Pišući o tim temama, Lasić se, kad iznosi svoje stavove, poziva na najrelevantnije autore (iz regije i svijeta) iz oblasti sociologije, politologije, socijalne psihologije, filozofije.

U tom kontekstu treba promatrati i poglavlje “*Pledoaje za novi društveni ugovor o plurimorfnoj BiH*” u kojem Lasić polazi od H. Küngovih zagovaranja politike regionalnog razumijevanja, približavanja i izmirenja za što je potreban i novi način mišljenja. To novo mišljenje treba polaziti od toga da nacionalne različitosti nisu prijetnja, već moguće obogaćivanje. Ni na različitosti u BiH ne treba gledati kao mane, već kao na njene vrline, ističe Lasić. Podjednako oštro kritizira i separatističke i unitarističke koncepcije u Bosni i Hercegovini. On piše o problemima Bosne i Hercegovine, države međunarodno priznate i iznutra nepriznate (pa i izdate). Nemoralno je slavljenje, kao nacionalnih heroja, onih koji su drugima, u ratu 1991.-1995, nanijeli zlo, smatra Lasić. Njemu je neprihvatljivo s jedne strane njegovati kulturu sjećanja na “naše” žrtve, a s druge strane “kulturu zaborava” na ono što su “naši” učinili drugima. “I sve dok se budu nje govali događaji i ličnosti iz povijesti koji nas dalje razdvajaju, sve dok budemo uporno gajili kulturu sjećanja samo vlastitih žrtava, a ‘kulturu zaborava’ vlastitih sramota, bez želje za traganjem za onim što nas je spajalo u prošlosti, imamo

male šanse uspostaviti mostove među onima koji bi nas ponovo spojili u budućnosti”. Ako se već nije moguće složiti oko nekih datuma iz novije povijesti koje bi trebalo obilježavati, zašto ne obilježavati 22. svibanj – dan kad su Ujedinjeni narodi priznali BiH, pita se Lasić.

Kroz čitav rukopis, a posebno u potpoglavljima “*Smrt multikulturalizma ili nadilaženje bijede useljeničkih društava*” i “*Lažni kraj multikulturalizma na Zapadu i stvarni kraj multikulturalizma na Balkanu*”, Lasić raspravlja o multikulturalizmu danas. Piše o bijedi paralelnih društava, odnosu migracija-društvena integracija, susretima kultura. Preko primjera Njemačke i nekih drugih zemalja, Lasić posebno šalje poruke onima u Bosni i Hercegovini koji ne prihvaćaju, ne uvažavaju i ne poštuju kulturne i druge raznolikosti kao društvenu realnost. Lasićev stav je jasan: nije izlaz u negiranju raznolikosti i stvaranju podijeljenih, paralelnih društava. Pišući o prevaziđenosti modela rješavanja konflikata na Balkanu koji su polazili od koncepta nacija-država, Lasić smatra da je to dovelo do smrti multikulturalizma na ovim prostorima i stvaranju “paralelnih društava”.

Analitički piše o problematičnosti teza o naciji-državi u Bosni i Hercegovini, kao i o besmislenim ambicijama formiranja “bosanske nacije” (koja bi negirala dosadašnji nacionalni razvoj u Bosni i Hercegovini). “Morali bismo se naučiti ophoditi s identitetima, jednostavnim i složenim, a ne nijekati ih, ili zatirati”, poručuje Lasić. “...Namjerno, ili nenamjerno svodenje već formiranih bh nacija na etnije, uz inzistiranje na načelu većinske demokracije” za Lasića je “demonstracija nerazumijevanja multikulturalnosti”. U postjugoslavenskim zemljama, umjesto metode upravljanja, korištene su metode “eliminiranja” etničkih razlika. Najveće žrtve progona multietičnosti bili su gradovi koji su se dičili svojom tolerancijom i multikulturalnim životom (Vukovar, Mostar, Tuzla, Sarajevo). “Pobijedila je

bolest samozadovoljnosti, zluradosti i ignorancije”, piše Lasić. I dok piše o stanju multikulturalizma u mnogim europskim državama (Njemačka, Norveška...), Lasić uvijek pravi usporedbu sa stanjem multikulturalizma na prostorima bivše Jugoslavije.

Čitateljima ništa manje neće biti zanimljiv i podnaslov “*Povijesne zablude, nekrologiji i martirologiji*”. U njemu Lasić prihvaća praksu mnogih današnjih ideologa koji izvlače zaključak o dva totalitarizma XX stoljeća (fašizmu i komunizmu, Lasić ipak ukazuje da među njima postoje i razlike), u ime kojih su počinjeni masovni zločini i ubojstva. Tu se moglo očekivati da će autor kritički prozboriti i o onim politikama koje su, isto tako u XX stoljeću, dovele do masovnih zločina, a sve pod firmom borbe protiv “komunizma i socijalizma” (o čemu su pisali mnogi intelektualci s lijevice). Ipak, treba podvući da autor s pravom kritizira one koji govore o komunističkim zločinima poslije II. svjetskog rata da bi prikrili (ili umanjili) ustaške i četničke zločine. Slično se Lasić postavlja i kad su u pitanju drugi događaji iz prošlosti, poput izdavanja “Ahdname”. Nema tu pretjerivanja kao kod onih koji je smatraju pretečom Povelje o ljudskim pravima. Lasić se više (a povod mu je posjeta Franjevačkom samostanu u Fojnici) osvrće na kulturno blago sačuvano u samostanu: Fojnički grbovnik; numizmatička kolekcija; etnografska, crkvena i druge zbirke; 50 tisuća naslova u knjižnici (među njima i 13 ikunabula); arhivska građa.

Za potpoglavlje “*O prokletstvu selektivnog sjećanja*”, Lasić je inspiraciju našao u knjigama Ivica Šarca (“Kultura selektivnog sjećanja”, 2012), Jadranke Cigelj (“Apartman 102 – Omarska”, 2007) i Karla Jaspersa (“Pitanje krivnje”, 1999). Ništa manje nije zanimljivo i prilog “*Jesu li univerziteti/sveučilišta u BiH u funkciji izgradnje mira ili nemira*”. Tko je iole upućen u problematiku ovdašnjih univerziteta/sveučilišta suglasit će se

s autorovom ocjenom da su ekonomska i socijalna degradacija univerziteta dovele do skoro potpunog nestanka znanstvenih istraživanja.

U III dijelu (INTERVJU) autor je priredio intervjue koje ja dao magazinima “Privrednik” i “Republika”, za SABAH USA, “Večernjem listu”, za ABC portal. U njima se najviše osvrće na turbobnu političku situaciju u Bosni i Hercegovini. Istina, neke teme se u intervjuima ponavljaju, što je rezultat reagiranja na aktualna politička događanja (poput ostavke Ž. Komšića na funkcije u SDP-u).

I četvrti dio (POLEMIKE) također sadrži izvjesna ponavljanja (poput izbora Ž. Komšića za člana Predsjedništva BiH). U ovom dijelu sakupljeni su prilozi objavljeni na Vidiportalu, te polemika s Raifom Dizdarevićem. Tu izdvajam jednu autorovu tvrdnju da su krajem osamdesetih “pripadnici antibirokratske revolucije preuzimali medijske i političke pozicije u BiH”. Smatram da su takve generalizacije i uopćavanja pretjerani (što nije uobičajeno za ovog autora).

Zaključak

Na osnovu detaljnog uvida u rukopis, i naprijed navedenog, preporučujem rukopis *Aporije multikulturalnosti u svijetu i kod nas* za objavljivanje. Moguće je da knjiga izazove polemike u intelektualnim krugovima o nekim autorovim stavovima (oko konsocijacijskog modela; koncepta “jedan čovjek – jedan glas”; kritici stranaka SD orijentacije u BiH; da li je SDP bošnjačka stranka i oko njegove uloge u /dez/organizaciji vlasti u Federaciji; te da univerziteti/sveučilišta u BiH nisu u funkciji izgradnje mira u BiH). U rukopisu se spominju mnoge osobe s kojima se Lasić politički razilazi, ili s kojima nikad nije ni bio politički blizak, pa kritizira njihovu političku poziciju. Bez obzira na to, rukopis preporučujem za objavljivanje. Različiti

stavovi i ocjene, sve dok se iznose na akademski prihvatljiv način, zavrđuju podršku. Samo tako (a ne s težnjom “da svi isto mislimo”) možemo praviti izlazak iz “političke igre” koja nas “vrti u krug” s povremenim vraćanjem u prošlost.

Sarajevo, svibanj 2013.

Akademik Ivan Cvitković

BILJEŠKA O PISCU

Dr. sc. Mile Lasić je rođen 25. 2. 1954. godine u Uzarićima. Školovao se u Širokom Brijegu, Mostaru i Sarajevu, te u SR Njemačkoj. Prijeratni radni vijek je proveo u Sarajevu i Beogradu. Rat ga je zatekao kao jugoslavenskog, pa potom i bosanskohercegovačkog diplomatu u SR Njemačkoj. “Dragovoljno” napustio diplomatsku službu, pa potom deceniju i pol proveo u svojevrsnom duhovnom egzilu kao neovisni *freelancer*, slobodni publicista, kolumnista i prevoditelj. U akademskoj 2009./2010. godini započeo je kasnu profesorsku karijeru na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru. Predaje skupinu kolegija koji se tiču međunarodnih odnosa, europskih integracija, kulture u politici i političkih teorija.

Autor je brojnih politološko-socioloških eseja i studija, kao i knjiga “Europska unija: nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi” (Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2009.); “Mukotrпно do političke moderne” (Udruga građana Dijalog, Mostar, 2010.); “Uvod u znanost o politici” (Filozofski fakultet Sve-Mo, Mostar, 2010. i 2012.), “Kultura sjećanja” (Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo, 2011.); “Europe Now – Europa sada ili nikada” (Kult B / DEPO, Sarajevo, 2011.); “U zemlji zarobljenog uma” (RABIC, Sarajevo, 2012.) i “Dvije knjige pod jednim krovom: 1. Nepodnošljiva lakoća umiranja Titove Jugoslavije; 2. U potrazi za vjerodostojnim pripadanjem (Off Set, Vidiportal.ba, Tuzla, 2012.)

Član je Odbora za sociološke znanosti Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Ekspertne skupine za izradu preporuka za promjenu Ustava Federacije BiH.

KAZALO

I

O nužnosti pretvaranja zajedničkog života u vrlinu	7
--	---

II

1. Smrt multikulturalizma	13
2. Lažni kraj multikulturalizma na Zapadu i stvarni kraj multikulturalizma na Balkanu	35
3. Pledoaje za novi društvojni ugovor o plurimorfnoj BiH	63
4. Povijesne zablude, nekrologiji i martirologiji	89
5. Ahdnama ili kako se ophoditi s našom prošlošću	99
6. O prokletstvu selektivnog sjećanja	107
6.1. Prokletstvo kulture selektivnog sjećanja	108
6.2. Ne negujemo kritičku, nego selektivnu kulturu sjećanja	109
6.3. O ratu odavno sve znamo, osim još ponešto	111
6.4. Doživotna trauma bosansko-hercegovačkih žena	113
6.5. Prilog razumijevanju “viktimo trans-agresije”	119
7. Jesu li univerziteti/sveučilišta u BiH u funkciji izgradnje mira ili nemira?	127
8. O traumi osobnih i skupnih identiteta...	139
9. Nesposobnost izgradnje “zajedničke vizije” o europskoj zemlji Bosni i Hercegovini	163
10. U pamet se ljudi!	181
11. Ovo je naša reforma, ili od nje neće biti ništa	189

III

1. Intervju za magazin BH Privrednik	195
2. Intervju za SabaH USA	209

3. Intervju za Večernji list	219
4. Intervju za Oslobođenje	224
5. Intervju za ABCportal	229
6. Intervju za magazin Republika	240

IV

1. Željko Komšić je politička fatamorgana	253
2. Povodom lokalnih izbora 2012. Jesmo li i ovaj put uzalud krečili?	257
3. Odgovor Raifu Dizdareviću: See you later Alligator	263

V

1. Pledoaje za novu paradigmu o Bosni i Hercegovini	275
2. “Čarobnjak iz Osla” iliti dobrodošlica mojemu unuku Benjaminu Maku u svijet Gaarderovih bajki	283
2.1. Život je tajna i za Stvoritelja	284
2.2. Čudimo se ljudi	285
2.3. Virtualna, jedina moguća stvarnost ideja	287

VI

Recenzija rukopisa	291
Bilješka o piscu	297